

BIULETYN

Stowarzyszenia
Absolwentów i Przyjaciół
Wydziału Prawa
Katolickiego Uniwersytetu
Lubelskiego

t. XIX, 21 (2) 2024

ISSN 2719-3128
e-ISSN 2719-7336

Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Tom XIX, numer 21 (2)

2024

ISSN 2719-3128

e-ISSN 2719-7336

ISSN 1896-8406 (dawny)

BIULETYN

STOWARZYSZENIA ABSOLWENTÓW
I PRZYJACIÓŁ WYDZIAŁU PRAWA
KATOLICKIEGO UNIWERSYTETU
LUBELSKIEGO

Lublin 2024

Komitet Redakcyjny

Mirosław Sitarz (redaktor naczelny, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska);
Paweł Lewandowski (sekretarz, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska); Oleksandr Bilash
(Użhorodzki Uniwersytet Narodowy, Ukraina); Dimitry Gegenava (Uniwersytet Sulkhana-Saba Orbeliani,
Gruzja); Paweł Kaleta (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska); Stanisław Kawa (Instytut
Teologiczny im. Św. Józefa Bilczewskiego we Lwowie, Ukraina); Monika Menke (Uniwersytet Palackiego
w Ołomuńcu, Czechy); Michaela Moravčíková (Uniwersytet Trnavski w Trnawie, Słowacja)

Rada Naukowa

Józef Krukowski (przewodniczący, PAN, Polska); Wiesław Bar (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana
Pawła II, Polska); Waldemar Bednaruk (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska);
Jean-Paul Durand (Katolicki Uniwersytet Paryski, Francja); Marzena Dyjakowska (Katolicki
Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska); Artur Katolo (Papieski Wydział Teologiczny
Południowych Włoch, Italia); Janusz Kowal (Papieski Uniwersytet Gregoriański, Italia); Józef Krzywda
(Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Polska); Józef Marčín (Uniwersytet Katolicki w Ružomberku,
Słowacja); Damian Němec (Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu, Czechy); Bernd Rùthers
(Uniwersytet w Konstancji, Niemcy); Bronisław Sitek (SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny
w Warszawie, Polska); Stanisław Stadniczeńko (Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie,
Polska); Jiří Rajmund Tretera (Uniwersytet Karola w Pradze, Czechy);
Władysław Witczak (Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie, Polska);
Vytautas Steponas Vaičiūnas (Uniwersytet Witolda Wielkiego, Litwa)

Opracowanie redakcyjne

Ks. Paweł Lewandowski

Skład komputerowy, druk i oprawa

Studio R-ka, ul. Lasockiego 15, 20-612 Lublin

Adres Redakcji i Wydawcy

Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego
Al. Raclawickie 14, c-742, 20-950 Lublin, Polska
tel./fax. 81 445 37 42 • e-mail: kkpp@kul.pl • sawp.org.pl

© Copyright by

Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa KUL
Artykuły są udostępniane na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa CC BY 4.0

ISSN 2719-3128
e-ISSN 2719-7336

Projekt finansowany ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki na podstawie umowy nr RCN/
SN/0255/2021/1 z dnia 14 grudnia 2022 r. w ramach programu „Rozwój czasopism naukowych”.

SPIS TREŚCI

Artykuły

Filip Ciepły , Zmiany w zakresie przedawnienia karalności przestępstwa po nowelizacji Kodeksu karnego z 7 lipca 2022 roku.....	9
Emilia Gulińska , Konstytucyjna wolność zgromadzeń jako część składowa demokracji deliberatywnej	25
Robert Kantor , Egzamininy wikariuszowskie w diecezji tarnowskiej w latach 1918-1939	41
Paweł Kasperowicz , Koncepcje małżeństwa u mormonów, katolików i anglikanów wobec zjawisk nieheteronormatywności i rozwiązywalności związków. Analiza porównawcza	53
Ewa Kubas , Od aktu administracyjnego do czynności materialno-technicznej – tendencje w zakresie stosowania prawnych form działania administracji publicznej na przykładzie ustawy z dnia 14 marca 2014 r. <i>o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych</i>	79
Sabina Kubas , Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Polskę	93
Karolina Mazur , Kilka uwag na temat wykorzystania seksualnego małoletnich w prawodawstwie partykularnym Konferencji Episkopatu Niemiec	105
Witold Mazurek , Ochrona krytycznej infrastruktury satelitarnej i jej znaczenie dla globalnego bezpieczeństwa. Wybrane aspekty	131
Michaela Moravčíková , Współczesne wyzwania wobec prawa do sprzeciwu sumienia.....	143
Ryszard Pankiewicz , Prawo patronatu w ustawodawstwie polskim w okresie 1918-1939	165
Małgorzata Polkowska , Projekty kolonizacji Marsa i innych ciał niebieskich.....	183
Karol Rawicz-Kostro , Znaczenie prawa liturgicznego w formacji seminarzysty.....	203
Mieczysław Różański , Proces eliminowania nauczania religii w szkołach publicznych Polski Ludowej w latach 1945-1961	221

Maria Stępień , Realizacja wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 maja 2015 r., sygn. P 46/13 – rozważania na temat słuszności i skutków zmian w stwierdzeniu nieważności decyzji administracyjnych	237
Damian Szeleszczuk , Degradacja w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z 7 lipca 2022 roku.....	255
María Alejandra Vanney , O przyczynie kryzysu współczesnego państwa z perspektywy prawa rzymskiego	273
Wojciech Wojtyła , Personalistyczne podstawy pokoju. Zagadnienia wstępne.....	291
Angelika Wydra , Finansowanie sportu jako zadanie gminy na przykładzie Gminy Jedlnia-Letnisko.....	307

TABLE OF CONTENTS

Articles

Filip Cieply , Changes in the Statute of Limitations of Criminal Liability after the Amendment of the Penal Code of 7 July 2022.....	9
Emilia Gulińska , Constitutional Freedom of Assembly as a Component of Deliberative Democracy.....	25
Robert Kantor , Examinations for Vicars in the Diocese of Tarnów Between 1918 and 1939.....	41
Paweł Kasperowicz , Concepts of Marriage in Mormons, Catholics and Anglicans <i>vis-à-vis</i> the Phenomena of Non-Heteronormativity and Relationship Dissolution. A Comparative Analysis.....	53
Ewa Kubas , From an Administrative Act to a Material and Technical Action – Trends in the Application of Legal Forms of Public Administration Action on the Example of the Law of 14 March 2014 on the Principles of Public Collections.....	79
Sabina Kubas , Implementation of Judgments of the European Court of Human Rights by Poland.....	93
Karolina Mazur , Some Remarks on the Sexual Abuse of Minors in the Particular Legislation of the German Bishops' Conference.....	105
Witold Mazurek , Protection of Critical Satellite Infrastructure and its Importance for Global Security. Selected Aspects.....	131
Michaela Moravčíková , Contemporary Challenges to the Right to Conscientious Objection.....	143
Ryszard Pankiewicz , The Right of Patronage in Polish Legislation in the Period 1918-1939.....	165
Małgorzata Polkowska , Mars and Other Celestial Bodies Colonization Projects.....	183
Karol Rawicz-Kostro , The Significance of Liturgical Law in Seminary Formation.....	203
Mieczysław Różański , The Process of Eliminating Religious Instruction in Public Schools of the People's Republic of Poland in 1945-1961.....	221

Maria Stępień , Implementation of the Judgment of the Constitutional Court of 12 May 2015, ref. P 46/13 – Considerations on the Validity and Effects of Changes in the Annulment of Administrative Decisions.....	237
Damian Szeleszczuk , Degradation in the Light of the Amendment to the Penal Code of 7 July 2022.....	255
María Alejandra Vanney , Exploring the Roots of the Crisis of the Modern State. A View from Roman Law.....	273
Wojciech Wojtyła , Personalistic Foundations of Peace. Introductory Issues.....	291
Angelika Wydra , Financing Sports as a Municipal Task on the Example of the Jedlnia-Letnisko Municipality	307

ARTYKUŁY

ZMIANY W ZAKRESIE PRZEDAWNIEŃ KARALNOŚCI PRZESTĘPSTWA PO NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO Z 7 LIPCA 2022 ROKU

CHANGES IN THE STATUTE OF LIMITATIONS OF CRIMINAL LIABILITY AFTER THE AMENDMENT OF THE PENAL CODE OF 7 JULY 2022

Dr hab. Filip Ciepły, prof. KUL

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska
e-mail : filip.cieply@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-1124-7389>

Abstrakt

Artykuł zawiera analizę i ocenę zmian w zakresie przedawnienia karalności przestępstwa po 1 października 2023 r., czyli po wejściu w życie dużej nowelizacji Kodeksu karnego z 7 lipca 2022 r. Prezentowane kwestie to: 1) wydłużenie okresu karalności zbrodni zabójstwa z 30 do 40 lat; 2) modyfikacja przepisów dotyczących rozpoczęcia biegu przedawnienia przestępstw skutkowych popełnionych w czasie dłuższym niż jeden dzień; 3) przedłużenie karalności określonych przestępstw popełnionych na szkodę małoletniego – do czasu ukończenia przez pokrzywdzonego 40. roku życia; 4) wprowadzenie regulacji, w myśl której, jeśli w toku wszczętego postępowania powzięto uzasadnione podejrzenie popełnienia innego przestępstwa, karalność tego przestępstwa ulega przedłużeniu z dniem, w którym podjęto pierwszą czynność procesową zmierzającą do ustalenia, czy zostało ono popełnione; 5) rozszerzenie katalogu przestępstw, które nie podlegają przedawnieniu.

Słowa kluczowe: przedawnienie karalności przestępstwa, zabójstwo, ochrona małoletnich, przestępstwa przeciwko wolności seksualnej, uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa

Abstract

The article contains the analysis of changes in the statute of limitations of criminal liability after the entry into force of the amendment to the Polish Penal Code of 7 July 2022. The issues presented are: 1) extension of the limitation period

for the crime of murder from 30 to 40 years; 2) modification of the commencement of the limitation period for offenses containing the element of harm, committed over a period longer than one day; 3) extension of the limitation period for certain crimes committed to the detriment of a minor – until the victim turns 40; 4) regulation according to which, if in the course of initiated criminal proceedings there is a reasonable suspicion that another crime has been committed, the limitation period is extended from the date on which the first procedural step is taken to determine whether it has been committed; 5) expanding the catalog of crimes that are not subject to a statute of limitations.

Keywords: statute of limitations, murder, protection of minors, crimes against sexual freedom, reasonable suspicion of committing a crime

Wstęp

Od 1 października 2023 r., a więc wejścia w życie dużej nowelizacji Kodeksu karnego z 7 lipca 2022 r.¹ zakres norm określających przedawnienie karalności przestępstwa uległ kilku istotnym zmianom. Po pierwsze, wydłużono okres karalności zbrodni zabójstwa z 30 do 40 lat. Po drugie, zmodyfikowano przepisy dotyczące rozpoczęcia biegu przedawnienia przestępstw skutkowych popełnionych w czasie dłuższym niż jeden dzień. Po trzecie, przedłużono karalność określonych przestępstw popełnionych na szkodę małoletniego – do czasu ukończenia przez pokrzywdzonego 40. roku życia. Po czwarte, wprowadzono regulację, zgodnie z którą, jeżeli w toku wszczętego postępowania powzięto uzasadnione podejrzenie popełnienia innego przestępstwa, karalność tego przestępstwa ulega przedłużeniu z dniem, w którym podjęto pierwszą czynność procesową zmierzającą do ustalenia, czy zostało ono popełnione. Po piąte, wyłączono przedawnienie karalności najbardziej brutalnych przestępstw seksualnych, w szczególności popełnionych na szkodę małoletniego poniżej lat 15.

Celem artykułu jest analiza i ocena powyższych zmian ze szczególnym uwzględnieniem stanowisk i opinii instytucji prawniczych oraz przedstawicieli doktryny prawa karnego, wyrażanych w szczególności w czasie prac legislacyjnych nad rzezoną nowelizacją.

---

¹ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 2600 z późn. zm.

1. Wydłużenie okresu karalności zbrodni zabójstwa (art. 101 § 1 pkt 1 *Kodeksu karnego*)

Przez zmianę treści art. 101 § 1 pkt 1 *Kodeksu karnego*² okres przedawnienia karalności zbrodni zabójstwa wydłużono z 30 do 40 lat. W uzasadnieniu projektu ustawy nowelizacyjnej wskazano, że k.k. różnicuje okresy przedawnienia w zależności od wagi przestępstwa, zaznaczając iż najdłuższy z nich dotyczy zbrodni zabójstwa, będącego najcięższym przestępstwem o charakterze kryminalnym. Podkreślono także, że długość okresów przedawnienia zależy od aksjologii polityki karnej państwa i może się zmieniać w czasie. Przedawnienie nie jest bowiem konstytucyjnie chronionym prawem obywatela, a wydłużenie jego terminów w trakcie biegu przedawnienia czynu nie narusza norm konstytucyjnych, w tym w szczególności art. 2 i art. 42 Konstytucji³. Odwołując się do orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego projektodawca podkreślił, że obywatel słusznie oczekując, iż będzie podlegał odpowiedzialności karnej na zasadach określonych w art. 42 ust. 1 Konstytucji, nie może jednocześnie oczekiwać korzyści, które mogłyby dla niego wynikać w związku z naruszeniem prawa ze względu na taką a nie inną politykę karną, bo ta – także w zakresie przedawnienia przestępstwa – może podlegać modyfikacjom. Inne podejście mogłoby prowadzić do premiowania przestępców, którzy podejmują działania zmierzające do uniknięcia odpowiedzialności karnej⁴.

Warto zaznaczyć, że w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego utrwalone jest stanowisko, iż instytucja przedawnienia karalności nie jest prawem sprawcy przestępstwa (prawem człowieka), czy nawet ekspektatywą takiego prawa. Możliwe jest zatem przedłużenie okresów przedawnienia karalności i stosowanie ich do czynów, które nie uległy przedawnieniu⁵.

---

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*, Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 z późn. zm. [dalej: k.k.].

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. [dalej: Konstytucja].

⁴ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, IX kadencja, druk 2024, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024-uzas.DOCX> [dostęp: 12.12.2023], s. 48-49.

⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 maja 2004 r., sygn. akt SK 44/03, OTK-A 2003, Nr 5, poz. 46; Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 października 2008 r., sygn. akt P 32/06, OTKA 2008, Nr 8, poz. 138.

Projektodawca nowelizacji zwrócił ponadto uwagę na fakt, że społeczna szkodliwość przestępstwa zabójstwa i jego wyjątkowość, nawet na tle innych zbrodni, wymaga stosowania szczególnych instrumentów prawnych sprzyjających wykryciu sprawców zabójstw⁶. W doktrynie prawa karnego w odniesieniu do przestępstwa zabójstwa zwraca się uwagę, że instytucja przedawnienia ma dwa aspekty – humanitarny, związany z uchyleniem karalności po upływie okresu przedawnienia, ale z drugiej również polityczno-kryminalny i sprawiedliwościowy, stanowiący dla organów prowadzących postępowanie karne powinnościowy bodziec działania tak, by sprawiedliwości stało się zadość i sprawca przestępstwa został wykryty i osądzony. Z tym założeniem ma korespondować chociażby treść wyroku ETPCz w sprawie zabójstwa Krzysztofa Olewnika⁷ [Grześkowiak 2023].

W uzasadnieniu projektu przepisów nowelizacyjnych podkreślono, że w kontekście wydłużenia okresów przedawnienia zbrodni zabójstwa stale zwiększają się możliwości wykrywcze organów ścigania, wynikające z rozwoju wiedzy i nauki oraz techniki kryminalistycznej, co pozwala na ustalanie sprawców zbrodni popełnionych przed wielu laty. Dotyczy to w dużej mierze spraw sprzed lat, w odniesieniu do których zabezpieczone ślady kryminalistyczne w ówczesnym stanie techniki nie pozwalały na poczynienie ustaleń co do prawdopodobnych sprawców, natomiast aktualnie możliwości takie istnieją. Fakt ten dodatkowo ma uzasadniać propozycję wydłużenia okresu przedawnienia zbrodni zabójstwa o dziesięć lat⁸. W piśmiennictwie podkreśla się, że nowe rozwiązania i metody badawcze pozwalają na stopniowe eliminowanie z kronik kryminalnych tzw. białych plam. Dotyczy to również identyfikacji sprawców tych zbrodni, które – niegdyś niewyjaśnione – dziś ponownie poruszają opinię publiczną i zajmują nagłówki pierwszych stron gazet. Główną rolę w ich rozwiązywaniu odgrywają policyjne Zespoły ds. Przestępstw Niewykrytych funkcjonujące w wydziałach kryminalnych bądź dochodzeniowo-śledczych komend wojewódzkich Policji. Praca zespołów w połączeniu z zastosowaniem innowacyjnych metod i technik kryminalistycznych tworzą synergię, której

---

⁶ *Uzasadnienie*, s. 49.

⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 września 2019 r., skarga nr 20147/15. Legalis el.

⁸ *Uzasadnienie*, s. 49.

jednym z celów ma być potwierdzenie słuszności łacińskiej maksymy *ubi culpa est, ibi poena subesse debet* [Zubańska i Knut 2017, 8].

Propozycja wydłużenia okresu przedawnienia karalności zbrodni zabójstwa z 30 do 40 lat nie spotkała się co do zasady z krytyką autorów ekspertyz i komentatorów przepisów nowelizacyjnych. Z reguły potwierdza się słuszność tej zmiany, chociaż niekiedy wskazuje się, że problematyczne jest zestawienie wydłużonego do czterdziestu lat okresu przedawnienia zbrodni zabójstwa z całkowitym wyłączeniem przedawnienia kwalifikowanych zgwałceń popełnionych na szkodę małoletniego poniżej lat 15, m.in. gdy następstwem zgwałcenia jest ciężki uszczerbek na zdrowiu pokrzywdzonego (art. 105 w zw. z art. 197 § 4 k.k.) [Gardocka 2022, 17]. Mianem dysonansu określa się także pozostawienie bez zmiany dwukrotnie krótszego niż przy zabójstwie, bo dwudziestoletniego terminu przedawnienia karalności spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym (art. 156 § 3 k.k.) [Kmieciak 2023, 11].

Co do możliwości stosowania przedłużonego terminu przedawnienia karalności zbrodni zabójstwa w stosunku do czynów popełnionych przed dniem wejścia w życie noweli, wśród komentatorów pojawiały się wątpliwości [Bogacki i Olęzałek 2023]. Niemniej jednak ustawodawca wyraźnie w art. 25 ustawy nowelizacyjnej z 7 lipca 2022 r. stwierdza, że do czynów popełnionych przed dniem wejścia w życie tej ustawy, a więc przed 1 października 2023 r., stosuje się przepisy k.k. o przedawnieniu w brzmieniu nadanym ustawą nowelizacyjną, chyba że termin przedawnienia już upłynął. Jest to przepis analogiczny do art. 15 przepisów wprowadzających k.k.⁹, który w odniesieniu do terminu przedawnienia karalności wyraża zasadę bezpośredniego stosowania ustawy nowej, bez względu na to, czy działa to na korzyść sprawcy, czy też stanowi to zaostrenie dotychczasowych warunków przedawnienia karalności, chyba że dotyczyłoby to przestępstw, w stosunku do których okres przedawnienia upłynął przed dniem wejścia w życie ustawy nowej¹⁰. Tego typu konstrukcja została wykorzystana także w art. 2 ustawy zmieniającej termin przedawnienia karalności określony w art. 102 k.k. uchwalonej w 2016 r.¹¹

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Przepisy wprowadzające Kodeks karny*, Dz. U. Nr 88, poz. 554.

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 listopada 2002 r., sygn. akt V KK 50/02. Legalis el.

¹¹ Ustawa z dnia 15 stycznia 2016 r. o *zmianie ustawy – Kodeks karny*, Dz. U. z 2016 r. poz. 189.

2. Rozpoczęcie biegu przedawnienia przestępstw skutkowych popełnionych w czasie dłuższym niż jeden dzień (art. 101 § 3 i 3a k.k.)

W zakresie art. 101 § 3 k.k. nowelizacja spowodowała jedynie zmianę redakcyjną tej jednostki, bez zmiany istotnej części dotychczasowego przepisu i treści samej normy. Zdecydowano się na usunięcie początkowego fragmentu, odsyłającego do art. 101 § 1 i 2 k.k., a pozostawiono wyłącznie sformułowanie, w myśl którego jeżeli dokonanie przestępstwa zależy od nastąpienia określonego w ustawie skutku, bieg przedawnienia rozpoczyna się od czasu, gdy skutek nastąpił. Z kolei dla uzupełnienia, czy też dookreślenia tej normy, a jednocześnie ugruntowania poglądu prezentowanego w doktrynie, dodano do art. 101 nowy § 3a, zgodnie z którym w przypadku przestępstwa popełnionego w czasie dłuższym niż jeden dzień bieg przedawnienia rozpoczyna się z upływem ostatniego dnia, w którym sprawca swoim zachowaniem wypełniał znamiona przestępstwa. Nowy paragraf odnosi się do biegu przedawnienia wszystkich przestępstw rozciągniętych w czasie, w tym przestępstw trwałych, takich jak np. pozbawienie wolności (art. 189 k.k.) czy nielegalne posiadanie broni palnej (art. 263 § 2 k.k.), wieloczynowych, takich jak np. znęcanie się (art. 207 k.k.), rozpijanie małoletniego (art. 208 k.k.), uchylanie się od wykonania obowiązku alimentacyjnego (art. 209 k.k.), jak również czynu ciągłego (art. 12 k.k.). Nowelizacja w tym przypadku ma charakter wyjaśniający, porządkujący i redakcyjny.

3. Przedłużenie karalności przestępstw popełnionych na szkodę małoletniego do czasu ukończenia przez pokrzywdzonego 40. roku życia (art. 101 § 4 k.k.)

Nowa treść przepisu art. 101 § 4 k.k. jest efektem kolejnej zmiany tego przepisu [Grzelak 2014, 55-70; Krajewski 2023, 11-29] i skutkuje przedłużeniem karalności do czasu ukończenia przez pokrzywdzonego 40. roku życia popełnionych na szkodę małoletniego przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, zagrożonych karą, której górna granica przekracza 5 lat pozbawienia wolności; przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, albo gdy treści pornograficzne obejmują udział małoletniego; a także przestępstw nakłaniania lub zmuszania do infibulacji (art. 156a k.k.)

i zmuszania do zawarcia małżeństwa (art. 191b k.k.)¹². Skutkiem nowelizacji jest przy tym rozszerzenie katalogu czynów zabronionych z art. 101 § 4 k.k. o zbrodnie przeciwko życiu lub zdrowiu. Przed 1 października 2023 r. przepis art. 101 § 4 pkt 1 k.k. zawierał odesłanie wyłącznie do występków przeciwko życiu i zdrowiu, popełnionych na szkodę małoletniego, zagrożonych karą, której górna granica przekracza 5 lat pozbawienia wolności.

Do propozycji przedłużenia karalności wskazanych przestępstw do czasu ukończenia przez pokrzywdzonego 40. roku życia odniósł się pozytywnie Rzecznik Praw Dziecka, wskazując że obecne doświadczenia związane z ujawnianiem przypadków molestowania seksualnego w dzieciństwie potwierdzają, iż niezbędne jest przewidzenie odpowiednio długiego okresu dla pokrzywdzonego do zgłoszenia zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Najcięższe przestępstwa pozostawiają w psychice dziecka poważne ślady, także w postaci zespołu stresu pourazowego (PTSD), a te przez lata mogą skutecznie uniemożliwiać zawiadomienie organów ścigania o popełnionym przestępstwie. Według Rzecznika Praw Dziecka pociągnięcie sprawców do odpowiedzialności karnej nawet po upływie wielu lat pozwala nie tylko na zrealizowanie funkcji sprawiedliwościowej i ochronnej prawa karnego, ale także funkcji kompensacyjnej. Ofiary przestępstwa mogą bowiem dochodzić w postępowaniu karnym naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za krzywdę na podstawie art. 46 k.k., mimo że na gruncie prawa cywilnego nastąpiło przedawnienie roszczeń¹³. Projekt zmiany wsparła także Państwowa Komisja do spraw wyjaśniania przypadków czynności skierowanych przeciwko wolności seksualnej i obyczajności wobec małoletniego poniżej lat 15¹⁴. Zachowują aktualność na gruncie nowelizacji z 2022 r. argumenty wcześniej wyrażane w doktrynie, że wydłużony okres karalności przestępstw przeciwko wolności seksualnej

---

¹² Ostatnie dwa dodane ustawą z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. poz. 1860.

¹³ Rzecznik Praw Dziecka, *Pismo do Sekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości* z dnia 5 października 2021 r., PRZ.400.3.2021.AC, s. 1.

¹⁴ Państwowa Komisja do Spraw Wyjaśniania Przypadków Czynności Skierowanych Przeciwko Wolności Seksualnej i Obyczajności Wobec Małoletniego Poniżej Lat 15, *Pismo do Sekretarza Stanu Ministerstwa Sprawiedliwości* z dnia 4 października 2021 r., PRZ-136/2021, pkt 13-15.

popęlnionych na szkodę małoletnich poniżej lat 15 służy zwiększeniu ochrony pokrzywdzonych i urealnieniu możliwości ścigania sprawców, pozwalając na dojrzenie do decyzji ujawnienia organom ścigania szczegółów wyjątkowo drażliwych wydarzeń, co ma szczególne znaczenie w tych przypadkach, w których sprawcą przestępstwa byli przedstawiciele ustawowi lub osoby pozostające z nimi w bliskich relacjach [Krajewski 2023, 20-22].

4. Wyłączenie przedawnienia karalności brutalnych przestępstw seksualnych, w tym popełnionych na szkodę małoletniego poniżej lat 15 (art. 105 pkt 3-6 k.k.)

Nowelizacja art. 105 k.k. rozszerzyła katalog przestępstw, które nie podlegają przedawnieniu. Do 1 października 2023 r. były to zbrodnie przeciwko pokojowi, ludzkości i przestępstwa wojenne oraz umyślne przestępstwa: zabójstwa, ciężkiego uszkodzenia ciała, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności łączonego ze szczególnym udęrczeniem popełnione przez funkcjonariusza publicznego w związku z pełnieniem obowiązków służbowych. Po tej dacie do katalogu weszły ponadto: popełnione na szkodę małoletniego poniżej lat 15 przestępstwa określone w art. 197 § 4 lub 5 k.k. (zgwałcenie małoletniego poniżej lat 15, zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem lub zgwałcenie, którego następstwem jest ciężki uszczerbek na zdrowiu albo śmierć); popełnione w związku ze zgwałceniem małoletniego poniżej 15 lat lub w związku ze zgwałceniem ze szczególnym okrucieństwem przestępstwa określone w art. 148 § 2 pkt 2 lub § 3 k.k. (zabójstwo w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem lub zabójstwo w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie); popełnione ze szczególnym okrucieństwem przestępstwa określone w art. 197 § 4 lub 5 k.k. (zgwałcenie małoletniego poniżej lat 15, zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem lub zgwałcenie, którego następstwem jest ciężki uszczerbek na zdrowiu albo śmierć); pozostające w związku z art. 11 § 2 (realny zbieg przepisów) przestępstwo określone w art. 156 § 1 k.k. (umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu) i art. 197 § 4 k.k. (zgwałcenie małoletniego poniżej lat 15, zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem lub zgwałcenie, którego następstwem jest ciężki uszczerbek na zdrowiu).

Wobec propozycji nowelizacji art. 105 k.k. w powyższym kształcie pojawiło się szereg zastrzeżeń natury technicznej i merytorycznej. W opinii

Sądu Najwyższego katalog ten jest zbyt kazuistyczny¹⁵. Z kolei Helsińska Fundacja Praw Człowieka wskazała, że wyłączenie przedawnienia powinno być raczej ograniczone do dotychczas wskazanych zbrodni, a co za tym idzie przypadków domagających się dokonania jakiejś sprawiedliwości dziejowej, ujawnienia prawdy historycznej i przynajmniej wskazania potencjalnych winnych zbrodni. Zwrócono także uwagę na niejednorodność ochrony ofiar – ustawodawca zawęził bowiem wyłączenie przedawnienia tylko do niektórych typów kwalifikowanych przestępstwa zabójstwa i zgwałcenia, natomiast poza zakresem jego oddziaływania pozostały np. przypadki przestępstwa zabójstwa połączonego ze zgwałceniem popełnione na szkodę pokrzywdzonego mającego więcej niż 15 lat oraz te popełnione bez szczególnego okrucieństwa. Proponowana regulacja ma mieć zatem charakter kazuistyczny i niekonsekwentny, a sama technika legislacyjna wątpliwa, w ramach której wyliczając czyny objęte brakiem przedawnienia wylicza się zarówno numer artykułu jak i poszczególne znamiona¹⁶.

Wątpliwości co do legislacyjnej konsekwencji i wewnętrznej sprawiedliwości ustawy karnej w kontekście nowelizacji art. 105 k.k. zgłosił także Jarosław Zagrodnik. Według niego, chociaż rozszerzenie wyłączenia przedawnienia karalności jest przewidziane niewątpliwie w odniesieniu do przestępstw o dużym ciężarze gatunkowym, to w przypadku przestępstwa zabójstwa, a więc przestępstwa o największym ciężarze gatunkowym, za wyjątkiem jego kwalifikowanych postaci, które wskazanym wyłączeniem są objęte, nadal utrzymuje się możliwość ustania jego karalności po upływie określonego w ustawie czasu [Zagrodnik 2021, 17-18]. Z kolei Krakowski Instytut Prawa Karnego ocenił dobór katalogu przestępstw z art. 105 k.k. jako niezrozumiały i całkowicie przypadkowy, kwestionując chociażby wykluczenie przedawnienia karalności i wykonania kary w przypadku przestępstwa z art. 156 § 1 k.k. w zw. z art. 197 § 4 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k., podczas gdy takie przedawnienie jest już możliwe w przypadku zgwałcenia w związku z rozbojem (art. 148 § 2 pkt 2 k.k.)¹⁷.

---

¹⁵ Sąd Najwyższy, *Pismo do Sekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości* z dnia 13 października 2021 r., BSA II.021.18.2021, s. 21.

¹⁶ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Pismo do Przewodniczącego Senackiej Komisji Ustawodawczej* z dnia 15 lipca 2022 r., 222/2022/MPL, s. 12-13.

¹⁷ Krakowski Instytut Prawa Karnego, *Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z dnia 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* (druk

5. Przedłużenie karalności przestępstwa z dniem podjęcia pierwszej czynności procesowej zmierzającej do ustalenia, czy zostało ono popełnione (art. 102 k.k.)

Największe zastrzeżenia co do zmian w zakresie regulacji przedawnienia wzbudza – jak się wydaje – zmiana art. 102 k.k., polegająca na dodaniu do dotychczasowego przepisu nowej jednostki w postaci § 2, zgodnie z którym jeżeli w toku wszczętego postępowania powzięto uzasadnione podejrzenie popełnienia innego przestępstwa, karalność tego przestępstwa ulega przedłużeniu w sposób określony w § 1 z dniem, w którym podjęto pierwszą czynność procesową zmierzającą do ustalenia, czy zostało ono popełnione. W uzasadnieniu projektu nowelizacji wskazano, że ta zmiana ma być pomocna w postępowaniach przygotowawczych o złożonym podmiotowo lub przedmiotowo charakterze, w toku których dochodzi do ujawniania kolejnych czynów pozostających w bezpośrednim związku z tymi, które stanowią przedmiot toczącego się już postępowania. Pierwsza czynność dowodowa ukierunkowana na ustalenia dowodowe odnoszące się do nowego czynu ma mieć zatem charakter równorzędny z wszczęciem postępowania w rozumieniu dotychczasowego art. 102 k.k. i skutkować wydłużeniem okresu przedawnienia karalności czynu. Efektem ma być odformalizowanie postępowania w tym zakresie ze względu na brak konieczności wszczęcia postępowania przygotowawczego o nowo ujawniony czyn, by następnie połączyć to nowe postępowanie z postępowaniem już trwającym¹⁸.

Krytycy zmiany podnoszą, że podobne rozwiązanie istniało w *Kodeksie karnym* z 1969 r.¹⁹, było przedmiotem krytyki, budziło wątpliwości interpretacyjne i trudności praktyczne. Często bowiem trudno ustalić, która czynność zmierzająca do ustalenia, czy zostało popełnione przestępstwo, została podjęta jako pierwsza. Z uwagi na te trudności praktyczne ustawodawca zrezygnował z tego rozwiązania na gruncie k.k.²⁰ Samo Rządowe Centrum Legislacji alarmowało, że przepis może prowadzić do braku jednolitości w przedłużaniu karalności przestępstw. W jednych przypadkach wydłużenie terminu karalności będzie mogło mieć miejsce w przypadku

---

senacki nr 762), Ekspertyza z dnia 19 lipca 2022 r., s. 27.

¹⁸ *Uzasadnienie*, s. 50-51.

¹⁹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – *Kodeks karny*, Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.

²⁰ Krakowski Instytut Prawa Karnego, *Populistyczna nowelizacja prawa karnego*, s. 26-27.

wszczęcia postępowania (art. 102 § 1 k.k.), w innych, gdy w toku wszczętego postępowania powzięto uzasadnione podejrzenie popełnienia innego przestępstwa, z dniem, w którym podjęto pierwszą czynność dowodową zmierzającą do ustalenia, czy zostało ono popełnione (art. 102 § 2 k.k.)²¹.

Także Sąd Najwyższy odniósł się krytycznie do zmiany treści art. 102 k.k., w tym niejednoznacznego sformułowania podjęcia pierwszej czynności dowodowej zmierzającej do ustalenia, czy zostało popełnione przestępstwo. Taka redakcja może wprowadzać w praktyce wątpliwości co do momentu, od którego doszło do przedłużenia karalności. Wyjątkowo problematyczne w tym kontekście ma być ustalenie, w szczególności po upływie długiego czasu, czy w danym postępowaniu organ procesowy powziął uzasadnione podejrzenie popełnienia innego czynu. Ponadto, nie jest jasne, czy chodzi o czynność dowodową podjętą po powzięciu uzasadnionego podejrzenia przestępstwa, czy także powziętą wcześniej, z której dopiero takie podejrzenie wyniknęło. Mogłyby też powstać wątpliwości, czy czynność dowodowa była rzeczywiście ukierunkowana na ustalenie popełnienia danego czynu. Według Sądu Najwyższego z uwagi na fakt, że przedawnienie jest negatywną przesłanką procesową, powinno zostać uregulowane w sposób pozwalający na jego szybkie i jednoznaczne ustalenie²².

W uzasadnieniu projektu nowelizacji podkreślono, że aby nie było wątpliwości w kwestii tego, która z takich czynności jest pierwszą, w przepisach wykonawczych²³ ma być dodane unormowanie obligujące prokuratora do odnotowania w formie stosownego dokumentu (wzmianki) podjęcia pierwszej czynności procesowej zmierzającej do ustalenia, czy takie przestępstwo zostało popełnione, co miałyby umożliwić sądowi określenie terminu przedłużenia przedawnienia, o którym mowa w art. 102 § 2 k.k.²⁴ Sąd Najwyższy stwierdził jednak w tym kontekście, że nie jest wystarczające wprowadzenie do aktu prawnego rangi podstawowej obowiązku uczynienia

---

²¹ Rządowe Centrum Legislacji, *Pismo do Sekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości* z dnia 1 października 2021 r., RCL.DPP.550.12/2021, s. 5-6.

²² Sąd Najwyższy, *Pismo do Sekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości* z dnia 13 października 2021 r., s. 20.

²³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – *Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury*, Dz. U. z 2023 r. poz. 1115.

²⁴ *Uzasadnienie*, s. 50-51.

wzmianki co do czynności dowodowej przedłużającej karalność. Regulacja taka może prowadzić do nadużyć, chociażby w postaci zbiorczego wymieniania we wzmiance wykazu przestępstw potencjalnie ściganych w przyszłości, co do których na danym etapie postępowania nie zaistniało nawet uzasadnione podejrzenie popełnienia czy też dowolnego interpretowania celu podjęcia danej czynności dowodowej. W ten sposób czynność przedłużająca termin przedawnienia mogłaby być pozbawiona znaczenia gwarancyjnego²⁵. Rzecznik Praw Obywatelskich podzielił krytyczną ocenę Sądu Najwyższego w tym zakresie²⁶.

Krytyczną opinię w tym zakresie przedstawił także J. Zagrodnik wskazując, że sens art. 102 § 2 k.k. staje pod znakiem zapytania z perspektywy uregulowań ustawy karnoprocesowej dotyczących wszczęcia procesu karnego. Uzasadnione podejrzenie popełnienia (innego) przestępstwa, o którym mowa w art. 102 § 2 k.k. stanowi – w myśl art. 303 *Kodeksu postępowania karnego*²⁷ – podstawę wszczęcia postępowania karnego, a dokonanie tej czynności jest – zgodnie z zasadą legalizmu (art. 10 § 1 k.p.k.) – obowiązkiem organów procesowych. Czynność dowodowa służąca weryfikacji takiego podejrzenia, dokonywana na skutek jego powzięcia, może być realizowana wyłącznie w warunkach procesu karnego wszczętego w związku z tym podejrzeniem, także wtedy, gdy powzięcie takiego podejrzenia następuje w toku postępowania w innej sprawie. Ustawa karna przewiduje bowiem dwie formy wszczęcia procesu karnego: formalną, związaną z wydaniem postanowienia o wszczęciu dochodzenia lub śledztwa (art. 303 k.p.k.), oraz tzw. faktyczne wszczęcie postępowania karnego w ramach dochodzenia w niezbędnym zakresie podejmowanego w granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem (art. 308 § 1 k.p.k.). W przypadku drugiej formy wszczęcia procesu karnego następuje ono przez dokonanie pierwszej czynności o charakterze procesowym. J. Zagrodnik podkreśla, że nie jest znane ustawie karnoprocesowej wszczęcie postępowania

---

²⁵ Sąd Najwyższy, *Pismo do Sekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości* z dnia 13 października 2021 r., s. 20-21.

²⁶ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Pismo do Przewodniczącego Komisji Ustawodawczej Senatu RP* z dnia 15 lipca 2022 r., II.510.1043.2021.PZ, s. 32.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks postępowania karnego*, Dz. U. z 2022 r. poz. 1375 z późn. zm. [dalej: k.p.k.].

dla zweryfikowania uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa, które nie mieściłoby się w żadnej z tych form. W tym świetle można zatem stwierdzić, że pierwszą czynność dowodową zmierzającą do ustalenia, czy zostało popełnione przestępstwo (art. 102 § 2 k.k.) można rozpatrywać – przy założeniu że nie poprzedza jej formalne wszczęcie postępowania co do innego przestępstwa, co do którego powzięto uzasadnione podejrzenie jego popełnienia w trakcie postępowania prowadzonego w innej sprawie – jedynie w kontekście czynności faktycznie inaugurującej postępowanie karne, wszczynającej dochodzenie w niezbędnym zakresie. Z tej perspektywy omawiana regulacja okazuje się w istocie zbędna, ponieważ przedłużenie (przerwanie) terminu przedawnienia karalności w rezultacie wszczęcia postępowania karnego, także przecież faktycznego, w oparciu o przepis art. 308 k.p.k., było przewidziane w art. 102 k.k. w jego obowiązującym kształcie (obecnie art. 102 § 1 k.k.) [tamże, 18-19].

Podsumowanie

Projektodawca ustawy nowelizującej *Kodeks karny* z 7 lipca 2022 r. w zakresie instytucji przedawnienia karalności przestępstw oparł się na słusznym założeniu, w myśl którego samo wprowadzenie przedawnienia karalności, jak i określenie długości terminów przedawnienia należą do elementów polityki karnej państwa i – jeśli jest to odpowiednio uzasadnione i nie dotyczy czynów, które już uległy przedawnieniu – tego rodzaju regulacje mogą ulegać zmianom, w tym na niekorzyść sprawcy przestępstwa. Ze względu na rozwój metod i technik kryminalistycznych, w szczególności zwiększenia możliwości wykorzystania śladów biologicznych zabezpieczonych w sprawach zbrodni sprzed lat, jak również biorąc po uwagę potrzebę ochrony i zadośćuczynienia ofiarom przestępstw przeciwko wolności seksualnej popełnionych na szkodę małoletnich, także po osiągnięciu przez nich dojrzałości, ideę nowelizacji przepisów regulujących przedawnienie karalności przestępstwa należy ocenić pozytywnie.

Na pozytywną ocenę w szczególności zasługuje wydłużenie okresu karalności zbrodni zabójstwa z 30 do 40 lat (art. 101 § 1 pkt 1 k.k.) oraz przedłużenie karalności brutalnych lub seksualnych przestępstw popełnionych na szkodę małoletniego do czasu ukończenia przez pokrzywdzonego 40. roku życia (art. 101 § 4 k.k.). Ostatecznie może dziwić chociaż

wydłużony, ale jednak określony termin karalności zabójstwa w zestawieniu z decyzją o wyłączeniu przedawnienia karalności przestępstwa zgwałcenia małoletniego poniżej lat 15, m.in. gdy następstwem zgwałcenia jest ciężki uszczerbek na zdrowiu. Warto więc rozważyć na przyszłość czy konsekwentnie zbrodnię zabójstwa także nie powinno się włączyć do katalogu przestępstw, które nie podlegają przedawnieniu. Pozytywnie też należy ocenić techniczne, ale zasadne i porządkujące uzupełnienie regulacji dotyczące rozpoczęcia biegu przedawnienia przestępstw trwałych, wieloczynowych i czynu ciągłego (art. 101 § 3a k.k.).

Na negatywną ocenę zasługuje zaś nowelizacja art. 105 k.k., a więc przepisu określającego katalog przestępstw, które nie podlegają przedawnieniu, ze względu na wątpliwy, dość przypadkowy wybór czynów i wynikającą stąd niespójność systemową, a w szczególności ze względu na zastosowaną redakcję przepisów uchybiającą zasadom techniki legislacyjnej. Negatywnie należy ocenić także zmianę art. 102 k.k. przez dodanie § 2 odnoszącego się do przedłużenia karalności przestępstwa, gdy w toku wszczętego postępowania powzięto uzasadnione podejrzenie popełnienia innego przestępstwa przez podjęcie czynności procesowej zmierzającej do ustalenia, czy zostało ono popełnione. Regulacja ta wzbudza istotne wątpliwości interpretacyjne i może implikować trudności praktyczne, w szczególności w zakresie ustalenia momentu, od którego doszło do przedłużenia karalności. W konsekwencji możliwy jest brak jednolitości w przedłużaniu karalności przestępstw i osłabienie funkcji gwarancyjnej prawa karnego. Z perspektywy przepisów proceduralnych zwraca się uwagę na zbędność nowelizacji art. 102 k.k. ze względu na dwie formy wszczęcia procesu karnego skutkujące przedłużeniem (przerwaniem) terminu przedawnienia karalności, a więc formalną (art. 303 k.p.k.) i tzw. faktyczne wszczęcie postępowania karnego (art. 308 § 1 k.p.k.), które zawiera w sobie określoną w art. 102 § 2 k.k. pierwszą czynność dowodową zmierzającą do ustalenia, czy zostało popełnione przestępstwo [tamże]. Wskazuje się także na szereg luk nowelizacji w zakresie instytucji przedawnienia [Kmieciak 2023, 6-14].

PIŚMIENNICTWO

Bogacki, Piotr, i Mariusz Olężałek. 2023. *Kodeks karny. Komentarz do nowelizacji z 7.7.2022 r.* Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.

- Gardocka, Teresa. 2022. „Opinia dotycząca projektu zmian w Kodeksie karnym (druk sejmowy nr 2024, data projektu: 22 lutego 2022 r.)” <https://orka.sejm.gov.pl/IEKSBAS.nsf/0/C1257B16005D9D9FC125881F001608A2/%24File/i623-22A.rtf> [dostęp: 12.12.2023].
- Grzelak, Agnieszka. 2014. „Przedawnienie karalności przestępstw seksualnych w kontekście prawa Unii Europejskiej.” *Białostockie Studia Prawnicze* nr 15:55-70. <https://doi.org/10.15290/bsp.2014.15.04>.
- Grześkowiak, Alicja. 2023. „Art. 101 KK.” W *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, i Krzysztof Wiak. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.
- Kmiecik, Romuald. 2023. „Meandry nowelizacji przepisów o przedawnieniu karalności przestępstw – uwagi *de lege lata* i propozycje *de lege ferenda*.” *Prokuratura i Prawo* nr 7-8:6-14.
- Krajewski, Radosław. 2023. „Przedawnienie karalności przestępstw seksualnych popełnianych na szkodę małoletnich.” *Probacja* nr 2:11-29. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0053.6858>
- Zagrodnik, Jarosław. 2021. *Opinia w sprawie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 16 września 2021 r. z 30 września 2021 r.* Katowice: Ośrodek Badań Studiów i Legislacji Krajowej Rady Radców Prawnych.
- Zubańska, Magdalena, i Przemysław Knut. 2017. „Niewykryte przestępstwa sprzed lat, nowoczesne narzędzia techniki kryminalistycznej i policyjne Zespoły ds. Przestępstw Niewykrytych, czyli *crimen grave non potest esse impunibile* – cz. I.” *Problemy Kryminalistyki* 298, nr 4:8-19.

CONSTITUTIONAL FREEDOM OF ASSEMBLY AS A COMPONENT OF DELIBERATIVE DEMOCRACY

KONSTITUCYJNA WOLNOŚĆ ZGROMADZEŃ JAKO CZĘŚĆ SKŁADOWA DEMOKRACJI DELIBERATYWNEJ

Dr. Emilia Gulińska

University of Radom Casimir Pulaski, Poland
e-mail: e.gulinska@urad.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-1106-5067>

Abstract

The article aims to analyse the legal regulations on the right to freedom of assembly and to show that freedom of assembly is a component of deliberative democracy. An analysis of the current legislation regulating this issue, from European standards to the national level, shows that it is a right of a political nature. Freedom of assembly is a civil liberty that allows citizens to influence the decisions of the authorities. It is also a component of a democratic state ruled by law and enables participation in social and political life.

Keywords: assemblies, democracy, participation, deliberation, freedom

Abstrakt

Artykuł ma na celu analizę uregulowań prawnych dotyczących prawa do wolności zgromadzeń, a także wykazanie, że wolność zgromadzeń stanowi część składową demokracji deliberatywnej. Przeprowadzona analiza obowiązujących przepisów prawa regulujących przedmiotowe zagadnienie, od standardów europejskich po szczebel krajowy, wskazuje, że jest to prawo o charakterze politycznym. Wolność zgromadzeń jest wolnością obywatelską, zapewniającą obywatelom wpływ na decyzje władzy publicznej. Stanowi także składnik demokratycznego państwa prawnego oraz umożliwia partycypację w życiu społecznym i politycznym.

Słowa kluczowe: zgromadzenia, demokracja, partycypacja, deliberacja, wolność

Introduction

Deliberative democracy implies greater citizen participation in public life through the organisation of institutionalised debates, complementing the process of forming informal views. This gives members of the public an opportunity to consciously form an opinion on the issues under discussion and justify their views, and in turn the state authority receives much broader information on the voters' expectations [Łapaj-Kucharska 2016, 109-36]. The idea of deliberative democracy boils down to the belief that decisions on public issues do not have to be backed by a vote of multi-million eligible citizens, but it is enough for a decision to be made through a process of argumentation free of violence and coercion with the participation of a selected not-so-large group of citizens [Krzewińska 2017, 48]. It is also worth noting the view of K. Goworek who states that the term in question cannot be applied to every type of discussion, since it is a more developed form leading to consensus on the issue at hand, and includes reinterpretation, changing needs, attitudes and views. It should be noted that these changes occur as a result of persuasion, not manipulation, blackmail or coercion. Deliberation can be interrupted and resumed, but at some point, it must end with a conclusion. It is argumentative in nature and should be characterised by inclusiveness, i.e., allowing for all kinds of views, even the most extreme and debatable ones, as well as assuming freedom from coercion, both externally and internally. Participation in the process is voluntary, and participants are limited only by the procedures established at the beginning of the interaction. Internal freedom means that participants are equal to each other and have the same opportunities to express their opinions and are subject to the same procedure [Goworek 2015, 164-65].

Accordingly, the main objective behind deliberative democracy is to optimise the decision-making process. There are four complementary objectives to the main one, i.e. seeking to legitimise decisions if the conflict is caused by limited resources, seeking to consider public issues from the perspective of the common good, in a situation of limited generosity on the part of citizens, and seeking to achieve mutual respect between conflicting parties, giving respect to each other, as a result of learning the arguments for the opposite solution, where preferred moral values are

inconsistent, as well as seeking to rectify erroneous decisions that result from an incomplete understanding [Węgrzecki 2009, 32].

As such, the basic idea of deliberative democracy is communication, dialogue and discussion relating to the most important public issues [Jasiński 2017, 49]. The dialogue is intended to address the most universal principles of public life. This means that the most fundamental issues that directly affect the lives of citizens should be discussed, including, for example, general principles of justice, ethical or economic issues. Advocates of deliberative democracy assume that during the dialogue, which directly affects the citizen, the latter will use sound knowledge and arguments, flowing not from the desire to satisfy private interests, but to actually create a just society [Kaczmarek 2022, 153]. The purpose of this article is to analyse the legal regulations concerning the right to freedom of assembly, as well as to show that freedom of assembly is a component of deliberative democracy.

1. The concept of assembly

The term “assembly” (Polish: “zgromadzenie”) refers to a meeting of many people, dedicated to the discussion of certain topics, a large group of people gathered in a specific place, or a large group of people representing the community and exercising power on their behalf.¹ The legal definition of an assembly is contained in Article 3 of the Assemblies Act, which states that an assembly is a grouping of people gathered in a specific place in an open area accessible to individually unidentified persons for the purpose of holding a joint deliberation or making a joint statement on a public matter. Article 3 (in paragraph 2) also defines a spontaneous assembly (Polish: “zgromadzenie spontaniczne”) as an assembly that takes place in connection with a sudden and unforeseeable event affecting the public sphere, the holding of which at a later date would be pointless or insignificant in terms of public debate.² In its case law, the Constitutional Court has established that the fundamental criterion for identifying a public assembly

---

¹ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/zgromadzenie.html> [accessed: 22.11.2023].

² Act of 24 July 2015 on the Law of Assemblies, Journal of Laws of 2022, item 1389 as amended, Article 3 (1)-(2) [hereinafter: the Law of Assemblies].

is its purpose, which is also understood as the reason for the gathering of a certain group of people in a certain place and at a certain time. An assembly is a purposeful gathering because it is always about expressing an opinion, taking a stand, providing support or attempting to defend certain interests. It includes any form of public expression on a topic that is relevant to a particular community. The most common reason for holding an assembly is to draw attention to a particular issue and thereby present it to a wider audience and trigger a public debate. The other fundamental criterion is the peaceful nature of the assembly, which takes place with respect for the physical integrity of persons and private and public property. Peaceful assemblies exclude the use of violence and coercion by its participants, both in relation to other persons participating in the assembly and in relation to third parties or public officials. The assessment of the peaceful nature of an assembly should relate to the assumed purpose, the intentions of the organisers and the course of the event. An important characteristic of an assembly is also the existence of an intellectual relationship between the participants of such a grouping, who are united by a common position on a particular issue and the desire to express it publicly. As such, the public assembly is usually characterised by the fact that there is no *organisational* connection between the organiser and the participants of the assembly or between the participants themselves.³

2. Freedom of assembly in the light of the Constitution of the Republic of Poland and international law

According to Article 57 of the Constitution of the Republic of Poland, the freedom of peaceful assembly and participation in such assemblies shall be ensured to everyone.⁴ Holocher categorises freedom of assembly as a civil liberty. It serves to ensure that citizens can exert influence on the authorities and has an individual and a collective dimension. Freedom of assembly is further related to the pluralism of values, and its content boils down to the freedom to participate in assemblies consisting of a free

---

³ Judgment of the Constitutional Court of 18 September 2014, K 44/12, Journal of Laws of 2014, item 1327.

⁴ Constitution of the Republic of Poland of 2 April 1997, Journal of Laws, No. 78, item 483 as amended, Article 57 [hereinafter: the Constitution of the Republic of Poland].

decision whether or not to participate in the assembly [Holocher 2019, 87-88]. It should also be emphasised that this freedom can be divided into the freedom to organise assemblies and the freedom to participate in peaceful assemblies. The freedom to organise assemblies is expressed in the fact that the state authorities may not interfere with the organisation of the assembly at any stage. Nevertheless, it should be noted that public authorities may influence changes to the time and place of the assembly if this is necessary in order to balance the general interest and the interests of the assembly participants. Such changes must not be arbitrary. The freedom to participate in assemblies, on the other hand, is expressed in the ability to freely decide whether or not to participate in an assembly. This freedom also includes the prohibition of state authorities using repressive measures against peaceful participants. However, any assembly participants who break the law or commit acts of violence may be held criminally liable [Malinowski 2021, 139-40].

Freedom of assembly is also a matter of international law. The right to assemble freely brings together positive individual values. It is a civic institution and a component of a democratic state ruled by law that enables the exercise of other rights and participation in social and political life. In the inter-American system, the right of assembly is considered a political right. The American Declaration of the Rights and Duties of Man guarantees every person the right to assemble peaceably with others as a means of giving expression to views upon matters of common interest [Orzeszyńska, Skwarzyński, and Tabaszewski 2022, 349]. The right of peaceful assembly is recognised under Article 15 of the American Convention on Human Rights. No restrictions may be placed on the exercise of this right other than those imposed in conformity with the law and necessary in a democratic society in the interest of national security, public safety or the rights or freedom of others.⁵ The right to free association is also enshrined in Article 10 of the African Charter on Human and Peoples' Rights, which states that every individual has the right to free association provided that

---

⁵ American Convention on Human Rights adopted on 22 November 1969 (The San José Pact), <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1969a-c1.html> [accessed: 03.12.2023].

he abides by the law. Subject to the obligation of solidarity no one may be compelled to join an association.⁶

In the European system, the right to freedom of assembly is enshrined in Article 11 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, according to which everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association with others, including the right to form and to join trade unions for the protection of his interests. No restrictions may be placed on the exercise of these rights other than such as are prescribed by law in the interests of national security or public safety, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals or for the protection of the rights and freedoms of others. Article 11 does not prevent the imposition of lawful restrictions on the exercise of these rights by members of the armed forces, of the police or of the administration of the State.⁷ Freedom of assembly is also guaranteed by Article 12(1) of the EU Charter of Fundamental Rights, which stipulates that everyone has the right to freedom of peaceful assembly and to freedom of association at all levels, in particular in political, trade union and civic matters, which implies the right of everyone to form and to join trade unions for the protection of his or her interests,⁸ and by Article 21 of the International Covenant on Civil and Political Rights, which provides that the right of peaceful assembly should be recognized and further states that no restrictions may be placed on the exercise of this right other than those imposed in conformity with the law and which are necessary in a democratic society in the interests of national security or public safety, public order, the protection of public health or morals or the protection of the rights and freedoms of others.⁹

---

⁶ African Charter on Human and Peoples' Rights, adopted at the Conference of the Organisation of African Unity in Nairobi on 26 June 1981, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1981.html> [accessed: 03.12.2023].

⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms done at Rome on 4 November 1950, subsequently amended by Protocols Nos 3, 5 and 8 and supplemented by Protocol No. 2, *Journal of Laws of 1993*, No. 61, item 284.

⁸ Charter of Fundamental Rights of the European Union, adopted and signed on 7 December 2000, *OJ 2016 C 202*, p. 389.

⁹ International Covenant on Civil and Political Rights opened for signature in New York City on 19 December 1966, *Journal of Laws of 1977*, No. 38, item 167.

It is worth noting that the citizens' right of assembly, guaranteed in the area of international and constitutional standards, requires public administration authorities to allow uninterrupted assemblies and ensure their safety. Accordingly, the assembly organisers are required to comply with the necessary formalities and to ensure that it is conducted in a peaceful manner, in accordance with the law and the adopted agenda, and the public authorities are required to ensure that the assembly is conducted in a peaceful and uninterrupted manner, as well as to protect its participants from the actions of opponents for which the assembly was organised [Bidziński 2019, 205].

The purpose of freedom of assembly is not only to guarantee the autonomy and self-realisation of the individual, but also to protect the processes of social communication necessary for the functioning of a democratic society. The public interest forms a basis for this freedom. Freedom of assembly is a condition and a necessary component of democracy, as well as a prerequisite for the exercise of other freedoms and human rights related to the sphere of public life. In this context, assemblies are an essential element of the expression of democratic public opinion, creating the possibility of influencing the political process, enabling criticism and protest and thus forming part of the deliberative process of direct democracy. It is noteworthy that freedom of assembly as a form of public debate, as a means of articulating interests and views and as an instrument of minority protection increases the legitimacy and acceptance of decisions made by representative bodies and their subordinate administrative and executive bodies.¹⁰

Freedom of assembly is a necessary element of a well-functioning democracy and a precondition for the exercise of other freedoms and human rights that are inextricably linked to the sphere of public life, including freedom of speech, freedom of association and the right to petition. The strongest relationship is notably between freedom of assembly and freedom of speech, and this is related to the opinion-forming nature of assemblies, which are a form of expression aimed at attracting attention and expressing a position or protest on a socially important issue. There are also many

---

¹⁰ Judgment of the Constitutional Court of 10 July 2008, P 15/08, Journal of Laws of 2008, No. 131, item 838.

links between freedom of assembly and freedom of association, as both freedoms are connected by the desire to achieve certain social or political goals. However, freedom of assembly differs from freedom of association in that public assemblies only take place occasionally, whereas association presupposes the existence of relatively permanent relationships not only between the participants in the assembly, but also between the participants in the assembly and its organiser. The second characteristic that distinguishes freedom of assembly from freedom of association is the identification of members, which is relatively easy in the case of an association. In contrast, participation in a public assembly is anonymous, which is an important element of the content of the normative constitutional freedom of assembly [Drewniowska 2018, 55].

In addition to its public-law aspect, freedom of assembly is one of the basic and fundamental political human rights. The subject of this right is an individual and its content includes the possibility of personal fulfilment together with others, even if the understanding of personal fulfilment is opposed by other units of public life or by officials exercising public authority. This means that the authorities are obliged to guarantee the realisation of this freedom, regardless of the party and political beliefs they represent as the freedom of assembly is a constitutional value and not a value determined by a democratically legitimised political majority exercising power at a given time. Freedom of assembly is a positive freedom and concerns the right to organise an assembly, the right to participate in an assembly and the right to lead an assembly. The negative aspect of freedom of assembly, on the other hand, is the right not to participate in an assembly and the obligation to respect the principle that no one may be forced to participate in an assembly. This obligation applies to both public authorities and so-called third parties. Another element of the negative aspect of freedom of assembly is the obligation to create a situation in which the assembly is not disrupted by third parties and the attempt to disrupt the assembly is met with an appropriate response, that is not allowing the disruption of the assembly by third parties. The authorities not only have a duty to remove obstacles to the exercise of freedom of assembly

and to refrain from unjustified interference in this sphere, but also to take positive measures to realise this right.¹¹

3. The functions of freedom of assembly

According to Gajda, the constitutional freedom of assembly fulfils the following functions: 1) The operationalisation function, which consists in giving freedom of assembly a serving nature in relation to other constitutional principles; 2) The opinion-forming (participatory) function, which manifests itself in the possibility of shaping state policy-making through the public presentation of public opinion, offering the opportunity to influence the political process, and enabling criticism and protest, and thus forms a component of deliberative direct democracy; 3) The function of protecting the rights of minorities, which manifests itself in enabling minorities to express their opinions, demands and points of view, whereby the minority gains influence on decisions and the shaping of political will; 4) The stabilisation function, which includes the public presentation and analysis of the sources, causes and content of social discontent, the expression of criticism or denial of the existing legal or social order; 5) The control function, which offers the public the opportunity to evaluate a particular policy or decision of an authority. These evaluations can influence the design of the state policy, the acceptance or rejection of certain decisions, or other solutions [Gajda 2017, 182-84].

4. Conditions for the restriction of freedom of assembly

The constitutional guarantee of freedom of assembly includes limitations built into this guarantee. It should be noted that a society could not function normally if any of its members could, at any time and in any place, convene an assembly of an indefinite number of people for a voluntary purpose, even if it were a peaceful assembly of unarmed persons [Sokolewicz and Wojtyczek 2016]. In addition, this freedom may be restricted if the conditions set out in Article 31 (3) of the Constitution of the Republic of Poland are met, i.e. if the restriction is provided

---

¹¹ Judgment of the Constitutional Court of 18 January 2006, K 21/05, Journal of Laws of 2006, No. 17, item 141.

for by law and is proportionate, consistent with the principles of a democratic state and does not violate the essence of the restricted right. The aforementioned provision also contains a catalogue of values for which restrictions on freedom of assembly are permissible, namely: national security, public order, public health and morals, protection of the environment and the rights and freedoms of others [Bańczyk 2015, 16]. According to Zubik, when assessing any restriction in the light of the principle of proportionality, one must examine whether the regulation as introduced is necessary, i.e. whether there is an assessment of the actual necessity of the interference and whether it is useful for achieving the intended objectives; the legislator may only apply legal measures that are effective in achieving the objectives. It must also be analysed whether the effects of the restrictions as introduced have been appropriately weighed against the burdens imposed on the individual, i.e. whether the legislator has chosen the least burdensome and still effective solution [Zubik 2021, 97].

The legislator has also endowed a public administrative body with the power to revoke the freedom of assembly by means of an individual ban. A municipal authority may prohibit an assembly when: 1) the purpose of the assembly violates the freedom of peaceful assembly, if the holding of the assembly violates the Law of Assemblies or criminal law provisions; 2) the holding of an assembly may pose a danger to life or health or to property of a considerable size; 3) the assembly is to be held in a place and at a time where regularly organised assemblies take place. The ban should be issued in the form of an administrative decision, which should be classified as a constrained decision, although the authority has some discretion at the first stages of the decision-making process due to the interpretative leeway resulting from the use of vague, undefined concepts [Duniewska, Jaworska-Dębska, Olejniczak-Szałowska, et al., 2020, 839]. A decision to ban an assembly must be announced on a designated website of the Public Information Bulletin. The municipal authority notifies the organiser of the decision, informing them of the announcement of the ban, by electronic means. At the same time, the municipal authority submits the decision together with the files to the competent regional court [Ura 2021, 514].

According to A. Gajda, a prohibiting decision issued due to failure to meet the deadline for notification of an assembly is typically justified by reference to the nature of the notification. It is worth noting that

the notification is not only a formal registration of the assembly that performs a notification function, but, above all, it allows public administration authorities to take appropriate measures to ensure the safety of participants of the assembly and bystanders and to ensure public order [Gajda 2015, 35].

It is to be noted that the appeal against the decision to ban the assembly is not lodged with the local government appeals board (Polish: “samorządowe kolegium odwoławcze”), but directly with the regional court with territorial jurisdiction over the municipal authority, within 24 hours of the decision being announced in the public information bulletin. Filing an appeal does not suspend the implementation of the decision to ban the assembly [Zdyb and Stelmasiak 2020, 675]. The regional court is obliged to examine the appeal in non-litigious proceedings “without delay”, but at the latest within 24 hours of the appeal being lodged. The decision granting the appeal is immediately enforceable. A party can challenge this decision by filing an appeal on incidental issues (Polish: “zażalenie”) with the court of appeal, which must examine the appeal within 24 hours. There is no right of appeal in cassation (Polish: “skarga kasacyjna”) against the decision of the court of appeal; the decision is immediately enforceable [Miemiec 2019, 88].

5. Permissibility of restrictions on freedom of assembly

Every human being functions in a public sphere together with or next to people who enjoy the same dignity and the same rights and freedoms arising from such dignity. By nature, therefore, certain conflicts may arise at the intersection of individual human rights and public interest or between the interests of specific individuals. Written law should harmonise conflicting values and interests by appropriately balancing the interests and setting the rules for resolving such conflicts in the most objective and realistic manner possible. Such presumptions should lie under any restrictions on the exercise of human rights and freedoms in a democratic state. Restrictions may neither have any freely chosen form nor be arbitrary and they should result in the possibly least severe consequences possible that are necessary to achieve a socially legitimate goal [Zubik 2021, 95]. Therefore, restrictions on the exercise of constitutional rights and freedoms may be established only by statute and only if they are necessary in a democratic state, i.e. to protect health or the rights and freedoms of other

people. The restrictions must not affect the essence of the rights and freedoms.¹² Therefore, a formal condition for imposing a restriction with respect to citizens' rights in compliance with the Constitution is to establish them by statute and not in any other manner. This means that it is legally impossible for the legislature to grant the executive power the competence to enact regulations aimed at restricting the rights and freedoms of citizens enshrined in the Basic Law.¹³

It should also be emphasised that Article 31(3) of the Constitution of the Republic of Poland provides for the principle of proportionality of formal nature, according to which it may be established to what extent certain constitutional rights may be restricted due to necessity to implement another right or substantive principle. The proportionality principle consists of three sub-principles which together form a so-called proportionality test. The first one is the principle of usefulness, under which any restriction of constitutional rights is lawful only if it is introduced by means of legal measures that lead to the achievement of a goal that justifies the restriction. The second one is the principle of the least restrictive measure, known also as the necessity principle, which states that if there are several different methods to restrict a specific constitutional right in view of a constitutionally justified goal, the least restrictive method should be chosen. Above all, it is necessary to avoid a scenario in which a legal measure reasonably restricting an individual's freedom or constitutional right simultaneously results in the restriction of other rights. The third element of the proportionality principle is proportionality per se. It requires the act of balancing two or more conflicting principles and indicating which of them prevails in specific factual and legal circumstances. If the conflict of principles is resolved in the process of establishing law or controlling it, it is of abstract nature and it takes a form of a legal norm [Tuleja 2023, 118-25].

One of the foundations of a democratic society is the freedom of peaceful assembly accompanied by a number of exceptions that should

---

¹² Judgment of the Supreme Administrative Court of Poland of 2 March 2023, II OSK 2090/20, Lex no. 3506454.

¹³ Judgment of the Supreme Administrative Court of Poland of 8 September 2021, II GSK 781/21, Lex no. 3241233.

be interpreted strictly, and any necessity to restrict this freedom must be convincingly established. It should be pointed out that interference is considered necessary in a democratic society for the purpose of achieving a legitimate goal if it is justified by a pressing social need, in particular when it remains proportional in the light of the legitimate goal pursued and if reasons provided by national authorities to justify the interference are relevant and sufficient.¹⁴ Therefore, since the ban on LGBT gatherings imposed by the national authorities did not respond to any pressing social need, it was not necessary in a democratic society. The Court additionally states that the applicants suffered unjustified discrimination on the grounds of sexual orientation, that said discrimination was incompatible with the standards of the Convention, and that they were denied an effective domestic remedy in respect of their complaints concerning a breach of their freedom of assembly.¹⁵

Another example of restricting the right to freedom of assembly comes from the Electoral Code as in its Article 107 an election silence period is established during which it is forbidden to promote candidates, political parties or electoral committees by means of: convening assemblies, organising marches and demonstrations, giving speeches, distributing leaflets, or otherwise canvassing for candidates or lists of candidates [Musiał-Karg 2013, 285-86].

Conclusion

This article is dedicated to the question of freedom of assembly as a component of deliberative democracy. An analysis of the current legislation regulating this issue, from European standards to the national level, shows that it is a right of a political nature. Freedom of assembly is a civil liberty that allows citizens to influence the decisions of the authorities. It is also a component of a democratic state ruled by law and enables participation in social and political life. Freedom of assembly is a component of deliberative democracy because it involves the expression of an opinion

---

¹⁴ Judgment of the European Court of Human Rights of 19 December 2017, 60087/10, Lex no. 2411255.

¹⁵ Judgment of the European Court of Human Rights of 27 November 2018, 14988/09, Lex no. 2594189.

and also enables a particular problem to be presented and helps to initiate a public debate. It also increases citizens' trust in public authorities.

REFERENCES

- Bańczyk, Wojciech. 2015. "Samorząd gminny jako gwarant efektywności korzystania z wolności zgromadzeń." *Rocznik Samorządowy* 4:10-27.
- Bidziński, Mariusz. 2019. "Freedom of Public Assembly in Poland." *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 5:201-13.
- Drewniowska, Kinga. 2018. "Wolność zgromadzeń w Polsce po nowelizacji ustawy z dnia 24 lipca 2015 r. – Prawo o zgromadzeniach." In *Wolność zgromadzeń*, edited by Mariusz Jabłoński, and Ryszard Balicki, 53-68. Wrocław: eBooki.com.pl.
- Duniewska, Zofia, Barbara Jaworska-Dębska, Ewa Olejniczak-Szałowska, et al. 2020. *Prawo administracyjne materialne*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Gajda, Agnieszka. 2015. "Bezpieczeństwo jako przesłanka ograniczenia wolności zgromadzeń w decyzjach o zakazie przeprowadzenia zgromadzenia publicznego." *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 2:29-48.
- Gajda, Agnieszka. 2017. "Kilka uwag o wolności zgromadzeń na tle najnowszych zmian ustawy – Prawo o zgromadzeniach." *Gdańskie Studia Prawnicze* 38:181-96.
- Goworek, Katarzyna. 2015. "Elements of deliberative democracy as a way to increase citizen participation in Polish public life." *Refleksje. Pismo Naukowe studentów i doktorantów WNPiD UAM* 11:161-78.
- Holocher, Justyna. 2019. "In dubio pro libertate jako dyrektywa interpretacyjna – uwagi na kanwie Trybunału Konstytucyjnego." *Przegląd Prawa Publicznego* 7-8:85-100.
- Jasiński, Karol. 2017. "Źródła i charakter demokracji deliberatywnej." *Studia Warmińskie* 54:43-58.
- Kaczmarek, Katarzyna. 2022. "Demokracja deliberatywna w praktyce – działanie brytyjskiej organizacji Involve." *Dialogi Polityczne* 32:151-64.
- Krzewińska, Aneta. 2017. "Słabości i niedostatki procedur demokracji deliberacyjnej." *Przegląd Socjologiczny: Kwartalnik Polskiego Instytutu Socjologicznego* 3:45-72.
- Łapaj-Kucharska, Justyna. 2016. "Demokracja deliberatywna i jej przejawy w praktyce." In *Demokracja deliberatywna: utopia czy ratunek dla demokratycznych wartości?*, edited by Agnieszka Turoń-Kowalska, 109-36. Sosnowiec: REMAR.
- Malinowski, Michał. 2021. "Konstytucyjność ograniczenia wolności zgromadzeń w Polsce w związku z wybuchem pandemii COVID-19." *Zeszyt Prawniczy UAM* 11:137-50.

- Miemiec, Marcin. 2019. *Prawo administracyjne materialne*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Musiał-Karg, Magdalena. 2013. "Cisza wyborcza w Internecie – przykład polskich wyborów parlamentarnych z 2011 r." *Studia Politologiczne* 27:276-300.
- Orzeszyna Krzysztof, Michał Skwarzyński, and Robert Tabaszewski. 2022. *Prawo międzynarodowe praw człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Sokolewicz, Wojciech, and Krzysztof Wojtyczek. 2016. "Komentarz do art. 57." In *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, edited by Leszek Garlicki, and Marek Zubik. Warszawa: Wyd. Sejmowe. Lex el.
- Tuleja, Piotr. 2023. "Komentarz do art. 31." In *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, edited by Piotr Tuleja, 118-25. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Ura, Elżbieta. 2021. *Prawo administracyjne*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Węgrzecki, Janusz. 2009. "Przyszłość demokracji deliberatywnej." *Athenaeum* 22:27-42.
- Zdyb, Marian, and Jerzy Stelmasiak. 2020. *Prawo administracyjne*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Zubik, Marek. 2021. *Prawo konstytucyjne współczesnej Polski*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

EXAMINATIONS FOR VICARS IN THE DIOCESE OF TARNÓW BETWEEN 1918 AND 1939

EGZAMINY WIKARIUSZOWSKIE W DIECEZJI TARNOWSKIEJ W LATACH 1918-1939

Rev. Dr. habil. Robert Kantor

The Pontifical University of John Paul II in Kraków, Poland
e-mail: kanclerz@diecezja.tarnow.pl; <https://orcid.org/0000-0002-8599-7705>

Abstract

Since its inception, the Church has paid great attention to the intellectual formation of the clergy. After the reception of the Sacrament of Holy Orders, for the pastoral and intellectual formation of the clergy of the Diocese of Tarnów between 1918 and 1939, theological examinations were of vital importance and they were carried out in accordance with the dispositions of the universal legislator contained in the 1917 Code of Canon Law in Canon 130. In the period under discussion, examinations for vicars were held in August in the auditorium of the Theological Seminary in Tarnów. The examination material included dogmatic theology, moral theology, pastoral theology and canon law. This study is a contribution to the history of canon law, as the development of the institution of examinations for vicars in the Diocese of Tarnów between 1918 and 1939 has not yet been studied.

Keywords: Diocese of Tarnów, interwar period, examinations for vicars, intellectual formation

Abstrakt

Kościół od początku swojego istnienia wielką uwagę poświęcał formacji intelektualnej duchowieństwa. Po przyjęciu sakramentu święceń dla formacji pastoralnej i intelektualnej duchowieństwa diecezji tarnowskiej w latach 1918-1939 istotne znaczenie posiadały egzaminy teologiczne, procedowane zgodnie z dyspozycjami ustawodawcy powszechnego zawartymi w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 r. w kan. 130. W omawianym okresie egzaminy wikariuszowskie odbywały się zazwyczaj w sierpniu w auli Seminarium duchownego w Tarnowie. Materia do

egzaminów obejmowała teologię dogmatyczną, moralną, pastoralną oraz prawo kanoniczne. Opracowanie jest wkładem w historię prawa kanonicznego, gdyż rozwój instytucji egzaminów wikariuszowskich w diecezji tarnowskiej w okresie 1918-1939 dotychczas nie doczekał się jeszcze opracowania.

Słowa kluczowe: diecezja tarnowska, dwudziestolecie międzywojenne, egzaminy wikariuszowskie, formacja intelektualna

Introduction

Since its inception, the Church has paid great attention to the intellectual formation of the clergy. The need for ongoing education for the clergy was pointed out by Pope Pius XI in his encyclical "On the Catholic Priesthood" promulgated on 20 December 1935: "He must teach the truth that heals and saves; and because of this teaching, like the Apostle of the Gentiles, he has a duty towards «the learned and the unlearned» (Rom. I, 14). But how can he teach unless he himself possess knowledge? «The lips of the priest shall keep knowledge, and they shall seek the law at his mouth», said the Holy Spirit in the Prophecy of Malachy. (Mal. II, 7). Who could ever utter a word in praise of sacerdotal learning more weighty than that which divine Wisdom itself once spoke by the mouth of Osee: «Because thou hast rejected knowledge, I will reject thee that thou shalt not do the office of priesthood to Me» (Os. IV, 6). The priest should have full grasp of the Catholic teaching on faith and morals; he should know how to present it to others; and he should be able to give the reasons for the dogmas, laws and observances of the Church of which he is minister. Profane sciences have indeed made much progress; but in religious questions there is much ignorance still darkening the mind of our contemporaries. This ignorance the priest must dispel. Never was more pointed than today the warning of Tertullian, «This alone truth sometime craves, that it be not condemned unheard» (Tert. Apolog., year 1) [...]. Therefore, Venerable Brethren, it is necessary that the priest, even among the absorbing tasks of his charge, and ever with a view to it, should continue his theological studies with unremitting zeal. The knowledge acquired at the seminary is indeed a sufficient foundation with which to begin; but it must be grasped more thoroughly, and perfected by an ever-increasing knowledge and understanding of the sacred sciences. Herein is the source of effective preaching and of influence over the souls of others (Cf. Code of Canon Law, Can. 129). Yet

even more is required. The dignity of the office he holds and the maintenance of a becoming respect and esteem among the people, which helps so much in his pastoral work, demand more than purely ecclesiastical learning. The priest must be graced by no less knowledge and culture than is usual among well-bred and well-educated people of his day. This is to say that he must be healthily modern, as is the Church, which is at home in all times and all places, and adapts itself to all; which blesses and furthers all healthy initiative and has no fear of the progress, even the most daring progress, of science; if only it be true science”¹

Bearing in mind the importance of intellectual formation of the clergy, this article will present the issue of examinations for vicars held in the Diocese of Tarnów between 1918 and 1939. This subject has not yet been elaborated on in the literature. Therefore, this article is mainly based on the source material which is the official journal of the Diocese of Tarnów – “Currenda”. In this periodical, the examinations were not called “vicar examinations”, but “theological examinations”. In practice, we know that they were taken by parish vicars. Therefore, the legal basis for these examinations will be discussed first, followed by a presentation of the examinations before 1918, the time and place of these examinations, the year groups obliged to take them and the subjects.

1. Examinations for vicars in the 1917 Code of Canon Law

After ordination, clergy should continue their education in the sciences, especially theology. In these studies they should be faithful to the teachings given by their forefathers, avoiding worldly novelties and false wisdom.² After completing their higher studies, diocesan priests, even if they have a parochial or canonical benefice, unless they have been exempted by the local Ordinary for a just cause, are to pass an examination in the various

---

¹ Pius PP. XI, Litterae encyclicae de sacerdotio catholico *Ad catholici Sacerdotii fastigium* (20.12.1935), AAS 28 (1936), p. 5-53, here p. 30-31.

² Canon 129: “Clerici studia, praesertim sacra, recepto sacerdotio, ne intermittant; et in sacris disciplinis solidam illam doctrinam a maioribus traditam et communiter ab Ecclesia receptam sectentur, devitantes profanas vocum novitates et falsi nominis scientiam.” *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, p. 1-593 [hereinafter: CIC/17].

disciplines of theology every year for at least three years, in the manner determined by the Ordinary.³ Parish priests or current vicars were not obliged to take examinations before the local Ordinary. However, if it happened that they did not take these examinations before their own superior, in such a situation the local Ordinary should apply to the Congregation for Religious Affairs [Bączkiewicz, Baron, and Stawinoga 1958, 318; Sztafrowski 1976, 203-204; Grabowski 1948, 168-69; Lewandowski 2020, 100].⁴

A reference to examinations can also be found in Canon 130 § 2 CIC/17, where it is mentioned that in the conferral of ecclesiastical offices and benefices, among candidates who had equal conditions, those who did well during the examinations should be taken into account in the first place.⁵

2. Examinations in the Diocese of Tarnów before 1918

Between 1886 and 1918, academic studies were attended by a small proportion of the clergy. A common form of further education for the clergy in the Diocese of Tarnów was the written preparation of papers on questions assigned by the Episcopal Consistory in four subjects: dogmatic theology, moral theology, pastoral theology and canon law. As Marek Łabuz notes, “Every priest within a few years of his ordination, as well as senior priests applying for the parsonage or the post of appointed catechist, were obliged to submit a written paper on four subjects. These papers were sent to the Consistory, then evaluated and on the basis of these, the priests were given more or less prominent vicar posts or parsonages” [Łabuz 2007, 284].

---

³ Canon 130 § 1 CIC/17: “Expleto studiorum curriculo, sacerdotes omnes, etsi beneficium paroeciale aut canonicale consecuti, nisi ab Ordinario loci ob iustam causam fuerint exempti, examen singulis annis saltem per integrum triennium in diversis sacrarum scientiarum disciplinis, antea opportune designatis, subeant secundum modum ab eodem Ordinario determinandum.”

⁴ Paweł Lewandowski, while discussing decanal congregations in the Diocese of Tarnów between 1918 and 1939, notes that the first and second synods of the Diocese of Tarnów erroneously indicated Canon 138 as the legal basis for the examination related to *formtio permanens* referred to in Canon 130 § 1 CIC/17.

⁵ “In collatione officiorum et beneficiorum ecclesiasticorum ratio habeatur eorum, qui, ceteris paribus, in memoratis periculis magis praestiterunt.”

For example, in 1913 these subjects were as follows: 1) In dogmatic theology: “Probetur thesis: Fidelibus peccatoribus jure divino officium incumbere confitendi omnia et singula peccata gravia postBaptismum commissa”; 2) In moral theology: “Quomodo fieri debet restitutio famae? An simul cum redintegratione famae adsit obligatio reparandi cetera damna, si quae e detractone seguuta sint?”; 3) In canon law: “Qualem innovationem in legislatione ecclesiastica quoad formam celebratuionis sponsalium et matrimoniii induxit Decretum “Ne temere?””; 4) In pastoral theology: “What qualities should a preaching style have?” [ibid., 289].

On the other hand, in 1918, which is covered by the scope of this study, only two subjects were given: 1) Subject I: “Punishment from the pulpit in the light of Benedict XV’s encyclical “Humani generis” of 10 June 1917”; 2) Subject II: “Discrimen inter veterem ac nova legislatonem ecclesiasticam quoad: 1) festa 2) ieiunia 3) vota” [ibid.].

As it seems, these were the beginnings of examinations for vicars and parish priests. Before 1918, private study was also a form of further education for the clergy. In order to familiarise the clergy with valuable books and magazines that could deepen the spirituality of priests and broaden their mental horizons, Bishop Ignacy Łobos as well as Bishop Leon Wałęga recommended a number of publications, books and magazines in the “Currenda”. “In total, they encouraged the acquisition and reading of valuable books (often by diocesan authors) more than 190 times. More than 30 times, they recommended magazines such as: “Catechetical and Pastoral Biweekly” (Polish: “Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski”), “Priestly Athenaeum” (Polish: “Ateneum Kapłańskie”), “Good Shepherd” (Polish: “Dobry Pasterz”), “Theological Review” (Polish: “Przegląd Teologiczny”), “Catholic Guide” (Polish: “Przewodnik Katolicki”), etc.” [ibid., 290].

3. The time and place of the theological examination in the Diocese of Tarnów between 1918 and 1939

As already mentioned in the first point, CIC/17 recommended that ordinaries arrange examinations for young priests in dioceses. Implementing the idea of ecclesiastical law, Bishop Leon Wałęga ordered such examinations in 1919, which took the name of theological examinations. They were held every year with the exception of 1928 and 1938, because in those

years diocesan synods (the first and the second one) took place in the Diocese of Tarnów. The dates of these examination meetings and their locations are presented below:

1919

26 August 1919, 10.00 am

Auditorium of the Seminary of clerics⁶

1920

25 August 1920, 10.00 am

Auditorium of the Theological Seminary⁷

1921

23 August 1921, 10.00 am

Auditorium of the Theological Seminary⁸

1922

22 August 1922, 10.00 am

Auditorium of the Theological Seminary⁹

1923

22 August 1923, 10.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹⁰

1924

26 August 1924, 10.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹¹

1925

25 August 1925, 10.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹²

1926

24 August 1926, 10.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹³

---

⁶ "Currendae Curiae Dioecesanae Tarnoviensis" 3 (1919), p. 23.

⁷ "Currendae Curiae Dioecesanae Tarnoviensis" 3 (1920), p. 14.

⁸ "Currendae Curiae Dioecesanae Tarnoviensis" 4 (1921), p. 29.

⁹ "Currendae Curiae Dioecesanae Tarnoviensis" 5 (1922), p. 20.

¹⁰ "Currendae Curiae Dioecesanae Tarnoviensis" 4 (1923), p. 35.

¹¹ "Currendae Curiae Dioecesanae Tarnoviensis" 4 (1924), p. 17.

¹² "Currendae Curiae Dioecesanae Tarnoviensis" 5 (1925), p. 36.

¹³ "Currendae Curiae Dioecesanae Tarnoviensis" 3 (1926), p. 32.

1927

23 August 1927, 10.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹⁴

1929

21 August 1929, 9.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹⁵

1930

20 August 1930, 9.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹⁶

1931

19 August 1931, 9.00 am

21 August 1931, 9.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹⁷

1932

30 August 1932, 9.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹⁸

1933

11 August 1933, 9.00 am

Auditorium of the Theological Seminary¹⁹

1934

17 August 1934, 9.00 am

Auditorium of the Theological Seminary²⁰

1935

20 August 1935, 9.00 am

21 August 1935, 9.00 am²¹

---

¹⁴ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 5 (1927), p. 35.

¹⁵ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 5 (1929), p. 43.

¹⁶ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 8 (1930), p. 106.

¹⁷ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 7 (1931), p. 71.

¹⁸ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 5 (1932), p. 48.

¹⁹ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 6 (1933), p. 71.

²⁰ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 6 (1934), p. 86.

²¹ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 8 (1935), p. 97.

1936

18 August 1936, 9.00 am

19 August 1936, 9.00 am

20 August 1936, 9.00 am

Auditorium of the Theological Seminary²²

1937

20 August 1937

24 August 1937

25 August 1937

Auditorium of the Theological Seminary²³

1939

7 March 1939, 8.00 am

Auditorium of the Theological Seminary²⁴

4. Priests obliged to take the examination and its scope

The Bishops of Tarnów of the interwar period were faithful to the teaching of the universal Church and consistently implemented the provision of Canon 130 § 1 CIC/17. Therefore, the issues related to who was obliged to take the theological examination in particular years and what matter had to be passed by priests taking the examination are presented below:

1919

Ordination year 1918

Fundamental theology and moral theology (*De principiis*, Noldina vol. I)²⁵

1920

Ordination year 1919 and 1920

Detailed dogmatics and the second part of moral theology (Noldin vol. II)²⁶

1921

Ordination year 1918, 1919 and 1920

---

²² "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 6 (1936), p. 97.

²³ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 12 (1937), p. 159.

²⁴ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 2 (1939), p. 7.

²⁵ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 3 (1919), p. 23.

²⁶ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 3 (1920), p. 14.

Canon law and pastoral theology²⁷

1922

Ordination year 1919, 1920 and 1921

Fundamental theology and moral theology (Noldin, vol. I)²⁸

1923

Ordination year 1920, 1921 and 1922

Detailed dogmatics and moral theology (Noldin, vol. II)²⁹

1924

Ordination year 1921, 1922 and 1923

Canon law and pastoral theology³⁰

1925

Ordination year 1922, 1923 and 1924

Fundamental theology and moral theology (Noldin, vol. I)³¹

1926

Ordination year 1923, 1924 and 1925

Detailed dogmatics and moral theology (Noldin, vol. II)³²

1927

Ordination year 1924, 1925 and 1926

Ecclesiastical law and pastoral theology³³

1929

Ordination year 1926, 1927 and 1928

Detailed dogmatics and moral theology (Noldin, vol. II)³⁴

1930

Ordination year 1927, 1928 and 1929

Canon law and pastoral theology³⁵

²⁷ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 4 (1921), p. 29.

²⁸ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 5 (1922), p. 20.

²⁹ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 4 (1923), p. 35.

³⁰ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 4 (1924), p. 17.

³¹ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 5 (1925), p. 36.

³² "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 3 (1926), p. 32.

³³ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 5 (1927), p. 35.

³⁴ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 5 (1929), p. 43.

³⁵ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 8 (1930), p. 106.

1931

Ordination year 1928, 1929 and 1930

Fundamental theology and moral theology (Noldin, vol. I)³⁶

1932

Ordination year 1929 and 1930

Detailed dogmatics and moral theology (Noldin, vol. II)³⁷

1933

Ordination year 1930 and 1932

Canon law and pastoral theology³⁸

1934

Ordination year 1932 and 1933

Fundamental theology and moral theology (Noldin, vol. I)³⁹

1935

Ordination year 1932, 1933 and 1934

Detailed dogmatics and moral theology (Noldin, vol. II)⁴⁰

1936

Ordination year 1933, 1934 and 1935

Canon law and moral theology (Noldin, vol. III)⁴¹

1937

Ordination year 1934, 1935 and 1936

Dogmatic theology, fundamental theology and moral theology (Noldin, vol. I)⁴²

1939

Vicars who did not pass their examinations in previous years

Dogmatic theology, moral theology (whole), pastoral theology, fundamental theology⁴³

---

³⁶ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 7 (1931), p. 71.

³⁷ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 5 (1932), p. 48.

³⁸ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 6 (1933), p. 71.

³⁹ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 6 (1934), p. 86.

⁴⁰ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 8 (1935), p. 97.

⁴¹ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 6 (1936), p. 97.

⁴² "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 12 (1937), p. 159.

⁴³ "Currendae Curiae Dioecesanæ Tarnoviensis" 2 (1939), p. 7.

As can be seen from the above presentation, in principle, priests of three ordination years were obliged to take the examinations. The matter covered four subjects: dogmatic theology, moral theology, pastoral theology and canon law.

Summary

After the reception of the Sacrament of Holy Orders, for the pastoral and intellectual formation of the clergy of the Diocese of Tarnów between 1918 and 1939, theological examinations were of vital importance and they were carried out in accordance with the dispositions of the universal legislator contained in Canon 130 CIC/17. In the period under discussion, examinations for vicars were held in August in the auditorium of the Theological Seminary in Tarnów. The examination material included dogmatic theology, moral theology, pastoral theology and canon law.

The form of examinations for vicars presented in this article, initiated in 1919, has survived to the present day. This is evidenced, for example, by the current synodal legislation, where Statute 401 reads: "During the first year of priesthood, priests hold periodic meetings with their superiors and professors of the Seminary, according to a programme established and approved by the local Ordinary. [...] Priests after their second, third and fourth year of priesthood are required to take the examinations for vicars. For these priests, the practice of lectures combined with retreat exercises during the summer holiday is maintained; this practice replaces the annual retreat"⁴⁴

REFERENCES

- Bączkowicz, Franciszek, Józef Baron, and Władysław Stawinoga. 1958. *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. Vol. 1. Ed. 3. Opole: Wydawnictwo św. Krzyża w Opolu.
- Currendae Curiae Dioecisanae Tarnoviensis*. 1919-1939. Tarnów.
- Grabowski, Ignacy. 1948. *Prawo kanoniczne*. Ed. 4. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Lewandowski, Paweł. 2020. "Kongregacje dekanalne w diecezji tarnowskiej w latach 1918-1939." In *Dziedzictwo kulturowe i religijne diecezji tarnowskiej w latach*

---

⁴⁴ IV Synod Diecezji Tarnowskiej. *Ad imaginem ecclesiae universalis (Lumen gentium 23)*, Kuria Diecezjalna, Tarnów 1982-1985.

1918-1939. Vol. I: *Wybrane instytucje i struktury diecezji tarnowskiej w latach 1918-1939*, edited by Robert Kantor, 93-109. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos. <https://repozytorium.kul.pl/handle/20.500.12153/3490>

Łabuz, Marek. 2007. *Duchowieństwo diecezji tarnowskiej w latach 1886-1918*. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.

Sztafrowski, Edward. 1976. *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej. Podręcznik dla duchowieństwa*. Vol. I. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

**KONCEPCJE MAŁŻEŃSTWA U MORMONÓW,
KATOLIKÓW I ANGLIKANÓW WOBEC
ZJAWISK NIEHETERONORMATYWNOŚCI
I ROZWIĄZYWALNOŚCI ZWIĄZKÓW. ANALIZA
PORÓWNAWCZA**

**CONCEPTS OF MARRIAGE IN MORMONS, CATHOLICS
AND ANGLICANS *VIS-À-VIS* THE PHENOMENA
OF NON-HETERONORMATIVITY AND RELATIONSHIP
DISSOLUTION. A COMPARATIVE ANALYSIS**

Ks. mgr lic. Paweł Kasperowicz

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska
e-mail: pakasperowicz@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-3360-1438>

Abstrakt

Katolicyzm widzi małżeństwo jako nierozzerwalny sakrament o silnym nacisku na prokreację i jedność. Anglikanizm traktuje małżeństwo jako święte, ale nie nierozzerwalne, z większą elastycznością w kwestii rozwodów. Mormoni mają unikalne podejście do małżeństwa, które może trwać na wieczność, a ich ceremonie ślubne (pieczętowanie) mają wielkie duchowe znaczenie. Wszystkie trzy tradycje przywiązują dużą wagę do małżeństwa, ale różnią się w podejściu do jego charakteru, trwałości i celów. Ponadto instytucja prawna małżeństwa w kontekście nieheteronormatywności (np. związków osób tej samej płci) jest postrzegana bardzo różnie w tradycjach mormonów, anglikanów i katolików.

Słowa kluczowe: anglikanie, katolicy, mormoni, nieheteronormatywność, nierozzerwalność, przymioty małżeństwa, koncepcja małżeństwa

Abstract

Catholicism sees marriage as an indissoluble sacrament with a strong emphasis on procreation and unity. Anglicanism sees marriage as sacred but not indissoluble, with more flexibility on divorce. Mormons have a unique approach to marriage,

which can last for eternity, and their wedding ceremonies (sealing) have great spiritual significance. All three traditions place great importance on marriage, but differ in their approach to its nature, permanence and purposes. Furthermore, the legal institution of marriage in the context of non-heteronormativity (e.g. same-sex unions) is viewed very differently in the Mormon, Anglican and Catholic traditions.

Keywords: Anglicans, Catholics, Mormons, non-heteronormativity, indissolubility, qualities of marriage, concept of marriage

Wprowadzenie

Zjednoczone Królestwo, choć zróżnicowane pod względem ludności etnicznej, w zakresie wyznawanej przez obywateli religii, wciąż jako ogół społeczeństwa w większości pozostaje wierne doktrynie chrześcijańskiej, choć ta na przestrzeni prawodawczej wieków Kościoła Anglii ulega coraz to większej erozji z punktu widzenia komparatystyki z doktryną katolicką. Czy zatem po pozytywnym wyniku głosowania Synodu Generalnego Kościoła Anglii z dnia 9 lutego 2023 r. nad dokumentem *Living in Love and Faith*¹, w którym traktuje się na temat błogosławieństwa związków nieheteronormatywnych można wciąż stawiać tezę, że katolikom żyjącym w Zjednoczonym Królestwie najbliższej z punktu widzenia dogmatyczno-prawnego w zakresie koncepcji małżeństwa do prawodawstwa anglikanów? Aby udzielić niewiążącej odpowiedzi na to pytanie retoryczne zostanie przeanalizowana metodą formalno-dogmatyczną, metodą historyczno-prawną oraz metodą komparatystyczną doktryna prawna wspomnianych Kościołów wraz z ujęciem Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, który w Wielkiej Brytanii stanowi po anglikanach i katolikach znaczący odsetek ludności, a jeszcze do 2001 r. był uznawany przez Stolicę Apostolską za inne wyznanie chrześcijańskie.

1. Koncepcje małżeństwa

1.1. Mormoni

W zasadniczych dokumentach religii mormońskiej znajdujemy wyraźne promowanie związków o charakterze heteronormatywnym. „Pierwsze

---

¹ General Synod, *Living in Love, Faith, and Reconciliation* (09.02.2023), <https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2024-02/gs-2346-llf-synod-paper-feb-2024.pdf> [dostęp: 10.10.2024].

przykazanie, jakie Bóg dał Adamowi i Ewie, nawiązywało do ich rodzicielskiego potencjału jako mąż i żona [...]. Oświadczamy, że przykazanie Boga dla Jego dzieci, aby się rozmnażały i wypełniały ziemię, pozostaje w mocy. Oświadczamy także, iż Bóg nakazał, aby święta moc prokreacji była wykorzystywana tylko pomiędzy mężczyzną i kobietą, prawnie zaślubionymi jako mąż i żona”².

Religia ta charakteryzuje się zatem bardzo wyraźnym ukierunkowaniem na płodność związków i ich dzietność. Mormoński biskup Birmingham Bob Glaser komentując tekst proklamacji podkreślił szczególnie wymiar płodności w koncepcji małżeństwa: „Święte moce prokreacji mają być stosowane tylko między mężczyzną a kobietą, prawnie poślubionymi jako mąż i żona. Rodzice mają rozmnażać się i wypełniać ziemię, wychowywać swoje dzieci w miłości i prawości oraz zaspokajać fizyczne i duchowe potrzeby swoich dzieci. Mąż i żona mają uroczysty obowiązek wzajemnej miłości i troski. Ojcowie mają przewodzić swoim rodzinom w miłości i prawości oraz zaspokajać potrzeby życiowe. Matki są przede wszystkim odpowiedzialne za wychowanie swoich dzieci. W tych świętych obowiązkach ojcowie i matki są zobowiązani pomagać sobie nawzajem jako równi partnerzy. Boski plan szczęścia umożliwia kontynuowanie relacji rodzinnych po śmierci. Ziemia została stworzona, a ewangelia została objawiona, aby rodziny mogły być formowane, zapieczętowane i wywyższone na wieczność”³. W tym ogólnym opisie możemy wyróżnić cztery atrybuty mormońskiego małżeństwa. Są to według polskiego nazewnictwa stosowanego w literaturze przedmiotu: czystość, wspólnota, płodzenie i wychowywanie potomstwa oraz szowinizm płciowy [Anoszko 2017, 134].

Według nauczania Kościoła Jezusa Chrystusa Dni Ostatecznych osoba czysta płciowo „jest przygotowana do wykonania i utrzymania świętych przymierzy w świątyni”, idzie zatem o zachowanie czystości aż do ceremonii ślubnej w obiekcie kultu. Zgodnie z Księgą Mormona grzech przeciwko

---

² G. Hinckley, „Proklamacja podczas Generalnego Spotkania Stowarzyszenia Pomocy z 23 września 1995 roku w Salt Lake City, Utah.” <https://www.churchofjesuschrist.org/study/scriptures/the-family-a-proclamation-to-the-world/the-family-a-proclamation-to-the-world?lang=pol> [dostęp: 27.10.2024].

³ P. Kasperowicz, *An interview about Mormons Marriage and Family with Mormon Bishop Bob Glaser* [Birmingham, 11.02.2023].

czystości jest „wstrętny Panu” i porównywalny tylko do morderstwa i zaprzeczeniu istnieniu Ducha Świętego⁴. Zachowanie czystości stanowi o zabezpieczeniu od duchowej i emocjonalnej szkody, gdyż według etyki mormońskiej tylko czystość seksualna umożliwia człowiekowi podejmowanie słusznych decyzji. Ogólnie rzecz biorąc, czystość płciowa w ujęciu tej religii to notliwość i prostota, natomiast akt przeciwko seksualności jest uznawany za znaczące wykroczenie [tamże, 135].

Kolejna cecha mormońskiego małżeństwa to wspólnota (ang. *conjugal*ity). W wymiarze społecznym idzie o wzajemną sympatię i szacunek [Heaton i Jacobson 2015, 321]. Natomiast w przestrzeni prawnej doktryny małżeństwa w Kościoła Jezusa Chrystusa Dni Ostatecznych dominuje przekonanie o wiecznej więzi małżeńskiej, idzie zatem o szczególny rodzaj partnerstwa, nazywany technicznie „związkiem niebiański” (ang. *celestial marriage*), którego nie rozwiązuje nawet śmierć współmałżonka. Jednakże możliwe są również tzw. małżeństwa „nie na wieczność”, a więc zawierane bez zachowania mormońskiej normy kanonicznej. Każdorazowo jednak idzie o związek mężczyzny i kobiety [Jakubowski 2005, 338].

Najbardziej rozpoznawalną cechą rodziny mormońskiej jest płodność. Fakt zawarcia związku wyznaniowego obliuguje wyznawców Kościoła Jezusa Chrystusa Dni Ostatecznych do wielkiej płodności. Mormoni są przekonani co do kontynuacji rodziny w życiu pozagrobowym, według nauczania tego Kościoła po śmierci bytowanie zaczyna się na tym samym poziomie, jaki został osiągnięty w życiu doczesnym. Nadto małżeństwo i rodzina mormońska są uważane za spichlerz boskich nasion, które kielkując mają wydać potomstwo. W związku z tym wyznawcy Kościoła Jezusa Chrystusa Dni Ostatecznych z estymą realizują nakaz zapisany w Księdze Rodzaju o płodzeniu potomstwa. Stanowi to jeden z kluczowych elementów zbawienia w tej religii⁵.

---

⁴ J. Smith, *Księga Mormona: Jeszcze Jedno Świadeństwo o Jezusie Chrystusie*, Intellectual Reserve, Salt Lake City 2012, s. 267; Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, *Nauki i Przymierza Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich*, Intellectual Reserve, Salt Lake City 2011, s. 52.

⁵ Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, *Nauki i Przymierza oraz Historia Kościoła: Podręcznik do studiowania dla ucznia*, Wyd. Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, Salt Lake City 1999, s. 26-27.

Ostatnim przymiotem małżeństwa u mormonów jest szowinizm płciowy. Płeć dla mormonów jest bardzo ważnym desygnatem określającym tożsamość wiernych, wywodzącym się nie tylko z biologii, ale też z teologii, jest „zasadniczą indywidualną cechą odwiecznej identyfikacji i celem każdego śmiertelnika” [Nelson 2008, 92]. Od 1995 r. oficjalne nauczanie tegoż Kościoła deklaruje ważność i odwieczność ról płciowych, które są pochodną uwarunkowań biologicznych, oraz które kształtują obowiązki domowe, kościelne i sakramentalne. „Byłoby dobrze, gdyby macierzyństwo pozostawało dla kobiet najwyższym powołaniem i obowiązkiem, natomiast dla mężczyzn zarabianie na życie, wspieranie rodziny oraz bycie jej duchowym głową; młodzi chłopcy i dziewczęta mają być wychowywane, kształcone i socjalizowane do ról w Kościele i rodzinie, podkreślające ich obowiązki religijne lub rodzinne” [Maflly-Kipp 2013, 15].

Jak łatwo zauważyć mormońska koncepcja małżeństwa nie dopuszcza w sposób absolutny oficjalnych związków o charakterze nieheteronormatywnym. Jako uzasadnienie tej tezy, z punktu widzenia aksjologii prawa należy wymienić: przywiązywanie dużej wagi do takich wartości jak ciągłość rodowa, która znajduje swoje przedłużenie w stabilizacji majątkowej oraz wiara w transcendentne życie rodzinne po śmierci.

Nadto z socjologicznego punktu widzenia takie ujęcie niesie ze sobą pozytywne konsekwencje w zakresie dziedziczenia rodzinnych majątków, w czasach, gdy rodziny amerykańskie o wysokim statusie społecznym i o wysokich dochodach zazwyczaj wykazują się mniejszą ilością dzieci, u mormonów owa tendencja wygląda dokładnie odwrotnie. Nadto statystyczni mormoni amerykańscy są lepiej wykształceni oraz zamożniejsi, aniżeli przeciętni Amerykanie, podobną tendencję można zauważyć również w Wielkiej Brytanii [Kaufmann 2010, 33].

1.2. Katolicy

Jak zaznaczył Benedykt XVI w przemówieniu do Roty Rzymskiej w 2007 r., katolicka koncepcja małżeństwa pochodzi od Boga i nie może zostać zmieniona żadną ludzką władzą⁶.

---

⁶ Benedictus PP. XVI, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis* (27.01.2007), AAS 99 (2007), s. 85-91.

W ujęciu doktrynalnym już św. Augustyn uczył o trzech małżeńskich dobrach, którymi, jak utrzymywał, są *bonum sacramenti*, *bonum fidei* oraz *bonum prolis* i w nich należy upatrywać klasyczne umocowanie małżeństwa. Chociaż św. Augustyn z Hippony w swojej teorii małżeńskich dóbr wymienił jedynie dobro potomstwa, sakramentu i wiary, jednakże pisał również w innym miejscu o tzw. dobru małżonków (*bonum coniugum*)⁷. Zagadnienie to znacząco rozwinął św. Tomasz z Akwinu⁸.

We współczesnym ujęciu rozróżnia się zasadnicze cele oraz przymioty małżeństwa. Do tych pierwszych należy zaliczyć dobro potomstwa i dobro małżonków, natomiast za istotowe przymioty małżeństwa uznaje się jedności i nierozzerwalności [Karp 2019, 239-45].

Na potrzeby komparatystyki małżeńskich koncepcji słuszniejsze wydaje się jednak odwołanie do klasycznego ujęcia i podziału na cztery dobra katolickiego małżeństwa ze względu na stopień ogólności zagadnienia przyjęty przy opisie mormońskiego ujęcia, gdyż celem opracowania jest wskazanie na podstawy heteronormatywności lub homonormatywności w conceptach, a nie szczegółowe ich opracowanie.

Bonum coniugum wyartykułowane w kan. 1055 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁹ cechuje się swoistą niedookreślonością [Góralski 1996, 78-79]. Dobro małżonków należy rozumieć w ścisłym sensie desygnatu tego słowa nie jako osobne „dobra” lub „dobro jednej lub drugiej strony”, a zatem nie tyle idzie, o „dobro małżonka”, ale raczej o wspólne dobro małżonków. *De facto* dobro to jest osiągnięte i realizowane na wiele sposobów, przede wszystkim urzeczywistnia się w wyniku kontynuowania związku i zachowania wierności małżeńskiej aż do śmierci. Generalizując każdorazowo idzie o dobro wspólne mężczyzny i kobiety, zgodnie z doktryną skodyfikowaną w kan. 1055 KPK/83 [Góralski 1996, 80]. Jak podkreślił Ratzinger w obronie heteronormatywności nie można powołać

⁷ Św. Augustyn z Hippony, *De bono coniugali*, tłum. i opr. W. Eborowicz, Pro familia, Pelplin 1980, nr 98.

⁸ Św. Tomasz z Akwinu, *Suma Teologiczna*, t. 32: *Małżeństwo. Suplement*, tłum. i opr. F.W. Bednarski, Katolicki ośrodek wydawczy „Veritas”, Londyn 1984, nr 41-68.

⁹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

się w sposób racjonalny na zasadę słusznej autonomii osobistej. Inną jest rzeczą to, czy pojedynczy obywatele mogą swobodnie zajmować się działalnością, dla której żywią zainteresowanie, oraz czy ta działalność mieści się w powszechnym prawie cywilnym do wolności, a zupełnie inną kwestią jest to, czy działania wnoszą znaczący i pozytywny wkład w rozwój osoby i społeczności. Zdaniem Ratzingera społeczność swoje przetrwanie zawdzięcza rodzinie opierającej się na małżeństwie¹⁰.

Drugim istotnym dobrem katolickiego małżeństwa jest *bonum prolis*. Zgodnie z brzmieniem kan. 1055 KPK/83 nie ma wątpliwości co do tego, że zasadniczym celem małżeństwa jest zrodzenie i wychowanie dzieci. Innymi słowy, *de facto* nie jest konieczne, aby dziecko urodziło się w małżeństwie, ale absolutnie konieczne jest, aby umawiające się strony wyraziły zgodę w samym akcie małżeństwa i tym samym otrzymały prawo do tych czynności, które *per se* są odpowiednie dla zrodzenia i wychowania potomstwa, a których realizacja z natury domaga się heteronormatywności [Tenże 2022, 74-76]. Jak argumentuje ówczesny prefekt Dykasterii Nauki Wiary J. Ratzinger brak dwubiegunowości płciowej stwarza przeszkodę w normalnym rozwoju dzieci ewentualnie włączonych w takie związki. Brakuje im doświadczenia macierzyństwa albo ojcostwa. Włączenie dzieci do związków homoseksualnych na drodze adopcji oznacza w rzeczywistości dokonanie przemocy na tych dzieciach w sensie, że wykorzystuje się ich bezbronność dla włączenia ich w środowisko, które nie sprzyja ich pełnemu rozwojowi ludzkiemu. Ewentualne posłużenie się środkami udostępnionymi przez ostatnie odkrycia w dziedzinie sztucznego zapłodnienia wiąże się z poważnym uchybieniem szacunkowi należnemu godności ludzkiej i nie zmieniają bynajmniej ich nieadekwatności¹¹.

Trzecim istotnym dobrem małżeństwa w katolickiej doktrynie pozostaje *bonum fidei*, ściśle związane z kategorią wspólnoty całego życia małżonków. Objasniając ten wymiar instytucji *matrimonium* spostrzeżono, że dobro wiary wyklucza zarówno poligamię/poliandrię, jak i cudzołóstwo jednocześnie, a *contrario* należy zatem stwierdzić, że dobro wiary zakłada monogamię (jedyność)

---

¹⁰ Kongregacja Nauki Wiary, *Uwagi dotyczące projektów legalizacji związków między osobami homoseksualnymi* (03.06.2003), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20030731_homosexual-unions_pl.html [dostęp: 10.10.2024].

¹¹ Tamże.

oraz jedność, czyli przyznanie na wyłączność prawa do ciała (*ius in corpus*). Idzie zatem nie tylko o stan prawny dochowania wierności, ale również o stan faktyczny. Ponadto odwołując się do teorii personalistycznej wierność wymaga osadzenia na większej szczeroci, aniżeli wspomniane przez prawodawcę w kan. 1056 KPK/83 istotne przymioty małżeńskie jedność i nierozzerwalność, „te już w naturalnym porządku oznacza zjednoczenie mężczyzny i kobiety” (kan. 1056 KPK/83). Jednak w ujęciu personalistycznym termin *corpus* powinien nabrać pełniejszego znaczenia, jakie pierwotnie posiadał w Bożym zamysle, przejawiającym się w wizji niepodzielnego związku mężczyzny i kobiety. Zatem o ile w ujęciu kontraktualistycznym dobra wiary nie eksponuje się jakkolwiek elementu płciowości, gdyż idzie o wyłączne prawo do ciała i monogamiczność związku, o tyle w personalistycznym koncepcie małżeństwa rozróżnienie płciowe stanowi rys charakterystyczny [Burke 1991, 662-65].

W przypadku małżeństwa chrześcijan nierozzerwalność powinna być jednak pojmowana nieco szerzej, jako *bonum sacramenti* i wówczas, jak podaje orzecznictwo, jest zakorzeniona w osobowym i całkowitym obdarowaniu się małżonków miłością o mocy bezwzględnie wiążącej, która w przypadku chrześcijan w Jezusie Chrystusie znajduje swój fundament i swoją siłę, gdyż Bóg pragnie nierozzerwalności małżeństwa, dając ją jako owoc, znak i wymóg miłości absolutnie wiernej [Góralski 2004, 7-9]. Ponadto w kontekście sakramentalności katolickiego małżeństwa warto zauważyć, że w odpowiedzi udzielonej 22 lutego 2021 r. przez ówczesną Kongregację Nauki Wiary odnośnie do wątpliwości co do udzielania błogosławieństwa związkom osób tej samej płci, w uzasadnieniu zwrócono szczególną uwagę na wymiar sakramentalny instytucji małżeństwa. Kościół nie ma ani nie może mieć władzy błogosławienia związków osób tej samej płci, gdyż błogosławieństwa osób mają związek z sakramentami, błogosławieństwo związków homoseksualnych nie może być uznane za dozwolone, ponieważ w pewnym sensie stanowiłoby ono naśladowanie lub analogiczne odniesienie do błogosławieństwa zaślubin, wzywającego nad mężczyznę i kobietę, którzy jednoczą się w sakramencie małżeństwa, ponieważ „nie istnieje żadna podstawa do porównywania czy zakładania analogii, nawet dalekiej, między związkami homoseksualnymi a planem Bożym dotyczącym małżeństwa i rodziny”¹².

¹² Kongregacja Nauki Wiary, *Responsum ad dubium Kongregacji Nauki Wiary odnośnie udzielania błogosławieństwa związkom osób tej samej płci* (22.02.2021), <https://www.vatican>.

Konkludując, istnieje zasadnicza różnica pomiędzy zachowaniem homoseksualnym jako zjawiskiem prywatnym a domaganiem się jego skodyfikowania jako normatywnej relacji społecznej, prawnie przewidzianej i zaaprobowanej, włącznie z nadaniem jej rangi jednej z instytucji systemu prawnego. Ta druga przesłanka stanowi nie tylko o wiele poważniejszy problem społeczny, ale przybierając na sile zatoczy zasięg o wiele większy i głębszy, a przez co doprowadzi do zmian całego porządku społecznego, drenując go tak, że z czasem sam system prawny okaże się niewydolny i sprzeczny z dobrem wspólnym¹³. W świetle deklaracji Dykasterii ds. Nauki Wiary wykluczone jest jakiegokolwiek błogosławieństwo par żyjących w związkach nieregularnych oraz par jedнопłciowych przypominające liturgię sakramentu małżeństwa lub obrzęd błogosławieństwa małżonków. Wykluczone jest również udzielanie błogosławieństwa osobom żyjącym w takich związkach w jakiegokolwiek oficjalnej formie – np. przy okazji celebracji liturgicznej lub w połączeniu z całkowicie świeckim obrzędem (choćby ślubem cywilnym). Deklaracja *Fiducia supplicans* stawia tu sprawę jasno, przede wszystkim po to, by uniknąć nieporozumień, szyderstw czy podejrzeń o osłabianie tradycyjnego nauczania Kościoła na temat małżeństwa, a także sugestii, że Kościół dopuszcza jakąś formę moralnej legitymizacji praktyk polegających na dopuszczalności związków osób tej samej płci czy pozamałżeńskich praktyk seksualnych. Nauczanie Kościoła pozostaje niezmienione w tej kwestii, a papież powtarza wartość prostego, spontanicznego, indywidualnego, pozaliturgicznego i nierytualnego błogosławieństwa, które może otrzymać w Kościele każdy, kto o nie poprosi¹⁴. Jak zauważa Nicolette Burbach¹⁵ Kościół katolicki deklaruje w tym dokumencie, że nie ma kompetencji błogosławić par homoseksualnych, jednocześnie podkreślając możliwość błogosławieństwa

---

va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20210222_responsum-dubium-unioni_pl.html [dostęp: 10.10.2024].

¹³ Tamże.

¹⁴ Dykasteria Nauki Wiary, *Deklaracja Fiducia supplicans o duszpasterskim znaczeniu błogosławieństw*, (18.12.2023), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_ddd_doc_20231218_fiducia-supplicans_pl.html [dostęp: 10.10.2024].

¹⁵ Nicolette Burbach jest kierownikiem ds. sprawiedliwości społecznej i środowiskowej w London Jesuit Centre. Wcześniej wykładała na Wydziale Teologii i Religii Uniwersytetu Durham. Jej badania wykorzystują nauczania papieża Franciszka, aby poruszać się po trudnościach związanych ze spotkaniem Kościoła z transpłciowością. Służy również w Radzie Duszpasterskiej dla Katolików LGBT+ Westminster.

indywidualnego, które jest miłosiernym uściskiem Boga i wyrazem macierzyństwa Kościoła. Trudno jednak zgodzić się z anglikańskim rozumieniem błogosławieństwa indywidualnego, które nie ma na celu nawrócenia w kierunku Boga i wspólnoty, ale jak pisze autorka, chwalenie i wielbienie Boga za rzeczy, miejsca i osoby [Burbach 2024, 9-11]. Jezus w swoim nauczaniu nie potępia grzeszników jako takich, lecz wyraźnie ocenia negatywnie ich czyny. Warunkiem zbliżenia się do Niego jest uznanie własnych grzechów, pokuta i nawrócenie („Idź, i od tej chwili już nie grzesz!”; J 8,11). Z tego można wnioskować, że Jezus nie potępia samej orientacji homoseksualnej, która może być niezależna od woli człowieka, ale nie akceptuje aktów homoseksualnych. Ta fundamentalna zasada – rozróżnienia między homoerotyczną skłonnością a aktami homoseksualnymi – powinna również przyświecać praktyce duszpasterskiej Kościoła [Kręciło 2021, 218].

1.3. Anglikanie

Zasadniczym stwierdzeniem w prawie Kościoła Anglikańskiego odnośnie do małżeństwa jest kan. B 30 pkt. 1 o świętym małżeństwie: „Kościół anglikański potwierdza, zgodnie z nauczaniem naszego Pana, że małżeństwo jest ze swej natury związkiem trwałym i trwającym całe życie, na dobre i na złe, aż do śmierci, jednego mężczyzny z jedną kobietą, z wyłączeniem wszystkich innych po obu stronach, dla płodzenia i wychowania dzieci, dla uświęcającego i właściwego kierowania naturalnymi instynktami i uczuciami oraz dla wzajemnego towarzystwa, pomocy i pocieszenia, które jedno powinno mieć od drugiego, zarówno w pomyślności, jak i w przeciwnościach”¹⁶. Jak zauważa Kilanowski kanony anglikańskie mówią o *union* (związku) i choć na poziomie lingwistycznym sformułowanie to nie jest tożsame z łacińskim *foedus*, oznaczającym przymierze, to zdaniem Kilanowskiego generalnie rzecz ujmując koncepcja małżeńska Kościoła Anglii, jej cele i przymioty są tożsame z ujęciem Kościoła katolickiego, za wyjątkiem zagadnienia sakramentalności małżeństwa [Kilanowski 2022, 197-204].

Jednakże w dokumencie przygotowanym *Living in Love and Faith* do ostatniego Synodu Generalnego Kościoła Anglii, który odbył się w dniach 6-9 lutego 2023 r. nastąpiła nie tyle redefinicja pojęć prawa

---

¹⁶ The Church of England, *The Canons of the Church of England. 7th edition incorporating first and second supplement*, Church House Publishing, London 2006, c. B 30.1.

kanonicznego Kościoła Anglii, co z punktu widzenia aksjologii prawa, swoiste przesunięcie dogmatyczne, jak czytamy w dokumencie: „nauczanie Kościoła anglikańskiego na temat małżeństwa jest zawarte w liturgii świętego małżeństwa [...] jednego mężczyzny z jedną kobietą, do wykluczenia wszystkich innych, do prokreacji i wychowania dzieci, do uświęcenia i właściwego kierowanie naturalnymi instynktami i uczuciami [...] odnosząc się do pierwotnego błogosławieństwa Boga dla Adama i Ewy w Księdze Rodzaju, małżeństwo łączy się z ideą zróżnicowania płciowego i możliwością prokreacji”, jednakże jak zaznaczono dalej w dokumencie: „czy prokreacja jest kluczowym aspektem natury małżeństwa? A może lepiej mówić o „płodności” w znacznie szerszym znaczeniu? Jak dalece biblijna metafora Chrystusa i kościoła determinuje naszą teologię małżeństwa i czy różnica między Chrystusem, a kościołem odzwierciedla różnicę płciową między panną młodą a panem młodym? Czy odejście od zróżnicowania płciowego jako istotnego stanowiłoby fundamentalną zmianę, czy też byłoby rozszerzeniem obecnej doktryny?”¹⁷. W dalszej części dokumentu podważona zostaje dotychczasowa forma błogosławieństwa małżeństw: „Co to znaczy błogosławić? Często prosimy Boga o błogosławieństwo dla ludzi i sytuacji, gdy podejmujemy decyzje, gdy szukamy drogi naprzód [...]. Nasza kultura zawęży i ogranicza znaczenie błogosławieństwa, czyniąc je warunkowym. W Piśmie Świętym widzimy wielkoduszne podejście do błogosławieństwa. Bóg błogosławi wszystkim żyjącym istotom w Księdze Rodzaju [...] początkowe błogosławieństwo, Boże pragnienie, aby ludzie rozkwitali, jest zawsze obecne i bezwarunkowe [...] Boże błogosławieństwo, nie jest to nasze błogosławieństwo ani aprobata, ale modlitwa do Boga, aby przyniósł rozkwit i wzrost na Bożych drogach”¹⁸. W końcu biskupi anglikańscy podejmują refleksję nad ustawą państwową z 2013 r., w której przedefiniowano instytucję małżeństwa w prawodawstwie państwowym: „w 2013 r. rząd na nowo zdefiniował małżeństwo jako małżeństwo między dwiema osobami tej samej lub przeciwnej płci, pozostawiając niezmienną kościelną definicję świętego małżeństwa zawartą w prawie kościelnym jako związek jednego mężczyzny i jednej kobiety [...]. Ujawniło to rozróżnienie między

---

¹⁷ The Church of England, *A response from the Bishops of the Church of England about identity, sexuality, relationships and marriage*, Church House Publishing, London 2023, s. 5.

¹⁸ Tamże, s. 6.

małżeństwem cywilnym a małżeństwem świętym, które istniało wcześniej, ale nie było tak oczywiste, ponieważ cywilne i religijne rozumienie małżeństwa nie było wcześniej ze sobą sprzeczne. Można zatem argumentować, że ustawa z 2013 r. doprowadziła do powstania w prawie Kościoła Anglii dwóch instytucji, które dla celów prawnych są równoznaczne z „małżeństwem” i mają takie same konsekwencje w prawie cywilnym, ale które mają odrębne definicje: małżeństwo cywilne, które charakteryzuje się neutralnością względem płci oraz Święte Małżeństwo, które wymaga, aby para była odpowiednio mężczyzną i kobietą [...]. Można argumentować, że para osób tej samej płci zawierająca stan cywilny, nie powinna sama w sobie być uważana za kwestionującą lub odrzucającą doktrynę Kościoła o małżeństwie wyrażoną w kan. B 30 (o świętym małżeństwie) i że ci, którzy to czynią, nie powinni być zatem uważani za działających wbrew tej doktrynie. Na tej podstawie byłoby możliwe, aby pary tej samej płci, które są w cywilnym małżeństwie – podobnie jak te, które są w cywilnym związku partnerskim – odprawiły nabożeństwo poświęcenia, dziękczynienia i/lub błogosławieństwa bez sprzeczności z doktryną Kościoła o małżeństwie¹⁹. Ponadto w nocy posynodalnej anglikańscy biskupi stwierdzają, że proponowane modlitwy i inne formy posługi, które mogą być stosowane w przypadku par tej samej płci, które zawarły związek małżeński, nie wskazują ani nie sugerują, że para jest uważana za święte małżeństwo²⁰.

Aby zrozumieć naturę tych rozstrzygnięć warto po pierwsze zauważyć, że Kościół Anglii nie spostrzegł żadnego zagrożenia w związku z wprowadzeniem przez ustawodawstwo państwowe związków partnerskich już w 2003 r. [Tenże 2021, 236], po wtóre odwołać się do protestanckiej teologii prawa kanonicznego wywodzącej się od Marcina Lutera. Jak zauważa T. Gałkowski, Luter rozwijając teologię św. Augustyna z Hippony doszedł do wniosku, że na świecie istnieją dwa królestwa, duchowe (*Corpus Christi mysticum*) oraz doczesne (*Corpus Christi babilonicum*). W rezultacie tych założeń Luter wyprowadził daleko idący dualizm. Na świecie istnieją dwa osobne Kościoły i dwa osobne porządki prawne [Gałkowski 2013, 117].

---

¹⁹ Tamże, s. 7.

²⁰ *General Synod, GS Misc 1339 GENERAL SYNOD Prayers of Love and Faith: a note from the Legal Office* (27.01.2023), nr 7-8, https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2023-01/gs-misc-1339-legal-note-for-synod-jan-2023_0.pdf [dostęp: 10.10.2024].

Koncepcji dwóch królestw odpowiada dualistyczna koncepcja prawa i Kościoła. W królestwie duchowym istnieje prawo miłości, prawo duchowe, prawo Chrystusa, polegające na miłości do Boga i bliźniego. Skierowane do wnętrza człowieka, ujmowane przez wiarę, stąd jest to prawo wiary, na wskroś duchowe, nie zakładające żadnych zobowiązań zewnętrznych, lecz jedynie wewnętrzną przemianę. Prawo Boże jest zatem według tej teorii związane tylko z życiem duchowym człowieka. Temu porządkowi prawnemu odpowiada Kościół duchowy (niewidzialny), do którego należą tylko ludzie sprawiedliwi. Prawo Boże istnieje tylko dla Kościoła duchowego i nie można z niego wyciągać wniosków dotyczących organizacji Kościoła widzialnego, którą określa prawo kanoniczne, będące prawem ludzkim. W Kościele duchowym istnieje jedynie prawo Boże, gdyż tylko ono dociera do wnętrza człowieka. Natomiast, w królestwie doczesnym obowiązuje prawo ludzkie, co do swej istoty zapewniające zewnętrzny ład i porządek społeczny. W tym też m.in. prawo kanoniczne, którym reguluje się zewnętrzne zachowania człowieka, aby osiągnąć ład i porządek w Kościele. Prawo to ze swej istoty jest nie do pogodzenia z prawem Bożym zawartym w ewangelii i obowiązującym w sumieniu, gdyż jest to prawo odmiennej natury [tamże, 116-17]. Prawo kościelne w ujęciu protestanckim ma taki sam charakter jak prawo państwowe, gdyż dotyczy człowieka zewnętrznego i nie odgrywa roli zbawczej. Prawo kanoniczne jest odpowiednie dla Kościoła widzialnego, do którego należą wszyscy ochrzczeni. Kościół widzialny ma swoją wewnętrzną organizację i jest przestrzenią, w której działa Kościół duchowy. Jak podkreśla Gałkowski, w ten sposób Luter oddał w ręce władzy świeckiej prawną organizację Kościoła [tamże, 117-18].

Podsumowując, choć w prawie małżeńskim Kościoła Anglii nie nastąpiła redefinicja pojęcia małżeństwa, to zgodnie z oficjalną linią prawnodawczą nastąpiło przesunięcie dogmatyczne w stronę uzgodnienia prawa kanonicznego z prawem państwowym, kanonizujące ustawę świecką, ale zarazem podważające aksjologiczno-prawne podstawy instytucji małżeństwa w Kościele Anglikańskim lub przynajmniej wprowadzające dualizm interpretacyjny w powszechnie uznawanej jak dotąd jednorodnej koncepcji małżeństwa. Zdaniem anglikańskiego teologa Martina Davie rozróżnienie na małżeństwa i święte małżeństwa stanowi jedynie zabieg lingwistyczny i stoi w sprzeczności z dobrze znaną i ogólnie akceptowaną zasadą filozoficzną nazywaną prawem lub zasadą niesprzeczności, która określa, że dwa

sprzeczne twierdzenia nie mogą być jednocześnie prawdziwe, zatem jest tylko jedna właściwa koncepcja małżeństwa zawarta w Ewangelii [Davie 2023]. Nadto inny brytyjski teolog określa liturgię opisaną w *Living in Love and Faith* kultem na cześć Baala, a więc osoby ludzkiej będącej właścicielem swoich prywatnych pragnień. W takim rozumieniu człowiek jest swoim własnym „baalem”, co jest według niego niedopuszczalne, gdyż powinien stosować ewangelię w życiu [Doveton 2023]. Te z kolei opisy można określić zgodnie z protestancką doktryną prawa jako ujęcia bliższe stanowisku innego protestanckiego teologa prawa Bartha, który twierdził, jak zauważa Gałkowski, że prawo z natury powinno stanowić konieczną formę kodyfikacji ewangelii, zarówno to kościelne, jak i państwowe, co więcej porządek prawny państwa nie jest w stanie nadać Kościołowi organizacji prawnej, gdyż w sytuacji jednego Królestwa (Barth zanegował dualizm Lutra) państwo znajduje się dalej od Chrystusa, niż Kościół, a w konsekwencji tych założeń opozycja pomiędzy prawem i ewangelią może zająć tylko wtedy, gdy prawo zostanie błędnie zrozumiane i powinno zostać wówczas skorygowane. W ujęciu metodologicznym kanonizacja rzeczywistości stworzonej *a posteriori*, jakiej dokonał Barth jest błędna z punktu widzenia doktryny katolickiej, gdyż Kościół katolicki odczytuje prawo nie tylko z objawienia, ale też z porządku świata [Gałkowski 2013, 119-20].

2. Forma zawierania małżeństwa i jego rozerwalność

2.1. Mormoni

Zawarcie małżeństwa w teologii mormońskiej, jeżeli dokonuje się w świątyni oraz poprzez ordynowanego kapłana, jest nazywane „przypieczętowaniem świątyni” i ma status normatywny. Zgodnie z objawieniem Josepha Smitha z 1843 r., małżeństwo zawarte jedynie „w świecie” jest uważane za nieważne i nie mające mocy, kiedy małżonkowie „umrą i zjedną z tego świata”. Natomiast jeśli małżeństwo jest przypieczętowane przez Ducha Świętego, w świątyni, przez namaszczonego kapłana, ów związek przetrwa po śmierci. Parę małżeńską wprowadza się do świątyni, gdzie odbywa się specjalna ceremonia złożona z dwóch części. Najpierw małżonkowie są namaszczani oliwą, po czym następuje akt uznania pełni kapłaństwa pary: mąż odtąd jest kapłanem, a żona kapłanką wobec niego. Druga

część ceremonii ma charakter prywatny, kiedy to panna młoda umywa stopy swemu oblubieńcowi na znak nabycia praw do roszczeń wobec niego po zmartwychwstaniu umarłych [Szymańska 2012, 56-85].

W prawie mormońskim przyczyną ustania związku małżeńskiego, wedle Pism²¹ i osądu kościelnego, może być rozwiązłe zachowanie, pijaństwo, zaniechanie pożycia na okres dłuższy niż rok lub brutalność męża. W powyższych przypadkach rozwód jest dopuszczalny i orzekany. W razie niezadowolenia z orzeczenia, można odwołać się do wyższej instancji, a ostatecznie do Prezydenta Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatecznych. W praktyce mormońska doktryna dopuszcza nawet procesy rozwodowe po śmierci współmałżonka, kiedy strona starała się rozwieść z nieboszczykiem z powodu jego ewentualnych braków moralnych, które mogłyby mieć wpływ na sprawę zbawienia. Choć należy podkreślić, że władze Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatecznych dość ostrożnie zajmują się tego typu skargami, ponieważ „zainteresowana strona jest poza zasięgiem i w związku z tym trudno jej się bronić, pomimo zagwarantowanego prawa do obrony” [Anoszko 2017, 136]. Nadto przyczyną rozwodu mogą być nawet takie tytuły, jak utrata pracy, choroba przewlekła lub niepełnosprawność jednego z małżonków, ponadto nie jest to wyliczenie enumeratywne, gdyż wciąż postępuje liberalizacja mormońskiej doktryny w tym zakresie. Warto podkreślić, że początkowo za jedyny tytuł rozwodowy była uznawana zdrada małżeńska. Współcześnie prawo mormońskie uznaje również rozwody cywilne, przy czym w przypadku małżeństwa w świątyni dodatkowo wymagany jest proces kościelny o odwołanie uszczelniania świątyni (*cancellastion of sealing*) [Szymańska 2012, 85].

2.2. Katolicy

Małżeństwo tworzy zgoda obu stron wyrażona zgodnie z prawem, czyli według kan. 1108 § 1 KPK/83 określonym przez prawo sposobem wyrażenia konsensu małżeńskiego jest kanoniczna forma zawarcia małżeństwa. Nie należy, jak podkreśla P. Majer identyfikować formy kanonicznej z formą liturgiczną zawarcia. Na formę kanoniczną składają się czynności przepisane prawem konieczne do tego, by konsens małżeński był prawnie

---

²¹ Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, *Nauki i Przymierza Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich*, s. 187.

skuteczny, forma sakramentu to sam konsens nupturientów wyrażający wzajemne oddanie się i przyjęcie małżeństwa. Choć konsens małżeński nie może być uzupełniony żadną ludzką władzą, to forma kanoniczna zawarcia małżeństwa jest wytworem ustawodawstwa kościelnego i nie pochodzi z prawa Bożego. Zgoda małżeńska nie jest przedmiotem zainteresowania wyłącznie dwojga stron, które zawierają małżeństwo, ale dotyczy też wspólnoty społeczeństwa, Kościoła, rodziny. Małżeństwo wprowadza do określonego stanu i sprawia, że małżonkowie nabywają w Kościele nowe, właściwe im prawa i obowiązki, między sobą, wobec dzieci, ale także wobec całej społeczności kościelnej, idzie w tym przypadku szczególnie o obowiązek przyczyniania się do budowania Ludu Bożego przez małżeństwo. Rodzina chrześcijańska staje się w ten sposób posiewem nowych chrześcijan i podstawową komórką chrześcijańskiej społeczności, która przez sieć swych powiązań społecznych i rodzinnych stanowi źródło chrześcijańskiego oddziaływania na świat [Majer 2015, 134-41]. W związku z powyższym dla dobra społeczności i zbawienia dusz stosuje się co do zasady publiczny charakter zawarcia małżeństwa (formę kanoniczną), który nie nosi jednak absolutnego charakteru, gdyż prawodawca zwykł w uzasadnionych przypadkach dyspensować od tego zobowiązania, jak również konwalidować związki podjęte z pominięciem formy kanonicznej, w przypadkach ustania przeszkody niepublicznej lub sanacji w związku [Góralski 2006, 281-303].

Ze względu na opisaną powyższą misję, nie jest możliwe rozwiązanie małżeństwa ważnie zawartego i dopełnionego. Jeżeli występują ku temu przesłanki doktryna katolicka dopuszcza jedynie procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa *ex nunc* celem ochrony praw wiernych. Ponadto istnieje możliwość rozwiązania małżeństwa *ex tunc* w przypadku związków niedopełnionych lub niesakramentalnych zgodnie z przepisami i regułami katolickiego prawa małżeńskiego materialnego i procesowego oraz tradycji kanonicznej [Karp 2019, 237-39].

2.3. Anglikanie

Kościół Anglii wyznaje, że małżeństwo jest zakorzenione w porządku naturalnym, dlatego też ważnie i skutecznie zawrzeć małżeństwo może każdy, nie tylko ochrzczony. Tym, co tworzy małżeństwo nie jest ani kościelna ceremonia, ani nawet wiara nupturientów, tylko ich wspólna,

wyrażona w sposób uroczysty zgoda na wstąpienie w dozgonny związek oparty na wzajemnej miłości i wierności. Stąd w Kościele Anglii podkreśla się konieczność akceptacji przez nupturientów obowiązku wzajemnego oddania, poświęcenia i zaangażowania w relację małżeńską. Zobowiązujący do wzajemnej pomocy charakter małżeństwa jest jednym z jego trzech kluczowych przymiotów. Zdaniem Ł. Haducha kan. B 30 wyraża ten aspekt przez pokreślenie, że celem małżeństwa, obok zrodzenia i wychowania potomstwa oraz właściwego ukierunkowania naturalnych popędów i skłonności, jest wzajemne towarzyszenie, pomoc i pociecha. Małżonkowie powinni udzielać ich sobie nawzajem w dobrobycie i w przeciwnościach, przez cały okres trwania małżeństwa, aż do śmierci [Haduch 2018, 87-93].

Małżeństwo według obrzędów Kościoła Anglii może zostać zawarte po przeprowadzeniu czynności wstępnych, których dokonuje się na jeden z czterech sposobów, co w praktyce sprowadza się do rozróżnienia czterech form zawarcia małżeństwa: 1) małżeństwo po zapowiedziach (*marriage by banns*); 2) małżeństwo na podstawie specjalnej licencji Arcybiskupa Canterbury (*special licence*); 3) małżeństwo na podstawie licencji powszechnej (*common licence*) oraz 4) małżeństwo na podstawie certyfikatu superintendenta rejestratora (*certificate issued by a superintendent registrar*) [Zieliński 2016, 324-27]. Nadto 9 lutego 2023 r. promulgowano nowy obrzęd wprowadzający piątą opcję, błogosławieństwo uprzednio zawartego związku cywilnego nieheteronormatywnego, nazywanego małżeństwem²².

We wspomnianym wyżej kan. B 30 podkreślono, że małżeństwo może zostać rozwiązane jedynie przez śmierć jednej ze stron. Jak dookreśla Ł. Haduch, „co do zasady małżeństwo w prawie Kościoła Anglii ma charakter trwały i dozgonny” [Haduch 2018, 91].

Sam rozwód, jak czytamy w *The Thirty-nine Articles*, jest spreczny z boską instytucją, boskim zamysłem wobec małżeństwa²³. Jednakże rozumiejąc protestancki dualizm w podejściu do zjawiska prawa, to co reguluje życie zewnętrzne Kościoła niekoniecznie musi odpowiadać doktrynie duchowej wspólnoty. Choć również w przypadku tej reformy zdarzały się głosy

---

²² The Church of England, *Draft Prayers of Love and Faith* (12.12.2023), <https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2023-12/prayers-of-love-and-faith.pdf> [dostęp: 10.10.2024].

²³ E.C.S. Gibson, *The Thirty-nine Articles of the Church of England, Explained with an introduction*, Kessinger Publishing, London 1896, art. XXV.

sprzeciwu, jak oświadczenie duchownych zebranych na synodzie w diecezji Sheffield, którzy stwierdzili, że praktyka rozwodowa stoi w sprzeczności z kan. B 30 [Mann 2016].

Jeżeli idzie o rozwiązywanie małżeństwa w Kościele Anglii jest to możliwe ze skutkiem *ex tunc*, jak również *ex nunc*. W przypadku rozwiązania związku „od teraz” stosuje się instytucję rozwodu, zgodnie z prawem państwowym. Wydane już w 1947 r. *The Anglican Canons* w kan. 36 stanowiły, że małżeństwo, które zostało odpowiednio rozwiązane przez prawo świeckie, po przeanalizowaniu dokumentów rozwodowych przez biskupa i uznaniu za zasadne podstawy do takiego orzeczenia, może być uznane za niemające już żadnej mocy prawnej również na forum Kościoła. W 1999 r. Arcybiskup Canterbury wydał dokument zawierający aktualne nauczanie Kościoła o małżeństwie²⁴. Zwrócił wówczas uwagę na konieczność dostosowania doktryny Kościoła do zmian społecznych i tym samym wyjścia naprzeciw tym wiernym, którzy będąc po rozwodzie chcą zawrzeć kolejne małżeństwo w Kościele. W nawiązaniu do powyższego dokumentu zaktualizowany został również zbiór kanonów Kościoła anglikańskiego w zakresie, w jakim dotyczy to praktyki (i tym samym doktryny) ponownego zawarcia małżeństwa przez osoby cywilnie rozwiedzione. Niestety, na próżno szukać w zbiorze prawa Kościoła anglikańskiego skonkretyzowanych okoliczności, które decydują *de facto* o uznaniu otrzymanego rozwodu za rozwiązanie małżeństwa kościelnego. Wypada sądzić, zgodnie z następnym zapisem dokumentów synodalnych Kościoła Anglii z 2002 roku, że wyżej wspomniane okoliczności należą raczej do oceny duchownego niż do odgórnie wskazanego przez Synod jakiegoś zbioru prawa²⁵.

Bardziej konserwatywną praktyką w Kościele Anglii jest stwierdzenie nieważności małżeństwa *ex nunc*, czyli od początku, a więc zadeklarowanie, że instytucja małżeństwa tak naprawdę nie miała miejsca i nigdy nie zaszła między stronami. Małżeństwo może zostać uznane za nieważne (*marriage*

---

²⁴ Archbishops of Canterbury and York, *Marriage: A Teaching Document*, (20.09.1999) <https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2017-10/marriage-a-teaching-document.pdf> [dostęp 27.10.2024].

²⁵ The Church of England, *Marriage in church after divorce In July 2002, the General Synod passed the following motion by 269 votes to 83 (27.07.2002)*, <https://www.facultyoffice.org.uk/wp-content/uploads/2013/12/Divorce-HoB-Advice.pdf> [dostęp: 10.10.2024].

voidable) z powodów wymienionych w ustawie i jako takie może zostać uznane za nieistniejące od chwili wydania wyroku stwierdzającego nieważność czynności prawnej (*ex nunc*). I tak zgodnie z ustawą kontrakt małżeński uznaje się za niebyły w następujących przypadkach: a) gdy nie zostało ono skonsumowane z powodu niezdolności którejkolwiek ze stron; b) gdy nie zostało skonsumowane z powodu rozmyślnej odmowy przez stronę pozwaną; c) w sytuacji, gdy którakolwiek ze stron wyraziła w sposób wadliwy akt woli zawarcia małżeństwa – w tym przypadku ustawa wymienia wprost przymus, błąd oraz upośledzenie umysłowe jako potencjalne przyczyny wadliwego wyrażenia woli zawarcia małżeństwa, jednakże katalog ten pozostawia otwarty; d) sytuacja, w której osoba sama w sobie zdolna do prawidłowego wyrażenia aktu woli zawarcia małżeństwa, w chwili jego zawierania cierpiała w sposób ciągły lub z przerwami na zaburzenia psychiczne takiego rodzaju lub w takim stopniu, że w danej chwili była niezdolna do małżeństwa; e) choroba weneryczna, jeśli wystąpiła w chwili zawierania małżeństwa po stronie pozwanej w formie objawowej; f) ciąża, w której była pozwana w chwili zawierania małżeństwa, a w którą zaszła z kimś innym niż powód; g) uzyskanie w czasie trwania małżeństwa przez którąkolwiek ze stron certyfikatu uznania płci (*gender recognition certificate*); h) sytuację, gdy strona pozwana w chwili zawierania małżeństwa miała za sobą zmianę płci²⁶.

3. Komparatystyka porządków prawnych

3.1. Mormoni i katolicy

Analiza koncepcji małżeństwa w Kościele Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatecznych pozwoliła wyodrębnić cztery atrybuty instytucji prawnej: czystość, wspólnota, płodzenie i wychowywanie potomstwa oraz szowinizm płciowy. Trudno dopatrywać się na płaszczyźnie teologicznej tożsamości tych przymiotów związku z czterema dobrami małżeństwa katolickiego (*bonum coniugum, bonum prolis, bonum fidei, bonum sacramenti*). Jednakże na poziomie pragmatyki życia rodzinnego wydaje się, że te instytucje prawne, choć różne w swoim znaczeniu dogmatycznym, w praktyce

---

²⁶ UK Parliament, *Matrimonial Causes Act*, UK Public General Acts c. 18/1973 (Whole Act), <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/18> [dostęp: 10.10.2024].

szanują podobne wartości, jak stałość związków i rodzin, dużą otwartość na potomstwo oraz wyższy priorytet życia wiecznego nad doczesnym. Ponadto mormoni konsekwentnie, jak Kościół katolicki za małżeństwo uznają jedynie związek mężczyzny i kobiety [Anoszko 2017, 134].

Warto zwrócić również uwagę na sytuację na styku porządków prawnych obu Kościołów, a więc małżeństwo mieszane. Kościół katolicki dnia 5 czerwca 2001 r. uznał chrzest udzielany w Kościele Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatecznych za nieważny²⁷. W związku z powyższym z punktu widzenia Stolicy Apostolskiej małżeństwo katolika z mormonem jest możliwe po udzieleniu uprzednio przez ordynariusza miejsca dyspensy od różnicy religii. Możliwy jest również ślub według obrzędów Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatecznych, jednak po uzyskaniu dyspensy od formy kanonicznej. Ponadto na mocy przywileju wiary możliwe jest także jego rozwiązywanie [Dzierżoń 2013, 150-57].

Natomiast z punktu widzenia Kościoła mormonów, co do ważności należy dopilnować, aby ślub miał miejsce w świątyni, najlepiej, w Kościele Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatecznych. Liderzy dopuszczają jednak interpretację rozszerzającą, idzie zatem o jakąkolwiek świątynię, co do godziwości natomiast mormoni wymagają od nupturientów powstrzymania się od aktów seksualnych, a nadto kawy, herbaty, alkoholu i tytoniu, aż do ceremonii zaślubin [Szymańska 2012, 53-56].

3.2. Anglikanie i katolicy

W obu przypadkach doktryna, co do istoty instytucji małżeństwa, poza wymiarem sakramentalności była do niedawna uznawana za koherentną. W zakresie sakramentalności małżeństwa, należy zwrócić uwagę na kan. 1055 § 2, w którym prawodawca traktuje, że między ochrzczonymi nie może istnieć ważna umowa małżeńska, która tym samym nie byłaby sakramentem. Gdyby jednak ceremonia zaślubin miała odbywać się według obrzędów Kościoła Anglii, co do ważności Kościół katolicki wymaga wówczas od nupturientów uzyskania uprzednio dyspensy od formy kanonicznej.

---

²⁷ Kongregacja Nauki Wiary, *Odpowiedź na wątpliwość co do ważności chrztu udzielanego we wspólnocie Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich* (05.06.2001), http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20010605_battesimo_mormoni_pl.html [dostęp: 10.10.2024].

Wspólnota anglikańska wnosila w ramach prowadzonego dialogu ekumenicznego zastrzeżenia wobec Kościoła katolickiego, sugerując, że obowiązujący wymóg zachowania formy kanonicznej Kościoła katolickiego do ważności małżeństw mieszanych katolików stanowi pewną niesprawiedliwość niezrozumiałą dla wiernych anglikańskich, gdyż prawodawca Kościoła Anglii nie przewiduje osobnej formy powtórnego zawierania małżeństwa ani specjalnej ceremonii liturgicznej dla par, które wcześniej zawarły małżeństwo w formie religijnej innych wspólnot wyznaniowych, akceptowanej przez angielskie prawo, uznając takie małżeństwa za ważne²⁸. Jednakże z punktu widzenia prawodawstwa Kościoła katolickiego zachowanie przepisów o formie kanonicznej chroni wiernych przed multiplikowaniem związków, nadto jak zawarto w *Breviarium fidei*, sakrament święceń w Kościele Anglii wygasł wraz z przerwaniem sukcesji apostołskiej, dlatego też w świetle katolickiego prawa kanonicznego duchowny anglikański nie może być świadkiem urzędowym przy zawieraniu sakramentu małżeństwa²⁹.

Największym jednak problemem uzgodnienia tych dwóch odrębnych systemów prawa jest zagadnienie małżeństw jednopłciowych. O ile, z punktu widzenia protestanckiej teologii prawa możliwe jest rozróżnienie w prawodawstwie kościelnym na małżeństwo święte, a więc duchowe, wynikające z wewnętrznych przekonań i obowiązujące w sumieniu, oraz małżeństwo zewnętrzne, wynikające z potrzeby zachowania porządku społecznego, gdyż zróżnicowanie to jest dopuszczalne w doktrynie protestanckiej teologii prawa, to z punktu widzenia rozwiązań systemowych Kościoła katolickiego takie ujęcie jest nie do przyjęcia, gdyż u podłoża katolickiej teologii prawa kanonicznego nie stoi dualizm pomiędzy Kościołem i prawem, ale spójność pomiędzy tym, co zewnętrzne i wewnętrzne. Jest to „prawo Kościoła” i pojęcie Kościoła determinuje prawo, które wynika z jego natury, inaczej nie sposób mówić o prawie w Kościele. Nie jest zatem możliwe, aby instytucja małżeństwa w kanonicznej formie prawnej odbiegała od założeń teologicznych, gdyż zaprzeczyłoby to sensowności istnienia Kościoła w jego zewnętrznym wymiarze, sprowadzając go jedynie do doświadczenia

²⁸ Anglican-Roman Catholic Commission on the Theology of Marriage, *Final Report on the Theology of Marriage and its Application to Mixed Marriages* 33B, ARCCM, Wessington 1975, nr 62-63, <https://iarccum.org/doc/?d=11> [dostęp: 10.10.2024].

²⁹ Leon XIII, *List Apostolicae curae et caritatis z 13 września 1896 r.*, w: *Breviarium Fidei*, red. J.M. Szymusiak, Pallottinum, Poznań 1964, s. 308.

indywidualnego i subiektywnego wbrew naturze człowieka i woli Bożej [Sobański 2001, 30-35], ale również idei tworzenia prawa, gdyż, jak pisze Sobański prawo Kościoła kształtowało się w kontakcie z zastaną kulturą prawną, dlatego, że „prawo chrześcijan nie zależało od prawa tego świata i nie było skrepowane rozumieniem prawa w świecie, pozostawało ono otwarte na różne pojęcia i formy prawne wykształtowane w świecie, a przydatne dla wyrażenia społecznych treści doświadczenia chrześcijańskiego oraz dla organizacji zgromadzeń i gmin” [Tenże 1992, 25].

3.3. Mormoni i anglikanie

Ostatnią z możliwych konfiguracji jest zestawienie mormońskiej oraz anglikańskiej koncepcji małżeństwa. Po pierwsze charakterystyczną cechą wspólną obu konceptów jest rozwiązywalność związków, ponadto anglikanie kanonizują ustawy państwowe, natomiast mormoni je recypują [Zieliński 2016, 328]. W ujęciu aksjologii prawa anglikanom i mormonom przyświecają wspólne wartości, takie, jak potomstwo czy trwały związek. Jednakże postępująca laicyzacja prawa Kościoła Anglii pozwala nosić się z obawami co do nadrzędnej roli wspomnianej aksjologii. A zatem trudno ocenić, jakie wartości w praktyce stosowania prawa przez anglikanów są przeważające. Natomiast koncepcja Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatecznych wydaje się odznaczać większą stabilnością wobec zmieniających trendów i zjawisk społecznych [Kaufmann 2010, 33].

Ponadto w przypadku styku systemów prawnych Kościołów w zakresie sprawowania małżeństwa mieszanego mormoni bezwzględnie co do ważności wymagają ślubu w świątyni, najlepiej mormońskiej [Szymańska 2012, 53-56]. Natomiast anglikanie uznają małżeństwa wyznaniowe sprawowane według obyczajów własnych innych religii i wyznań o tyle, o ile honoruje je prawodawstwo państwowe, co zrozumiałe, w przypadku inercyjnego stosunku prawa kanonicznego Kościoła Anglii wobec systemu państwowego [Kilanowski 2022, 197-204].

Zakończenie

Jeszcze kilkadziesiąt lat temu kościoły w Wielkiej Brytanii borykały się z rosnącą falą rozpadających się małżeństw. Analizując współczesne ustawodawstwo mormońskie oraz Kościoła Anglii w zakresie rozwiązywania małżeństw, nietrudno zauważyć, że konfrontacja z głównym nurtem

społeczeństwa doprowadziła do znacznej liberalizacji prawa w tym zakresie, choć doktrynalnie kościoły te nadal promują nierozzerwalność małżeństwa. Z drugiej strony, z punktu widzenia katolickiej doktryny dotyczącej małżeństwa, choć nie uległa ona zmianie, na przestrzeni dekad XX i XXI w. w praktyce nastąpił wzrost spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa w sądach kościelnych. Kwestia nieheteronormatywności małżeństwa również zyskała na znaczeniu w ostatnim czasie. Kościół Anglii, po prawie 10 latach od uznania przez Wielką Brytanię związków osób tej samej płci za małżeństwa, 9 lutego 2023 r. kanonizował prawo państwowe, zastrzegając jednak rozróżnienie między instytucją świętego małżeństwa, jako bardziej właściwą z punktu widzenia doktryny anglikańskiej, a instytucją małżeństwa zwyczajnego, regulowaną przez prawo państwowe. W następstwie tych zmian legislacyjnych dokonanych przez Kościół Anglii, doktryna prawna Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, choć nieuznawana przez Stolicę Apostolską za wyznanie chrześcijańskie od 2001 r., wydaje się, pod względem nieheteronormatywności małżeństwa, bliższa pogładowi katolickiemu niż stanowisko Kościoła Anglii, uznawanego przez Kościół katolicki za wyznanie chrześcijańskie.

PIŚMIENNICTWO

- Anoszko, Sergiusz. 2017. „Małżeństwo i rodzina w nauczaniu i praktyce Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w dniach ostatnich (Mormonów).” W *Małżeństwo i rodzina w perspektywie różnych wyznań i religii*, red. Krzysztof Kietliński, 131-45. Warszawa: Inicjatywa Praska DIAK DW-P.
- Burbach, Nicolette. 2024. „Fiducia Supplicans and the possibility of non-liturgical descending blessings for same-sex relationships.” *The Pastoral Review* 20, nr 2:9-13.
- Burke, Cormac. 1991. „Bonum fidei.” *Ius Canonicum* 21, nr 2:659-79.
- Davie, Martin. 2023. „The bishops of the Church of England and the principle of non-contradiction.” <https://anglican.ink/2023/05/24/the-bishops-of-the-church-of-england-and-the-principle-of-non-contradiction/> [dostęp: 19.06.2023].
- Doveton, Dave. 2023. „Prayers of “love and faith” or a liturgy for Baal?.” <https://anglican.ink/2023/02/06/prayers-of-love-and-faith-or-a-liturgy-for-baal/> [dostęp 19.06.2023].
- Dzierżon, Ginter. 2013. „Możliwość rozwiązania małżeństwa zawartego przez mormonów na mocy przywileju pawłowego.” *Studia Oecumenica* 13, nr 1:149-60.
- Gałkowski, Tomasz. 2013. „Teologia prawa.” *Prawo Kanoniczne* 56, nr 2:105-25.

- Góralski, Wojciech. 1996. „Pojęcie bonum coniugum (kan. 1055 § 1 KPK) w świetle orzecznictwa Roty Rzymskiej.” *Roczniki Nauk Prawnych* 6, nr 1:77-86.
- Góralski, Wojciech. 2004. „Wykluczenie bonum sacramenti w opublikowanych wyrokach Trybunału Roty Rzymskiej z 2004 r.” *Ius Matrimoniale* 25, nr 2:5-30.
- Góralski, Wojciech. 2006. *Kościelne prawo małżeńskie*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Góralski, Wojciech. 2022. „Wykluczenie bonum prolis w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej.” *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 32, nr 35:71-90. <https://doi.org/10.32084/bskp.4420>
- Haduch, Łukasz. 2018. „Małżeństwo w prawie Kościoła Anglii. Wybrane zagadnienia istotne w kontekście zawierania małżeństw mieszanych pomiędzy wiernymi Kościoła Anglii a katolikami.” *Ius Matrimoniale* 29, nr 2:83-116. <https://doi.org/10.21697/im.2018.29.2.04>
- Heaton, Tim B., i Cardell K. Jacobson. 2015. „The Social Composition of Mormonism.” W *The Oxford Handbook of Mormonism*, red. Terryl L. Givens, i Philip L. Barlow, 309-33. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199778362.013.21>
- Jakubowski, Wojciech. 2005. „Doktryna, kult i organizacja Kościoła mormonów.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 8, nr 1:317-44.
- Karp, Sabina. 2019. „Instytucja małżeństwa w Prawie Kanonicznym.” *Studia Prawnicze KUL*, nr 3:233-51. <https://doi.org/10.31743/sp.8914>
- Kaufmann, Eric P. 2010. *Shall the Religious Inherit the Earth? Demography and Politics in the Twenty-First Century*. London: Profile Books.
- Kilanowski, Igor. 2021. *Status prawny Church of England*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Kilanowski, Igor. 2022. „Instytucja małżeństwa w porządku kanonicznym Kościoła Anglii.” *Ius Matrimoniale* 33, nr 1:195-210. <https://doi.org/10.21697/im.2022.33.1.07>
- Kręciđło, Janusz. 2021. „Obraz Jezusa w Ewangeliach kanonicznych a kwestia homoseksualna.” *Verbum Vitae* 39, nr 1:201-22. <https://doi.org/10.31743/vv.11925>
- Maffly-Kipp, Laurie. 2013. „Mormons and Gender Issues.” *Religion and American Culture: A Journal of Interpretation* 23, nr 1:15-22.
- Majer, Piotr. 2015. „Znaczenie kanonicznej formy zawarcia małżeństwa.” *Annales Canonici* 11, nr 1:135-55. <https://doi.org/10.15633/acan.1054>
- Mann, Julian. 2016. „Canon B30 Of Holy Matrimony.” <https://anglicanmainstream.org/canon-b30-of-holy-matrimony/> [dostęp: 19.06.2023].
- Nelson, Russell M. 2008. „Celestial Marriage.” *Liahona* 32, nr 11:92-94.

- Sobański, Remigiusz. 1992. „Prawo kanoniczne a kultura prawna.” *Prawo Kanoniczne* 35, nr 1-2:15-33.
- Sobański, Remigiusz. 2001. *Nauki podstawowe prawa kanonicznego: Teologia prawa kościelnego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Szymańska, Kinga. 2012. *Wspólnota Mormonów a prawo Kościoła katolickiego*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Zieliński, Tadeusz J. 2016. *Państwowy Kościół Anglii Studium prawa wyznaniowego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChaT.

**OD AKTU ADMINISTRACYJNEGO DO CZYNNOŚCI
MATERIALNO-TECHNICZNEJ – TENDENCJE
W ZAKRESIE STOSOWANIA PRAWNYCH FORM
DZIAŁANIA ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ NA
PRZYKŁADZIE USTAWY Z DNIA 14 MARCA 2014 R.
O ZASADACH PROWADZENIA ZBIÓREK PUBLICZNYCH**

**FROM AN ADMINISTRATIVE ACT TO A MATERIAL
AND TECHNICAL ACTION – TRENDS IN THE
APPLICATION OF LEGAL FORMS OF PUBLIC
ADMINISTRATION ACTION ON THE EXAMPLE
OF THE LAW OF 14 MARCH 2014 ON THE PRINCIPLES
OF PUBLIC COLLECTIONS**

Dr Ewa Kubas

Uniwersytet Rzeszowski, Polska

e-mail: ekubas@ur.edu.pl; <http://orcid.org/0000-0003-1952-3875>

Abstrakt

W artykule odniesiono się do zmian, jakie zaszły w zakresie prawnych form działania administracji publicznej stosowanych w procesie legalizacji zbiorów publicznych. Ukazano tę procedurę na gruncie ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o *zbiórkach publicznych* oraz wskazano, że jedyną prawną formą stosowaną przez organy administracji publicznej był akt administracyjny. Dotyczyło to zarówno pozwolenia na przeprowadzenie zbiórki publicznej, odmowy wydania go a także cofnięcia. Podkreślono również, że w obecnie obowiązującej ustawie z dnia 14 marca 2014 r. o *zasadach prowadzenia zbiorów publicznych* doszło do zmiany w zakresie legalizacji tej formy aktywności społecznej. Pozwolenie na przeprowadzenie zbiórki publicznej zostało zastąpione przez czynność materialno-techniczną, co umożliwia sprawniejsze przeprowadzenie procesu rejestracji zbiórki publicznej.

Słowa kluczowe: zbiórka publiczna, prawne formy działania administracji, decyzja administracyjna, czynności materialno-techniczne

Abstract

The article refers to the changes that have occurred in the legal forms of public administration action used in the process of legalizing public collections. The procedure was shown on the basis of the Act of 15 March 1933 on public collections, and it was pointed out that the only legal form used by public administration authorities was an administrative act. This applied both to the permission to conduct a public collection, the refusal to issue it and also the revocation. It was also emphasized that in the current Act of 14 March 2014 on the principles of conducting public collections, there has been a change in the legalization of this form of social activity. The permit to conduct a public collection has been replaced by a material-technical action, which allows for a more efficient process of registering a public collection.

Keywords: public collection, legal forms of administrative action, administrative decision, material and technical actions

Uwagi wstępne

Administracja publiczna dążąc do realizacji zadań publicznych posługuje się określonymi środkami, które umożliwiają jej skuteczne podejmowanie działań. Instrumentami tymi są prawne formy działania administracji, które w związku z rozwojem techniki zmieniają się a zakres ich zastosowania również podlega ewolucji. Proces ten jest dostrzegalny m.in. w ustawie z dnia 14 marca 2014 r. *o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych*¹, gdzie ustawodawca jako formę legalizacji tego typu aktywności społecznej wprowadził czynność materialno-techniczną odchodząc od aktu administracyjnego, którym posługiwał się na gruncie poprzedniej ustawy z dnia 15 marca 1933 r. *o zbiorach publicznych*². Zmiana ta miała za zadanie usprawnić działanie administracji publicznej w zakresie legalizacji ofiarności publicznej a także ułatwić ten proces z perspektywy organizatora zbiórki publicznej. Porównując wskazane akty normatywne oraz odnosząc się do literatury przedmiotu, w niniejszym artykule ukazano zakres i znaczenie zmian, jakie

¹ Ustawa z dnia 14 marca 2014 r. *o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych*, Dz. U. z 2020 r., poz. 1672 [dalej: ustawa z 2014 r.].

² Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. *o zbiorach publicznych*, Dz. U. z 2013 r., poz. 731 z późn. zm. [dalej: ustawa z 1933 r.].

zaszły w procesie organizacji zbiorów publicznych. Podjęto również badania mające na celu potwierdzenie, że w omawianym przypadku zastąpienie aktu administracyjnego czynnością materialno-techniczną wywarło pozytywny wpływ na realizację zadań publicznych oraz przyczyniło się do zwiększenia gwarancji ochrony praw jednostki w kontekście realizacji zasady jawności działania organów administracji publicznej.

1. Charakterystyka prawnych form działania administracji publicznej

W doktrynie prawa administracyjnego należy zwrócić uwagę na definicję oraz wyróżnienie katalogu prawnych form działania administracji publicznej, który został stworzony przez J. Starościaka. Jego zdaniem, pod tym określeniem należy rozumieć typ konkretnej czynności organu administracji publicznej [Starościak 1978, 39]. Wyróżnił on: stanowienie aktów normatywnych, wydawanie aktów administracyjnych, zawieranie umów cywilnoprawnych, zawieranie porozumień administracyjnych, prowadzenie działalności społeczno-organizatorskiej oraz wykonywanie czynności materialno-technicznych [tamże]. Podział ten, uznawany za klasyczny, pomimo upływu lat nie utracił na aktualności a w związku z wszechobecnymi zmianami o charakterze politycznym, ekonomicznym, społecznym i technologicznym, jakie mają miejsce w Polsce i na świecie jest ciągle uzupełniany i dostosowywany do ewoluujących warunków życia ludzi [tamże, 45]. Prawne formy działania administracji, jak wskazała T. Rabska, istnieją jedynie po to, aby realizować zadania publiczne i pełnią rolę służebną wobec tych zadań [Rabska 2001, 608], które również się zmieniają. Do tej pory nie określono jednego, spójnego oraz zamkniętego katalogu prawnych form działania ani ich typologii czy też sposobu klasyfikacji. Przede wszystkim dlatego, że współczesna administracja publiczna realizuje zadania publiczne, które wymuszają na ustawodawcy dostosowanie do nich odpowiednich form prawnych, które na przestrzeni ostatnich dwóch dekad posiadają wiele cech prywatnoprawnych [Bieś-Srokosz i Niemczyk 2021, 7-8]. Zakres stosowanych form działania uwzględnia wielość i różnorodność zadań, które realizuje administracja, przyczyniając się do elastyczności i skuteczności takich działań [Krzyczkowski 2017, 275-75]. W związku z tym w XXI w. podstawowe prawne formy działania administracji publicznej znajdują niekiedy

nowe zastosowanie. Pojawiają się również nowe formy, wśród których należy wyróżnić m.in. umowę administracyjną, przyrzeczenie administracyjne, akt informacji [Lipowicz 2016, 49] czy też ugodę, która wraz z poprzedzającą ją mediacją zaczyna zajmować coraz istotniejsze miejsce w katalogu stosowanych form działania administracji.

2. Prawne formy działania administracji publicznej stosowane na gruncie ustawy z 1933 r.

Doskonałym przykładem obrazującym zmiany w zakresie stosowanych prawnych form działania administracji publicznej jest organizacja zbiórek publicznych. Początkowo ta forma aktywności społecznej regulowana była przez ustawę z 1933 r., gdzie dominującą formą był akt administracyjny. Zgodnie z art. 1 tej ustawy, wszelkie publiczne zbieranie ofiar w gotówce lub naturze na pewien z góry określony cel wymagało uprzedniego pozwolenia wydanego przez wskazany w ustawie organ, którego właściwość była zależna od obszaru, na którym zbiórka miała być przeprowadzana. Jeżeli miała to być gmina lub jej część to pozwolenie wydawał wójt (burmistrz, prezydent miasta). W powiecie (lub jego części) odpowiedzialny za to był starosta. W przypadku województwa był to marszałek województwa, o ile zbiórka była prowadzona na obszarze całego województwa lub jego części, obejmującej więcej niż jeden powiat. Jeżeli zbiórka miała się odbyć na obszarze większym niż jedno województwo lub jeśli zebrane dary miały być użyte poza granicami Polski to pozwolenia udzielał minister właściwy do spraw administracji publicznej.

Na gruncie ustawy z 1933 r. ustawodawca posługiwał się określeniem „pozwolenie”, które jest inną nazwą decyzji zaliczanej do aktów administracyjnych. Określenie „decyzja” w polskim ustawodawstwie często jest zastępowane innymi, np. potwierdzenie, zezwolenie, pozwolenie, nakaz, zakaz, orzeczenie lub zarządzenie³, przy czym każda z tych nazw ma swoją specyfikę i używana jest stosownie do rodzaju działalności, do której się odnosi. Pozwolenie to jednostronne oraz władcze oświadczenie woli organu administracji publicznej, który wykonuje zadania z zakresu administracji publicznej.

---

³ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 7 listopada 2013 r., sygn. akt II OSK 1283/12, Legalis nr 1330431.

Cechuje się ono podwójną konkretnością, ponieważ określa w sposób prawnie wiążący sytuację konkretnie wskazanego adresata w indywidualnej sprawie [Ura 2021, 153]. Jego udzielenie, również w przypadku ustawy z 1933 r., polegało na indywidualnym uchyleniu generalnego zakazu podejmowania określonych działań, czyli publicznego zbierania ofiar w gotówce lub w naturze. Dopiero wydanie stosownego pozwolenia umożliwiało podjęcie tego typu aktywności przy spełnieniu warunków wynikających z art. 3 rzeczonyj ustawy. Zgodnie z tym przepisem pozwolenie na zbiórkę publiczną mogło być udzielone tylko wówczas, gdy cel zbiórki nie był przeciwny prawu oraz ze stanowiska interesu publicznego był godny poparcia, czyli miał charakter religijny, państwowy, oświatowy, zdrowotny, kulturalno-społeczny lub społeczno-opiekuńczy. Nie było możliwości zorganizowania zbiórki publicznej w interesie osobistym. Należy podkreślić, że uwarunkowanie przez ustawodawcę uzyskania pozwolenia na przeprowadzenie zbiórki publicznej spełnieniem określonych przesłanek wymagało od organizatora zbiórki wykazania, że będzie ona prowadzona w celu wymienionym w ustawie. Z kolei organ administracji publicznej zobowiązany był do dokonania analizy wniosku i interpretacji pojęć nieostrych związanych z celem planowanej zbiórki.

W art. 4 ustawy z 1933 r. wskazano, że o uzyskanie pozwolenia mogły wystąpić jedynie podmioty wymienione w tym akcie, czyli stowarzyszenia, organizacje posiadające osobowość prawną albo komitety organizowane dla przeprowadzenia zbiórki ze względu na określony cel, który powinien być zgodny ze statutem stowarzyszenia lub organizacji, bądź z aktem organizacyjnym komitetu. W związku z tym nie każdy podmiot mógł być organizatorem. Również pojedyncza osoba fizyczna nie mogła się ubiegać o wydanie pozwolenia na przeprowadzenie zbiórki publicznej. Ponadto, w art. 6 ustawy podkreślono, że w pozwoleniu organ administracji określał termin, w którym zbiórka miała być przeprowadzona. Mógł on również wymienić warunki co do sposobu jej przeprowadzenia. Ingerencja państwa w tę formę aktywności społecznej nie mogła naruszać praw jednostki do przeprowadzania zbiórki publicznej, ale organ wydający pozwolenie w tym zakresie w sposób władczy rozstrzygał o możliwości jej przeprowadzenia oraz o odmowie wydania omawianej decyzji. Mógł również wydane pozwolenie w każdym czasie cofnąć, jeżeli zbiórka przeprowadzana była niezgodnie z postanowieniami ustawy, lub jeżeli ujawniono, że dalsze jej prowadzenie mogło zagrażać bezpieczeństwu, spokojowi lub porządkowi publicznemu, albo gdy ofiary uzyskiwane ze zbiórki, nie były

przeznaczane na właściwy cel (art. 10). W przypadku cofnięcia pozwolenia, mógł jednocześnie zarządzić przekazanie zebranych ofiar na cele humanitarne jednej z instytucji społeczno-opiekuńczych lub oświatowych. Cofnięcie pozwolenia z powodu wskazanych naruszeń norm prawa administracyjnego należy kwalifikować jako sankcję administracyjną, która w tym przypadku miała pełnić przede wszystkim funkcję represyjną i ochronną a także stanowić dla beneficjenta danego uprawnienia negatywny skutek naruszenia prawa [Olejniczak-Szałowska 2016, 86-87].

Z przepisów ustawy z 1933 r. wynika, że organ przyznawał uprawnienie do przeprowadzenia zbiórki publicznej w formie aktu administracyjnego. Ta sama prawna forma działania była stosowana w przypadku odmowy legalizacji tej aktywności społecznej, a także cofnięcia przedmiotowego pozwolenia. W związku z tym należy stwierdzić, że na gruncie ustawy o zbiórkach publicznych jedyną formą działania administracji publicznej stosowaną w procesie legalizacji zbiórki był akt administracyjny w postaci decyzji, na którą składają się trzy podstawowe elementy. Przede wszystkim jest to jednostronność działania, domniemanie prawidłowości oraz dopuszczalność stosowania przymusu. To organ administracji, podejmując akt administracyjny jednostronnie (i bezpośrednio), przesądzał o skutkach prawnych dla adresata tego aktu w sposób od niego niezależny a nawet w sytuacji, kiedy akt ten był wadliwy to musiał być uznany za wiążący, aż do momentu jego zmiany, uchylecia bądź stwierdzenia nieważności. Podkreślenia wymaga, że stosowanie przymusu celem zabezpieczenia wykonania aktu administracyjnego nie było i nie jest bezwzględny warunkiem jego władczości, natomiast ma znaczenie tam, gdzie akt formułuje obowiązki adresatów możliwe do wyegzekwowania w drodze zastosowania środków przymusu, które pozostają w gestii uprawnionych organów administracji bez konieczności odwoływania się do autorytetu sądu [Ziemski 2005, 472-75].

3. Charakterystyka prawnych form działania administracji publicznej na gruncie ustawy z 2014 r.

Po blisko osiemdziesięciu latach obowiązywania ustawa z 1933 r. została zastąpiona aktem z 2014 r., co spowodowało szereg zmian związanych z organizacją i prowadzeniem zbiórek publicznych. Jedną z najistotniejszych było zastąpienie pozwolenia na jej przeprowadzenie zgłoszeniem

i publikacją informacji o zbiorce publicznej na ogólnopolskim portalu zbiorok publicznych, dzięki czemu dochodzi do legalizacji tej formy aktywności społecznej. W projekcie obowiązującej ustawy wskazano, że jej celem „jest ułatwienie obywatelom ofiarności przez zmianę roli państwa w tym obszarze, tak aby tworzyło ono ramy organizacyjne do przejrzystego przeprowadzania zbiorok publicznych w przestrzeni publicznej”⁴. Celowi temu służyć miała zmiana prawnej formy legalizacji zbiorok publicznej z aktu administracyjnego na czynność materialno-techniczną.

Zgodnie z art. 1 ustawy z 2014 r., zbioroką publiczną jest zbieranie ofiar w gotówce lub w naturze w miejscu publicznym na określony, zgodny z prawem cel pozostający w sferze zadań publicznych, o których mowa w art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o *działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*⁵, oraz na cele religijne. Jej legalność, według treści art. 5, uzależniona jest od zgłoszenia dokonanego przez organizatora i zamieszczenia informacji o zgłoszeniu przez ministra właściwego do spraw administracji publicznej na ogólnopolskim elektronicznym portalu zbiorok publicznych. Zgłoszenie może być dokonane zarówno w formie elektronicznej, jak i papierowej. Powinno zawierać wszystkie dane wynikające z treści art. 9 ustawy, tj. cel zbiorok publicznej; dane jej organizatora; nazwę podmiotu, oznaczenie siedziby oraz numer wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego, numer identyfikacji podatkowej (NIP) lub numer identyfikacyjny REGON – w przypadku organizatora, którym jest organizacja pozarządowa i podmiot prowadzący działalność pożytku publicznego; imiona i nazwiska członków komitetu społecznego, ich adresy zamieszkania, numery PESEL, a w przypadku gdy członek komitetu nie ma numeru PESEL, serię i numer dokumentu potwierdzającego jego tożsamość – w przypadku organizatora, którym jest komitet społeczny; dane identyfikujące osobę uprawnioną do reprezentowania organizatora zbiorok; sposób prowadzenia zbiorok publicznej; miejsce prowadzenia zbiorok publicznej; termin rozpoczęcia i termin zakończenia zbiorok publicznej; przewidywane koszty niezbędne do zorganizowania i przeprowadzenia zbiorok, które zostaną

---

⁴ *Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 14 marca 2014 r. o zasadach prowadzenia zbiorok publicznych*, Sejm RP VII Kadencji, Druk nr 1726, s. 2.

⁵ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o *działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, Dz. U. poz. 571 z późn. zm. [u.d.p.p.w.].

pokryte z zebranych ofiar. Należy podkreślić, że nie każde zgłoszenie związane z zamiarem przeprowadzenia zbiórki publicznej jest umieszczane na portalu zbiorów publicznych. Zgodnie z art. 10 ust. 1 ustawy z 2014 r., informację o zgłoszeniu zbiórki publicznej minister właściwy do spraw administracji publicznej publikuje na portalu dopiero po zweryfikowaniu poprawności wypełnienia pól obowiązkowych zgłoszenia, w terminie: 3 dni roboczych od dnia otrzymania zgłoszenia w postaci elektronicznej albo 7 dni roboczych od dnia otrzymania zgłoszenia w postaci papierowej. Opisane rozwiązanie, zgodnie z założeniami zawartymi w projekcie ustawy, ma zwiększyć dostępność informacji o zbiórkach, tak aby nie było wątpliwości, kto i na jakie cele zbiera środki. Z treści przytoczonych przepisów wynika, że w ustawie o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych zdecydowano się na zmianę roli państwa w tym zakresie co obrazuje zastąpienie aktu administracyjnego (pozwolenia) czynnością materialno-techniczną, za którą należy uznać działanie organów administracji publicznej, oparte na wyraźnej podstawie prawnej i powodujące określone skutki prawne. Podstawą podejmowania tych czynności znajduje się w akcie normatywnym, tak jak w przypadku ustawy o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych, albo w akcie administracyjnym. Cechą jest wywoływanie określonych skutków prawnych przez fakty, a nie przez tworzenie norm porządku prawnego. Wskazania również wymaga, że czynności te mają charakter władczy, a więc należy się im podporządkować [Ura 2021, 188-89]. Zdaniem J. Zimmermanna, „w szczególności działaniami materialno-technicznymi są rejestry i ewidencje prowadzone przez organy administracji publicznej, w ostatnich latach coraz bardziej skomputeryzowane. Obecnie mówi się o e-administracji, w ramach której czynności te dominują [Zimmermann 2022, 49] i która jest wynikiem tego, że społeczeństwo informacyjne „jest stymulowane postępowaniem techniki, nauki, używaniem dostępnych nowoczesnych technologii i informacji. Chcąc sprostać wymaganiom tego społeczeństwa, nieustannie podnosi się jakość dostępu do przepływu informacji w administracji publicznej. Działaniom tym nadano miano elektronicznej administracji (e-administracji, e-government). Głównym celem e-administracji jest umożliwienie obywatelom realizacji swoich administracyjnych spraw drogą internetową, z domu, o każdej porze dnia i tygodnia” [Drożdżewicz, Grudzińska, Hołubowicz, i in. 2014, 36-47].

Na gruncie obowiązującej ustawy o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych państwo zapewnia dostęp do danych dotyczących zbiorów publicznych poprzez zbieranie informacji na ich temat oraz późniejszą publikację na ogólnopolskim portalu zbiorów publicznych, ale jedynie w przypadku ich pozytywnej weryfikacji. Z kolei „darczyńcy uzyskują powszechny, bieżący i łatwy wgląd w zbiórki publiczne prowadzone na terenie kraju – co jest istotnym dodatkowym mechanizmem popularyzującym dobroczynność, ale i wspierającym kontrolę prawidłowości przeprowadzanych zbiorów”⁶. Portal zbiorów publicznych pełni więc rolę ogólnodostępnego rejestru, który jest jednym z elementów wchodzących w skład zasobów informacyjnych państwa i publicznej infrastruktury informacyjnej. Zadaniem każdego rejestru jest zapewnienie bezpieczeństwa i pewności obrotu prawnego, a także zagwarantowanie swobody aktywności społecznej, m.in. w zakresie publicznego zbierania ofiar, oraz jawności określonych stanów i stosunków prawnych [Gryszczyńska 2016, 3]. Uruchomienie ogólnopolskiego portalu zbiorów publicznych spowodowało zwiększenie gwarancji ochrony praw podmiotowych jednostek – darczyńców, zwłaszcza w zakresie prawa do informacji publicznej, a także jawności działania podmiotów administrujących. Z zasady demokratycznego państwa prawnego zawartej w art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁷, a także z art. 54 i 61 tego aktu wynika, że organy władzy publicznej powinny działać jawnie i przejrzysto [Skrzydło-Niżnik 2002], ponieważ realizują zadania publiczne, a jednostka ma prawo do uzyskania informacji na temat ich działalności, a także aktywności innych podmiotów wykonujących zadania publiczne. Podkreślić należy, że ustawa z 1933 r. nie pozwalała na realizację tego uprawnienia w pełni, gdyż informacja o tym, jaki podmiot uzyskał pozwolenia na przeprowadzenie zbiórki publicznej nie była podawana do wiadomości publicznej. Prowadzono rejestr, który dotyczył zarówno decyzji pozytywnych, jak i negatywnych oraz pozwoleń cofniętych. Miał on jednak charakter wewnętrzny i służył potrzebom organu administracji publicznej. Sytuacja ta uległa zmianie wraz z wejściem w życie obecnie obowiązującego aktu o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych, ponieważ informacje dotyczące zbiorów

⁶ *Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 14 marca 2014 r. o zasadach prowadzenia zbiorów publicznych*, Sejm RP VII Kadencji, Druk nr 1726, s. 2.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

publicznych, ich organizatorów oraz sprawozdań udostępniono poprzez portal zbiorów publicznych. Modyfikacja ta miała duże znaczenie, ponieważ bez informacji wszelkie działania podejmowane przez podmioty administrujące nie mają cechy skuteczności, gdyż sprawna wymiana informacji między administracją a społeczeństwem stanowi nie tylko o sposobie w jaki administracja jest postrzegana, ale także ma wpływ na wykonywanie przez jednostki gwarantowanego im prawa do informacji publicznej [Stankiewicz 2002].

Podkreślić należy, że zatwierdzenie zgłoszenia przez administratora portalu – organ administracji publicznej, którym zgodnie z art. 5 ust. 3 ustawy jest minister właściwy do spraw administracji publicznej, wywołuje skutki prawne w postaci nawiązania stosunku prawnego i co za tym idzie udzielenia, w drodze czynności materialno-technicznej, uprawnienia do przeprowadzenia zbiórki publicznej [Mituś 2024, 100 i n.]. Z kolei odmowa dokonania tej czynności powinna być dokonana w formie decyzji administracyjnej, albowiem jest to negatywne rozstrzygnięcie sprawy administracyjnej, o której załatwienie wnosi strona mająca w tym interes prawny⁸. Zgodnie z art. 15 ustawy, minister właściwy do spraw administracji publicznej odmawia, w drodze decyzji administracyjnej, zamieszczenia informacji o zgłoszeniu zbiórki publicznej na portalu zbiorów publicznych, gdy: wskazany w zgłoszeniu cel zbiórki publicznej jest niezgodny z prawem lub wykracza poza sferę zadań publicznych, określonych w art. 4 ust. 1 u.d.p.p.w., albo nie jest celem religijnym, a w przypadku komitetu społecznego – również jest niezgodny z celem, w jakim komitet został powołany; do dnia wpływu zgłoszenia zbiórki publicznej, sprawozdanie z poprzedniej zbiórki publicznej, nie zostało zamieszczone na portalu zbiorów publicznych, pomimo upływu terminu. Decyzja ta jest wydawana w terminie 3 dni roboczych dla zgłoszeń dokonanych w postaci elektronicznej i w terminie 7 dni roboczych dla zgłoszeń dokonanych w postaci papierowej. Poza treścią wskazanego przepisu, kompetencje organu do wydania odmownej decyzji należy wyprowadzić z treści art. 104 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego*⁹, przyjmując,

---

⁸ Postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 22 maja 2015 r., sygn. akt I OSK 2912/13, Lex nr 1773696.

⁹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego*, Dz. U. z 2024 r., poz. 572 [dalej: k.p.a.].

iż w każdej sprawie wymagającej rozstrzygnięcia winna być wydana decyzja, chyba że przepis prawa wyłącza taką możliwość [Krudysz 2015]. Ponadto, zgodnie z treścią art. 15 k.p.a., postępowanie administracyjne jest dwuinstancyjne, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej, dlatego rozstrzygnięcie sprawy administracyjnej musi być wydane w takiej formie, aby strona niezadowolona z jego treści mogła żądać weryfikacji. Decyzja odmowna powinna spełniać wszystkie wymogi, które wynikają z treści art. 107 k.p.a., ale należy wspomnieć, że ma ona charakter szczególny, ponieważ zgodnie z art. 127 § 3 k.p.a., od decyzji wydanej w pierwszej instancji przez ministra lub samorządowe kolegium odwoławcze nie służy odwołanie, jednakże strona niezadowolona z decyzji może zwrócić się do tego organu z wnioskiem o ponowne rozpatrzenie sprawy. Wskazać należy, że odwołanie jako środek prawny oparty jest na zasadzie bezwzględnej dewolutywności. Wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy takiej cechy nie posiada. Konsekwencją tego jest stwierdzenie, że postępowanie „odwoławcze” uruchamiane przez taki wniosek jest postępowaniem pierwszoinstancyjnym, z tym tylko, że mają do niego odpowiednie zastosowanie przepisy dotyczące odwołań¹⁰. W sprawie odmowy publikacji zgłoszenia zbiórki publicznej na ogólnopolskim portalu zbiorów publicznych, organizator może wnieść wniosek o ponowne rozpatrzenie swojej sprawy do ministra właściwego do spraw administracji publicznej. Organ ten nie działa jak organ odwoławczy *sensu stricto*, ponieważ nie odnosi się tylko do zarzutów zawartych w środku odwoławczym, ale jest zobowiązany po raz drugi zbadać sprawę, tak jak czyni to organ I instancji. Jest on więc zobowiązany do ustalenia faktów i wskazania przepisów jakie zastosował wydając własne rozstrzygnięcie, a więc do ponownego kompleksowego zbadania sprawy¹¹.

Podsumowanie

Ustawą z 2014 r. uchylono wcześniejszą, obowiązującą około osiemdziesiąt lat ustawę z 1933 r. *o zbiórkach publicznych*. Ustawodawca nie zdecydował się na nowelizację, ale na wprowadzenie zupełnie nowego aktu

---

¹⁰ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 21 września 2023 r., sygn. akt II GSK 272/23, Lex nr 3654220.

¹¹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Rzeszowie z dnia 11 lipca 2023 r., sygn. akt I SA/Rz 187/23, Lex nr 3590311.

normatywnego, ponieważ zmiany jakie zaszły, okazały się niezwykle znaczące dla procesu organizacji i prowadzenia zbiorów publicznych. Przede wszystkim w ustawie z 2014 r. ustawodawca skupił się na dwóch prawnych formach działania administracji publicznej: czynności materialno-technicznej oraz akcie administracyjnym. Nie ulega wątpliwości, że w porównaniu z ustawą z 1933 r., zastosowanie decyzji administracyjnej w znacznym stopniu ograniczono, ponieważ dotychczas była ona stosowana zarówno w przypadku wydania pozwolenia na przeprowadzenie zbiórki publicznej, a także odmowy oraz cofnięcia tego uprawnienia. Ze względu na procedurę związaną z wydaniem decyzji administracyjnej, działania podejmowane przez organy były długotrwałe, a niekiedy po wydaniu pozwolenia nie było już potrzeby przeprowadzenia takiej zbiórki. Ponadto, biorąc pod uwagę rozwój technologii i coraz szerszy zakres spraw, których załatwienie stało się możliwe przez Internet wprowadzono możliwość zgłaszania zbiorów publicznych drogą elektroniczną co znacznie uprościło ten proces, ponieważ organizator może tego dokonać z każdego miejsca oraz o każdej porze. Zgłoszenie, które spełnia wymogi ustawowe jest publikowane na portalu zbiorów publicznych, a więc legalizacja stała się możliwa w drodze czynności materialno-technicznej, która z perspektywy czasu okazuje się skuteczna, a sam proces zgłoszenia zbiórki pozwala na dokonanie rejestracji w sposób szybki. Na przykładzie ewolucji w zakresie procesu organizacji i prowadzenia zbiorów publicznych w sposób wyraźny widać, że zmiana prawnej formy w zakresie legalizacji nie umniejsza roli państwa w tym zakresie, ale ją zmienia. Poszerzeniu uległ również zakres kontroli nad zbiorami publicznymi, ponieważ nie czyni tego tylko organ legalizujący, ale też społeczeństwo, które dzięki jawności ogólnopolskiego portalu zbiorów publicznych może sprawować kontrolę społeczną nad tą formą aktywności społecznej. Słusznym jest utrzymanie decyzji administracyjnej odmawiającej zarejestrowania zbiórki z racji ustawowego obowiązku zapewnienia stronie możliwości weryfikacji rozstrzygnięcia wydanego przez organ I instancji.

PIŚMIENNICTWO

- Bieś-Srokosz, Paulina, i Przemysław Niemczuk. 2021. „Hybrydowe prawne formy działania w administracji publicznej.” *Roczniki Nauk Prawnych* 2:7-23. <https://doi.org/10.18290/rnp21312-1>
- Drożdżewicz, Paulina, Ewelina Grudzińska, Kamil Hołubowicz, i in. 2014. „Strony internetowe urzędów gmin jako element wsparcia e-administracji w gminie.” *Samorząd Terytorialny* 5:36-47.
- Gryszczyńska, Agnieszka. 2016. „Pojęcie i jawność rejestrów publicznych – uwagi wprowadzające.” W *Rejestry publiczne. Jawność i interoperacyjność*, red. Agnieszka Gryszczyńska, 3-40. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Krudysz, Marcin. 2015. *Forma dokonania odmowy czynności materialno-technicznej*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. Lex el.
- Krzyczkowski, Bartłomiej. 2017. „Prawne formy działania administracji – uwagi terminologiczne i systematyka.” *Zeszyty Naukowe Gdańskiej Szkoły Wyższej* 17:271-78. <https://doi.org/10.24426/zngsw.v17i0.165>
- Lipowicz, Teresa. 2016. „Prawne formy działania administracji publicznej – między stabilizacją a potrzebą przełomu.” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 4:41-55. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2016.78.4.4>
- Mituś, Ambroży. 2024. „Artykuł 8.” W *Odnawialne źródła energii. Komentarz*, red. Ambroży Mituś, i Aldona Piotrowska, 100. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Olejniczak-Szałowska, Ewa. 2016. „Cofnięcie pozwolenia jako typ sankcji administracyjnej (kilka refleksji).” W *Jednostka wobec działań administracji publicznej*, red. Elżbieta Ura, Elżbieta Feret, i Stanisław Pieprzny, 81-93. Rzeszów: RS Druk Rzeszów.
- Rabska, Teresa. 2001. „Kontrakt wojewódzki – forma działania administracji publicznej w strukturach zdecentralizowanych.” W *Instytucje współczesnego prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa Profesora zw. dra hab. Józefa Filipka*, red. Iwona Skrzydło-Niżnik, Piotr Dobosz, Dorota Dąbek, i in., 601-13. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Skrzydło-Niżnik, Iwona. 2002. „Administracyjne normy ustrojowo-organizacyjne a prawa jednostki.” W *Prawne gwarancje ochrony praw jednostki wobec działań administracji publicznej*, red. Elżbieta Ura, 443-55. Rzeszów: Mitel.
- Stankiewicz, Jakub. 2002. „Prawo do informacji o działaniach organów administracji publicznej.” W *Prawne gwarancje ochrony praw jednostki wobec działań administracji publicznej*, red. Elżbieta Ura, 457-64. Rzeszów: Mitel.

- Starościak, Jerzy. 1978. „Prawne formy i metody działania administracji.” W *System Prawa Administracyjnego*, t. III, red. Teresa Rabska, i Janusz Łętowski, 39-54. Warszawa–Wrocław–Kraków–Gdańsk: Ossolineum.
- Ura, Elżbieta. 2021. *Prawo administracyjne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Ziemski, Krystian M., 2005. *Indywidualny akt administracyjny jako forma prawna działania administracji*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Zimmermann, Jan. 2022. *Alfabet prawa administracyjnego*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

IMPLEMENTATION OF JUDGMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS BY POLAND

WYKONYWANIE WYROKÓW EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA PRZEZ POLSKĘ

Dr. Sabina Kubas

University of Rzeszów, Poland
e-mail: skubas@ur.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-6581-7105>

Abstract

Compliance with and enforcement of ECtHR judgments applies to the respondent states and includes an obligation to put an end to the violation, restate or prevent identical or similar violations that have occurred previously. The detailed content of these obligations is not provided for in the ECHR. It should be interpreted appropriately, taking into account the violation of subjective rights found in the judgment. The national legislator was left to choose the legal path to enforce the judgment (e.g. introducing a special interim regulation, introducing compensatory mechanisms, establishing a legal mechanism enabling: restoring the previous state of affairs, resuming proceedings, using other extraordinary legal measures or holding the State Treasury liable for damages). Nevertheless, as statistics show, in the case of Poland, the implementation of ECtHR judgments is unfortunately not among the leading countries that have signed the ECHR.

Keywords: tribunal, human rights, judgment

Abstrakt

Przestrzeganie, a także wykonywanie orzeczeń ETPCz odnosi się do państw pozwanych i obejmuje zobowiązanie do zaprzestania naruszenia, restytucji, czy też zapobieżenia tożsamym lub podobnym naruszeniom, które miały miejsce uprzednio. Z EKPCz nie wynika szczegółowa treść tychże zobowiązań. Należy ją odpowiednio wyinterpretować z uwzględnieniem stwierdzonego w wyroku naruszenia praw podmiotowych. Prawodawcy krajowemu pozostawiono wybór drogi prawnej, która ma służyć wykonaniu wyroku (np. wprowadzenie specjalnej regulacji

intertemporalnej, wprowadzanie mechanizmów wyrównawczych, ustanowienie mechanizmu prawnego umożliwiającego: przywrócenie stanu poprzedniego, wznowienie postępowania, skorzystanie z innych nadzwyczajnych środków prawnych lub też pociągnięcie do odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa. Mimo wszystko, jak wskazuje statystyka, w przypadku Polski wykonywanie wyroków ETPCz niestety nie znajduje się w czołówce państw, które podpisały EKPCz.

Słowa kluczowe: trybunał, prawa człowieka, orzeczenie

Introduction

The issue of implementing the judgments of the European Court of Human Rights is still an indispensable area that requires constant research in order to improve the standards of compliance with international norms. Poland, being one of the leading countries whose number of complaints increases every year, is also a subject of international law that does not always fully implement the provisions regarding the enforcement of the above-mentioned judgments. judicial authority.

In 2007, the Prime Minister of the Republic of Poland established an opinion-giving and advisory body, the inter-ministerial Team for the European Court of Human Rights. The work of the Team is managed by the Ministry of Foreign Affairs. The task of this Team is to develop the Government's positions in relation to the complaints communicated and the judgments issued by the Court, to analyze the compliance of the most important draft legal acts with the Convention, and to present appropriate proposals. The team monitors the implementation of the Court's judgments and decisions by ministers and may formulate proposals for appropriate actions. Ministers competent, depending on the subject of the violation of the Convention found by the Tribunal, are obliged to translate and disseminate the Tribunal's judgment, as well as prepare an action plan and a report on its implementation within the deadlines specified in the order (algorithm for the execution of Tribunal judgments).¹

The Team consists of the chairman – Plenipotentiary of the Minister of Foreign Affairs for proceedings before the European Court of Human Rights; members – experts appointed by the ministers in charge of government

---

¹ <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/zespol-do-spraw-etpc> [accessed: 15.02.2024].

administration departments, in accordance with the Act of 4 September 1997 on government administration departments,² the President of the State Treasury Solicitor's Office, the Head of the Chancellery of the Prime Minister and the Government Plenipotentiary for Equal Treatment, and the secretary, i.e. a person appointed by chairman of the Team from among the employees of the organizational unit of the Ministry of Foreign Affairs responsible for representing Poland before international human rights protection bodies.³

The aim of this study is to present the issue of implementing judgments of the European Court of Human Rights, with particular emphasis on the consequences that may arise in relation to a state party that does not implement the provisions of the Convention regarding the obligation to enforce judgments. This study uses the analytical-legal and legal-comparative methods, which allowed for the appropriate interpretation of international and regional regulations and drawing conclusions on their application.

1. European Court of Human Rights – characteristics

The European Court of Human Rights is an international court with jurisdiction over the member states of the Council of Europe and deciding on complaints about violations of individual rights and freedoms protected by the European Convention on Human Rights.⁴ In this sense, it is a body that equalizes the chances of an individual in a confrontation with the state, in which the individual always has a weaker position. Moreover, the ECtHR provides another opportunity for an objective examination of the case by a competent judicial body appointed for this purpose [Bisztyga 2002, 825]. Its jurisdiction extends to all matters relating to the interpretation and application of the Convention and its Protocols which have

---

² Journal Laws of 2019, item 945, 1248 and 1696.

³ See Report of the meeting of the Team for the European Court of Human Rights of 29 September 2023, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/zespol-do-spraw-etpc> [accessed: 15.02.2024].

⁴ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950, Journal Laws of 1993, No. 61, item 284.

been submitted to it by way of an application, whether individual or international [Banaszak, Bisztyga, Complak, et al. 2003, 129].

Individual cases are heard by a single-member Tribunal. This is a panel appointed solely to examine the admissibility of the complaint. If the Registry of the Court considers that the case is manifestly inadmissible, the application is heard by a single judge who issues a decision on inadmissibility. This panel cannot include a judge elected on behalf of the state against which the complaint is directed (the so-called national judge). The applicant will then receive a short one-page letter informing him or her of the Court's decision, together with a copy of the decision. The decision issued by a single-member panel is final and the complaint and attached documents are destroyed. The Tribunal may also adjudicate as part of the Committee. It is a three-person panel that receives complaints whose inadmissibility is not obvious and requires more detailed analysis. This panel also does not include a national judge, although he or she may be invited to join the Committee – in which case he or she will replace another judge in order to maintain a three-member committee. The Committee has the power to issue a decision on inadmissibility, but such a decision requires unanimity. In addition, an important function of the Committees is to consider the so-called repetitive complaints, i.e. repeated complaints. Sometimes a problem with national law or practice generates a large number of complaints that differ only in the details of the facts, while the essence of the allegations contained in them is the same. The position of the Tribunal in such cases is known and stable, and there is no need to involve too many judges in the decision. The Tribunal, sitting in three-person Committees, may issue a substantive decision (judgment) in matters that are already the subject of well-established case law. In the case of Poland, the repetitive complaints were or are: complaints about the length of court proceedings, about the conditions in places of detention, and about the long and unreasonably applied dangerous prisoner regime. The judgment of the Committee is final. The composition of the Tribunal is the adjudication of the Chamber. It is a seven-person team. This panel will always include a national referee. The task of this panel is to examine the admissibility of the application (the Chamber may issue a final decision on inadmissibility) and the substantive allegations (i.e. allegations of violation by the national authorities

of certain provisions of the ECHR). The Chamber may waive its jurisdiction – if the parties do not object – the case will go to the Grand Chamber. The judgment of the Chamber may be appealed against by the applicant or the state to the Grand Chamber of the Court within 3 months of its issuance. The last possible composition is the adjudication of the Grand Chamber. This is a panel of 17 judges of the Tribunal. The Grand Chamber will hear the case in one of two cases. Firstly, when the House waives its jurisdiction. Secondly, when one of the parties uses the above-mentioned right to appeal against the Chamber’s judgment. In the latter case, a panel of five judges of the Grand Chamber decides whether to accept the request for reconsideration. The judgment of the Grand Chamber is final [Koziowski, Lubiszewski, Ośko, et al. 2020, 15].

2. Obligation to implement the judgments of the European Court of Human Rights

Pursuant to Article 1 of the Convention “The High Contracting Parties shall ensure to every person within their jurisdiction the rights and freedoms set out in Chapter I of the present Convention.” Each state party to the above-mentioned agreement is therefore obliged to implement its provisions. It is an international obligation resulting in legal subordination, which is an important element of established international relations. Moreover, in Article 46 section 1 of the Convention states that “the High Contracting Parties undertake to abide by the final judgment of the Court in all cases to which they are parties.” The body that supervises the execution of judgments is the Committee of Ministers of the Council of Europe.⁵ He has a statutory obligation, which is unfulfilled as long as he does not receive an appropriate information note from the state, and in the case of awarding just compensation, information about its grant. This type of information is considered and assessed by KMRE itself in the form of a resolution [Banaszak 2003, 135].

---

⁵ Regulations of the Committee of Ministers on supervising the execution of judgments and terms of settlements (adopted by the Committee of Ministers on 10 May 2006 at the 964th meeting of Deputies of Ministers), <https://www.msz.gov.pl/resource/5ea3ced1-af2c-4ecd-82fb-932b25394cd5> [accessed: 15.02.2024].

Based on the Interim Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Poland's implementation of the judgments of the European Court of Human Rights of 8 December 2023,⁶ or the Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe of 26 June 2001,⁷ it should be concluded that the implementation of ECtHR judgments is a condition for membership for state parties in the Council of Europe. This is a formal aspect of participation in the structures of this organization. A country that applied for membership in the CoE should, at the initial stage, respect the provisions of the Convention, which was to become a binding act in the future.

Article 46 of the Convention introduces two obligations towards the state party. These are the unquestionable violation of the Convention formulated in the operative part of the judgment and the taking of actions aimed at implementing the judgment of the ECtHR [Kamiński, Kownacki, and Wierczyńska 2011, 93]. Judgments of the Grand Chamber, judgments of chambers that have not been appealed to the Grand Chamber within three months from the date of issuance (on the day the judgment is issued, if the parties make a declaration that they will not apply for the case to be transferred to the Grand Chamber) or were appealed unsuccessfully are considered final. (the Grand Chamber panel rejected the request to refer the case to the Grand Chamber), as well as review judgments. The obligation to implement ECtHR judgments usually applies to judgments that decide the case on the merits. Execution is not subject to, among others: procedural decisions, advisory opinions, judgments on the jurisdiction of the ECtHR and interpretative judgments [Mik 2012, 9].

ECtHR judgments are binding *inter partes*, but due to the fact that, in addition to decisions in a specific case, they contain views on the compliance of a given legal regulation or practice with the Convention, states parties should systematically familiarize themselves with ECtHR judgments

---

⁶ Temporary Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe ResDH(2023)487 of 8 December 2023, <https://www.coe.int/en/web/cm/documents> [accessed: 15.02.2024].

⁷ Temporary Resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe ResDH(2001)80 of 26 June 2001, <https://www.coe.int/en/web/cm/documents> [accessed: 15.02.2024].

also issued against other states. ECtHR judgments indicate to national authorities the desired direction in the interpretation of the Convention, therefore the standards contained in the justifications of ECtHR judgments issued in individual cases are addressed to the situations they concern and to all countries where such situations occur. Taking into account judgments issued in cases against other countries may also have a preventive nature. Changing the interpretation of certain provisions may contribute to avoiding the ECtHR finding similar violations of Convention rights in other state parties in the future [Cizińska-Pałosz 2020, 14].

The practice of state behavior shows that many of them allow many years of delays in the implementation of ECtHR judgments, which results in a threat of reducing its authority, even though, as stipulated in the ECHR, states parties undertake to comply with the final judgment of the ECtHR in all cases in which they are pages. According to J. Jaskiernia, the reasons for this state of affairs may be political reasons resulting from the scale of required reforms, related to national legislative and budgetary procedures, and, in addition, the position of public opinion, casuistic or unclear content of judgments or conflict with obligations assumed in relation to other institutions [Jaskiernia 2002, 53].⁸

3. Consequences of failure to implement the judgments of the European Court of Human Rights

The Committee of Ministers of the CoE is one of the two statutory bodies of the CoE, alongside the Parliamentary Assembly of the CoE. Pursuant to Art. 13 of the Council's statute, it is a decision-making body acting on behalf of the entire Organization. Its powers include the implementation of measures appropriate to achieve its objectives, including the preparation of draft agreements and the adoption by governments of common policies on certain issues. In justified situations, specified in the regulations, KMRE issues resolutions to countries, and in other cases it acts, primarily by adopting decisions, declarations and issuing recommendations. However, notwithstanding the above terminological differences defining the manner in which KMRE addresses Member States, in accordance with

---

⁸ See Garlicki 2007, 36-77.

Article 16 of the CoE statute, only resolutions relating to internal organizational issues are formally binding. The other ways in which the Council of the European Council communicates its position are calls - on the part of the Council of Europe and commitments - on the part of the states, of a political nature. In addition to the indicated competences, as mentioned earlier, the Committee of Ministers also exercises competences arising from other international agreements, including: with the ECHR - in the scope of supervision over the implementation of ECtHR judgments by states parties to the ECHR [Mężykowska 2021, 55].

It is worth mentioning that within six months from the date on which the ECtHR judgment becomes final, the state party is obliged to submit to the Committee of Ministers of the CoE an action plan to implement the judgment, or an action report [Rainey, Wicks, and Ovey 2017, 58]. If the Committee of Ministers of the CoE finds that a state party does not take action within a reasonable time to implement the judgment of the ECtHR, it may use diplomatic measures (e.g. meetings of representatives of the Secretariat of the Committee of Ministers of the CoE with representatives of the state party) or media measures (e.g. sending messages press releases regarding a given case) [Jaskiernia 2011, 324].⁹

Moreover, pursuant to Article 8 of the Statute of the Council of Europe,¹⁰ any member state of the Council of Europe which has seriously breached the provisions of Article 3 of the Convention on the observance of human rights, may be suspended in the rights of a member of the organization and then be called upon by the Committee of Ministers of the CoE to withdraw from the Council of Europe, notifying its decision to the Secretary General. If a Member State fails to comply with such a request, the Committee of Ministers of the CoE may decide that it has ceased to be a member of the Council of Europe from a date specified by the Committee of Ministers of the CoE. For a long time, these were the only sanctions that could be imposed on a member state of the Council of Europe for violating its obligations, including failure to implement ECHR rulings [Kamiński, Kownacki, and Wierczyńska 2011, 94]. However, there was

---

⁹ See Liżewski 2015.

¹⁰ Statute of the Council of Europe of 5 May 1949, in: *European Documents*, Vol. II, edited by A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, Morpol, Lublin 1999, p. 66-72.

a certain risk that the above-mentioned measures could have the opposite effect than intended, i.e. deprive the citizens of the country that would be deprived of membership in the Council of Europe of the protection of the ECtHR and other bodies of the Council of Europe. For this reason, the Committee of Ministers of the European Council did not use these measures in practice, hence it had to be equipped with other tools to force states to implement the rulings [Cizyńska-Pałosz 2020, 15].

Pursuant to Protocol No. 14¹¹ to Article 3 new paragraphs have been added to Article 46 of the Convention. Pursuant to Article 46 section 3 of the Convention, if the Committee of Ministers of the European Council finds that monitoring the implementation of the final judgment of the ECtHR is hampered by a problem with the interpretation of this judgment, it may refer this issue to the ECtHR for a decision on the issue of interpretation. The effectiveness of the supervision of the Committee of Ministers of the CoE over the execution of ECtHR judgments has been increased by the possibility for the Committee of Ministers of the CoE to refer a case to the ECtHR against a state that fails to fulfill its obligations arising from the judgment (Article 46(4) of the Convention). Before submitting an inquiry to the ECtHR as to whether a given State party has failed to fulfill its obligation under Article 46 section 1, it is necessary to provide that country with a formal notification of the decision taken. If the ECtHR finds that there has been a breach of the obligation incumbent on a given state, the case is referred to the Committee of Ministers of the European Council to consider the measures to be taken (Article 46(5) of the Convention).

For the first time, the measure provided for in Article 46 section 4 of the Convention, the Committee of Ministers of the European Council announced in December 2016 against Azerbaijan due to failure to respect the ruling regarding a political prisoner – Ilgar Mammadov.¹² However, the Committee of Ministers of the European Council did not decide

---

¹¹ Protocol No. 14 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms amending the control system of the Convention of 13 May 2004, http://bip.mkidn.gov.pl/media/download_gallery/20141028Protokol_nr_14.pdf [accessed: 14.02.2024].

¹² Judgment of the ECtHR of 22 May 2014, *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan*, application no. 15172/13.

to refer the case to the ECtHR because, as a result of the announcement to use this power and thanks to subsequent diplomatic contacts, the President of Azerbaijan signed an implementing regulation on 10 February 2017, providing for various measures enabling the execution of the judgment in the case of *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan*, i.e. for example, measures to prevent arbitrariness in the penal system and introduce alternatives to imprisonment [Rainey, Wicks, and Ovey 2017, 59].

Summary

States parties to the ECHR are obliged to implement all ECtHR judgments issued in cases in which they are parties to the proceedings. The requirements related to the enforcement of ECtHR judgments are a consequence of states voluntarily joining the system of supranational human rights protection, which entails a limitation of national sovereignty. Even though the conventional system of human rights protection has some drawbacks, the implementation of ECtHR judgments by the state parties should be assessed positively. The number of judgments supervised by the Committee of Ministers of the European Council is decreasing every year. This proves the high degree of legitimacy of the ECtHR. Nevertheless, the Committee of Ministers of the European Council, which supervises the implementation of ECtHR judgments, must remain constantly vigilant, especially in the case of judgments found to have violated fundamental human rights. The persistent failure to implement ECtHR judgments is unacceptable. For this reason, the Committee of Ministers of the Council of Ministers should sometimes use more radical measures to force a given state party to implement outstanding ECtHR judgments. From this perspective, a valuable power of the Committee of Ministers of the European Council is the ability to refer a case to the ECtHR against a state that fails to fulfill its obligations arising from the judgment (Article 46(4) of the Convention).

REFERENCES

Banaszak, Bogusław, Andrzej Bisztyga, Krystian Complak, et al. 2003. *System ochrony praw człowieka*. Zakamycze: Wolters Kluwer Polska.

- Biszyga, Andrzej. 2002. "Europejski system ochrony praw człowieka." In *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, edited by Bogusław Banaszak, and Artur Preisner, 823-34. Warszawa: C.H. Beck.
- Ciżyńska-Pałosz, Angelika. 2020. "Wpływ Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na porządek prawny państw-stron Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, a koncepcja marginesu oceny. Analiza ze szczególnym uwzględnieniem wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Hirst przeciwko Zjednoczonemu Królestwu." *Przegląd Prawno-Ekonomiczny* 1:7-28. <https://doi.org/10.31743/ppe.7503>
- Garlicki, Leszek. 2007. "Zakres zobowiązań państwa w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka." In *Stosowanie prawa międzynarodowego i wspólnotowego w wewnętrznym porządku prawnym Francji i Polski*, edited by Mirosław Granat, 36-77. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Jaskiernia, Jerzy. 2002. "Uwarunkowania skuteczności orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka." *Humanistyczne Zeszyty Naukowe - Prawa Człowieka* 8:50-67.
- Jaskiernia, Jerzy. 2011. "Wpływ orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na ustawodawstwo w państwach członkowskich Rady Europy ze szczególnym uwzględnieniem Polski." In *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, edited by Andrzej Wróbel, 291-360. Warszawa: Wolters Kluwer Business.
- Kamiński, Ireneusz, Rafał Kownacki, and Karolina Wierczyńska. 2011. "Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w polskim systemie prawnym." In *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, edited by Andrzej Wróbel, 89-227. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Kozikowski, Krystian, Maciej Lubiszewski, Paweł Ośko, et al. 2020. *Kryteria dopuszczalności skargi do Europejskiego Trybunału Praw człowieka. Poradnik praktyczny*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Liżewski, Bartosz. 2015. *Operacjonalizacja ochrony praw człowieka w porządku Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Studium teoretycznoprawne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Mężykowska, Aleksandra. 2021. "Komitet Ministrów Rady Europy w mechanizmie nadzoru nad wykonywaniem przez państwa-strony EKPC wyroków ETPC." In *Pozasądowe mechanizmy praw człowieka i podstawowych wolności Rady Europy*, edited by Elżbieta Morawska, and Katarzyna Gałka, 55-84. Lublin: Episteme.

- Mik, Cezary. 2012. "Opinia w sprawie roli parlamentu (Sejmu) w wykonywaniu wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka." In *Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Sejm*, edited by Cezary Mik, 5-13. Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych.
- Rainey, Bernadette, Elizabeth Wicks, and Clare Ovey. 2017. *Jacobs, White & Ovey: The European Convention on Human Rights*. Oxford: University Press.

KILKA UWAG NA TEMAT WYKORZYSTANIA SEKSUALNEGO MAŁOLETNIICH W PRAWODAWSTWIE PARTYKULARNYM KONFERENCJI EPISKOPATU NIEMIEC

SOME REMARKS ON THE SEXUAL ABUSE OF MINORS IN THE PARTICULAR LEGISLATION OF THE GERMAN BISHOPS' CONFERENCE

Dr Karolina Mazur

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Polska
e-mail: karolina.mazur@upjp2.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0001-8551-9239>

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza regulaminu interwencji, wydanego przez Konferencję Episkopatu Niemiec, dotyczącego sposobu procedowania w sprawach wykorzystania seksualnego małoletnich, obowiązującego od 1 stycznia 2020 r. Artykuł przedstawia zakres przedmiotowy i podmiotowy tego dokumentu, jakie podmioty i organy są odpowiedzialne za zajmowanie się sprawami nadużyć seksualnych wobec małoletnich i w jaki sposób strona kościelna i świecka współpracują ze sobą w wykrywaniu tych przestępstw. W artykule zwrócono także uwagę na sposób przeprowadzenia kanonicznego procesu karnego, uwzględniając prawa i obowiązki pokrzywdzonego i podejrzanego. W artykule Autorka odwoływała się także do powszechnego prawa kościelnego i świeckiego (*Strafgesetzbuch*).

Słowa kluczowe: nadużycia seksualne, małoletnie ofiary, pracownik w służbie kościelnej, niemieckie prawo karne, niemieckie prawo kościelne

Abstract

The aim of this article is to analyse the Rules of Procedure for Intervention, issued by the German Bishops' Conference, on how to proceed in cases of sexual abuse of minors, effective from 1 January 2020. The article outlines the subject

and object scope of this document, which actors and authorities are responsible for dealing with cases of sexual abuse of minors and how the ecclesiastical and secular sides cooperate in detecting these crimes. The article also highlights how the canonical criminal process is conducted, taking into account the rights and obligations of the victim and the suspect. In the article, the Author also referred to common ecclesiastical and secular law (*Strafgesetzbuch*).

Keywords: sexual abuse, underage victims, employee in church service, German criminal law, German church law

Kościół katolicki od zawsze potępiał czyny przestępcze o charakterze seksualnym wobec małoletnich [Mazur 2021, 123-24], dlatego w Kodeksie Pio-Benedyktyńskiego¹ i Jana Pawła II² spenalizował przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletnich³. Reforma VI księgi Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.⁴ na nowo zdefiniowała ten czyn zabroniony (kan. 1398 KPK/83), zmieniając lokalizację i oznaczenie kanonu, poszerzając krąg sprawców i pokrzywdzonych, modyfikując przedmiot przestępstwa oraz termin jego przedawnienia [Tań 2022, 106-108]. Wykorzystanie seksualne duchownych wobec małoletnich to jedno z najpoważniejszych przestępstw przeciwko obyczajom (*delicta graviora*)⁵, dlatego prawodawca

¹ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej: KPK/17].

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

³ Kan. 2359 § 2 i 3 KPK/17; kan. 1395 § 2 KPK/83 w brzmieniu z dnia promulgacji.

⁴ Francesco, *Constituzione apostolica Pascite Gregem Dei con cui viene riformato il libro VI del Codice di Diritto Canonico* (23.05.2021), https://www.vatican.va/content/francesco/it/apost_constitutions/documents/papa-francesco_constituzione-ap_20210523_pascite-gregem-dei.html [dostęp: 19.02.2024]; tekst polski: *Konferencja Episkopatu Polski, Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, <https://episkopat.pl/uaktualnione-tlumaczenie-polskie-kodeksu-prawa-kanonicznego-z-1983-roku/> [dostęp: 19.02.2024].

⁵ Francesco, *Rescriptum ex audientia SS.MI: Rescritto del Santo Padre Francesco con cui si introducono alcune modifiche alle Normae de gravioribus delictis* (03.12.2019), <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2019/12/17/1010/02063.html> [dostęp: 19.02.2024]. Zob. Francis, *Rescriptum ex audientia SS.MI: Rescriptum of the Holy Father Francis to approve the Norms on delicts reserved to the Congregation for the Doctrine of the*

kościelny wydał normy specjalne regulujące sposób procedowania w tych sprawach: motu proprio *Vos estis lux mundi*⁶ czy *Vademecum*⁷. Dykasteria Nauki Wiary ma kompetencję do osądzania przestępstwa nadużycia seksualnego duchownych wobec małoletnich (art. 8 SST), dlatego nakazała konferencjom biskupów na świecie opracowanie norm partykularnych regulujących sposób procedowania w tych sprawach⁸. Dnia 18 listopada 2019 r. Rada Stała Konferencji Episkopatu Niemiec w Würzburgu opracowała regulamin dotyczący sposobu postępowania w przypadku wykorzystywania seksualnego małoletnich i dorosłych potrzebujących ochrony lub pomocy przez duchownych i innych pracowników w służbie kościelnej obowiązujący od 1 stycznia 2020 r.⁹ Przedmiotem opracowania będzie analiza tego dokumentu, celem ustalenia jego mocnych i słabych stron.

1. Analiza preambuły

Regulamin Interwencji rozpoczyna się od preambuły, w której podkreślono, że pokrzywdzeni przestępstwem nadużycia seksualnego i osoby im

Faith (11.10.2021), <https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2021/12/07/211207c.html> [dostęp: 19.02.2024, dalej: SST].

⁶ Francesco, *Lettera apostolica in forma di «motu proprio» del sommo pontefice Francesco “Vos estis lux mundi”* (07.05.2019) https://www.vatican.va/content/francesco/it/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20190507_vos-estis-lux-mundi.html [dostęp: 19.02.2024]; tekst polski w: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich. Aspekt prawny, dokumenty i komentarze*, red. P. Studnicki, M. Dalgiewicz, Apostolicum, Ząbki 2020, s. 46-56 [dalej: VELM].

⁷ Congregazione per la Dottrina della Fede, *Vademecum su alcuni punti di procedura nel trattamento dei casi di abuso sessuale di minori commessi da chierici* (05.06.2022), https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/ddf/rc_ddf_doc_20220605_vademecum-casi-abuso-2.0_pl.html [dostęp: 19.02.2024, dalej: *Vademecum*].

⁸ Congregazione per la Dottrina Della Fede, *Lettera circolare per aiutare le conferenze episcopali nel preparare linee Guida per il trattamento dei casi di abuso sessuale nei confronti di minori da parte di chierici* (03.05.2011); tekst polski w: *Odpowiedź Kościoła na dramat wykorzystania seksualnego małoletnich*, s. 35-42.

⁹ *Der Ständigen Rat der Deutschen Bischofskonferenz, Ordnung für den Umgang mit sexuellem Missbrauch Minderjähriger und schutz- oder hilfebedürftiger Erwachsener durch Kleriker und sonstige Beschäftigte im kirchlichen Dienst (Interventionsordnung)* (18.11.2019), https://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/microsites/Sexualisierte_Gewalt_und_Praevention/Dokumente/2022-01-24-Ordnung-fuer-den-Umgang-mit-sex.-Missbrauch-Minderjaehriger-Interventionsordnung.pdf [dostęp: 19.02.2024, dalej: Regulamin Interwencji].

najbliższe winny zostać objęte ochroną, gdy takich czynów zabronionych dopuszczają się pracownicy kościoła, ponieważ takie bezprawne zachowanie często burzy podstawowe zaufanie do ludzi i Boga ofiar i ich bliskich oraz istnieje niebezpieczeństwo poważnych szkód psychologicznych. Obowiązkiem sprawców takich przestępstw jest zmierzenie się z odpowiedzialnością i konsekwencjami swojego czynu¹⁰. Niniejszy dokument składa się z dwóch części.

2. Zakres podmiotowy i przedmiotowy regulaminu interwencji

Część A regulaminu (zasady podstawowe) otwiera krótki słowniczek¹¹, w którym zdefiniowano pojęcie „Nadużycie seksualne” (*Der sexueller Missbrauch*), stanowiąc że obejmuje zarówno karalne, jak i niekaralne czyny związane z seksem oraz naruszaniem granic (nr 2 Regulaminu Interwencji). Dotyczy wszystkich zachowań i kontaktów (w ramach lub poza służbą kościelną) z odniesieniem seksualnym [Herzig 2010, 4]¹² wobec małoletnich i osób dorosłych potrzebujących ochrony lub pomocy, które mają miejsce za domniemaną zgodą, bez zgody lub wbrew ich wyraźnej woli [Bange i Deegener 1996, 105]. Także aktów przygotowania, realizacji i utajnienia przemocy seksualnej (nr 3 Regulaminu Interwencji).

¹⁰ „Wy (którzy wykorzystywaliście dzieci) zdradziliście zaufanie pokładane w was przez niewinnych młodych ludzi i ich rodziny, i musicie za to odpowiedzieć przed Bogiem Wszchemogącym i przed właściwymi sądami [...]. Wzywam was do rachunku sumienia, wzięcia odpowiedzialności za popełnione grzechy i pokornego wyrażenia żalu [...]. Boża sprawiedliwość wzywa nas, abyśmy zdali sprawę z naszych uczynków i niczego nie ukrywali. Uznaj publicznie swoją winę, poddaj się sprawiedliwości, ale nie rozpaczaj z powodu Bożego miłosierdzia”. Benedykt XVI, *List pasterski Ojca Świętego do katolików w Irlandii* (19.03.2010), https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/letters/2010/documents/hf_ben-xvi_let_20100319_church-ireland.html [dostęp: 19.02.2024], nr 7.

¹¹ Nr 1 (Pracownik w służbie kościelnej) i 2 Regulaminu Interwencji (Nadużycie seksualne).

¹² Istnieją dwie różne definicje wykorzystywania seksualnego. Definicja w znaczeniu wąskim obejmuje akty związane z bezpośrednim kontaktem fizycznym między ofiarą a sprawcą, które można wyraźnie zidentyfikować jako seksualne. Są to akty, które bezpośrednio zaspokajają seksualne potrzeby seksualne sprawcy, kontakt skóry z piersią dziecka lub genitaliami dziecka, aż do gwałtu pochwowego, analnego lub oralnego włącznie. Wykorzystanie seksualne w szerszym znaczeniu obejmuje również akty seksualne z pośrednim kontaktem fizycznym (np. przez ubranie) i bez kontaktu fizycznego, takie jak ekshibicjonizm, zmuszanie dziecka do wykonywania czynności seksualnych na sobie lub oglądanie materiałów pornograficznych.

Na określenie sprawców czynu zabronionego o charakterze seksualnym prawodawca kościelny użył sformułowania „pracownik w służbie kościelnej” (*Der Beschäftigte im kirchlichen Dienst*)¹³. W przypadku biskupów i kardynałów, a także innych duchownych, którzy czasowo kierują lub kierowali diecezją, prawodawca kościelny odsyła do stosowania art. 1 § 1 lit. b VELM (nr 1 Regulaminu Interwencji). Kościelne osoby prawne, które nie podlegają władzy ustawodawczej episkopatu, zostaną uznane za godne wsparcia przez (Archi)Diecezje [*der (Erz-)Diözese*] i Związek Diecezji Niemieckich (*der Verband der Diözesen Deutschlands*) tylko wtedy, gdy albo przyjmą w sposób wiążący zapisy regulaminu w swoich statutach, albo wydadzą własne, równoważne regulacje prawne najpóźniej do 30 czerwca 2023 r. (nr 1 Regulaminu Interwencji).

Ochroną prawną zostali objęci zarówno małoletni (*Der Minderjährigen*), jak i osoby dorosłe potrzebujące ochrony lub pomocy (*Der schutz- oder hilfebedürftiger Erwachsener*). Osoby dorosłe wymagające ochrony lub pomocy są podopiecznymi w rozumieniu § 225 ust. 1 *Strafgesetzbuch*¹⁴ (nr 3 Regulaminu Interwencji), a zatem będzie to: „każda osoba poniżej osiemnastego roku życia lub osoba bezbronna z powodu niepełnosprawności lub choroby, która 1. podlega jego opiece lub pieczy, 2. jest członkiem jego gospodarstwa domowego, 3. została powierzona jego opiece przez osobę odpowiedzialną za opiekę nad nim, lub 4. podlega mu w ramach stosunku służbowego lub stosunku pracy, torturuje lub okrutnie znęca się nad nimi, lub kto szkodzi ich zdrowiu, złośliwie zaniedbując obowiązek opieki nad nimi [...]”¹⁵.

¹³ Nr 1 Regulaminu Interwencji: „Pracownikami w służbie kościelnej w rozumieniu niniejszych przepisów są w szczególności – duchowni i kandydaci do święceń, – członkowie zakonów, – urzędnicy kościelni, – pracownicy, – osoby pracujące w ramach ich kształcenia zawodowego, – osoby pracujące na podstawie ustawy o wolontariacie federalnym lub ustawy o wolontariacie młodzieżowym lub w porównywalnych służbach, jak również stażyści, – pracownicy tymczasowi i inni pracownicy zatrudnieni przez firmy zewnętrzne”.

¹⁴ *Strafgesetzbuch* in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 26. Juli 2023 (BGBl. 2023 I Nr. 203) geändert worden ist [dalej: StGB].

¹⁵ § 225 ust. 1 StGB: „Wer eine Person unter achtzehn Jahren oder eine wegen Gebrechlichkeit oder Krankheit wehrlose Person, die 1. seiner Fürsorge oder Obhut untersteht, 2. seinem Hausstand angehört, 3. von dem Fürsorgepflichtigen seiner Gewalt überlassen worden oder 4. ihm im Rahmen eines Dienst- oder Arbeitsverhältnisses untergeordnet ist, quält oder roh mißhandelt, oder wer durch böswillige Vernachlässigung seiner Pflicht, für sie zu

W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że sformułowanie „osoba dorosła potrzebująca ochrony lub pomocy” użyte w regulaminie jest szersze niż definicja „dorosła osoba bezradna” stosowana w *Vademecum* i VELM¹⁶, stąd też prawodawca kościelny realizuje założenia, jakie sobie stawia w preambule i dąży do objęcia wszystkich ofiar kompleksową ochroną i opieką.

Kanoniczna ochrona karna przed wykorzystaniem seksualnym jest ochroną równoległą w stosunku do tej, jaką zapewnia swoim obywatelom państwo świeckie, dlatego w treści regulaminu przypomniano o konieczności respektowania przepisów prawa kościelnego¹⁷, jak i państwowego (StGB), które odnoszą się do spraw nadużyć seksualnych¹⁸.

3. Podmioty i organy erygowane w sprawach nadużyć seksualnych

W części B regulaminu (zakres odpowiedzialności) prawodawca zwrócił uwagę na konieczność ustanowienia osób i erygowania organów odpowiedzialnych za zajmowanie się sprawami nadużyć seksualnych wobec małoletnich i osób z nimi prawnie zrównanych.

Regulamin kładzie duży nacisk na konieczność wyznaczenia w każdej (archi)diecezji osób kontaktowych przyjmujących zgłoszenia o możliwości spełnienia przez pracowników służby kościelnej przestępstwa wykorzystywania seksualnego wobec małoletnich i osób z nimi prawnie zrównanych (nr 4 w zw. z nr. 10 Regulaminu Interwencji). Biskup diecezjalny powinien ustanowić co najmniej dwie osoby do pełnienia tej funkcji (kobietę i mężczyznę)¹⁹, którzy nie mogą pozostawać w stosunku pracy z biskupem diecezjalnym (nr 5 Regulaminu Interwencji) i powinni posiadać odpowiednie kwalifikacje²⁰. Biskup

---

sorgen, sie an der Gesundheit schädigt [...]”.

¹⁶ „Každá osoba chora, z ułomnościami fizycznymi lub umysłowymi albo pozbawiona wolności osobistej, która faktycznie, nawet sporadycznie, ogranicza jej zdolność rozumienia lub chcenia, czy też w inny sposób przeciwstawienia się agresji” (nr 5 *Vademecum* w zw. z § 2 lit. b VELM).

¹⁷ Regulamin dotyczy czynów z kan. 1398 § 1 KPK/83 w zw. z art. 6 SST; kan. 1398 § 2 KPK/83; kan. 1385 KPK/83 w zw. z art. 4 § 1 n. 4 SST; art. 4 § 1 n. 1 SST w zw. z kan. 1384 KPK/83 oraz art. 1 § aa) VELM.

¹⁸ Czynów przestępczych określonych w sekcji 13 StGB (§ 174-184l) jak i następnych dotyczących przestępstw o podłożu seksualnym (nr 2 Regulaminu Interwencji).

¹⁹ Nr 4 Regulaminu Interwencji.

²⁰ Regulamin nie podaje jakie konkretne kwalifikacje wymagane są od kandydata, dlatego

wręcza akt nominacji na okres maksymalnie trzech lat z możliwością ponownego wyboru (nr 4 Regulaminu Interwencji). Oprócz tego należy wyznaczyć przynajmniej jedną niekościelną poradnię specjalistyczną jako niezależny punkt kontaktowy (nr 4 Regulaminu Interwencji). Dane kontaktowe do wyznaczonych osób kontaktowych i niezależnych zewnętrznych punktów kontaktowych są podawane do wiadomości publicznej w dzienniku urzędowym i na (archi)diecezjalnej stronie internetowej (nr 5 Regulaminu Interwencji)²¹.

Biskup diecezjalny osobiście ustanawia komisję doradcą (nr 7 Regulaminu Interwencji) lub w porozumieniu z kilkoma biskupami diecezjalnymi – międzydiecezjalną radę doradcą w sprawach związanych z postępowaniem w sprawach wykorzystywania seksualnego małoletnich i osób z nimi prawnie zrównanych (nr 8 Regulaminu Interwencji). Obligatoryjnie w jej skład wchodzi: 1) wyznaczone osoby kontaktowe; 2) diecezjalny oficer prewencji; 3) osoby posiadające wiedzę psychiatryczno-psychoterapeutyczną, pastoralną, prawną z zakresu prawa kanonicznego, mające przy tym ugruntowane doświadczenie zawodowe i kompetencje w pracy z ofiarami nadużyć seksualnych oraz 4) osoby dotknięte przestępstwem wykorzystywania seksualnego. Fakultatywnie zasiadać w tym gremium mogą osoby zatrudnione w służbie kościelnej. W wykonywaniu powierzonych jej zadań, komisja korzysta z zewnętrznego doradztwa ekspertów. W indywidualnych przypadkach można zasięgnąć opinii innych osób (nr 7 Regulaminu Interwencji).

4. Procedowanie w sprawach nadużyć seksualnych duchownych wobec małoletnich

Kanoniczny proces karny obejmuje dochodzenie wstępne (kan. 1717-1719 KPK/83) oraz zasadnicze postępowanie, przewidując tryb karno-administracyjny

---

też biskup diecezjalny winien wydać przepisy partykularne określające wymogi stawiane kandydatom na posługę osoby kontaktowej i zasady ich wyboru. Wśród wymogów, jakie winny się znaleźć, to przede wszystkim znajomość kanonicznego prawa karnego (materialnego i procesowego). Taką posługę winna pełnić osoba, która ukończyła studia z prawa kanonicznego i posiada przynajmniej stopień licencjata z prawa kanonicznego.

²¹ Na stronie internetowej Konferencji Episkopatu Niemiec podane są dane osoby kontaktowej działającej w danej (archi)diecezji z numerem telefonu i adresem e-mail: https://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/microsites/Sexualisierte_Gewalt_und_Praevention/Listen/BeauftragteBistuemer-Missbrauch.pdf [dostęp: 19.02.2024].

i karno-sądowy (kan. 1720-1728 KPK/83) [Mazur 2021, 127; Miziński 2010, 126]. W nieuregulowanych kwestiach prawodawca odsyła do przepisów o procesie w ogólności i o zwyczajnym procesie spornym, z zastosowaniem specjalnych przepisów o sprawach, które dotyczą dobra publicznego, chyba że sprzeciwia się temu natura rzeczy (kan. 1728 § 1 KPK/83). W dochodzeniu wstępnym sprawcę uznaje się za podejrzanego, a od wniesienia aktu oskarżenia do wydania prawomocnego rozstrzygnięcia – oskarżonym [Mazur 2021, 127; Miziński 2010, 131].

Dochodzenie wstępne to postępowanie o charakterze administracyjnym [Stokłosa 2015, 153], jest inicjowane przez ordynariusza po otrzymaniu co najmniej prawdopodobnej wiadomości o przestępstwie (kan. 1717 KPK/83). W odniesieniu do duchownego kompetentnym jest ordynariusz miejsca zamieszkania oskarżonego (kan. 1408 KPK/83), miejsca popełnienia przestępstwa (kan. 1412 KPK/83) lub inkardynacji oskarżonego (nr 21 i 22 *Vademecum*). Gdy sprawa dotyczy członka instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostolskiego, to kompetentnym jest odpowiedni przełożony wyższy²², w przypadku urzędników i pracowników kościelnych – przełożony, a wolontariuszy – zleceniodawca (nr 18 Regulaminu Interwencji). Prawodawca nakazał przełożonym wyższym, aby poinformowali biskupa diecezjalnego o rzeczywistych oznakach podejrzeń o nadużycia seksualne wobec małoletnich lub osób z nimi prawnie zrównanych w obszarze ich odpowiedzialności oraz o podjętych krokach prawnych (nr 17 Regulaminu Interwencji).

Pozytywną przesłanką do zainicjowania dochodzenia wstępnego jest zbadanie faktów i okoliczności popełnionego przestępstwa, zaś negatywną zbędność tej fazy procesu [Loza 2011, 1288] lub śmierć podejrzanego (nr 160 *Vademecum*), chyba że zasadnym wydałoby się wyjaśnienie sprawy dla dobra Kościoła [Mazur 2021, 136]. Gdy duchowny zmarł w trakcie dochodzenia, to ordynariusz obowiązany jest powiadomić o tym Dykasterię Nauki Wiary (nr 161-162 *Vademecum*). W przypadku śmierci członka instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostolskiego, urzędnika lub pracownika kościelnego czy wolontariusza – odpowiednio przełożony wyższy, przełożony odpowiedzialny na mocy prawa służbowego i zleceniodawca, podejmując decyzję o dalszym sposobie postępowania

---

²² Nr 17 Regulaminu Interwencji w zw. z nr 31 *Vademecum*.

(nr 40 Regulaminu Interwencji). Prawodawca partykularny przypomina o obowiązku prowadzenia dochodzenia wstępnego, nawet gdy podejrzany nie żyje (nr 42 Regulaminu Interwencji), a jeśli zmarł w trakcie procesu karnego, to stanowi o obowiązku ochrony jego dóbr osobistych (nr 32 Regulaminu Interwencji). W przypadku zmarłych podejrzanych, oskarżonych lub sprawców odpowiedzialność ponosi ostatni Pracodawca lub Zleceniodawca, a jeśli już nie istnieje, odpowiedzialny jest jego prawny następca lub biskup diecezjalny diecezji, w której znajduje się podejrzany lub oskarżony (nr 19 Regulaminu Interwencji).

4.1. *Notitia criminis*

Wszczęcie dochodzenia wstępnego poprzedzone jest denuncjacją o przestępstwie²³. Wiadomość o przestępstwie może pochodzić: od pokrzywdzonego (gdy jest pełnoletni) lub jego przedstawiciela ustawowego bądź opiekuna prawnego (kan. 1478 § 1 KPK/83, nr 10 *Vademecum*) [Althaus i Lüdicke 2015, 2-3], świadka naocznego lub ze słyszenia (kan. 1572, 2° KPK/83), strony państwowej (nr 10 *Vademecum*), ale także od pracowników służby kościelnej (art. 3 § 1-2 VELM, nr 11 Regulaminu Interwencji). Na tę ostatnią grupę prawodawca nakłada obowiązek powiadomienia osób kontaktowych o możliwości popełnienia przestępstwa nadużycia seksualnego (nr 10 Regulaminu Interwencji), o którym dowiedzieli się w związku z wykonywaną pracą czy w trakcie rozmów duszpasterskich (nr 11 Regulaminu Interwencji), z zachowaniem kanonów o tajemnicy spowiedzi (kan. 983 i 984 KPK/83). Na pracownikach służby kościelnej spoczywa też obowiązek powiadomienia osób kontaktowych o powzięciu wiedzy na temat wszczęcia lub wyniku dochodzenia lub o wyroku skazującym, który został wydany w kontekście służbowym (nr 11 Regulaminu Interwencji).

Czasami wiadomość o przestępstwie może przyjść z anonimowego źródła, a więc od osób niezidentyfikowanych lub niemożliwych do zidentyfikowania

---

²³ Kodeks Pio-Benedyktyński zawierał przepisy poświęcone denuncjacji, stanowiąc o: obowiązku wiernych powiadomienia o możliwości popełnienia przestępstwa (kan. 1395 KPK/17), możliwości złożenia jej zarówno w formie pisemnej, jak i ustnej (kan. 1396 KPK/17) czy konieczności przedłożenia dowodów świadczących o przestępstwie (kan. 1397 KPK/17). W Kodeksie Jana Pawła II nie znalazły się regulacje prawne dotyczące powiadomienia o przestępstwie.

(nr 11 Regulaminu Interwencji). Anonimowe wskazówki lub pogłoski winny być brane pod uwagę, jeśli zawierają faktyczne wskazania dla dochodzeń (nr 12 Regulaminu Interwencji), jednak należy zachować wielką ostrożność przy uwzględnianiu tego rodzaju wiadomości (nr 11 *Vademecum*). Podobnie należy postąpić z wiadomością przestępstwie pochodzącej ze źródeł, których wiarygodność na wstępie wydaje się wątpliwa (nr 12 *Vademecum*).

Po otrzymaniu wiadomości o przestępstwie należy powiadomić o tym fakcie ordynariusza lub kierownika kościelnego podmiotu prawnego zatrudniającego podejrzanego (nr 13 Regulaminu Interwencji). Gdy podejrzanym jest duchowny, którzy należy do innej diecezji lub innego stowarzyszenia inkardynacyjnego, to należy powiadomić ordynariusza inkardynacji, a w przypadku członka instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia życia apostołskiego – właściwego wyższego przełożonego (nr 13 Regulaminu Interwencji). Jeśli sprawcą jest inny urzędnik lub pracownik kościelny, który rozmieszczony jest w innym miejscu niż obszar odpowiedzialności ich organu mianującego, to należy poinformować organ mianujący, a w przypadku wolontariuszy – organ kościelny, który ma być uważany za zleceniodawcę (nr 13 Regulaminu Interwencji).

4.2. Rozmowa z pokrzywdzonym lub jego przedstawicielem ustawowym

Zanim zostanie wydany dekret o wszczęciu bądź odmowie wszczęcia dochodzenia wstępnego (kan. 1718 § 1 KPK/83), należy zorganizować spotkanie osoby kontaktowej z pokrzywdzonym lub jego przedstawicielem ustawowym (jeśli nie osiągnął pełnoletniości²⁴ lub na stałe nie potrafi używać rozumu²⁵) w obecności osoby zaufanej²⁶. Podczas spotkania należy poinformować pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego jak przebiega kanoniczny proces karny przed sądem kościelnym oraz jakie uprawnienia

---

²⁴ Kan. 98 § 2 KPK/83.

²⁵ Kan. 99 KPK/83.

²⁶ Nr 21 Regulaminu Interwencji: „[...] Der Betroffene bzw. sein gesetzlicher Vertreter kann zu dem Gespräch eine Person des Vertrauens hinzuziehen. Hierauf ist ausdrücklich hinzuweisen” (Osoba zainteresowana lub jej przedstawiciel ustawowy może wezwać na rozmowę osobę zaufaną. Należy to wyraźnie zaznaczyć). W Regulaminie próżno szukać definicji „osoba zaufana”, dlatego należy przyjąć, że w trakcie takiej rozmowy może uczestniczyć osoba najbliższa dla pokrzywdzonego, pełnomocnik i adwokat kościelny.

mu przysługują²⁷. W trakcie rozmowy osoba kontaktowa winna wysłuchać pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego, sformułować pytania ogólne, dzięki którym będzie w stanie zidentyfikować podejrzanego [tamże, 260], po czym zadać pytania szczegółowe, aby zbadać czy doszło do przestępstwa, a jeśli tak, to ustalić okoliczności jego popełnienia²⁸.

Gdy osoba kontaktowa ustali, że doszło do popełnienia przestępstwa, to powinna zachęcić pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego do powiadomienia świeckich organów ścigania, udzielając przy tym niezbędnego wsparcia (nr 24 Regulaminu Interwencji). Jeśli osoba oskarżająca jeszcze tego nie uczyniła, to przedstawiciel ordynariusza lub kościelnego organu prawnego obowiązany jest przekazać informację do państwowego organu ścigania oraz, jeśli jest to prawnie wymagane, do innych kompetentnych organów (*Jugendamt*, kuratorium)²⁹. Od obowiązku poinformowania świeckich organów ścigania należy odstąpić tylko w wyjątkowych przypadkach, jeśli odpowiada to wyraźnej woli pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego, a odstąpienie od powiadomienia jest prawnie dopuszczalne. W każdym przypadku należy zaangażować organy ścigania, jeśli istnieje ryzyko dalszego zagrożenia lub jeśli kolejni podejrzani mogą mieć interes w ściganiu przestępstw (nr 34 Regulaminu Interwencji).

Ze spotkania z pokrzywdzonym lub jego przedstawicielem ustawowym winien zostać sporządzony protokół, który powinien zostać podpisany przez wszystkich uczestników spotkania (nr 23 Regulaminu Interwencji). Gdyby ktoś z obecnych nie chciał lub nie mógł podpisać protokołu, to ma

---

²⁷ Pokrzywdzonemu przysługuje prawo do otrzymania odpowiedniej pomocy, w tym wsparcia od zewnętrznej poradni specjalistycznej, która może zapewnić anonimowe i niezależne doradztwo (por. nr 21 Regulaminu Interwencji).

²⁸ § 13 ust. 1 StGB: „Begehen durch Unterlassen Wer es unterläßt, einen Erfolg abzuwenden, der zum Tatbestand eines Strafgesetzes gehört, ist nach diesem Gesetz nur dann strafbar, wenn er rechtlich dafür einzustehen hat, daß der Erfolg nicht eintritt, und wenn das Unterlassen der Verwirklichung des gesetzlichen Tatbestandes durch ein Tun entspricht” (Każda osoba, która nie zapobiegnie skutkowi należącemu do znamion przestępstwa, podlega ściganiu na mocy niniejszej ustawy tylko wtedy, gdy jest prawnie odpowiedzialna za to, że skutek nie nastąpi i gdy zaniechanie odpowiada realizacji ustawowych znamion przestępstwa przez czyn).

²⁹ Nr 33 Regulaminu Interwencji.

to być odnotowane w tym dokumencie, zgodnie z kan. 1728 § 1 w zw. z kan. 1473 KPK/83 [tamże, 107].

4.3. Wszczęcie lub odmowa wszczęcia dochodzenia wstępnego

Ordynariusz, po zweryfikowaniu czy jest kompetentny do prowadzenia dochodzenia wstępnego, zbadaniu *notitia criminis* (nr 16 *Vademecum*) i protokołu ze spotkania z pokrzywdzonym lub jego przedstawicielem ustawowym (nr 23 i 25 Regulaminu Interwencji) ma trzy możliwości działania: wszczęść dochodzenie wstępne (kan. 1719 KPK/83), wydać dekret o odmowie wszczęcia dochodzenia wraz z uzasadnieniem oraz odstąpić od wszczęcia dochodzenia wstępnego i zwrócić się do Dykasterii Nauki Wiary z prośbą o wskazanie instrukcji postępowania (jeśli podejrzanym jest duchowny)³⁰. W tym miejscu należy przypomnieć, że prawodawca kościelny wydał normy specjalne regulujące sposób procedowania w sprawach nadużyć seksualnych duchownych wobec małoletnich³¹, dlatego w stosunku do pozostałych sprawców należy stosować normy kodeksowe³² przy zachowaniu prawa partykularnego, kierując się zasadą *lex specialis derogat legi generali* [Kroczek 2013, 308].

4.4. Przebieg dochodzenia wstępnego

Z chwilą wydania dekretu o wszczęciu dochodzenia wstępnego prowadzący tę fazę procesu powinien ustalić, czy został popełniony czyn zabroniony, a więc czy stanowi on przestępstwo kanoniczne [Myrcha 1986, 52 i 73-74; Mikołajczuk i Terpin 2018, 369-407]³³ i wypełnia znamiona okre-

³⁰ Art. 10 § 3 SST/2021.

³¹ Normy *de gravioribus delictis*, *Vademecum* (wersja 1.0 i 2.0) i motu proprio *Vos estis lux mundi*.

³² Należy zachować kan. 1717-1728 KPK/83 przy odpowiednim stosowaniu przepisów o procesach w ogólności i zwyczajnym procesie spornym, do których odsyła kan. 1728 § 1 KPK/83.

³³ W kan. 2195 § 1 KPK/17 prawodawca stwierdzał, że przestępstwem w prawie kościelnym jest zewnętrzne i moralnie poczytalne złamanie ustawy, do której dołączona jest sankcja kanoniczna przynajmniej nieokreślona („*Nomine delicti, iure ecclesiastico, intelligitur externa et moraliter imputabilis legis violatio cui addita sit sanctio canonica saltem indeterminata*”). KPK/83 używa terminu przestępstwo (głównie *delictum*, wyjątkowo *crimen*), lecz nie definiuje go. W poszczególnych normach kodeksowych można odnaleźć elementy materialne definicji przestępstwa (kan. 1321 § 2, 1315 § 3 i 1399 KPK/83). Przystępstwo jest zatem czynem ludzkim, wyrażającym się w działaniu lub zaniechaniu

ślonego typu przestępstwa przeciwko obyczajom. Od tego momentu zaczyna się toczyć postępowanie w sprawie (*in rem*), gdyż o ile ujawniono przestępstwo, to nie jest jeszcze znana osoba podejrzana o jego popełnienie [Kruszyński 1998, 306]. Aktywność prowadzącego dochodzenie wstępne jest ukierunkowana na szczegółowej analizie powiadomienia o przestępstwie, zwłaszcza czy osoba podana jako podejrzany mogła popełnić zarzucany mu czyn zabroniony. Gdy sprawcę przestępstwa ujęto na gorącym uczynku lub przyznał się do popełnienia przestępstwa, fazę *in rem* zastępuje faza *in personam* (postępowanie przeciwko konkretnej osobie). Podczas tej fazy należy ustalić fakty i okoliczności popełnienia przestępstwa o charakterze seksualnym [Grochowina 2013, 83], następnie przeanalizować, czy w danej sprawie zachodzą okoliczności wyłączające (kan. 1323 KPK/83), łagodzące (kan. 1324 KPK/83) lub obciążające (kan. 1326 KPK/83) odpowiedzialność karną [Łupiński 1993, 216-17] oraz zbadać poczytalność sprawcy [Mazur 2021, 130].

W trakcie dochodzenia wstępnego nie jest wymagane mianowanie notariusza (nr 42 *Vademecum*) i rzecznika sprawiedliwości (nr 43 *Vademecum*), jednak biorąc pod uwagę jakie czynności należy przeprowadzić w trakcie tej fazy procesu (przesłuchanie podejrzanego i świadków, przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego sądowego) i w jakim terminie (art. 15 VELM), to należałoby ich ustanowić.

4.4.1. Przesłuchanie podejrzanego i uprawnienia mu przysługujące

Powszechnie obowiązujące normy specjalne nie przewidują konieczności przesłuchania duchownego podejrzanego o popełnienie czynu zabronionego w trakcie dochodzenia wstępnego, a wskazują jedynie na konieczność jego powiadomienia (nr 52 *Vademecum*): jakie przestępstwo mu się zarzuca wraz z jego opisem, czyli wskazanie miejsca zdarzenia, osoby pokrzywdzone i okoliczności sprawy (nr 105 *Vademecum*). Inaczej do tej kwestii podchodzi niemiecki prawodawca partykularny, zwracając uwagę na konieczność przeprowadzenia takiego dowodu, gdyż dzięki niemu podejrzany może ustosunkować się do wysuwanych oskarżeń, o ile

---

działania oraz zewnętrznym, czyli dostrzeganym zmysłami. To zasada, którą prawo kanoniczne przejęło z prawa rzymskiego.

nie zagraża to wyjaśnieniu faktów i nie utrudnia pracy dochodzeniowej świeckich organów ścigania (nr 26 Regulaminu Interwencji).

Prawodawca kościelny zwraca także uwagę na moment przeprowadzenia tej czynności procesowej, czy powinna się odbyć przed czy po wydaniu dekretu o wszczęciu dochodzenia wstępnego, uzależniając ją od tego, który z pracowników służby kościelnej jest podejrzany o popełnienie czynu zabronionego. Jeżeli podejrzanym jest duchowny i jest co najmniej prawdopodobne, że popełnił przestępstwo kanoniczne przeciw obyczajom, którego ofiarą jest małoletni lub osoba z nim prawnie zrównana, to przesłuchanie odbywa się dopiero po wydaniu dekretu o wszczęciu dochodzenia wstępnego (nr 26 Regulaminu Interwencji), zaś w pozostałych przypadkach – zaraz po powzięciu wiedzy o przestępstwie³⁴.

Podmiotem kompetentnym do wysłuchania podejrzanego jest przedstawiciel lub upoważniony pełnomocnik ordynariusza lub pracodawcy, korzystając z pomocy adwokata kościelnego. Prawodawca zezwala na udział w tej czynności procesowej wyznaczonej osobie do kontaktów (nr 26 Regulaminu Interwencji), obrońcy podejrzanego oraz osobie godnej jego zaufania, o czym podejrzany winien zostać pouczone (nr 27 Regulaminu Interwencji).

Przed rozpoczęciem przesłuchania, należy pouczyć podejrzanego o prawie do odmowy składania zeznań³⁵, możliwości dobrowolnego powiadomienia świeckich organów ścigania o popełnionym przestępstwie (nr 29 Regulaminu Interwencji), obowiązku zachowania tajemnicy spowiedzi (gdy przesłuchiwany ma być duchowny)³⁶, obowiązku przekazania informacji do państwowego organu ścigania o możliwości popełnienia przestępstwa o charakterze seksualnym (nr 29 i 33 Regulaminu Interwencji).

---

³⁴ Nr 26 Regulaminu Interwencji: „[...] Ist der Beschuldigte ein Kleriker und liegt wenigstens wahrscheinlich eine Straftat nach Nr. 2b) oder c) dieser Ordnung vor, erfolgt die Anhörung nicht unmittelbar nach Nrn. 26 bis 32, sondern nach Maßgabe der Nrn. 36 bis 39” (Jeżeli podejrzanym jest duchownym i jest co najmniej prawdopodobne, że popełniono przestępstwo według nr 2b) lub c) niniejszego regulaminu, przesłuchanie nie odbywa się od razu według nr 26 do 32, lecz według nr 36 do 39). Niemiecki prawodawca partykularny odsyła do sekcji poświęconej kościelnemu dochodzeniu wstępnemu (kan. 1717 § 1 KPK/83), zwracając uwagę na możliwość przesłuchania podejrzanego dopiero po wszczęciu tego postępowania.

³⁵ Nr 28 Regulaminu Interwencji zawiera klauzulę odsyłającą do kan. 1728 § 2 KPK/83.

³⁶ Kan. 983 i 984 KPK/83.

W trakcie przesłuchania podejrzanego należy ustalić wszelkie okoliczności faktyczne i prawne danej sprawy, starając się nie zakładać z góry, że podejrzany jest winny zarzucanego mu przestępstwa, albowiem niemiecki prawodawca partykularny przypomina o obowiązku zachowania należytej staranności wobec podejrzanego, zwłaszcza respektowania zasady domniemania niewinności, która trwa do momentu uzyskania prawomocnego rozstrzygnięcia w sprawie (nr 32 Regulaminu Interwencji³⁷). Podczas tej czynności winien uczestniczyć notariusz (jako protokolant), sporządzając protokół³⁸, który winien zostać podpisany przez niego i przesłuchiwanego lub jego przedstawiciela ustawowego (jeśli ma ograniczoną zdolność procesową³⁹)⁴⁰. O wyniku przesłuchania informuje się ordynariusza lub kierownika kościelnej osoby prawnej (nr 31 Regulaminu Interwencji).

4.4.2. Zastosowanie środków zapobiegawczych

W przypadku rzeczywistych przesłanek wskazujących na podejrzenie popełnienia przestępstwa wykorzystania seksualnego małoletniego lub osoby z nim prawnie zrównanej, ordynariusz, przełożony wyższy lub pracodawca podejmuje decyzję o dalszym sposobie postępowania, uwzględniając przepisy prawa kościelnego, pracy, służby i umów (nr 40 Regulaminu Interwencji). Wobec duchownego ordynariusz może zastosować środki zapobiegawcze (art. 10 § 2 SST w zw. z kan. 1722 KPK/83), wydając dekret (nr 64 i 65 *Vademecum*) i pouczając duchownego, że taki środek nie ma charakteru karnego, odwołuje się go z chwilą ustania przyczyny jego nałożenia oraz że traci moc z chwilą zakończenia ewentualnego procesu karnego (nr 61 *Vademecum*) lub do czasu podjęcia decyzji przez Dykasterię Nauki Wiary (nr 42 Regulaminu Interwencji). Ordynariusz może odsunąć duchownego od obowiązków wynikających z powierzonych urzędów, posług lub zadań; ograniczyć wykonywanie posługi kapłańskiej czy odsunąć od pracy z małoletnimi do czasu wyjaśnienia sprawy (nr 40 Regulaminu

---

³⁷ Nr 32 Regulaminu Interwencji: „Er steht – unbeschadet erforderlicher unmittelbarer Maßnahmen – bis zum Erweis des Gegenteils unter Unschuldsvermutung” (Domniemywa się, że jest on niewinny, dopóki nie zostanie udowodnione, że jest inaczej, bez uszczerbku dla wszelkich natychmiastowych środków, które mogą być konieczne).

³⁸ Kan. 1728 § 1 w zw. z kan. 1567 i 1569 KPK/83.

³⁹ Kan. 1728 § 1 w zw. z kan. 1478 § 1 KPK/83.

⁴⁰ Nr 30 Regulaminu Interwencji.

Interwencji). W przypadku zaś innych pracowników kościelnych Praco-
dawca może zarządzić czasowe zwolnienie podejrzanego ze służby do cza-
su wyjaśnienia okoliczności sprawy (nr 40 Regulaminu Interwencji).

4.4.3. Czynności procesowe, jakie należy przeprowadzić w trakcie dochodzenia

Prowadzący dochodzenie wstępne winien podjąć odpowiednie czynności procesowe, celem zabezpieczenia dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem [Kruszyński 1998, 312]. Respektując zasadę domniemania niewinności, prowadzący dochodzenie wstępne winien podjąć wysiłek związany z pozyskaniem dowodów w sprawie, nie przerzucając ciężaru dowodu wyłącznie na jego barki, który ma prawo przyjąć bier-
ną postawę w tej fazie procesu. Powinien pozyskać informacje i dokumen-
ty przechowywane w archiwach urzędów kościelnych; zasięgnąć informacji od osób i instytucji, które są w stanie dostarczyć mu użytecznych informacji dla przeprowadzenia kanonicznego procesu karnego i przeprowadzić inne czynności procesowe (np. wizję lokalną) [Mazur 2021, 134-35].

Podczas dochodzenia wstępnego należy skorzystać z pomocy biegłego, celem uzyskania opinii sądowo-psychiatrycznej dotyczącej podejrzanego (nr 43 Regulaminu Interwencji), dzięki której możliwe będzie ustalenie jego stopnia poczytalności: czy podejrzany pozbawiony był używania rozumu wskutek choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznej (kan. 1323, 6° KPK/83) albo wskutek zawnionej nietrzeźwości czy innego podobnego zaburzenia umysłowego (kan. 1324 § 1, 2° KPK/83) bądź używał rozumu tylko w ograniczonym zakresie (kan. 1324 § 1, 1° KPK/83). Specjalistyczna opinia biegłego pozwoli także ustalić, czy sprawca popełnił przestępstwo, będąc w stanie silnego wzburzenia emocjonalnego, które podlega mniejszej karze (kan. 1324 § 1, 3° KPK/83), dokonać oceny wiarygodności zeznań podejrzanego i świadków (nr 43 Regulaminu Interwencji) do prawidłowego postrzegania, zapamiętywania postrzeżeń i odtwarzania zdarzeń [Widacki 2023, 70].

4.4.4. Postępowanie w sprawach nierozwiązanych na podstawie prawa państwowego

Niemiecki prawodawca partykularny poświęca uwagę kwestii niewyjaśnienia sprawy przed sądem świeckim, np. z powodu upływu terminu przedawnienia⁴¹. Jeśli istnieją przesłanki faktyczne, które uzasadniają przyznanie, że doszło do wykorzystania seksualnego małoletniego lub osoby prawnie z nim zrównanej, kompetentne władze kościelne muszą podjąć własne wysiłki w celu wyjaśnienia sprawy (nr 42 Regulaminu Interwencji). Gdy sąd świecki prowadzi sprawę to należy przesądzać o winie podejrzanego i odstąpić od dochodzenia wstępnego [Beal 1992, 649-59], gdyż warunki procedowania przed sądem państwowym różnić się mogą od tego,

---

⁴¹ § 79 ust. 2-4 StGB: „2. Die Vollstreckung von lebenslangen Freiheitsstrafen verjährt nicht. 3. Die Verjährungsfrist beträgt: 1) fünfundzwanzig Jahre bei Freiheitsstrafe von mehr als zehn Jahren, 2) zwanzig Jahre bei Freiheitsstrafe von mehr als fünf Jahren bis zu zehn Jahren, 3) zehn Jahre bei Freiheitsstrafe von mehr als einem Jahr bis zu fünf Jahren, 4) fünf Jahre bei Freiheitsstrafe bis zu einem Jahr und bei Geldstrafe von mehr als dreißig Tagessätzen, 5) drei Jahre bei Geldstrafe bis zu dreißig Tagessätzen. 4. Die Vollstreckung der Sicherungsverwahrung und der unbefristeten Führungsaufsicht (§ 68c Abs. 2 Satz 1 oder Abs. 3) verjähren nicht. Die Verjährungsfrist beträgt: 1) fünf Jahre in den sonstigen Fällen der Führungsaufsicht sowie bei der ersten Unterbringung in einer Entziehungsanstalt, 2) zehn Jahre bei den übrigen Maßnahmen”. (2. Wykonanie kary dożywotniego pozbawienia wolności nie ulega przedawnieniu. 3. Okres przedawnienia wynosi: 1) Dwadzieścia pięć lat dla kar pozbawienia wolności powyżej dziesięciu lat, 2) Dwadzieścia lat dla kar pozbawienia wolności powyżej pięciu lat i do dziesięciu lat, 3) Dziesięć lat w przypadku kary pozbawienia wolności od ponad roku do pięciu lat, 4) Pięć lat w przypadku kary pozbawienia wolności nieprzekraczającej roku oraz grzywny powyżej trzydziestu stawek dziennych, 5) Trzy lata w przypadku grzywny do trzydziestu stawek dziennych. 4. Wykonanie aresztu prewencyjnego i bezterminowego nadzoru nad zachowaniem (§ 68c ust. 2 zdanie 1 lub 3) nie podlega przedawnieniu. Okres przedawnienia wynosi: 1) Pięć lat w innych przypadkach nadzoru nad zachowaniem i w przypadku pierwszego umieszczenia w ośrodku detencyjnym, 2) dziesięć lat w przypadku innych środków).

co określa prawo kościelne, m.in. typologia przestępstw o charakterze seksualnym⁴², wiek pokrzywdzonego⁴³ i terminy przedawnienia⁴⁴.

4.4.5. Ochrona podejrzanego przed fałszywym oskarżeniem

W Kościele katolickim zdarzają się przypadki, kiedy pracownik służby kościelnej zostanie fałszywie oskarżony o popełnienie przestępstwa wykorzystania seksualnego, a w trakcie procesu karnego, toczącego się przed sądem świeckim, okazuje się, że nie doszło do popełnienia przestępstwa. Inną kwestią zasługującą na wspomnienie jest upublicznienie sprawy, które może prowadzić do naruszenia zasady domniemania niewinności i szerzeniem „przedsądów”, a w konsekwencji wypaczeniem kościelnego procesu karnego [Mazur 2022, 132]. Każda publiczna wzmianka o sprawie, nawet o podejrzeniu o popełnienie przestępstwa, skierowana przeciwko konkretnej osobie wskazanej z imienia i nazwiska czy funkcji jaką pełni bądź pełniła w Kościele stygmatyzuje go w społeczeństwie i prowadzi do wzrostu zgorznienia wśród wiernych [tamże, 116].

---

⁴² W Sekcji 13 *Strafgesetzbuch* zostały wymienione przestępstwa przeciwko wolności seksualnej (§ 174-§ 184l StGB), wśród których znalazły się m.in. przestępstwo wykorzystania seksualnego dzieci (§ 176 StGB), wykorzystanie seksualne dzieci bez fizycznego kontaktu z dzieckiem (§ 176a StGB), poważne seksualne wykorzystanie dzieci (§ 176c StGB), wykorzystanie seksualne dzieci skutkujące śmiercią (§ 176d StGB) czy rozpowszechnianie i przechowywanie materiałów służących do wykorzystania seksualnego dzieci (§ 176e StGB). Nie każde przestępstwo z małoletnim określone w StGB będzie przestępstwem kanonicznym i odwrotnie, nie każde przestępstwo kanoniczne wykorzystania seksualnego małoletnich i osób z nimi prawnie zrównanych będzie penalizowane przez StGB.

⁴³ StGB uznaje za przestępstwo czynność seksualną z małoletnim poniżej lat 14 (§ 176 StGB), natomiast prawodawca kościelny obejmuje ochroną prawną małoletnich, którzy nie ukończyli 18 lat (kan. 1398 KPK/83 w zw. z kan. 97 § 1 KPK/83).

⁴⁴ Skarga karna w odniesieniu do przestępstw z kan. 1398 § 2 wygasa na skutek przedawnienia po upływie siedmiu lat, a w przypadku kan. 1398 § 1 – po upływie dwudziestu lat (kan. 1362 § 1, 2° KPK/83). Skarga karna w odniesieniu do przestępstw osądzanych tylko przez Kongregację Nauki Wiary wygasa na skutek przedawnienia po upływie dwudziestu lat (art. 8 § 1 SST). Kongregacja Nauki Wiary ma prawo uchylić przedawnienie w odniesieniu do wszystkich przestępstw jej zastrzeżonych, nawet jeśli chodzi o przestępstwa popełnione przed wejściem w życie niniejszych Norm (art. 8 § 3 SST). Prawodawca świecki nie przewiduje możliwości uchylenia przedawnienia.

Wprawdzie prawodawca kościelny zdefiniował przestępstwo zniesławienia (kan. 1390 § 2 KPK/83) i wprowadził możliwość pociągnięcia oszczercy do odpowiedzialności odszkodowawczej (kan. 1390 § 3 KPK/83), to nie określa sankcji karnych związanych za naruszenie prawa do wizerunku i anonimowości podejrzanego. Prawodawca objął ochroną podejrzanego przed fałszywym oskarżeniem bez względu na pozycję sprawcy, jaką posiada w Kościele. Jeśli w przypadku duchownego oskarżenie lub podejrzenie okaże się bezpodstawne, to zostanie to odnotowane przez ordynariusza w dekrete końcowym wstępnego dochodzenia kanonicznego. Dekret ma być przechowywany wraz z aktami dochodzenia zgodnie z kan. 1719 KPK/83 (nr 44 Regulaminu Interwencji). W stosunku do innego pracownika służby kościelnej bezpodstawność oskarżenia lub podejrzenia odnotowuje się na piśmie. Gdy po dokładnym zbadaniu oskarżenie lub podejrzenie okaże się bezpodstawne, ze strony ordynariusza, wyższego przełożonego, pracodawcy lub zleceniodawcy, w porozumieniu z osobą zainteresowaną, należy uczynić wszystko, aby ją zrehabilitować i ochronić (nr 44 Regulaminu Interwencji).

4.4.6. Poinformowanie pokrzywdzonego o sprawie i zakres udzielanej mu pomocy

Powszechnie obowiązujące normy specjalne nie przewidują możliwości udziału pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego bądź opiekuna prawnego w dochodzeniu wstępnym oraz poinformowania wspomnianych osób o sposobie jego zakończenia⁴⁵. Inaczej do tej kwestii podchodzi prawodawca partykularny, stanowiąc, że ordynariusz lub osoba przez niego wyznaczona informuje osobę kontaktową o przyjętych środkach i stanie ich realizacji, tak aby mogła poinformować o nich pokrzywdzonego lub jego przedstawiciela ustawowego (nr 45 Regulaminu Interwencji). O stanie toczącej się sprawy karnej Ordynariusz informuje także kompetentne osoby zainteresowanych instytucji kościelnych, dekanatów i parafii, z zachowaniem praw zainteresowanych (nr 49 Regulaminu Interwencji).

---

⁴⁵ Prawodawca kościelny przewiduje jedną możliwość, kiedy pokrzywdzony może wziąć udział w procesie karnym, gdy w trakcie procesu karno-sądowego wytoczy powództwo sporne o naprawienie szkód, które poniósł w wyniku przestępstwa (kan. 1729 KPK/83).

W regulaminie znalazły się przepisy przewidujące konieczność objęcia ofiary wykorzystania seksualnego pomocą duszpasterską i terapeutyczną. Organizowana może być także pomoc dla jej krewnych, bliskich przyjaciół i osób pozostałych przy życiu. Oferowana pomoc istnieje także w przypadku, gdy nastąpiło przedawnienie lub podejrzany nie żyje (nr 46 Regulaminu Interwencji). Niezależnie od tego ofiary mogą ubiegać się o „świadczenia w uznaniu za cierpienia zadawane ofiarom wykorzystywania seksualnego”⁴⁶. Przy wdrażaniu pomocy dla danej osoby należy uwzględnić jej osobiste potrzeby (winna być traktowana indywidualnie) oraz utrzymywać ścisłą współpracę z *Jugendamt* lub innymi wyspecjalizowanymi agencjami (nr 46 Regulaminu Interwencji). Ordynariusz przekazuje tym urządům wszelkie niezbędne informacje (nr 48 Regulaminu Interwencji). Z tej pomocy skorzystać także mogą osoby zainteresowane instytucji kościelnych, dekanatów i parafii, aby móc sprostać wszelkim obciążeniom związanym z toczącym się postępowaniem (nr 49 Regulaminu Interwencji).

4.5. Zakończenie dochodzenia wstępnego

Po przeprowadzeniu dochodzenia wstępnego prowadzący tę fazę procesu powinien sporządzić pisemną relację dotyczącą badanej sprawy (nr 37 Regulaminu Interwencji), wskazując czy: doszło do przestępstwa, podejrzany może być jego sprawcą, sprawa uległa przedawnieniu (kan. 1362 § 1, 2° KPK/83) i można zastosować normy specjalne przewidujące możliwość uchylenia przedawnienia (tylko w stosunku do duchownych)⁴⁷, wystarczającą jest nałożenie na podejrzanego środki dyscyplinarne w ramach nakazu karnego (nr 78-79 *Vademecum*) bądź należy wszcząć sądowy lub pozasądowy proces karny (kan. 1718 § 1 KPK/83) albo wydalenie *ex officio* ze stanu duchownego (nr 85 *Vademecum*).

---

⁴⁶ Der Ständigen Rat der Deutschen Bischofskonferenz, Ordnung für das Verfahren zur Anerkennung des Leids Diese Ordnung wurde vom Ständigen Rat der Deutschen Bischofskonferenz am 24. November 2020 beschlossen. Sie berücksichtigt die Änderungen des Ständigen Rats vom 26. April 2021 und vom 23. Januar 2023, https://www.dbk.de/fileadmin/redaktion/microsites/Sexualisierte_Gewalt_und_Praevention/Dokumente/2023-ORDNUNG-Verfahren-zur-Anerkennung-des-Leids.pdf [dostęp: 08.05.2024].

⁴⁷ Art. 8 § 3 SST w zw. z kan. 1362 § 1, 1° KPK/83.

Akta dochodzenia wstępnego przekazywane są ordynariuszowi, który może zarządzić dekretem dodatkowe dochodzenie albo wydać dekret o zamknięciu dochodzenia wstępnego. Winny być przechowywane zgodnie z kan. 1719 KPK/83 (nr 37 Regulaminu Interwencji). Kolejne kroki uzależnione będą od tego, czy podejrzanym jest duchowny, członek instytutu życia konsekrowanego lub stowarzyszenia apostołskiego bądź świecki który posiada jakąś godność albo pełni urząd lub funkcję w Kościele (nr 39a Regulaminu Interwencji).

W przypadku podejrzanego duchownego, Ordynariusz przekazuje sprawę Dykasterii Nauki Wiary (art. 10 § 2 SST, nr 38 Regulaminu Interwencji), dołączając akta dochodzenia wstępnego wraz z pisemną relacją prowadzącego dochodzenie i własnym *votum* (art. 17 § 1 VELM, nr 38 Regulaminu Interwencji). Po otrzymaniu akt i zapoznaniu się z nimi Dykasteria może: 1) uchylić przedawnienie (art. 8 § 3 SST); 2) przejąć sprawę do osądzenia (por. art. 10 § 1 SST); 3) umorzyć sprawę i dokonać archiwizacji akt (gdy przestępstwa nie popełniono lub brak jest dowodów na jego popełnienie albo duchowny podejrzany zmarł); 4) nałożyć środki dyscyplinarne niemające charakteru karnego poprzez nakaz karny; 5) zastosować upomnienie (kan. 1339 § 1 KPK/83) lub naganę (kan. 1339 § 2 KPK/83) bądź nałożyć pokutę (kan. 1340 § 1 KPK/83); 6) wszcząć sądowy (art. 12-18 SST) lub pozasądowy proces karny (art. 19-25 SST); 7) przekazać sprawę papieżowi o wydaleniu *ex officio* duchownego (art. 26 SST w zw. z nr. 85-86 *Vademecum*) i 8) wskazać inne drogi pasterskiej troski [Tań 2021, 138-39; Stokłosa 2015, 192]. Powyższa procedura ma zastosowanie także wobec duchownych zakonnych i członków stowarzyszenia życia apostołskiego [Stokłosa 2015, 208].

Jeśli oskarżenie zostało skierowane przeciwko zakonnikowi lub świeckiemu, to ordynariusz, przełożony wyższy lub pracodawca może: 1) umorzyć sprawę i dokonać archiwizacji akt; 2) nałożyć środki dyscyplinarne niemające charakteru karnego poprzez nakaz karny; 3) zastosować upomnienie (kan. 1339 § 1 KPK/83) lub naganę (kan. 1339 § 2 KPK/83) bądź nałożyć pokutę (kan. 1340 § 1 KPK/83); 4) wszcząć sądowy (kan. 1721 KPK/83) lub pozasądowy (kan. 1720 KPK/83) proces karny i 5) wskazać inne drogi pasterskiej troski. Wobec zakonnika może zostać zastosowana

procedura obligatoryjnego wydalenia ze wspólnoty zakonnej na zasadach określonych w kan. 695 KPK/83 (nr 39 Regulaminu Interwencji)⁴⁸.

4.6. Skutki uznania sprawcy przestępstwa wykorzystania seksualnego za winnego

Niemiecki prawodawca partykularny wprowadził przepisy stanowiące o konieczności podjęcia działań wobec sprawców przestępstw wykorzystania seksualnego małoletnich lub osób z nimi prawnie zrównanych, przy odpowiednim zachowaniu regulacji państwowych i przepisów dotyczących służby kościelnej (nr 50 Regulaminu Interwencji). Co do zasady sprawcy przestępstw o podłożu seksualnym nie są zatrudnieni do pracy z małoletnimi i dorosłymi potrzebującymi ochrony lub pomocy w sektorze kościelnym (nr 51 Regulaminu Interwencji) ani nie mogą pełnić posługi duszpasterskiej (nr 52 Regulaminu Interwencji). Biorąc pod uwagę wagę przestępstwa i konsekwencje dla osoby, której ono dotyczy, powierzenie posługi duszpasterskiej może być rozważane co najwyżej w wyjątkowych przypadkach, jeżeli dana posługa nie stwarza zagrożenia dla małoletnich lub dorosłych potrzebujących ochrony lub pomocy, a powierzenie jej nie powoduje uciążliwości (nr 52 Regulaminu Interwencji). Ordynariusz powinien ustalić, czy dana posługa nie stworzy zagrożenia dla małoletnich lub dorosłych potrzebujących ochrony lub pomocy, a powierzenie jej nie spowoduje uciążliwości, dlatego w tym celu winien skorzystać z pomocy biegłego sądowego z zakresu psychiatrii. Zanim Ordynariusz podejmie ostateczną decyzję, powinien zapewnić osobie zainteresowanej możliwość wypowiedzenia się na ten temat (nr 52 Regulaminu Interwencji).

Jeśli sprawca przestępstwa o charakterze seksualnym zmienia pracodawcę lub ma nowego przełożonego, to ten ostatni jest informowany na piśmie przez poprzedniego pracodawcę lub przełożonego o konkretnym problemie i ewentualnych zobowiązaniach zgodnie z przepisami prawa (nr 55 Regulaminu Interwencji). W przypadku przeniesienia lub zmiany miejsca zamieszkania duchownego lub członka zakonu do innej diecezji, należy o tym poinformować biskupa diecezjalnego lub przełożonego zakonnego,

---

⁴⁸ Procedurę fakultatywnego wydalenia ze wspólnoty zakonnej stosuje się także wobec zakonnika, któremu udowodniono popełnienie przestępstwa wykorzystania seksualnego z kan. 1398 § 2 KPK/83 (nr 54 Regulaminu Interwencji).

w którego jurysdykcji sprawca będzie przebywał w przyszłości. To samo dotyczy nowego pracodawcy kościelnego lub przełożonego, a także jeśli nadużycie seksualne wyjdzie na jaw po przeniesieniu lub zmianie miejsca zamieszkania, jak również po przejściu na emeryturę. Otrzymanie informacji musi być potwierdzone na piśmie przez nowego pracodawcę i odpowiednio udokumentowane. Biuro kościelne odpowiedzialne za dostarczenie informacji musi zachować dowód, że informacje zostały dostarczone (nr 55 Regulaminu Interwencji).

Podsumowanie

Powyższe rozważania prowadzą do wysunięcia wniosku, że prawodawca partykularny doprecyzował przepisy regulujące kanoniczny proces karny, biorąc pod uwagę krąg podmiotów mogących popełnić przestępstwo wykorzystania seksualnego małoletnich i osób z nimi prawnie zrównanych, nie ograniczając się wyłącznie do duchownych.

Niemieckie przepisy partykularne zwracają uwagę konieczność współpracy z świeckimi organami ścigania i organami odpowiedzialnymi za ochronę dzieci i młodzieży (*Jugendamt*, kuratorium), jeśli wszelkie okoliczności sprawy wskazują na możliwość popełnienia przestępstwa wymienionego w Sekcji 13 StGB. Gwarantują podejrzanemu prawo do obrony, pouczając go o uprawnieniach i obowiązkach jakimi dysponuje w trakcie dochodzenia wstępnego, dając mu możliwość wypowiedzenia się w sprawie (przesłuchania go i przedłożenia dowodów przemawiających za brakiem jego winy) oraz ustanowienia adwokata kościelnego lub innej osoby godnej zaufania. Choć pokrzywdzony lub jego przedstawiciel ustawowy nie jest stroną w kanonicznym procesie karnym, to prawodawca partykularny przyznaje mu wiele uprawnień, których próżno szukać w powszechnie obowiązujących normach specjalnych, do których należy obowiązek poinformowania go przyjętych środkach i stanie ich realizacji i sposobie zakończenia dochodzenia wstępnego. Powyższe uprawnienia przysługują także osobom zainteresowanym instytucji kościelnych, dekanatów i parafii, które także nie mają statusu strony w sprawach karnych toczących się przed sądem kościelnym.

Prawodawca partykularny respektuje zasadę domniemania niewinności, czego przejawem jest wstrzymanie się od jakichkolwiek „przesądów”

i zapewnieniu mu ochrony jego dobrego imienia do czasu uzyskania prawomocnego rozstrzygnięcia w sprawie. Jeśli oskarżony zostanie uniewinniony, to prawodawca kościelny zobowiązuje ordynariusza, wyższego przełożonego, pracodawcę lub zleceniodawcę do podjęcia działań mających na celu zrehabilitowanie w społeczności i dalszą ochronę jego dobrego imienia. Gdy zaś zostanie uznany za winnego, wprowadza odpowiednie zakazy (pracy duszpasterskiej i wykonywania pracy w instytucjach kościelnych).

Pomimo wielu zalet, niemieckie normy partykularne zawierają wiele mankamentów, wśród których należy wymienić: 1) używanie sformułowań niestosowanych w prawie powszechnym („pracownik służby kościelnej”, „dorosły potrzebujący ochrony lub pomocy”); 2) objęcie pomocą duszpasterską i terapeutyczną wyłącznie pokrzywdzonego i osoby mu najbliższe, gdyż kłóci się to z zasadą domniemania niewinności; 3) brak przepisów określających sposób prowadzenia kanonicznego procesu karnego w stosunku pozostałych pracowników służby kościelnej. Mając to na uwadze, konieczna jest nowelizacja przepisów, aby wyeliminować powyższe uchybienia.

PIŚMIENNICTWO

- Althaus, Rüdiger, i Klaus Lüdicke. 2015. *Der kirchliche Strafprozess nach dem Codex Iuris Canonici und Nebengesetzen. Normen und Kommentar*, 2 vollständig überarbeitete Auflage. Essen: Ludgerus Verlag.
- Bange, Dirk, i Günther Deegener. 1996. *Sexueller Mißbrauch an Kindern. Ausmaß, Hintergründe, Folgen*. Weinheim: Beltz.
- Beal, John. 1992. „Doing what one can: Canon law and clerical sexual misconduct.” *The Jurist* 52:646-59.
- Grochowina, Michał. 2013. „Dochodzenie wstępne w przypadku dimissio de statu clericali.” *Kościół i Prawo* 2, nr 2:77-99.
- Herzig, Sabine. 2010. „Sexuelle Gewalt gegen Mädchen und Jungen – Begriffe, Definitionen, Zahlen und Auswirkungen.” *Forum Sexualaufklärung und Familienplanung* 3:3-5.
- Kroczek, Piotr. 2013. „Modele stanowienia prawa w Kościele i ich konsekwencje dla wykładni prawa.” W *Servabo legem tuam in toto corde meo: księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, dyrektorowi Instytutu*

- Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. Arkadiusz Zakręta, i Andrzej Sosnowski, 307-16. Kraków: Wydawnictwo UPJPII.
- Kruszyński, Piotr. 1998. *Wykład prawa karnego procesowego*. Białystok: Temida 2.
- Loza, Fernando. 2011. „Proces karny.” W *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. Piotr Majer, 1288-298. Kraków: Wolters Kluwer Polska.
- Łupiński, Stanisław. 1993. „Pozycja prawna podejrzanego podczas dochodzenia wstępnego.” *Studia Teologiczne* 11:209-25.
- Mazur, Karolina. 2021. „Dochodzenie wstępne w sprawie duchownych podejrzanych o popełnienie przestępstwa przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu z nieletnim.” *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 31, nr 34:123-42. <https://doi.org/10.32077/skp.2021.34.1-8>
- Mazur, Karolina. 2022. „Prawo podejrzanego i oskarżonego do obrony w sprawach o wykorzystanie seksualne małoletniego lub osoby używającej rozumu w ograniczonym zakresie.” *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 32, nr 35:105-25. <https://doi.org/10.32084/bskp.4422>
- Mikołajczuk, Krzysztof, i Anna Terpin. 2018. „Pojęcie przestępstwa w prawie kanonicznym i prawie polskim.” *Studia Redemptorystowskie* 16:369-407.
- Miziński, Artur G. 2010. „Strony w kanonicznym procesie karno-sądowym według aktualnych przepisów kościoła łacińskiego.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie* 3:123-42.
- Myrcha, Marian A. „Problem grzechu w karnym ustawodawstwie kanonicznym.” *Prawo Kanoniczne* 29, nr 1-2:43-80.
- Stokłosa, Marek. 2015. *Utrata stanu duchownego w aktualnym prawodawstwie Kościoła łacińskiego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Widacki, Jan. 2023. „Przeceniona i niedoceniona rola biegłego psychologa w procesie karnym.” *Palestra* 5:69-80.

OCHRONA KRYTYCZNEJ INFRASTRUKTURY SATELITARNEJ I JEJ ZNACZENIE DLA GLOBALNEGO BEZPIECZEŃSTWA. WYBRANE ASPEKTY

PROTECTION OF CRITICAL SATELLITE INFRASTRUCTURE AND ITS IMPORTANCE FOR GLOBAL SECURITY. SELECTED ASPECTS

Dr hab. Witold Mazurek, prof. SGMK

Szkoła Główna Mikołaja Kopernika w Warszawie, Polska
e-mail: witold.mazurek@sgmk.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-4651-8601>

Abstrakt

W lipcu 2018 r. podczas szczytu w Brukseli przywódcy państw NATO uznali, że przestrzeń kosmiczna jest dynamicznym i szybko rozwijającym się obszarem posiadającym niebagatelne znaczenie dla wspólnej postawy Sojuszu w zakresie odstraszenia i obrony. Zgodzili się wówczas opracować nadrzędną politykę kosmiczną NATO, co uczyniono niecały rok później. W grudniu 2019 r. uznano przestrzeń kosmiczną za nową domenę operacyjną (obok przestrzeni powietrznej, lądowej, morskiej i cyberprzestrzeni). Natychmiast pojawiły się spekulacje, z których wynikało, że owa fala aktywności kosmicznej NATO została wywołana inicjatywą prezydenta Donalda Trumpa zmierzającą do utworzenia Sił Kosmicznych Stanów Zjednoczonych (USSF). W rzeczywistości były to jednak przemyślane decyzje aliantów poprzedzone latami skrupulatnych badań oraz rozmów.

Pod względem bezpieczeństwa przestrzeń kosmiczna nie jest jednak „nowa”, bowiem już od początku Zimnej Wojny pozostaje ściśle związana przede wszystkim z odstraszeniem nuklearnym. Technologia międzykontynentalnych pocisków balistycznych (ICBM) była niezbędna zarówno dla wyścigu nuklearnego, jak i kosmicznego. Kosmos stał się zatem areną, na której rywalizacja pomiędzy Związkiem Radzieckim a Stanami Zjednoczonymi była najbardziej spektakularna, a przy tym niezwykle pokojowa.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, infrastruktura krytyczna, operacje militarne, sojusze bezpieczeństwa, infrastruktura wojskowa

Abstract

In July 2018, at a meeting in Brussels, NATO leaders agreed that space was a dynamic and rapidly developing area of considerable importance to the Alliance's joint deterrence and defense posture. They then decided to develop an overarching NATO space policy, which was done less than a year later. In December 2019, space was recognized as a new operational domain (alongside air, land, sea and cyberspace). There was immediate speculation that this surge in NATO space activity was triggered by President Donald Trump's initiative to create the United States Space Force (USSF). In fact, however, these were deliberate decisions by the Allies preceded by years of meticulous research and discussions.

In terms of security, however, space is not "new," as it has remained closely linked primarily to nuclear deterrence since the beginning of the Cold War. Intercontinental ballistic missile (ICBM) technology was essential to both the nuclear and space races. Space thus became the arena in which the rivalry between the Soviet Union and the United States was at its most spectacular, and extremely peaceful.

Keywords: security, critical infrastructure, military operations, security alliances, military infrastructure

Wprowadzenie – bezpieczeństwo przestrzeni kosmicznej

Wśród licznych istotnych priorytetów strategicznych i bezpieczeństwa omawianych na 36 szczycie NATO w Wilnie w dniach 11-12 lipca 2023 r. niezwykle interesujące z punktu widzenia niniejszego szkicu dotyczyły bezpieczeństwa przestrzeni kosmicznej. Od 2019 r. stanowi ona bowiem ważną domenę operacji wojskowych, a od dwóch dekad jest aktywnie wykorzystywana przez Sojusz w ramach jego programu łączności satelitarnej (SATCOM). Powody, które wpłynęły na NATO na zwrócenie uwagi na bezpieczeństwo kosmiczne, zostały szczegółowo przeanalizowane przez dr. Kestutisa Paulauskasa, starszego eksperta ds. strategii w Sojuszniczym Dowództwie ds. Transformacji w artykule opublikowanym w „Przeglądzie NATO” w 2020 r. [Paulauskas 2020]¹. Omówił on kwestie prawne i polityczne związane z rosnącym zagrożeniem ze strony zdolności przeciwsatelitarnych oraz wskazał drogi, które Sojusz może obrać w celu zapewnienia odpowiedniej ochrony infrastruktury krytycznej za pomocą norm prawa

---

¹ Zob. Eagleson 2023.

międzynarodowego promujących odpowiedzialne zachowania w przestrzeni kosmicznej.

W lipcu 2018 r., podczas szczytu w Brukseli, przywódcy państw NATO skonstatowali, że przestrzeń kosmiczna jest dynamicznym i szybko rozwijającym się obszarem posiadającym niebagatelne znaczenie dla wspólnej postawy Sojuszu w zakresie odstraszania i obrony. Zgodzili się wówczas opracować nadrzędną politykę kosmiczną NATO, uczyniono to niecały rok później, by już w grudniu 2019 r. uznać przestrzeń kosmiczną za nową domenę operacyjną (obok przestrzeni powietrznej, lądowej, morskiej i cyberprzestrzeni).

W mediach natychmiast pojawiły się spekulacje, z których wynikało, że owa fala aktywności kosmicznej w NATO została wywołana inicjatywą prezydenta Donalda Trumpa zmierzającą do utworzenia Sił Kosmicznych Stanów Zjednoczonych (USSF). W rzeczywistości były to jednak przemyślane decyzje aliantów poprzedzone latami skrupulatnych badań oraz rozmów. Trzeba przy tym zaznaczyć, że niektóre z zasadniczych czynników, które niewątpliwie wpłynęły na decyzję o utworzeniu USSF, wpłynęły również na decyzje Sojuszu dotyczące polityki kosmicznej i domeny kosmicznej. Co ciekawe, również Francja przyjęła swoją pierwszą strategię obrony przestrzeni kosmicznej i zamierza zreorganizować swoje siły powietrzne w siły powietrzne i kosmiczne.

Pod względem bezpieczeństwa przestrzeń kosmiczna nie jest jednak „nowa”, bowiem już od początku Zimnej Wojny pozostaje ściśle związana przede wszystkim z odstraszaniem nuklearnym. Technologia międzykontynentalnych pocisków balistycznych (ICBM) była niezbędna zarówno dla wyścigu nuklearnego, jak i kosmicznego. Kosmos stał się zatem areną, na której rywalizacja pomiędzy Związkiem Radzieckim a Stanami Zjednoczonymi była najbardziej spektakularna, a przy tym niezwykle pokojowa [Fettweis 2022, 95-116; Sussex i Clarke 2022, 287-327].

1. *Traktat o Przestrzeni Kosmicznej (OST) i Karta Narodów Zjednoczonych*

Wystrzelenie „Sputnika” w 1957 r. bez wątplenia zostało określone jako zwycięstwo Związku Radzieckiego, co więcej, ustanowiło ważny precedens pokojowego przelotu satelitów nad Ziemią: Amerykanie nie podjęli

żadnych działań, gdy „Sputnik” przeleciał nad terytorium Stanów Zjednoczonych, ani Sowietów, gdy amerykańskie satelity zaczęły przelatywać nad ich terytorium. Można zatem metaforycznie przyjąć, że skutecznie ustanowił przestrzeń kosmiczną jako globalne dobro wspólne, podobne do otwartych mórz, i doprowadził do *Traktatu o Przestrzeni Kosmicznej (OST)* z 1967 r.², który między innymi zakazał rozmieszczania broni jądrowej lub innej broni masowego rażenia na orbicie okołoziemskiej (art. IV), jednak przeciwsatelitarne pociski raketowe bezpośrednio rażące cel (D-ASAT) oraz różnorodne cyberataki nie zostały objęte tym zakazem. Art. III wyraźnie stanowi, że państwa-strony traktatu mają prowadzić operacje w przestrzeni kosmicznej zgodnie z prawem międzynarodowym, w tym z *Kartą Narodów Zjednoczonych*³. Art. 2 ust. 4 *Karty* wymaga od państw powstrzymania się od użycia siły w stosunkach międzynarodowych, z wyjątkiem samoobrony lub upoważnienia przez Radę Bezpieczeństwa ONZ na mocy art. 51 *Karty*. Zasada należytego poszanowania zawarta w art. IX *Traktatu OST* być może jest naruszana przez państwa przeprowadzające testy broni ASAT, które szkodliwie zakłócają działania innych państw, ale jest ona powszechnie uważana za nieegzekwowalną i istnieje głównie jako wymóg konsultacji. W praktyce państwa nie powoływały się na nią w celu ograniczenia szkodliwych działań innych państw w przestrzeni kosmicznej.

Obecnie co najmniej 50 różnych narodów i organizacji międzynarodowych posiada i obsługuje satelity, w tym około 15 sojuszników, lawinowo rośnie przy tym liczba podmiotów komercyjnych i pozarządowych budujących setki satelitów przeznaczonych do wystrzelenia w przestrzeń kosmiczną w ciągu kolejnej dekady [Kayser 2004].

Warto przy tym przypomnieć, że położona 35 786 km nad równikiem Ziemi orbita geostacjonarna umożliwia satelitom dopasowanie się do ruchu obrotowego Ziemi, co pozwala monitorować pogodę, komunikację itd. W 2020 r. liczba aktywnych satelitów znajdujących się na orbitach

---

² *Treaty on principles governing the activities of States in the exploration and use of outer space, including the moon and other celestial bodies. Opened for signature at Moscow, London and Washington, on January 1967*, w: United Nations, *Treaty Series*, vol. 610, No. 8843, 1967, s. 206-300 [dalej: Traktat OST].

³ *Charter of the United Nations. Together with Scholarly Commentaries and Essential Historical Documents*. Edited and with an Introduction by Ian Shapiro and Joseph Lampert, Yale University Press, New Haven & London 2014 [dalej: Karta].

od 160 km do 36 tys. km wyniosła około 2 000, ale oprócz nich na orbicie okołoziemskiej pozostawało co najmniej 500 000 odłamków, z których 20-30 tys. może spowodować uszkodzenia. Dla porównania pod koniec 2022 r. satelitów było już prawie 7 tys.

Pomimo rosnącego zatłoczenia przestrzeń kosmiczna pozostawała bardzo ekskluzywną domeną zdominowaną przez kilka wielkich mocarstw, dopóki nie stała się coraz bardziej konkurencyjna. Obecnie najpotężniejsza rakiet kosmiczna należy do podmiotu komercyjnego, SPACE-X. Wartość biznesu kosmicznego szacowane cztery lata temu na 350 mld euro, a jego systemy już wtedy miały wpływ na środowisko i rolnictwo, transport, komunikację, badania naukowe i bankowość. Nie bez powodu Stany Zjednoczone uważają przestrzeń kosmiczną za część krytycznej infrastruktury krajowej, zaś dostęp do niej i swobodę działania w kosmosie za żywotny interes narodowy. Podobnie Francja dąży do lepszej świadomości sytuacyjnej w przestrzeni kosmicznej w celu wsparcia krajowego procesu decyzyjnego i poprawy ochrony krajowych i kluczowych europejskich zasobów kosmicznych.

Przestrzeń kosmiczna zapewnia przy tym wydajność i skuteczność operacji wojskowych, wnosząc na arenę potencjalnych konfliktów precyzję oraz śmiertelność do zdolności uderzeniowych. Pod tym względem została ona zmilitaryzowana już na początku ery kosmicznej. Jednocześnie nigdy nie doszło w niej do żadnego kinetycznego konfliktu międzypaństwowego ani agresji, co paradoksalnie czyni ją bezpiecznym schronieniem dla wszystkich podmiotów.

Przestrzeń kosmiczna jest wreszcie również przejrzystą domeną, ponieważ każde obiekty może być monitorowane i śledzone, w przeciwieństwie do okrętów podwodnych czy samolotów stealth. Nie ma przy tym żadnych niejasności co do atrybucji: państwo jest zawsze odpowiedzialne za wszystkie swoje aktywa kosmiczne, niezależnie od tego, czy są one rządowe, wojskowe czy komercyjne. Z drugiej jednak strony satelita podszywający się pod satelitę meteorologicznego może być równie dobrze wojskowym satelitą wywiadowczym lub jednym i drugim. W rzeczywistości istnieje bardzo niewiele wyłącznie wojskowych funkcji, które pełnią satelity – dowodzenie i kontrola nuklearna, ostrzeżenie przed raketami i celowanie. Większość satelitów pełni bowiem wiele funkcji cywilnych, komercyjnych lub związanych z bezpieczeństwem. Chociaż przestrzeń kosmiczna była początkowo

domeną strategiczną, dziś jest w dużym stopniu wykorzystywana do uzyskania przewagi operacyjnej i taktycznej na polu bitwy.

NATO przez dziesięciolecia prowadziło własny program satelitarny SATCOM [Lueschow i Pelaez 2020, 779-96], jednak – jak wspomniano wcześniej – do 2019 r. nie posiadało żadnego faktycznego mandatu, polityki ani koncepcji w zakresie przestrzeni kosmicznej. Za tą niedawną zmianą polityki kryje się kilka powodów: 1) sama przestrzeń kosmiczna zmieniła się dramatycznie w ciągu ostatnich kilku lat, ponieważ widzimy w znacznie więcej podmiotów. Co więcej, zdolności kosmiczne stają się coraz tańsze i bardziej dostępne, a jednocześnie bardziej podatne na wypadki i śmieci, jak również na złośliwe działania; 2) zmieniło się środowisko bezpieczeństwa. Przez lata Sojusz miał do czynienia ze stosunkowo łagodnym środowiskiem, w którym uruchamiał misje i operacje pokojowe lub zarządzania kryzysowego, głównie według własnego uznania. W ciągu ostatnich kilku lat, porządek międzynarodowy oraz bezpieczeństwo Sojuszu i jego poszczególnych członków stają się coraz bardziej zagrożone, bądź kwestionowane przez wiele złośliwych podmiotów; 3) NATO jest w coraz większym stopniu zależne od przestrzeni kosmicznej we wszystkich swoich misjach, działaniach i operacjach: kolektywna obrona, reagowanie kryzysowe, pomoc w przypadku katastrof i zwalczanie terroryzmu – wszystko to zależy od informacji dostarczanych z i za pośrednictwem przestrzeni kosmicznej.

Przestrzeń kosmiczna daje Sojusznikom bezprecedensową przewagę w operacjach poprzez zniesienie „mgły wojny”, dzięki czemu zyskują oni krytyczną przewagę w przestrzeni kosmicznej nad potencjalnymi przeciwnikami, kontrolując ponad 50% wszystkich aktywnych satelitów. Przypomnijmy, że przestrzeń kosmiczna dała przewagę w operacjach takich jak pierwsza wojna w Zatoce Perskiej w 1991 r. (czasami nazywana pierwszą wojną kosmiczną) i kampania w Kosowie, w której GPS został wykorzystany do poprawy celowania. Z drugiej jednak strony rosnąca zależność od przestrzeni kosmicznej zwiększa podatność na zagrożenia, ponieważ zależność od niej sprawia, że jest ona również priorytetowym celem dla strategicznych konkurentów. Amerykańska Agencja Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency) w raporcie *Challenges to Security in Space. Space Reliance in an Era of Competition and Expansion* z 2022 r.⁴ przytoczyła

---

⁴ Raport dostępny jest pod adresem www.dia.mil/Military-Power-Publications [dostęp: 04.02.2024].

fragment chińskiej *Nauki o strategii wojskowej* („Science of Military Strategy”, 2020), w którym jednoznacznie stwierdzono, że „[p]rzestrzeń kosmiczna stała się już nową domeną współczesnej walki zbrojnej; jest krytycznym czynnikiem decydującym o transformacji wojskowej; i ma niezwykle istotny wpływ na ewolucję przyszłych form-państw, trybów i zasad wojny. Dlatego też śledzenie z zainteresowaniem okoliczności walki militarnej w kosmosie i wzmocnienie badań nad problemem walki militarnej w kosmosie jest bardzo ważnym tematem, przed którym obecnie stoimy”⁵.

Zagrożenia kosmiczne mogą przybierać różne formy, ponieważ system kosmiczny jest dużym celem, obejmującym segment kosmiczny, naziemny terminal kontrolny, łącza danych i rzeczywistego użytkownika. Wystarczy zniszczyć jeden segment, by system stał się bezużyteczny. Zagrożenia mogą być niskiej klasy, niekinetyczne i odwracalne, np. zagłuszanie i fałszowanie sygnałów komunikacyjnych oraz laserowe oślepienie czujników. Z drugiej strony mogą nieść ze sobą również nieodwracalne skutki, takie jak naziemna, powietrzna lub kosmiczna broń ASAT. Z kolei zagrożenia cybernetyczne mogą wpływać na każdy z segmentów – oprogramowanie satelitów, kontrolę naziemną, łącza danych i użytkownika. Wreszcie wzmiankowane wcześniej zagrożenia środowiskowe, tj. niezamierzone kolizje i odłamki również stanowią trudne do oszacowania ryzyko.

Z perspektywy NATO programy kosmiczne państw równorzędnych lub bliskich, takich jak Chiny i Rosja, są szczególnie interesujące, bowiem oba one prowadzą ambitne programy kosmiczne. Wynika to stąd, że w przeciwieństwie do broni nuklearnej, loty kosmiczne są dla wielkich mocarstw symbolem statusu. Wizja Chin przedstawiona w *Programie kosmicznym Chin: Perspektywie 2021* („China’s Space Program: A 2021 Perspective”) brzmi: „eksploracja rozległego kosmosu, rozwój przemysłu kosmicznego i przekształcenie Chin w potęgę kosmiczną to marzenie, do którego nieustannie dążymy”⁶. Z kolei dla Rosji jest to część dziedzictwa potężnego programu kosmicznego Związku Radzieckiego. Oba kraje mają przy tym systemy konkurencyjne do GPS – GLONASS (Rosja) i BEYDOU (Chiny). Niedawno Chiny wylądowały łazikiem na ciemnej stronie Księżyca

---

⁵ Tamże, s. 8.

⁶ *China’s Space Program: A 2021 Perspective*, https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202201/28/content_WS61f35b3dc6d09c94e48a467a.html [dostęp: 04.02.2024].

i planują budowę załogowej bazy na Księżycu. Są to łagodne przykłady pokojowej rywalizacji w kosmosie.

Znacznie bardziej niepokojące są programy wojskowe związane z przestrzenią kosmiczną. Doktryny wojskowe tych krajów uważają przestrzeń kosmiczną za ważny element nowoczesnej wojny i postrzegają rozwój i wykorzystanie wielu zdolności przeciwdziałania przestrzeni kosmicznej jako sposób na osłabienie obrony i bezpieczeństwa Sojuszników. Na przykład Rosja zagłuszała sygnał GPS podczas ćwiczeń NATO. Wiadomo też, że Iran i Korea Północna dysponują technologią wystrzeliwania rakiet w kosmos. Przyjęcie Polityki Kosmicznej NATO i uznanie przestrzeni kosmicznej za domenę operacyjną co prawda pozwalają Sojuszowi dostosowywać się do bieżących wyzwań, jednak, jak widzimy są to raczej małe kroki, nie zaś zdecydowany skok.

Międzynarodowe Prawo Humanitarne, mimo że nie zakazuje użycia broni w przestrzeni kosmicznej, może być interpretowane jako ograniczenie rodzajów broni, która może być użyta w konflikcie, sposobów jej użycia oraz celów, które mogą być legalnie zaatakowane. Zasady te zostały zawarte w Protokołach dodatkowych z 1977 r. do Konwencji Genewskich z 1949 r. i są uzupełnieniem zasad zwyczajowego prawa międzynarodowego⁷. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) prowadzi obszerny zbiór odpowiednich zasad w swoich bazach danych⁸.

Jedną z najważniejszych zasad w kontekście ataków na systemy satelitarne jest rozróżnienie dokonane w międzynarodowym prawie humanitarnym między cywilami a członkami sił zbrojnych. Zasada ta została skodyfikowana w art. 48 i 51(2) Protokołu dodatkowego I do Konwencji Genewskich i żadne państwo nie zgłosiło do niej zastrzeżeń. Zasada ta została uznana przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w opinii doradczej *Broń jądrowa* za jedną z „niepodważalnych zasad międzynarodowego prawa zwyczajowego”. Trybunał wyjaśnił, że zasady

---

⁷ *The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols*, <https://www.icrc.org/en/document/geneva-conventions-1949-additional-protocols#:~:text=The%20Additional%20Protocols%20to%20the%20Geneva%20Conventions&text=In%20response%2C%20two%200Protocols%20Additional,the%20way%20wars%20are%20fought> [dostęp: 04.02.2024].

⁸ *ICRC databases on international humanitarian law*, <https://www.icrc.org/en/icrc-databases-international-humanitarian-law> [dostęp: 04.02.2024].

międzynarodowego prawa humanitarnego, takie jak ta, mają zastosowanie „do wszystkich form działań wojennych i wszystkich rodzajów broni, tych z przeszłości, tych z teraźniejszości i tych z przyszłości”. Jednak – jak wspomniano wcześniej – wiele systemów satelitarnych ma podwójne zastosowanie cywilne i wojskowe, zaś ta podwójna natura może powodować problemy z identyfikacją legalnych celów zgodnie z zasadami międzynarodowego prawa humanitarnego [Eagleson 2023].

2. Kontrola militaryzacji przestrzeni kosmicznej

Próby stworzenia wiążących zasad kontroli rosnącej militaryzacji przestrzeni kosmicznej zakończyły się zatem umiarkowanym sukcesem. W szczególności strategiczni rywale NATO – Rosja i Chiny – byli odpowiedzialni za projekt traktatu o zapobieganiu umieszczania broni w przestrzeni kosmicznej, groźby użycia siły lub użycia siły przeciwko obiektom kosmicznym (PPWT). Projekt ten został skrytykowany przez członków NATO, takich jak Stany Zjednoczone, za brak skutecznego systemu weryfikacji i nieuwzględnienie w nim broni naziemnej, która może zostać użyta do atakowania systemów satelitarnych; nie uzyskawszy wystarczającego poparcia nie wszedł w życie [Listner i Pillau Rajagopalan 2014].

Jasność odnośnie do tego, w jaki sposób zasady te mają być stosowane wobec broni przeciwsatelitarnej, będzie miała kluczowe znaczenie przed potencjalną eskalacją konfliktu poza Ziemią, zwłaszcza że broń ta może występować w wielu formach (w tym broń D-ASAT, cyberataki i broń ASAT o częstotliwości radiowej). Państwa członkowskie NATO przodowały w kładzeniu podwalin pod rozwój norm dotyczących działań wojskowych w domenie kosmicznej poprzez działania podejmowane zarówno jednostronnie, jak i na forum ONZ. NATO zebrało opinie ekspertów, aby pomóc w promowaniu głębszego zrozumienia tego, w jaki sposób możemy radzić sobie z tymi pojawiającymi się zagrożeniami, a członkowie Sojuszu niejednokrotnie jako pierwsi zobowiązują się do odpowiedzialnych zachowań.

Podręcznik talliński [Schmitt 2013] zebrał i ustrukturyzował wkład licznych wybitnych naukowców i praktyków prawa międzynarodowego w 95 zasad regulujących operacje cybernetyczne. Ekspersi współtworzący *Podręcznik talliński 2.0* [Tenże 2017] byli zgodni co do tego, że zakaz użycia siły zawarty w Karcie ma pełne zastosowanie do działań w przestrzeni

kosmicznej oraz że „wszelkie operacje cybernetyczne, które rozpoczynają się, przechodzą lub kończą w przestrzeni kosmicznej i osiągają poziom bezprawnej groźby lub użycia siły, są zabronione” (Zasada 68) [tamże, 329]. Pomimo tego, że *Podręcznik talliński* nie jest ani wiążący, ani reprezentatywny dla stanowiska NATO lub członków Sojuszu, to przedstawia on opinie uznanych ekspertów i stał się ważnym źródłem dla doradców prawnych i politycznych. Trwające od 2021 r. prace nad trzecim wydaniem mają zostać zakończone za 5 lat⁹.

W 2021 r. w Organizacji Narodów Zjednoczonych rezolucja sponsorowana przez Wielką Brytanię na forum Zgromadzenia Ogólnego (A/RES/76/231) z dnia 30 grudnia 2021 r.¹⁰ ustanowiła Otwartą Grupę Roboczą (OEWG), dając jej uprawnienia do „wydawania zaleceń w sprawie możliwych norm, reguł i zasad odpowiedzialnego zachowania w związku z zagrożeniami dla systemów kosmicznych ze strony państw” [Eagleson 2023]. Opinie o rezultatach prac Grupy charakteryzuje głęboki rozdźwięk. Rezolucja została przyjęta w kolejnym roku, ale Stany Zjednoczone zgłosiły projekt kolejnej (A/RES/77/41) wzywającej do zakazu testowania broni D-ASAT. Pomimo poparcia ze strony 150 państw, Rezolucji sprzeciwiły się Rosja, Chiny i Iran, a także pięć innych państw. Pomimo braku sukcesu tego porozumienia, wspomniane próby uzyskania szerszego międzynarodowego konsensusu stanowią ważne pierwsze kroki w kierunku osiągnięcia powszechnie uznanych zasad zaangażowania.

Zakończenie

Zmierzając do konkluzji, należy wspomnieć o podpisaniu w dniu 19 kwietnia 2023 r. przez Ministerstwo Obrony Narodowej, Polską Agencję Kosmiczną POLSA i Dowództwo Kosmiczne Stanów Zjednoczonych (United States Space Command, USSPACECOM) w imieniu Departamentu Obrony USA trójstronnego porozumienia o udostępnianiu informacji dotyczących Świadomości Sytuacyjnej w Przestrzeni Kosmicznej (Space Situational Awareness, SSA) w ramach tzw. USSPACECOM *Data Sharing*

---

⁹ Zob. *The Tallinn Manual*, <https://ccdcoe.org/research/tallinn-manual/> [dostęp: 04.02.2024].

¹⁰ A/RES/76/231 *Reducing space threats through norms, rules and principles of responsible behaviours* [dalej: Rezolucja], [https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n21/417/21/pdf/n2141721.pdf?token=dypE\]guX3YN4IoaCI5&fe=true](https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n21/417/21/pdf/n2141721.pdf?token=dypE]guX3YN4IoaCI5&fe=true) [dostęp: 04.02.2024].

Programme. Program ten pozwala na zwiększenie bezpieczeństwa i stabilności oraz zrównoważony rozwój działań w przestrzeni kosmicznej. Prezes POLSA prof. dr hab. Grzegorz Wrochna, dowódca USSPACECOM gen. James Dickinson (w imieniu Departamentu Obrony Stanów Zjednoczonych) oraz I zastępca szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, gen. broni Piotr A. Błazeusz (w imieniu Ministerstwa Obrony Narodowej), podpisały porozumienie podczas 38 Sympozjum Kosmicznego (Space Symposium 38) w Colorado Springs, w stanie Kolorado, w Stanach Zjednoczonych.

W ramach programu *Data Sharing* zawarto ponad 170 umów o wymianie informacji o Świadomości Sytuacyjnej w Przestrzeni Kosmicznej z krajami partnerskimi, podmiotami sektora komercyjnego i akademickiego oraz agencjami międzyrządowymi z całego świata. Dla Polskiej Agencji Kosmicznej niniejszy dokument zastępuje dotychczasową bilateralną umowę o wymianie informacji SSA, zawartą z Departamentem Obrony USA w kwietniu 2019 r. Polska Agencja Kosmiczna POLSA aktywnie wykorzystuje informacje pochodzące od strony amerykańskiej w celu informowania organów administracji publicznej o występujących zagrożeniach w przestrzeni kosmicznej, w tym o zagrożeniach dla aktywnych satelitów pochodzących z Polski¹¹.

Należy zwrócić także uwagę na nieuchronność eksploracji i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej jako teatru działań także wojennych. Obecnie nie można tego wykluczyć. Obszar przestrzeni kosmicznej staje się i tym samym nasycy różnego rodzajami infrastruktury, którą bez wątpienia należy zaliczyć do Infrastruktury krytycznej (IK). Należy również maksymalnie zintensyfikować prace legislacyjne o zasięgu globalnym, mające na celu określenie ram „wykorzystania” przestrzeni kosmicznej z ukierunkowaniem na wykorzystanie tejże tylko w celach pokojowych. Jest to bez wątpienia zadanie trudne, ale nie niemożliwe, tym bardziej dla środowiska międzynarodowego, którego priorytetem powinno być utrzymanie pokoju na Świecie.

---

¹¹ Porozumienie na rzecz bezpieczeństwa kosmicznego, <https://polsa.gov.pl/wydarzenia/porozumienie-na-rzecz-bezpieczenstwa-kosmicznego> [dostęp: 04.02.2024].

PIŚMIENICTWO

- Eagleson, David. 2023. „Ochrona naszej krytycznej infrastruktury satelitarnej – znaczenie infrastruktury kosmicznej dla ludzkości i jej status w NATO.” *NATO Review* (24.10.2023), <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2023/10/24/ochrona-naszej-krytycznej-infrastruktury-satelitarnej-znaczenie-infrastruktury-kosmicznej-dla-ludzkosci-i-jej-status-w-nato/index.html> [dostęp: 04.02.2024].
- Fettweis, Christopher J. 2022. „Nothing to Fear but Fear Itself: The National Security Policy of the United States.” W *The Palgrave Handbook of National Security*, red. Michael Clarke, Adam Henschke, Matthew Sussex, i in., 95-116. Cham: Palgrave Macmillan.
- Kayser, Valérie. 2004. *Launching Space Objects: Issues of Liability and Future Prospects*. New York–Boston–Dordrecht–London–Moscow: Kluwer Academic Publishers.
- Listner, Michael, i Rajeswari Pillau Rajagopalan. 2014. „The 2014 PPWT: a new draft but with the same and different problems.” <https://thespacereview.com/article/2575/1> [dostęp: 04.02.2024].
- Lueschow, Holger, i Roberto Pelaez. 2020. „Satellite Communication for Security and Defense.” W *Handbook of Space Security: Policies, Applications and Programs*, edited by Kai-Uwe Schrogl, 779-96. Cham: Springer.
- Paulauskas, Kestutis. 2020. „Space: NATO’s latest frontier.” *NATO Review* (18.03.2020), <https://www.nato.int/docu/review/articles/2020/03/18/space-natos-latest-frontier/index.html> [dostęp: 04.02.2024].
- Sussex, Matthew, i Michael Clarke. 2022. „Nuclear Weapons and National Security: From the Cold War to the “Second Nuclear Age” and Beyond.” W *The Palgrave Handbook of National Security*, red. Michael Clarke, Adam Henschke, Matthew Sussex, i in., 287-327. Cham: Palgrave Macmillan.

CONTEMPORARY CHALLENGES TO THE RIGHT TO CONSCIENTIOUS OBJECTION

WSPÓŁCZESNE WYZWANIA WOBEC PRAWA DO SPRZECIWU SUMIENIA

Dr. Michaela Moravčíková, University Professor

Nicolaus Copernicus Superior School, Poland
e-mail: michaela.moravcikova@sgmk.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-0856-0286>

Abstract

The purpose of this article is to analyse selected contemporary challenges to the right to conscientious objection. It does not aim to exhaustively list all current issues related to the problem of conscientious objection, but to highlight the importance of examining this issue in the context of developments in areas that touch on the nature of human life, fundamental values, human dignity, morality and justice. It emphasises the need to reflect on significant scientific advances and technological developments which, by their nature and orientation, become subject to the exercise of the right to conscientious objection. While the question of the exercise of conscientious objection initially focused on the dialectic of natural and positive law, it was later reduced to the refusal of armed military service. Today, it is again a broad scope that can also encompass issues of medicine, biotechnology, healthcare, pedagogy, information technology and other sectors of society. In parallel with the development of sciences, the results of which will be accompanied by questions of value, increasing demands will be placed on the development of an appropriate legal framework. At the same time, analysis and synthesis in the field of conscientious objection is a service to the human person, human dignity and freedom of conscience and religion, which is the irrevocable duty of legal science. It is also a service to the social good, reconciliation and cooperation.

Keywords: conscientious objection, freedom of thought, religion, legal thought

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza wybranych współczesnych wyzwań związanych z prawem do sprzeciwu sumienia. Nie ma on na celu wyczerpującego wymienienia wszystkich aktualnych kwestii związanych z problemem sprzeciwu sumienia, ale podkreślenie znaczenia badania tej kwestii w kontekście rozwoju w obszarach, które dotyczą natury ludzkiego życia, podstawowych wartości, ludzkiej godności, moralności i sprawiedliwości. Podkreśla potrzebę refleksji nad znaczącymi osiągnięciami naukowymi i rozwojem technologicznym, które ze względu na swój charakter i ukierunkowanie stają się przedmiotem korzystania z prawa do sprzeciwu sumienia. O ile kwestia możliwości skorzystania ze sprzeciwu sumienia początkowo koncentrowała się na dialektyce prawa naturalnego i pozytywnego, to później została zredukowana do odmowy służby wojskowej z bronią w rękę. Dziś jest to ponownie szeroki zakres, który może również obejmować zagadnienia medycyny, biotechnologii, opieki zdrowotnej, pedagogiki, informatyki i innych sektorów życia społecznego. Równocześnie z rozwojem nauk, których rezultatom towarzyszyć będą kwestie wartości, coraz większe wymagania stawiane będą tworzeniu odpowiednich ram prawnych. Jednocześnie analiza i synteza w dziedzinie sprzeciwu sumienia jest służbą na rzecz osoby ludzkiej, godności człowieka oraz wolności sumienia i wyznania, co jest nieodwołalnym obowiązkiem nauki prawa. Jest to również służba na rzecz dobra społecznego, pojednania i współpracy.

Słowa kluczowe: sprzeciw sumienia, wolność myśli, religia, myśl prawna

Introduction

Conscientious objection remains a significant and complex issue in various contexts, particularly in areas such as military service, healthcare, and legal duties, education and upbringing, workplace and employment, social and cultural context, social cohesion and individuality, technological and scientific progress. The approach of states and elites to the possibility of exercising the right to conscientious objection also characterizes their approach to freedom of conscience per se, as well as freedom of thought, the right to freedom of religion, and human rights in general. Today, we are not faced with the question of whether to guarantee human rights, including the right to conscientious objection, but we are faced with the question of how to guarantee them in the widest possible range while preserving social cohesion and the full social functionality of all segments of society.

Conscientious objection can be defined in a number of ways. For instance, Martínez-Torrón states that: “Conscientious objection can be defined as the individual’s refusal, grounded on reasons of conscience, to accept a behaviour that is in principle legally required, either by the law directly (legislation, regulations or judicial orders) or by a contract endorsed by the law. This concept of conscientious objection includes every conduct contrary to the law, motivated by axiological – and not merely political or psychological – reasons, inspired in religious or nonreligious beliefs, which could be aimed at different purposes: e.g., to elude the behaviour demanded by the law or the punishment established for its contravention, or even to obtain the modification of the law through the example provided by the voluntary and passive acceptance of the state’s repression” [Martínez-Torrón 2015, 191].

Broadly speaking, it can be said to be a reflection on the conflict of duty – or loyalty or obedience – between the imperative of conscience on the one hand and an external legal prescription on the other. There may be an eventual contrast between the moral order and the legal order. Ultimately, a conscientious objection can lead to an act that is *contra legem*. Modern democratic states that are open to the values of pluralism and personalism, in certain circumstances, have respect and deference for values that compel the conscientious objector to behave in certain ways, or to refuse to act in certain ways. In such a case, the action of the conscientious objector is not considered an illegal act, but a permissible act, even an action recognized by law. The instance of conscience of a person who has a conscientious objection is seen as worthy of protection. This protection is more or less perfect – according to the kind of recognition achieved – as a subjective right or an objective claim. The conscientious objection should qualify as a objection *secundum legem*, although at present (for the time being) it represent a minor phenomenon. It should not be in conflict with, but consistent with, social solidarity and in accordance with the fundamental values of the social order [Turchi 2007, 82].

Although the issue of the possibility of exercising conscientious objection seems as old and weighty as humanity itself, recall Antigone’s dilemma, it seems much more pressing today. This is so because in many respects contemporary science touches on the very nature of human life, its origins, qualities, biological, genetic and other characteristics, as well as the

question of the end of the human life. As so many times in history, we are once again asking the question of positive and natural law [Moravčíková 2014, 54]. In the context of major scientific advances, particularly in the field of biotechnology, but also in the context of the development of other sciences and legal thinking, we are faced with the obligation to reflect anew on our legal experience, or the human experience itself. The present plunge into the problem of the dialectics of natural law and positive law [Potrzeszcz 2023, 43] forces us to reflect on the historical-descriptive dimension and to move to the axiological-evaluative dimension. In doing so, we need to define the most important areas, although the enumeration is not exhaustive, and as society and the sciences develop, the number of areas and their subsets will increase.

1. Legal and Human Rights Frameworks

As we have pointed out, conscientious objection refers to the refusal to perform a particular action or duty based on personal beliefs, typically rooted in religion, ethics, or moral values. International protections for conscientious objection primarily address the refusal to perform military service and, to a lesser extent, other duties such as medical procedures or civil obligations. Let's underline some key international frameworks and mechanisms that provide protections for conscientious objection.

The Universal Declaration of Human Rights¹ in Article 18 protects freedom of thought, conscience, and religion. This article is often invoked to support the right to conscientious objection. The International Covenant on Civil and Political Rights² in Article 18³ similarly to the UDHR, it guarantees freedom of thought, conscience, and religion. The UN Human Rights Committee has interpreted article to include the right to conscientious objection to military service. Human Rights Committee in its General

---

¹ Universal Declaration of Human Rights, <https://www.ohchr.org/en/human-rights/universal-declaration/translations/english> [hereinafter: UDHR; accessed: 05.05.2024].

² The International Covenant on Civil and Political Rights, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> [hereinafter: ICCPR; accessed: 05.05.2024].

³ The right to conscientious objection implies an obligation on all State parties to the UDHR, and not a right that exists only subject to its recognition by a State.

Comment No. 22,⁴ the Committee states that the right to conscientious objection can be derived from Article 18 of the ICCPR.

Regarding the Council of Europe, European Convention on Human Rights⁵ in Article 9, protects freedom of thought, conscience, and religion. The European Court of Human Rights has ruled in cases like *Bayatyan v. Armenia* (2011)⁶ that conscientious objection to military service is protected under Article 9. The European Social Charter⁷ in Article 1, para. 2 while not explicitly mentioning conscientious objection, it requires respect for freedom of individuals to choose their occupation and workplace, which can be interpreted to include conscientious objection.

The Organization of American States in the American Convention on Human Rights,⁸ in Article 12 protects freedom of conscience and religion. Though not explicitly addressing conscientious objection, it provides a basis for “claiming this right.” Inter-American Commission on Human Rights⁹ has addressed cases related to conscientious objection, recognizing it as part of the right to freedom of conscience and religion.¹⁰

---

⁴ CCPR General Comment No. 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion) <https://www.refworld.org/legal/general/hrc/1993/en/13375> [accessed: 02.05.2024].

⁵ European Convention on Human Rights, <https://www.coe.int/en/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols> [accessed: 02.05.2024].

⁶ *Bayatyan v. Armenia* (2011), <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22002-440%22%5D%7D> [accessed: 04.05.2024]. A relevant aspect of this case is that the right to conscience objection, in order to be configured, requires that the conviction or belief are of sufficient cogency, seriousness, cohesion and importance to attract the guarantees of Article 9.

⁷ European Social Charter, <https://rm.coe.int/168007cf93> [accessed: 04.05.2024].

⁸ American Convention on Human Rights, https://www.oas.org/dil/treaties_b-32_american_convention_on_human_rights.pdf [accessed: 06.05.2024].

⁹ The Inter-American Commission on Human Rights is an autonomous organ of the Organization of American States, established in 1959 to promote and protect human rights in the American hemisphere, <https://www.oas.org/en/iachr/Default.asp> [accessed: 06.05.2024].

¹⁰ Cf. María Eugenia Morales de Sierra, Case N° 11.625, Report on the Merits N° 4/01, <https://www.escri-net.org/caselaw/2006/maria-eugenia-morales-sierra-case-no-11625-report-merits-no-401-eng> [accessed: 06.05.2024]. This case addressed issues related to gender discrimination and the right to freedom of conscience. While not specifically about conscientious objection to military service, it highlighted the broader implications of freedom of conscience and the state’s obligation to respect and ensure these rights.

The African Charter on Human and Peoples' Rights¹¹, a document of the African Union¹², in Article 8 guarantees freedom of conscience and the free practice of religion. This can be interpreted to include protections for conscientious objection.

Finally, Article 10.2 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union¹³ specifically speaks about conscience objection: "the right to conscientious objection is recognized, in accordance with the national laws governing the exercise of this right."

Specialisations and the development of science and technology will also bring a demand for modification of documents in favour of the right to conscientious objection. This is also linked to the heterogenisation of societies, the clash of cultures, religions, moral claims and the value attitudes that result from them. The demand for the possibility of exercising conscientious objection is certainly also linked to the expansion of democratic systems and the emancipation of people in the field of human rights, cultural and religious rights not least. We will certainly reflect on the institution of religious exemptions, but the need for a right to conscientious objection will certainly become more important.

International protections for conscientious objection are grounded in broader human rights frameworks that emphasize freedom of thought, conscience, and religion. These protections are recognized by major international treaties, interpreted by human rights bodies, and implemented through national legislation. The evolving jurisprudence continues to refine and expand the scope of conscientious objection rights.

The specific introduction of the right to conscientious objection is a timely task. The value struggle and the ideological misunderstanding or political misuse of the topic are vitally present in our societies. This is evidenced by the widely discussed international draft treaties on the

---

¹¹ African Charter on Human and Peoples' Rights, https://au.int/sites/default/files/treaties/36390-treaty-0011_-_african_charter_on_human_and_peoples_rights_e.pdf [accessed: 08.05.2024].

¹² The African Union is a continental body consisting of the 55 member states that make up the countries of the African Continent. It was officially launched in 2002 as a successor to the Organisation of African Unity (1963-1999), <https://au.int/> [accessed: 08.05.2024].

¹³ Charter of Fundamental Rights of the European Union, https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf [accessed: 08.05.2024].

possibility of exercising conscientious objection, which was on the threshold of parliamentary approval in the Slovak Republic in 2006 [Christians 2007, 333; Moravčíková 2007, 367].

National legislation on conscientious objection varies widely around the world. The legal frameworks and protections afforded to conscientious objectors depend on a country's specific historical, cultural, and legal context. The current legislation is the result of a historic struggle over conscientious objection to military service with arms in hand, which many have refused to perform for religious reasons.

For those objecting to military service on conscientious grounds, many countries offer alternative civilian service. The fairness, accessibility, and nature of these alternatives are important considerations.

In Germany Article 4(3) of the German Basic Law (*Grundgesetz*)¹⁴ guarantees the right to conscientious objection to military service. Conscientious objectors can opt for civilian service as an alternative to military service. French Act No 83-605 of July 1993 modifying the National Service Code,¹⁵ introduced conscientious objection to military service and alternative civilian service. Since the suspension of conscription in 2001, the issue is less pressing, but there are provisions¹⁶ for alternative service [Robbers 2012, 59].

United Kingdom recognizes conscientious objection under the Armed Forces Act 2006.¹⁷ Conscientious objectors can apply for exemption from military service or transfer to non-combatant roles.

In the United States of America the Military Selective Service Act¹⁸ provides for conscientious objection. Conscientious objectors can perform

---

¹⁴ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html> [hereinafter: *Grundgesetz*; accessed: 10.05.2024].

¹⁵ Code du service national, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071335/ [accessed: 10.05.2024].

¹⁶ Article L111-2 du Code de Service National, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000044032838 [accessed: 11.05.2024].

¹⁷ Armed Forces Act 2006, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/52/contents> [accessed: 10.05.2024].

¹⁸ Military Selective Service Act. 50 U.S.C. App. 451 et seq., <https://www.sss.gov/wp-content/uploads/2020/03/MSSA-2003.pdf> [accessed: 10.05.2024].

alternative civilian service. They must prove their beliefs are sincere and deeply held. In Canada is no conscription, but historical provisions allowed for conscientious objection during periods of mandatory service. Conscientious objectors were assigned to alternative service roles, such as in healthcare or community service.

Legislation in Argentina recognizes conscientious objection under Law 24.429.¹⁹ Conscientious objectors are allowed to perform community service instead of military duty.

South Korea following a 2018 Constitutional Court ruling,²⁰ conscientious objection is legally recognized. Conscientious objectors can perform alternative civilian service, although the specifics are still evolving. New Zealand Defence Act²¹ recognizes conscientious objection. Conscientious objectors can be assigned to alternative civilian service.

National legislation on conscientious objection reflects a variety of approaches, often influenced by the presence or absence of conscription. Countries with conscription typically have more detailed provisions for conscientious objection, allowing for alternative civilian service or non-combatant military roles. In contrast, countries without conscription, or with professional volunteer militaries, generally face fewer issues related to conscientious objection, and legislative provisions may be minimal or historic.

Increasingly, however, questions of the right to conscientious objection are being raised in relation to aspects of a person's life other than military

---

¹⁹ Ley 24.429, Servicio militar voluntario, <https://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/0-4999/802/norma.htm> [accessed: 11.05.2024].

²⁰ Const. Ct., No. 2011 Hun-Ba 379 (28 June 2018), <https://isearch.court.go.kr/view.do> [accessed: 12.05.2024]. South Korea's Constitutional Court made a landmark decision regarding alternative civilian service for conscientious objectors. South Korea mandates military service for all able-bodied men, typically lasting around two years. Historically, those who refused to serve due to religious or moral beliefs were subject to imprisonment. Most conscientious objectors in South Korea are Jehovah's Witnesses. The Constitutional Court ruled that the absence of alternative civilian service for conscientious objectors was unconstitutional. In response to the court ruling, South Korea's National Assembly passed a law in December 2019 establishing an alternative service system.

²¹ Defence Act 1990, <https://www.legislation.govt.nz/act/public/1990/0028/latest/DLM204973.html> [accessed: 11.05.2024].

service. These are issues of science, medicine, education and training, culture and especially work and the workplace.

We have to mention that the ECHR has already dealt with such cases: conscientious objection against paying taxes,²² joining military commemoration parades,²³ selling contraceptives,²⁴ refusal to Swear on the Gospels.²⁵ Other cases at national courts were related to hotel's owners and rooms for marriages,²⁶ baking a cake supporting same-sex marriage,²⁷ the refusal of medical workers to assist in abortions, etc.

2. Healthcare

Medical ethics often lags behind developments in medical science and biotechnology. Conscientious objection in healthcare refers to the refusal of healthcare professionals to participate in certain medical procedures or practices based on personal, ethical, or religious beliefs. This can include objections to procedures such as abortion, euthanasia, contraception, sterilization, and certain end-of-life care measures. Healthcare providers may refuse to participate in procedures that conflict with their personal beliefs. The handling of conscientious objection in healthcare varies significantly across different countries and jurisdictions, balancing the rights of healthcare providers with the rights of patients to receive care.

---

²² *C. v. The United Kingdom*, 15 December 1983, European Commission of Human Rights, No. 10358/83, https://www.stradalex.eu/en/se_src_publ_jur_eur_cedh/document/echr_10358-83 [accessed: 11.05.2024].

²³ *Valsamis v. Greece*, 18 December 1996, European Court of Human Rights, No. 21787/93, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58011%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58011%22]}) [accessed: 11.05.2024].

²⁴ *Pichon and Sajous v. France*, 2 October 2001, European Court of Human Rights, No. 49853/99, <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-22644&filename=PICHON%20and%20SAJOUS%20v.%20FRANCE.docx&logEvent=False> [accessed: 11.05.2024].

²⁵ *Buscarini and others v. San Marino*, No. 24645/94, ECtHR (Grand Chamber), 18 February 1999 [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-55924%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-55924%22]}) [accessed: 11.05.2024].

²⁶ *Bull and another v. Hall and another* [2013] UKSC 73, <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2012-0065.html> [accessed: 11.05.2024].

²⁷ *Lee v. Ashers Baking Company Ltd and Others and Masterpiece Cakeshop v. Colorado Civil Rights Commission*, [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-214966%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-214966%22]}) [accessed: 11.05.2024].

The World Medical Association Declaration of Geneva²⁸ and the International Code of Medical Ethics²⁹ emphasize the importance of respecting a physician's conscience while also ensuring patient access to medical care. The United Kingdom General Medical Council guidelines³⁰ allow physicians to opt out of providing procedures they object to on moral grounds, provided they refer the patient to another qualified provider without delay.

The US Federal laws like the Church Amendments,³¹ the Coats-Snowe Amendment,³² and the Weldon Amendment³³ provide protections for healthcare providers refusing to participate in procedures like abortion due to conscience. However, healthcare institutions receiving federal funds

---

²⁸ World Medical Association Declaration of Geneva, <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-of-geneva/> [accessed: 14.05.2024].

²⁹ International Code of Medical Ethics, <https://www.wma.net/policies-post/wma-international-code-of-medical-ethics/> [accessed: 14.05.2024].

³⁰ General Medical Council guidelines, <https://www.professionalstandards.org.uk/search-results?indexCatalogue=site%2Dsearch&searchQuery=guidelines> [accessed: 14.05.2024].

³¹ Church Amendments, 42 U.S.C. § 300a-7, <https://www.hhs.gov/sites/default/files/ocr/civilrights/understanding/ConscienceProtect/42usc300a7.pdf> [accessed: 14.05.2024]. The Church Amendments prohibit public officials and authorities from requiring recipients of certain federal financial assistance to provide or make their facilities available for abortion or sterilization when the recipient has a religious or moral objection to sterilization or abortion.

³² Conscience Protections, <https://www.hhs.gov/conscience/conscience-protections/index.html> [accessed: 14.05.2024]. The Coats-Snowe Amendment provides conscience protections for healthcare entities related to abortion provision or training, referrals for such abortion or training, and accreditation standards related to abortion.

³³ Weldon Amendment, https://www.hhs.gov/sites/default/files/ocr/civilrights/understanding/ConscienceProtect/publaw111_117_123_stat_3034.pdf [accessed: 14.05.2024]. The Weldon Amendment refers to a legislative provision that has been included in the annual appropriations bills for the Department of Health and Human Services (HHS) since 2004. It is named after Congressman Dave Weldon who introduced it. The amendment prohibits HHS funds from being provided to federal, state, or local governments, or to any agency or program thereof, that subjects any institutional or individual healthcare entity to discrimination on the basis that the healthcare entity does not provide, pay for, provide coverage of, or refer for abortions. The amendment aims to protect healthcare providers' rights to conscientiously object to participating in abortions without fear of losing federal funding. It has been a subject of debate and controversy regarding its impact on access to reproductive healthcare services.

must ensure that patient care is not disrupted. Brazilian law³⁴ allows for conscientious objection in cases such as abortion, except when the procedure is necessary to save the patient's life. Israeli law³⁵ permits conscientious objection in healthcare, particularly concerning abortion and certain end-of-life decisions. However, provisions must be made to ensure patient access to care. In Turkey, physicians are allowed to conscientiously object to performing abortions, but they must refer the patient to another healthcare provider who is willing to carry out the procedure. This ensures that while the rights of healthcare providers to refuse participation on moral or religious grounds are respected.³⁶

Balancing the rights of healthcare providers to conscientious objection with the rights of patients to access care involves several considerations. Referral Requirements: Many jurisdictions require healthcare providers to refer patients to another provider if they object to performing a procedure. Conscientious objection is typically limited in emergency situations where the patient's life or health is at immediate risk. Hospitals and clinics may have policies to ensure that patient care is not compromised by individual conscientious objections. Conscientious objection in healthcare is a complex issue that requires balancing the ethical and moral beliefs of healthcare providers with the necessity of ensuring patient access to legal and often critical medical services. National legislation and policies vary widely, with some countries providing strong protections for conscientious objectors while others prioritize patient access to care. The common thread in most policies is the requirement for conscientious objectors

---

³⁴ Decreto-Lei nº 2.848 de 07 de dezembro de 1940, <https://legislacao.presidencia.gov.br/atos/?tipo=DEL&numero=2848&ano=1940&ato=1bb0za61ENNRkTf8b>. [accessed: 15.05.2024]. Brazilian law permits conscientious objection to abortion except when the procedure is necessary to save the patient's life. The Brazilian Penal Code criminalizes abortion, with exceptions only in cases where the pregnancy poses a risk to the woman's life or when the pregnancy is the result of rape. This legal framework underscores that while healthcare professionals can refuse to perform abortions based on conscientious objection, they are required to perform the procedure if it is needed to save the woman's life.

³⁵ Patient's Rights Act, 1996, https://hamoked.org/files/2013/155880_eng.pdf [accessed: 15.05.2024].

³⁶ Law No. 2827 of 1983 Population Planning Law, <https://www.lawsturkey.com/law/the-population-planning-law-2827> [accessed: 16.05.2024].

to refer patients to other willing providers to mitigate potential barriers to healthcare access.

Undoubtedly, questions concerning assisted reproduction, genetic engineering, euthanasia, the use of cells from human foetuses and other “sensitive” topics will be a new challenge in this field. These will be basic questions about the service to human life as such, or about the service to certain qualities of human life of individuals. There are also the unresolved questions of reproductive rights that arise anew in the cultural struggles of our time. It will also go over issues of longevity, quality of life, and access to health care in correlates of a patient’s economic strength. These questions will test the quality of legal systems, and the quality of society itself.

3. Workplace and Employment

In various professions, individuals may face situations where job requirements conflict with their personal beliefs. Protecting the rights of employees while ensuring that essential job functions are performed is a delicate balance.

Conscientious objection in labor law refers to the right of employees to refuse to perform certain tasks or duties at work based on deeply held moral, ethical, or religious beliefs. This concept is most frequently associated with tasks that conflict with an individual’s conscience, such as producing weapons, participating in animal testing, or engaging in activities that violate environmental or human rights standards. Employees in certain industries may refuse to participate in activities they consider harmful to the environment or unethical. Legal protections for these objections vary widely. The legal framework and protections for conscientious objection in the workplace vary significantly across different countries and regions.

ICCPR in Article 18 protects freedom of thought, conscience, and religion, which can be interpreted to support conscientious objection in various contexts, including the workplace. The International Labour Organization (ILO) in the Convention No. 111 Concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation,³⁷ prohibits discrimination based

---

³⁷ Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111), <https://gsphub.eu/>

on religion or political opinion, which can include cases of conscientious objection.

The United Kingdom Equality Act 2010³⁸ protects employees from discrimination based on religion or belief, which can include conscientious objection. Employers must consider reasonable accommodations for employees with such objections unless it causes undue hardship.

Grundgesetz in Article 4 protects freedom of conscience. This can be interpreted to support conscientious objection, though practical applications often depend on the specifics of the employment contract and job duties. French labor law³⁹ provides some protections for employees' freedom of conscience. However, the application of conscientious objection is limited, especially in sectors deemed essential. The United States title VII of the 1964 Civil Rights Act⁴⁰ requires employers to reasonably accommodate an employee's religious beliefs and practices unless it causes undue hardship on the operation of the business. This can include conscientious objection. The Religious Freedom Restoration Act⁴¹ provides further protection for religious freedoms, potentially supporting conscientious objection in the workplace. Canadian Human Rights Act⁴² prohibits discrimination based on religion, which can include conscientious objection. Employers must make reasonable accommodations unless it results in undue hardship. Brazilian labor law⁴³ includes protections against religious discrimination, which can support claims of conscientious objection, though explicit

---

conventions/Discrimination%20(Employment%20and%20Occupation)%20Convention,%201958%20(No.%20111) [accessed: 18.05.2024].

³⁸ The 2010 Equality Act, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/contents> [accessed: 18.05.2024].

³⁹ Code du travail, https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072050/ [accessed: 17.05.2024].

⁴⁰ The 1964 Civil Rights Act, <https://www.eeoc.gov/statutes/title-vii-civil-rights-act-1964> [accessed: 17.05.2024].

⁴¹ The 1993 Religious Freedom Restoration Act, <https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/house-bill/1308> [hereinafter: RFRA; accessed: 18.05.2024].

⁴² Canadian Human Rights Act (R.S.C., 1985, c. H-6), <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6/> [accessed: 18.05.2024].

⁴³ Consolidação das Leis do Trabalho [CLT] 1964, https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/decreto-lei/del5452.htm [accessed: 18.05.2024].

provisions are limited. Israeli labor law⁴⁴ includes provisions for religious accommodation, which can support conscientious objection in the workplace. Employers are generally required to consider reasonable accommodations. South Africa Constitution⁴⁵ guarantees freedom of religion, belief, and opinion, which can include conscientious objection. The Labour Relations Act⁴⁶ requires reasonable accommodation of employees' religious practices. The 2009 Australian Fair Work Act⁴⁷ provides some protection against discrimination based on religion or belief, potentially supporting conscientious objection. Employers must consider reasonable accommodations unless it causes undue hardship. The 1993 New Zealand Human Rights Act⁴⁸ protects against discrimination based on religion, which can include conscientious objection. Employers are required to consider reasonable accommodations.

We are faced with the task of modernising labour codes and professional codes of ethics to reflect developments in the sciences and the legitimate demands that will be made by those involved in labour relations. Balancing the right to conscientious objection in the workplace involves several key considerations like Reasonable Accommodation⁴⁹ – employers are generally required to make reasonable accommodations for employees with conscientious objections, provided it does not cause undue hardship to the business. Essential Duties – in cases where the objection pertains

---

⁴⁴ Basic-Law: Freedom of Occupation (1994), <https://m.knesset.gov.il/EN/activity/documents/BasicLawsPDF/BasicLawOccupation.pdf> [accessed: 18.05.2024]; Basic-Law: Human Dignity and Liberty (1992), <https://main.knesset.gov.il/EN/activity/documents/BasicLawsPDF/BasicLawLiberty.pdf> [accessed: 20.05.2024].

⁴⁵ The Constitution of the Republic of South Africa, <https://www.gov.za/documents/constitution/constitution-republic-south-africa-04-feb-1997> [accessed: 20.05.2024].

⁴⁶ Labour Relations Act 66 of 1995, <https://www.gov.za/documents/labour-relations-act> [accessed: 20.05.2024].

⁴⁷ The Fair Work Act 2009, https://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/fwa2009114/ [accessed: 20.05.2024].

⁴⁸ Human Rights Act 1993, <https://www.legislation.govt.nz/act/public/1993/0082/latest/DLM304212.html> [accessed: 21.05.2024].

⁴⁹ Reasonable accommodation due to conscience objection involves adjusting policies or practices to respect an individual's deeply held beliefs or values, even when they conflict with certain requirements or duties, while still maintaining the essential functions of a job or activity.

to essential job duties, accommodations may be more challenging to implement. Non-Discrimination – employers must ensure that employees are not discriminated against or unfairly treated because of their conscientious objections.⁵⁰

Conscientious objection in labor law is a complex issue, reflecting the need to balance employees' rights to act according to their deeply held beliefs with employers' needs to maintain effective operations. International frameworks provide general protections for freedom of conscience, but national laws and policies vary significantly. The common legal approach involves requiring employers to provide reasonable accommodations for conscientious objections, provided this does not cause undue hardship to the business [Kožmiński 2020, 92].

Court rulings and legal precedents play a significant role in shaping the policies and practices surrounding conscientious objection in the workplace [Barancová, 2019, 101]. Issues of moral and religious values and the resulting positions will clash with the rights of individuals and *vice versa*. This may also implicate medical assistance, regulation of conception, and state policies as in *Burwell v. Hobby Lobby Stores, Inc.*⁵¹ [Ondrášek 2015, 66].

4. Education, Training, Upbringing

The concept of Conscientious objection intersects with education, training, and upbringing in various ways, influencing how individuals form their moral and ethical frameworks and how society accommodates and respects those frameworks. Incorporating ethics and moral philosophy in school curricula can help students understand the foundations of conscientious objection. Teaching about historical and contemporary figures who have practiced conscientious objection⁵² can provide students with role models and a broader understanding of the concept. Education systems that emphasize critical thinking and individual reasoning enable students to form

---

⁵⁰ Cf. *Ladele and McFarlane v. The United Kingdom*, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-111187%22%5D> [accessed: 21.05.2024].

⁵¹ *Burwell v. Hobby Lobby Stores, Inc.*, 573 U.S. 682 (2014), <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/573/682/> [accessed: 06.05.2024].

⁵² Gándhí, Luther King.

their own beliefs and principles. Encouraging open discussions and debates on controversial issues can prepare students to articulate and defend their conscientious objections.

Schools offer education on various religious and cultural traditions, many of which include principles related to conscientious objection. Respect for diversity in beliefs and practices can be fostered through inclusive education policies. Respect for one's own history and tradition is also a contemporary challenge.

Some countries provide alternative forms of national service for conscientious objectors, such as community service or non-combatant roles. Training programs can include modules on human rights and the ethical implications of military service to support those who may face moral dilemmas. In professions such as medicine or law, training programs can include discussions on conscientious objection, particularly in areas like euthanasia, abortion, or capital punishment. Providing frameworks for ethical decision-making can help professionals navigate conflicts between their duties and personal beliefs [Navarro-Valls, Martínez-Torrón, and Valero Estrarellas 2022, 65].

Parents play a crucial role in shaping their children's values and beliefs, including views on conscientious objection. Families that emphasize critical thinking, moral reasoning, and ethical behavior are more likely to raise children who understand and may practice conscientious objection. Communities with strong religious or ethical traditions may instill values that support conscientious objection [Henríquez 2020, 369ff.]. Social environments that respect and support individual beliefs contribute to a culture where conscientious objection is understood and accepted. Laws and policies that recognize and protect the right to conscientious objection are crucial. This includes provisions for alternative service and protection against discrimination.

In conclusion, conscientious objection is a multifaceted issue that intersects with education, training, and upbringing in significant ways. By fostering an environment of respect, critical thinking, and ethical reasoning, societies can better support individuals who choose to act according to their deeply held beliefs. A new challenge in this area is undoubtedly curricula that are not in line with the religious beliefs of children or their

parents. They therefore do not consider these curricula to be in line with the best interests of the child. These are primarily issues of intelligent design, preparation for parenthood and sex education, respectively. In this sphere, it is undoubtedly significant to recall the functionality of treaties and agreements between States and churches and religious societies. These can be used to negotiate specific rights for whole collectives of believers, depending on their religious needs.

5. Technological and Scientific Developments

The importance of ethics, morals and, ultimately, law not lagging behind the development of science and technology is particularly crucial where research touches on the very essence of human life. We are facing new ethical challenges. Advances in medical technology, such as genetic engineering and reproductive technologies, continually raise new ethical issues where conscientious objection may become relevant. As technology and society evolve, policies and laws need to be adapted to address new forms of conscientious objection.

One of the focal points is undoubtedly the area of bioethics. Medical Procedures: Advances in reproductive technologies (e.g., IVF, genetic screening), stem cell research, and end-of-life care (e.g., euthanasia, palliative sedation) raise ethical questions. Medical professionals may object to participating in procedures they find morally objectionable. Genetic Engineering: CRISPR and other gene-editing technologies pose ethical concerns about altering human DNA. Researchers and practitioners may face moral dilemmas regarding genetic modifications and enhancements.⁵³

Artificial intelligence doesn't just affect the media. The development of autonomous weapons and drones introduces new ethical issues. Individuals may object to participating in or developing technologies designed for lethal autonomous operations. AI-driven surveillance technologies raise privacy concerns. Developers and users might refuse to engage in creating or using technologies that they believe infringe on civil liberties. The

---

⁵³ Cf. Ethical and juridical foundations of conscientious objection for health care workers, https://www.researchgate.net/publication/7490944_Ethical_and_juridical_foundations_of_conscientious_objection_for_health_care_workers [accessed: 21.05.2024].

collection and analysis of vast amounts of personal data can conflict with beliefs about privacy and informed consent. Data scientists and IT professionals may object to projects that they perceive as invasive or unethical. The development and deployment of AI systems that perpetuate bias and discrimination may lead to conscientious objections from those who seek to promote fairness and justice. Advances in environmental science can lead to ethical conflicts regarding sustainable practices. Individuals may object to participating in industries or projects that they believe harm the environment. Technologies designed to mitigate climate change, such as geoengineering, raise ethical concerns about unintended consequences. Scientists and engineers may object to these interventions based on potential risks.

Legislation may need to evolve to protect conscientious objectors in the context of new technologies and scientific practices. This includes providing legal frameworks that recognize the right to object and offer alternatives. Ensuring that laws keep pace with technological advancements is crucial for protecting individual rights and addressing emerging ethical concerns. Organizations and institutions should develop clear policies regarding conscientious objection in the context of technological and scientific work. This includes providing guidelines and support for employees who raise ethical concerns. Institutions can foster an environment of open dialogue and ethical reflection, allowing individuals to voice their objections and seek accommodations. Professional associations can update their codes of ethics to address new technological and scientific developments. Increasing public awareness about the ethical implications of technological and scientific advancements can foster a more supportive environment for conscientious objection. Educational initiatives that promote understanding of bioethics, data privacy, AI ethics, and environmental sustainability can help shape informed societal attitudes. The important thing is Balancing Innovation and Ethics. Societies must balance the drive for innovation with ethical considerations. Public discourse and policy development should reflect this balance, ensuring that technological progress does not come at the expense of ethical principles. Engaging diverse stakeholders, including ethicists, technologists, policymakers, and the public, can lead to more nuanced and inclusive approaches to conscientious objection.

Conclusion

Societal attitudes towards conscientious objection significantly influence policy and practice, shaping how laws and institutions respond to individuals who refuse participation in certain activities based on personal beliefs. The level of public support or opposition can determine the extent of legal protections and accommodations available to conscientious objectors. When public opinion strongly supports conscientious objection, there is greater pressure on legislators to enact laws that protect the rights of objectors. For instance, during times of widespread anti-war sentiment, there tends to be more leniency and understanding toward those who refuse military service. Conversely, in societies where there is strong opposition to conscientious objection, legal frameworks may be more restrictive, offering fewer protections and alternatives. Public backlash can lead to punitive measures against objectors.

Societies with diverse cultural and religious backgrounds may be more inclined to respect and accommodate conscientious objections, recognizing them as expressions of deeply held beliefs. In more homogeneous societies, or those with dominant cultural or religious norms, there might be less tolerance for dissenting views, leading to stricter enforcement of participation in specific activities. Strong public support for conscientious objection often translates into comprehensive legal protections. This includes recognizing conscientious objection as a legitimate reason to avoid specific activity. Legal systems may also ensure that objectors are not discriminated against in other areas of life, such as employment or education.

In addition, it is necessary to reflect the reality of religious and cultural differences in society and, at the same time, the need for social cohesion [Proeschel 2007, 156]. Conscientious objection is a very complex concept that later narrowed from the initial broad issue of whether to follow the law of the sovereign or the moral law to the possibility of refusing military service to encompass a variety of moral issues and religious claims in different areas of human life. The challenges outlined above related to the need for legal frameworks for the possibility to exercise conscientious objection highlight the importance of human dignity, human rights, freedom of thought, conscience and religion. The areas and challenges we have

identified are not an exhaustive list, but an outline of the issues we will be increasingly involved in.

We are convinced that it is the role of states to create legal frameworks that allow the exercise of their own convictions to the maximum extent possible, which is also a significant manifestation of a modern democratic society. It is the task of legal scholarship and lawyers, but also of experts in the fields of morality, theology, sociology, cultural studies, religious studies and other sciences, to contribute by exploring this issue to the creation of these legal frameworks that do not exclude anyone, but on the contrary, seek to incorporate contemporary cultural and religious plurality into a functional and solidary human society.

REFERENCES

- Barancová, Helena. 2019. *Sloboda viery a náboženstva v pracovnom práve a judikatúra súdov*. Bratislava: Sprint.
- Henríquez, Tomás. 2020. "Parental Rights in Education in the European Jurisprudence. What the European Court gets right, and what it gets wrong." In *The Battle for Religious Freedom. Jurisprudence and Axiology*, edited by Marta Mazur, 369-408. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.
- Christians, Louis-Léon. 2007. "Le droit à l'objection de conscience et la conclusion par les Etats membres de l'Union européenne de Concordats avec le Saint-Siège. A propos d'une opinion du Réseau européen d'experts indépendants en matière de droit fondamentaux." In *Výhrada vo svedomí/Conscientious Objection*, edited by Michaela Moravčíková, 333-50. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví.
- Koźmiński, Krzysztof. 2020. "Legal Regulation of Business Activity and Implementation of the Principle of Freedom of Conscience and Religion." In *The Battle for Religious Freedom. Jurisprudence and Axiology*, edited by Marta Mazur, 89-128. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.
- Martínez-Torrón, Javier. 2015. "Conscientious objections. Protecting freedom of conscience beyond prejudice." In *Routledge Handbook of Law and Religion*, edited by Silvio Ferrari, 131-51. London: Routledge.
- Moravčíková, Michaela. 2007. "Matter of Values, Church Policy and Sociopolitical Dimensions of the Non-Acceptance of the Agreements on the Right to Exercise Objections in Conscience in the Slovak Republic in 2006." In *Výhrada vo svedomí/Conscientious Objection*, edited by Michaela Moravčíková, 367-83. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví.
- Moravčíková, Michaela. 2014. *Ludské práva, kultúra a náboženstvo*. Praha: Leges.

- Navarro-Valls, Rafael, Javier Martínez-Torrón, and María J. Valero Estrarellas. 2022. *Eutanasia y objeción de conciencia*. Madrid: Palabra.
- Ondrášek, Lubomír M. 2015. "Antikoncepčia a náboženská sloboda: Burwell v. Hobby Lobby." In *Rozhodovacia činnosť súdov a náboženstvo*, edited by Daniel Krošlák, and Michaela Moravčíková, 66-75. Bratislava: Wolters Kluwer.
- Potrzeszcz, Jadwiga. 2023. *Aksjologia systemu prawa. Teoria i praktyka*. Warszawa: Akademia Wymiaru Sprawiedliwości.
- Proeschel, Claude. 2007. "Objection de Conscience et cohésion sociale." In *Výhrada vo svedomí/Conscientious Objection*, edited by Michaela Moravčíková, 156-68. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví.
- Robbers, Gerhadr. 2012. "Law, Religion and Belief in Germany." In *Religion, Rights and Secular Society. European Perspectives*, edited by Peter Cumper, and Tom Lewis, 58-75. Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Turchi, Vincenzo. 2007. "Il cocetto generale di Obiezione di Consienza l'esperienza giuridica italiana, con riferimento di diritto comparato." In *Výhrada vo svedomí/Conscientious Objection*, edited by Michaela Moravčíková, 81-143. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví.

PRAWO PATRONATU W USTAWODAWSTWIE POLSKIM W OKRESIE 1918-1939

THE RIGHT OF PATRONAGE IN POLISH LEGISLATION IN THE PERIOD 1918-1939

Dr Ryszard Pankiewicz

Akademia Zamojska, Polska

e-mail: ryszard.pankiewicz@akademiazamojska.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-2574-0550>

Abstrakt

Okres II Rzeczypospolitej był szczególnym czasem w historii Polski, w którym odradzający się naród po okresie przebywania pod zaborami podjął wysiłek kształtowania ustroju i struktur administracji publicznej oraz ustawodawstwa polskiego. Szczególnym obszarem regulacji prawnych było ukształtowanie ram prawnych dotyczących relacji ze Stolicą Apostolską oraz ustawodawstwa krajowego odnoszącego się do tych samych osób – obywateli i wiernych Kościoła katolickiego. Do istotnych wspólnych spraw należało uregulowanie finansowego wsparcia Kościoła katolickiego przez państwo i wiernych świeckich. Zasadniczym przedmiotem opracowania jest analiza przepisów prawnych dotyczących sytuacji prawnej patrona (opiekuna kościoła) i jego uprawnień oraz zobowiązań w świetle obowiązujących w badanym okresie regulacji prawnych, w tym w okresie przejściowym prawa państw zaborczych oraz prawa krajowego. W artykule także zwrócono uwagę na doniosłość analizowanej instytucji patronatu, czego potwierdzeniem jest orzecznictwo Najwyższego Trybunału Administracyjnego i Sądu Najwyższego oraz debata parlamentarna w przedmiocie uregulowania tego prawa przez Sejm.

Słowa kluczowe: relacje Kościół-państwo, prawo patronatu, finansowanie kościołów i związków wyznaniowych

Abstract

The period of the Second Polish Republic was a special time in the history of Poland, when the nation, reborn after a period of partition, made an effort to shape the system and structures of public administration and Polish legislation. A special area of legal regulations was the development of the legal framework regarding relations

with the Holy See and national legislation relating to the same persons – citizens and faithful of the Catholic Church. Important common issues included regulating the financial support of the Catholic Church by the state and the lay faithful. The main subject of the study is the analysis of legal provisions concerning the legal status of the patron (church guardian) and his rights and obligations in the light of the legal regulations in force in the period under examination, including the transitional period of the law of the occupying states and national law. The article also draws attention to the significance of the analyzed institution of patronage, which is confirmed by the case law of the Supreme Administrative Tribunal and the Supreme Court as well as the parliamentary debate on the regulation of this right by the Sejm.

Keywords: Church-state relations, patronage law, financing of churches and religious associations

Wprowadzenie

Okres II Rzeczypospolitej z uwagi na odradzające się państwo polskie był bardzo ważny pod każdym względem, w tym społecznym, gospodarczym i politycznym. Jednym z zasadniczych kwestii było także powstanie systemu prawnego, który gwarantowałby sprawne działanie państwa. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. obowiązywały na poszczególnych obszarach Polski uregulowania państw zaborczych, które stanowiły podstawę prawną regulacji stosunków społecznych. Władze rządowe podjęły działania nad organizacją całego państwa, w tym także proces unifikacji prawa, który w konsekwencji „stawiał” państwo polskie na nowych stabilnych fundamentach prawnych. W niniejszym artykule zostaną poddane analizie regulacje prawne dotyczące prawa patronatu państw zaborczych obowiązujące na Ziemiach Odzyskanych przez Rzeczpospolitą oraz w ustawodawstwie krajowym i orzecznictwie sądów powszechnych, a także polemika parlamentarna w Sejmie ustawodawczym obejmująca prawo patronatu.

1. Regulacje prawa patronatu na ziemiach polskich po odzyskaniu niepodległości

Sytuacja prawna patronów w ustawodawstwie państw zaborczych znacząco różniła się od siebie. Po byłym zaborze pruskim¹ głównie

---

¹ Por. ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o tymczasowej organizacji zarządu b. dzielnicy pruskiej, Dz. U. Nr 64, poz. 385.

obowiązywały przepisy ustawy z dnia 20 czerwca 1875 r. *o zarządzie majątków w gminach kościelnych katolickich*² i Landrechtu Pruskiego³, a w byłym zaborze austriackim przepisy powstałe począwszy od końca XVIII w.⁴ [Abraham 1926, 166; Kumaniecki 1930, 240]. Sytuacja odmiennie ukształtowała się na ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego z uwagi na niemal całkowite zniesienie prawa patronatu ukazami carskimi z 1864⁵ i 1865 r.⁶ W pozostałych zaś sprawach kościelnych obowiązywały przepisy powstałe w okresie Królestwa Polskiego⁷ [Kumaniecki 1930, 240]. Potwierdzeniem obowiązywania i stosowania tych przepisów były np. okólniki, tj. urzędowe pisma organów administracyjnych skierowanych do niższych organów

² W § 39-41 ustawy z 1875 r. określono stanowisko patronów i przeprowadzenie spraw patronackich. Zgodnie z prawem w skład Gminnej Rady Kościelnej oprócz parocha i członków z wyboru (od 4-10) wchodził patron. W ustawie określono m.in. sytuację patrona wobec dozoru kościelnego, odwołanie się do dozoru wobec sprzeciwu patrona do Urzędu Wojewódzkiego (tzw. rezolut budowlany uchylający sprzeciw), odwołanie się od decyzji Urzędu Wojewódzkiego do Ministerstwa W.R. i O.P. w terminie 14 dni. Ustawa określała wyłącznie trybu postępowania administracyjnego. Sprawę dodatków do podatków na rzecz gmin katolickich określono w ustawie z dnia 14 lipca 1905 r. (G.S. 179) oraz rozporządzeniu wykonawczym z dnia 24 marca 1906 r. Zgodnie z tymi przepisami dodatki kościelne mogły być nałożone tylko w sytuacji, w której nie wystarczały dochody z majątku kościelnego lub pochodzące ze świadczeń patrona i innych zobowiązanych do tego osób. Zob. Kumaniecki 1930, 241-42.

³ Por. Powszechne pruskie prawo krajowe § 707, 708, 709, II.11.

⁴ Obowiązywała ustawa z dnia 15 sierpnia 1866 r. *o pokryciu kosztów stawiania i utrzymywania budynków kościelnych i plebańskich w parafiach wyznania katolickiego, tudzież sprawiania przyrządów i sprzętów kościelnych* (Dz.U.K. Nr 28), która była znowelizowana ustawami z dnia 16 kwietnia 1869 r. (Dz.U.K. Nr 25) i z dnia 20 sierpnia 1905 r. (Dz.U.K. Nr 100) oraz ustawą z dnia 26 lipca 1919 r. zmieniającą postanowienia § 8 a i § 16 galicyjskiej ustawy z dnia 15 sierpnia 1866 r. *o konkurencji kościelnej*, w brzmieniu noweli z dnia 16 kwietnia 1896 r., obowiązująca na terytorium b. Galicji (Dz. U. Nr 67, poz. 405).

⁵ Ukaz Najwyższy z 14/26 lipca 1864 r. *o kolatorii w parafiach rzymsko-katolickich oraz o porządku wybierania proboszczów greko-unickich i zawiadywania własnością greko-unickich cerkwi*, Dz.P.K.P. t. LXII, s. 281 i n.

⁶ Ukaz Najwyższy z 14/26 grudnia (Dz.P.K.P. t. LXIII, s. 378) wprowadzał kierowanie przez administratorów parafiami łacińskimi. Ukaz dotyczył większości parafii w byłym Królestwie, tj. 1471 parafii (ogółem było 1638 parafii). Tym samym patroni tych kościołów pozbawieni zostali faktycznego wykonywania przywileju prezenty.

⁷ Dekret królewski ustanawiający dozory kościelne i zasady utrzymania budowli kościelnych, 6/18 marca 1817 r. (Dz.P.K.P. t. VI, s. 244-49) oraz dekret królewski uzupełniający przepisy dekretu z dnia 6/18 marca 1817 r., 25 grudnia/6 stycznia 1823/1824 r. (Dz.P.K.P. t. VIII, s. 320-50).

w zakresie m.in. stosowania odpowiednich przepisów prawnych⁸ [Jaworski 1920, 703-704].

Na zachodzie Polski tymczasowo stosowane były ustawy i przepisy niemieckie⁹. Niemiecki Kodeks cywilny¹⁰ regulował prawo posiadania rzeczy, jednakże nie określał uprawnień posiadania praw, o ile zgodnie z § 96 Kodeksu nie stanowiło ono części składowej gruntu. W Kodeksie określono, przy spełnieniu określonych przesłanek, zasady ochrony posiadania przy służebnościach gruntowych i ograniczonych służebnościach osobistych. Posiadanie prawa patronatu nie było przedmiotem Kodeksu cywilnego, ale określono je w Powszechnym Prawie Krajowym (II. 11 § 576, 605) [Lisowski 1933, 379; Dąbrowski 1937, 114]. Zgodnie z przyjętą zasadą, przepisy te obowiązywały na zachodnich ziemiach Rzeczypospolitej.

Na terenach byłej Galicji przestrzegane były przepisy obowiązujące pod zaborem austriackim¹¹. Pierwotna treść regulacji w poszczególnych

---

⁸ Zob. Okólnik Ministra Spraw Wewnętrznych do wszystkich Przewodniczących Wydziałów Powiatowych z dnia 10 grudnia 1919 r. w sprawie dozorów kościelnych (806, SP. 1618/2), Dz. U. M.S.W. z 1920 r., Nr 6, poz. 849, w którym określono, że organem nadzoru nad dozorami kościelnymi w I instancji jest Starosta, któremu przysługiwały prawa dawnego naczelnika powiatu, określone w instrukcji z dnia 15/27 marca 1863 r. o budowie, restauracji i reparacji kościołów i innych zabudowań parafialnych w parafiach rzymskokatolickich, Dz.P.K.P. t. LXI, s. 165-78.

⁹ Zob. przedmowę do Kodeksu cywilnego obowiązującego na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej: „[...] wedle art. 2 ustawy z 1 sierpnia 1919 r. poz. 385/64 DURP kodeks cywilny niemiecki (jak i inne niemieckie ustawy czy rozporządzenia) obowiązuje tymczasowo na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej nadal w tem brzmieniu, w jakim obowiązywał na tem terytorium w chwili jego ostatecznego oderwania od Rzeszy niemieckiej wzgl. wejścia w życie powyższej ustawy. Wprowadzenie do jego tekstu zmian możliwe było tylko na drodze ustawodawczej. Skoro to zaś nie nastąpiło, rzeczą wydawcy jest jedynie przełożenie tekstu oryginalnego a zarazem wskazanie, jakich zmian w praktyce dokonać w nim, należy ze względu na jego obowiązywanie na polskim obszarze państwowym” [Lisowski 1933, 5-6]; *Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej (Przekład urzędowy)*, t. X, Wydawnictwo Ministerstwa Sprawiedliwości. Zbioru ustaw ziem zachodnich, T. X, Warszawa-Poznań 1923.

¹⁰ Bürgerliche Gesetzbuch (Niemiecki kodeks cywilny) z dnia 18 sierpnia 1896 r., przekład na język polski, w: *Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*; zob. także: Lisowski 1933, 1-1045.

¹¹ Patronat kościelny był uregulowany w § 32-34 ustawy z dnia 7 maja 1874 r. określającej przepisy o uregulowaniu zewnętrznych stosunków prawnych Kościoła katolickiego (Dz.P.P. Nr. 50).

zakresach była zmieniana przez parlament Rzeczypospolitej. Przykładem jest ustawa z dnia 26 lipca 1919 r. zmieniająca postanowienia § 8 i § 16 galicyjskiej ustawy z dnia 15 sierpnia 1866 r. o konkurencji kościelnej. Ustawa, która nowelizowała przepisy dotyczące m.in. ponoszenia kosztów na wybudowanie i utrzymanie budynków kościelnych¹² [Jaworski 1920, 704-705], regulowała w § 16 udział patrona na nowych zasadach przy pertraktacjach konkurencyjnych¹³. Patron mógł w nich uczestniczyć osobiście lub przez swojego zastępcę. Ustawa weszła w życie 1 sierpnia 1919 r., a zobowiązaniem do jej wykonania był Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Ponadto, na terenach dawnego zaboru austriackiego spory z zakresu prawa patronatu były rozpatrywane w zależności od przedmiotu w dwóch trybach, administracyjnym i sądowym. Wszelkie spory o istnienie prawa patronatu były rozstrzygane przez władzę administracyjną w porozumieniu z władzą kościelną¹⁴. Właściwości sądowej poddane były sprawy sporne dotyczące ustalenia, komu przysługuje prawo patronatu nad kościołem lub beneficjum¹⁵.

¹² Ustawa zmieniająca postanowienia § 8 a i § 16 galicyjskiej ustawy z dnia 15 sierpnia 1866 r. o konkurencji kościelnej (Dz.U.K. Nr. 28), w brzmieniu noweli z dnia 16 kwietnia 1896 r. (Dz.U.K. Nr 25), obowiązująca na terytorjum b. Galicji z dnia 26 lipca 1919 r. (Dz. U. 1919 nr 67 poz. 405).

¹³ „[...] § 16. Do pertraktacji konkurencyjnej wezwane będą wszystkie do konkurencji obowiązane strony równoczesnym ostrzeżeniem, iż na wypadek niestawienia się uznane będą za przyzwalające na zamierzoną budowę, tudzież do dodatków na nie wypadających pociągnięte zostaną. Patron ma prawo użycia w miejsce swoje umocowanego do tej czynności zastępcy. Przy rozprawie konkurencyjnej ma jeden głos każda moc fundacji, umowy lub ustawy do konkurencji obowiązana strona, a mianowicie ordynarjat, paroch, patron, z każdej z każdej gminy pełnomocnik, obrany bezwzględnią wielkością głosów przez parafian tegoż samego obrządku, prawo wyboru w gminie mających. Każdej z tych stron należy się głos bez względu na to, czy w danym razie przyczynią się do pokrycia kosztów. Do powzięcia uchwały potrzebna jest bezwzględnią większość głosujących (tamże).

¹⁴ Zob. Ustawa z dnia 1 sierpnia 1895 r. o wykonywaniu sądownictwa i o właściwości sądów zwyczajnych w sprawach cywilnych (Norma jurysdykcyjna) oraz Ustawa z dnia 1 sierpnia 1895 r. zaprowadzająca Ustawę o wykonywaniu sądownictwa i właściwości Sądów zwyczajnych w sprawach cywilnych (Dz ust p m 110). Zob. <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/en/dlibra/publication/83892/edition/79678/ustawa-z-dnia-1-sierpnia-1895-o-wykonywaniu-sadownictwa-i-wlasciwosci-sadow-zwyczajnych-w-sprawach-cywilnych-norma-jurysdykcyjna-razem-z-ustawa> [dostęp: 20.10.2024].

¹⁵ „[...] Natomiast spory o to, komu przysługuje prawo patronatu nad kościołem lub beneficjum, należą do sądu w myśl ustawy z dnia 7 maja 1874 r. o uregulowaniu zewnętrznych stosunków

Prawo patronatu właściwe państwu było szczególnie chronione zgodnie z ustawą z dnia 31 lipca 1919 r. *o utworzeniu Prokuratorji Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej*¹⁶ [Kumaniecki 1920, 29-33]. Zgodnie z art. 3 ust. 6 do majątku Państwa i do podmiotów prawnych, które pod względem zastępstwa i porady prawnej stały na równi ze Skarbem Państwa, należało prawo patronatu przysługujące państwu i podmiotom prawnym wymienionym w ust. 1¹⁷ i 5¹⁸ ustawy. W kompetencji zastępstwa prawnego państwa także był m.in. majątek kościelny i majątek beneficjów duchownych w sytuacji, gdy chodziło o pierwotne fundowanie kościoła albo duchownego beneficjum (art. 3 ust. 8)¹⁹. Zastępstwo prawne w tym zakresie ustało po wejściu w życie Konkordatu z 1925 r.²⁰ i przepisów wykonawczych²¹.

---

prawnych kościoła katolickiego, Dz. u. p. Nr. 50, § 33. W myśl § 34 tej ustawy spory wynikające z istniejącego patronatu należą do władz administracyjnych. Tylko gdy patron domaga się uznania wolności od świadczeń z szczególnych powodów prywatno-prawnych, może udać się na drogę sądową, a władza administracyjna wydaje tymczasem prowizoryczne konieczne zarządzenia [Windakiewicz 1926, 30-31].

¹⁶ Dz. U. Nr 65, poz. 390.

¹⁷ Ust. 1: „Majątek Państwa w ogóle, a więc wszystkie państwowe podatki, opłaty, czynsze, daniny, monopole, dobra i lasy państwowe, królewszczyzny, wszelkie roszczenia państwowe, fundusze państwowych kolei żelaznych, państwowe przedsiębiorstwa i zakłady wszelkiego rodzaju i wszelkie w ogóle do prowadzenia gospodarstwa państwowego przeznaczone przedsiębiorstwa i instytucje”.

¹⁸ Ust. 5: „Wszelki majątek ruchomy, prawa i wszelkie fundusze, pozostające pod zarządem władz państwowych podczas trwania tego zarządu, oraz te fundusze, instytucje, przedsiębiorstwa i zakłady, za których rentowność Skarb Państwa przyjął gwarancję, lub które w całości lub w części ze Skarbu Państwa są dotowane lub finansowane, a za ich niedobory Skarb Państwa jest odpowiedzialny”.

¹⁹ Art. 3 ust. 8: „Majątek kościelny i majątek beneficjów duchownych, o ile chodzi o pierwotne fundowanie kościoła albo duchownego beneficjum lub o nienaruszalność majątku zakładowego, lub tym majątkiem administrują władze państwowe, a nie, o ile chodzi o zastępstwo lub ściąganie bieżących pożytków z majątku, istniejących już kościołów lub duchownych beneficjów: następnie majątek zakładowy istniejących duchownych zakładów, klasztorów i wspólności duchownych w ogóle”; zob. także: Windakiewicz 1926, 95-97.

²⁰ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (Ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 23 kwietnia 1925 r. – Dz. U. R. P. z 1925 r. Nr 47, poz. 324) [dalej: Konkordat].

²¹ Dz. U. Nr 107, poz. 967; „[...] Atoli aż do wydania przez Radę Ministrów rozporządzenia, przewidzianego w § 5 rozp. Prezydenta Rzplitej z 9 grudnia 1924 Dz.U. Nr. 107 poz. 967, a uchylającego zastępstwo kościołów i zakonów przez Prokuratorję Generalną, Prokuratorja

Mimo ustania zastępstwa procesowego, Prokuratoria Generalna udzielała opinii w kwestii prawa patronatu władzom administracyjnym w zakresie prawa partykularnego nieuchylonego przez Konkordat, zwłaszcza w byłym zaborze austriackim²².

W art. 21 Konkordatu określono „intencję” uregulowania prawa patronatu na podstawie nowego układu zawartego między Kościołem i państwem. Do tego czasu miały zastosowanie przepisy prawa świeckiego, które nie było sprzeczne z podpisanym układem i prawem kanonicznym. Należy podkreślić, że prawo patronatu było jednym z głównych elementów majątkowego prawa kościelnego, dlatego było interpretowane także w związku z innymi przepisami Konkordatu, które dotyczyły autonomii Kościoła w sprawach majątkowych. W tym zakresie odbyła się dyskusja doktryny m.in. co do określenia właściwości gminy kościelnej, rady parafialnej i dozorów kościelnych do występowania wobec patrona z roszczeniami budowy kościołów i budynków plebańskich. Sprawa ta była przedmiotem szczegółowej analizy, zwłaszcza w byłym zaborze pruskim, w którym stan prawny w tym zakresie był złożony [Cichowicz 1933, 33-40].

2. Prawo patronatu w ustawodawstwie zwykłym

W II Rzeczypospolitej Polskiej sytuację prawną patronów uregulowała ustawa z dnia 17 marca 1932 r. *o składkach na rzecz Kościoła katolickiego*²³. Zgodnie z tym aktem, na pokrycie potrzeb kościelnych parafii mogły być przeznaczone składki (art. 1). W ustawie określono, m.in. obowiązek osób do uiszczania składek zwyczajnych i nadzwyczajnych (art. 3 w zw. z art. 2), podstawę naliczania składek (art. 4 i 5), tryb uchwalenia składek przez zgromadzenie parafialne oraz skład przedstawicielstwa (art. 6)²⁴. W art. 6 ustawy

---

Generalna zastępować będzie majątkowe sprawy kościoła katolickiego i zakonów katolickich, o ile władza kościelna lub zakonna nie zechce skorzystać z prawa samoistnego występowania wobec sądów. Rozporządzeniem Rady Ministrów Z dnia 16 grudnia 1925 Dz. U. Nr. 127 poz. 904 uchylono właśnie obowiązek Prokuratorji Generalnej do zastępowania majątków kościelnych” [Windakiewicz 1926, 97]; zob. także: Laniewski i Kopystiański 1933, 70.

²² Zob. *Sprawozdanie Prezesa Prokuratorji Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej za rok 1927*, Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej (1919-1951), PG., Warszawa 1928, s. 31.

²³ Dz. U. 1932.35.358; zob. także: Laniewski i Kopystiański 1933, 72-80.

²⁴ Regulamin wyboru przedstawicielstwa zgodnie z ustawą miało określać rozporządzenie

potwierdzono świadczenia, jakie spoczywały na patronach: „[...] W parafiach, mających patrona, zobowiązanego do szczególnych świadczeń wobec kościoła, liczba członków przedstawicielstwa zwiększa się o osobę patrona lub jego zastępcę. Patron lub jego zastępca muszą odpowiadać warunkom art. 13 niniejszej ustawy [...]”²⁵. Patron był jednak zwolniony z uiszczania składek nadzwyczajnych oraz inne osoby, obowiązane z mocy przepisów do specjalnych stałych świadczeń na rzecz parafii, o ile udział patronacki lub roczna wartość tych świadczeń przewyższa kwotę składki, przypadającej w danym roku od wspomnianych osób. W przeciwnym razie osoby te zobowiązane były do uiszczenia nadwyżki. Jak dalej określała ustawa, udział patronacki wynosił ustaloną przez przepisy prawne część składki nadzwyczajnej (art. 9). Zgodnie z prawem, składki nadzwyczajne można było uchwalać „[...] tylko na wydatki związane z budową, przebudową i konserwacją świątyń oraz innych budynków kościelnych, jak również na wydatki, związane z założeniem, urządzeniem i rozszerzeniem cmentarzy grzebalnych, gdy zwyczajne, przeznaczone dla tych celów, dochody kościelne okażą się nie wystarczające” (art. 9). Składka nadzwyczajna mogła być uchwalona jednocześnie i rozłożona na kilka lat [tamże, 39].

Składka zwyczajna i nadzwyczajna podlegała obowiązkowemu uiszczeniu (art. 7 i 15). W sytuacji, w której osoba zobowiązana do świadczenia nie dokonała wpłaty do właściwego komitetu, mimo iż wcześniej została powiadomiona pisemnie przez radę parafialną (składka zwyczajna) lub komitet wykonawczy (składka nadzwyczajna) o wysokości składki i o terminie jej płatności, należność podlegała egzekucji administracyjnej. Organem właściwym do jej przeprowadzenia były zarządy gmin, które wszczynały tryb egzekucyjny po wniesieniu wniosku komitetu wykonawczego. Podstawą prawną działania zarządu gmin były przepisy wykonawcze²⁶.

Należy zauważyć, że zgodnie z ustawą na patronie spoczywał obowiązek współuczestniczenia w budowie, przebudowie kościoła i budynków parafialnych, jednakże nie określono w niej, jaki organ może występować

Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych.

²⁵ Zob. Glinkowski 2007, 184.

²⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o postępowaniu przymusowym w administracji, Dz. U. Nr 36, poz. 342.

w imieniu parafii w sytuacji, w której patron kwestionowałby swój obowiązek lub posiadanie patronatu. Doktryna w różny sposób zapatrywała się na tę sprawę. Występował pogląd, że prawo reprezentacji parafii w sporze z patronem posiadał dozór i reprezentacja parafialna. Stanowisko takie budziło jednak wątpliwości, dlatego postulowano nowelizację ustawy w zakresie zastępstwa parafii przez radę parafialną lub komitet wykonawczy, zarówno w sprawach spornych i niespornych. Ponadto, ustawa nie określała środków odwoławczych, które można był wnieść przeciwko opodatkowaniu parafian, w tym patrona [tamże, 39-40].

Ustawa o składkach na rzecz Kościoła katolickiego uchylała wszystkie dotychczasowe przepisy dotyczące pobierania podatków, względnie składek kościelnych, z wyjątkiem przepisów określających wymiar udziału patrona (datku patronackiego) (art. 17)²⁷. Przepisy dotyczące udziału patrona miały pozostać w mocy do czasu zawarcia nowego układu zgodnie z art. 21 Konkordatu. Należy przyjąć, że ustawa z 1932 r. unifikowała przepisy prawne w Rzeczypospolitej w zakresie zarządu majątkiem kościelnym (art. 17). Sprawy wszczęte na podstawie uchwał reprezentacji gminnych i dozorów kościelnych w województwach poznańskim, pomorskim oraz na podstawie uchwał konkurencyjnych w województwach krakowskim, lwowskim, tarnopolskim i stanisławowskim musiały być zakończone w ciągu jednego roku od chwili wejścia w życie ustawy. Sprawy, które nie zostały zakończone w tym czasie, ustawodawca powierzał komitetom wykonawczym określonych w obowiązującej ustawie. Wraz z wejściem w życie ustawy, tj. od 1 stycznia 1934 r., ustały uprawnienia podatkowe dozorów kościelnych i reprezentacji parafialnych. Prawo do zarządu majątkiem kościelnym posiadały rady parafialne, zaś w sprawie podatków powołane przez ustawę organy [tamże, 38].

Ustawa o składkach obowiązywała na całym terytorium Rzeczypospolitej z wyjątkiem województwa śląskiego (art. 19). Śląsk z uwagi na swoją autonomiczność posiadał własne przepisy partykularne, które regulowały prawo patronatu. Zgodnie z art. 4 Statutu Organizacyjnego Województwa Śląskiego, sprawy wyznaniowe (w tym patronaty) z wyłączeniem przepisów międzynarodowych (Konkordatu) były zastrzeżone dla Sejmu Śląskiego [Dąbrowski 1937, 265].

---

²⁷ Uchylona została m.in. ustawa o konkurencji kościelnej z dnia 15 sierpnia 1866 r. z wyjątkiem przepisów o udziale patrona (datku patronackiego).

3. Prawo patronatu według orzecznictwa Najwyższego Trybunału Administracyjnego i Sądu Najwyższego

Zgodnie z orzeczeniem Najwyższego Trybunału Administracyjnego z dnia 10 października 1928 r.²⁸, które wydane zostało w sprawie pokrycia kosztów odbudowy spalonej stodoły przez Skarb Państwa, ponieważ patronat nad parafią posiadało państwo, legitymację do wniesienia roszczenia posiadał dozór kościelny, ewentualnie reprezentacja gminy wyznaniowej [Sławski i Sławski 1933, 55-56]. Trybunał stwierdził, że rada parafialna występując z takim roszczeniem, jako instytucja określona tylko w prawie kanonicznym, nie posiada prawa do występowania z roszczeniem świadczenia na rzecz Kościoła wobec parafian i patrona. Ta sama zasada dotyczyła proboszcza tejże parafii²⁹. Kolejny wyrok NTA z dnia 22 października 1928 r.³⁰ określał, że dawne przepisy zachowują pierwotną moc prawną, a uchylone zostały jedynie przepisy sprzeczne z Konkordatem³¹.

²⁸ L. Rej. 4703/27.

²⁹ Zgodnie z wyrokiem Najwyższego Trybunału Administracyjnego [dalej: NTA]: „Wedle art. XXXI Konkordatu prawo patronatu, zarówno państwowego jak i osób prywatnych, pozostaje w mocy aż do nowego układu. Z przepisu tego wynika, że do spraw patronatu mają nadal zastosowanie obowiązujące w tym względnie w czasie zawarcia Konkordatu przepisy, a więc na obszarze b. dzielnicy pruskiej odpowiednie postanowieniu część II tyt. II-go pruskiego ogólnego prawa krajowego, oraz ustawy z dn. 20 czerwca 1875 r. str. 241 Dz.U. Przepisy te powierzają w gminach wyznaniowych katolickich kwestje budowy budynków kościelnych i plebańskich dozorem kościelnym i zależnie od wysokości kosztów, także reprezentacjom gminnym. Pomienione czynniki mają się w szczególności wypowiadać, czy koszta budowy pokryte być mają z majątku kościelnego, przez patrona, czy też przez ogół członków gminy w myśl szczególnych w tym względzie przepisów. Jeśli patron z taką uchwałą się nie zgadza, wówczas po myśli powołanych przepisów ma miejsce polubowne traktowanie sprawy przez wyższą władzę duchowną, a jeśli to nie doprowadzi do wyniku, następuje tymczasowe załatwienie kwestji spornych przez władzę administracyjną, a ostateczne rozstrzygnięcie przechodzi do kompetencji sądowej. Wprawdzie więc wzmiankowane organy samorządu wyznaniowego nie mają prawa wydawania wobec patronów wiążących ich decyzji, w każdym razie jednak powołane są do wypowiedzania się o ich obowiązku i powodowanie przez to w wypadkach sprzeciwiania się temu z strony patronu wspomnianego poprzednio postępowaniu” (tamże).

³⁰ L. Rej. 4704/27.

³¹ NTA swoją tezę wydał zgodnie z art. XXV i IV Konkordatu dowodząc, że przyjęcie takiej interpretacji potwierdza fakt udzielenia pomocy przez władzę cywilną we wszystkich sprawach kościelnych określonych w prawie obowiązującym.

NTA zastrzegł, że przepisy prawa pruskiego określające gminę kościelną i jej właściwość nie są sprzeczne z Konkordatem, ale ograniczył kompetencję rady parafialnej pozbawiając ją prawa określania i pobierania podatków³². Z powyższego orzeczenia wynikały dwie tezy, które sprowadzały się głównie do określania właściwości gminy kościelnej na podstawie obowiązującego prawa oraz jej reprezentacji³³. Późniejsze orzecznictwo Sądu Najwyższego³⁴ potwierdziło interpretację NTA w zakresie pojmowania osobowości prawnej gminy kościelnej i jej reprezentacji [Cichowicz 1933, 35]. W tej kwestii wydane było orzeczenie SN z dnia 31 października 1930 r.³⁵, zgodnie z którym wraz z wejściem w życie Konkordatu gminy kościelne

---

³² „Z zestawienia następnie przepisów Konkordatu z ustawą pruską z 20 czerwca 1875 r., która obejmuje organizację gminy kościelnej jako osoby prawnej o charakterze publiczno-prawnym z prawem posiadania majątku i organami, które zarządzać mają tym majątkiem oraz ustawy z 14 lipca 1905 r. która przyznaje gminom kościelnym prawo pobierania podatków, wynika wprawdzie, że stan prawny w nich ujęty doznał zmiany, lecz nie został, jak twierdzili w owym procesie powodowie, zupełnie uchylony. Zmiany zaś doznał o tyle, że co do administracji majątków i funduszków kościelnych, utraciły moc prawną przepisy dotychczas obowiązujące, natomiast nie można tego powiedzieć o samej instytucji gminy kościelnej, ani co do niej nie zachodzi żadna sprzeczność między Konkordatem, ani też co do praw przyznanych Kościołowi pobierania podatku na rzecz Kościoła. N.T.A. odmawia jednakże radzie parafialnej, do której należy zarząd administracji majątku kościelnego i jego funduszków, prawa do rozpisywania i pobierania podatku dlatego, że ustawa z 20 czerwca 1875 r. przyznaje to prawo organom w niej do tego upoważnionym, a nie radzie parafialnej, której tylko na mocy prawa kanonicznego przysługuje administracja majątku kościelnego. Ażeby rada parafialna mogła wykonywać prawa przyznane Kościołom co do prawa pobierania podatków, musiałaby co do tego uzyskać uprawnienie dopiero w drodze ustawodawczej” [Cichowicz 1933, 34].

³³ „Na czoło tych wywodów wysunięte zostały w wyroku następujące dwie tezy: 1. Artykuł XXV Konkordatu ze stolicą Apostolską (ustawy z 10 lutego 1925 poz. 501 Dz. Ust.) uchyla tylko te przepisy ustaw pruskich z 20 czerwca 1875 r. Zb. ust. str. 241 i z 14 lipca 1905 Zb. ust. str. 281, które nadają przedstawicielstwu gmin kościelnych prawo zarządzania i administrowania majątkiem kościelnym; 2. Organizacja i zakres działania organów, stanowiących na podstawie przepisów ustaw pr. z 20 czerwca 1875 Zb. ust. str. 241 i 14 lipca 1905 Zb. ust. str. 281 reprezentację gmin kościelnych, jako organów powołanych do uchwalania podatków na potrzeby kościołów parafialnych, mogłyby ulec zmianie tylko w drodze ustawodawczej” [tamże]; zob. także: Sławski 1928, 145-47; por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 16 lipca 2014 r., sygn. akt I ACa 408/14.

³⁴ [dalej: SN].

³⁵ Sygn. akt III. 2. C. 231/30.

przeszły istnieć jako odrębne podmioty, a zwłaszcza jako osoby prawne. Taką interpretację SN wydał zgodnie z art. 1, 16³⁶ i 25 Konkordatu dowodząc, że gminy kościelne mogłyby nadal posiadać osobowość prawną, gdyby taka właściwość przysługiwała jej zgodnie z prawem kanonicznym³⁷. SN określił, że z chwilą wejścia w życie Konkordatu przestały obowiązywać przepisy ustawy z dnia 20 czerwca 1875 r. oraz powszechnego prawa krajowego, o ile nie są sprzeczne z Konkordatem w zakresie ustroju majątku kościelnego oraz gmin kościelnych jako podmiotów prawa majątkowego kościelnego i organów administracyjnych³⁸.

Na tle powyższych rozważań oraz orzecznictwa SN wyłoniła się sprawa reprezentowania Kościoła przez radę parafialną, nie tylko w stosunku do spraw obejmujących zarząd majątkiem kościelnym, ale także zastępstwa w stosunku do patrona. W związku z tym rada posiadała prawo zastępstwa władz kościelnych w sporach z patronem. Głównie chodziło o sprawy związane z nałożeniem ciężarów na patrona i ich wykonywaniem oraz

³⁶ „Konkordat postanawia w art. XVI, że wszystkie osoby prawne kościelne i zakonne mają zgodnie z przepisami prawa powszechnie obowiązującego prawo administrowania swego majątku ruchomego i nieruchomego wedle prawa kanonicznego. - Nie może być wątpliwym, że prawo Kościoła do samodzielnego zarządzania majątkiem kościelnym obejmuje również prawo Kościoła do samodzielnej oceny konieczności budowy w sprawach patronackich” [Müller 1934, 102-104].

³⁷ Por. wyrok SN z dnia 30 czerwca 1933 r., sygn. akt C. III. 108/33. SN zakwalifikował ciężary patronackie do elementów majątku kościelnego i jego zarządu. Dlatego prawo do egzekwowania tych zobowiązań należy do osób prawnych określonych w prawie kanonicznym a nie gminom kościelnym.

³⁸ „[...] Z tych względów powinny aż do nowego układu patronackiego sprawy patronackie być rozstrzygnięte na podstawie przepisów §§ 707, 708, 709, II. 11 powszechnego prawa krajowego, albowiem przepisy te nie są sprzeczne z Konkordatem i stanowią pozatem dostateczną i słuszną podstawę dla przeprowadzenia spraw patronackich. Wobec tego należy ustalić następujące zasady: 1) W sprawach patronackich nie obowiązuje § 40 ustawy z dnia 20 czerwca 1875 o zarządzie majątkiem kościelnym. 2) Prawo z ciężarów patronackich przysługuje jako prawo zarządu majątkiem kościelnym nie gminom kościelnym, lecz interesowanym jednostkom prawa kanonicznego. 3) Władza duchowna powinna zgodnie z § 707 II, 11 powszechnego prawa krajowego konieczność budowy badać i sposób budowy ustalić (§ 707, II. 11 powszechnego prawa krajowego). 4) Władza duchowna powinna poczynić odpowiednie starania celem ugodowego załatwienia sprawy (708, II. 11). 5) O ile sprawa nie da się w sposób ugodowy załatwić, powinna sprawa być rozstrzygnięta przez sądy (§ 709, II. 11, cfr. też § 577, II. 11 . powszechnego prawa krajowego)” [tamże].

stwierdzeniem istnienia, bądź braku, prawa patronatu. Sprawy te podlegały kompetencji sądów. Zdaniem NTA³⁹, w procesach sądowych przeciwko patronowi władzę kościelną mógł reprezentować jedynie organ powołany do zarządu majątkiem kościelnym w ustawie z dnia 20 czerwca 1875 r.⁴⁰ Jednocześnie stwierdził, że takimi organami, zgodnie z tą ustawą oraz ustawą z dnia 14 lipca 1905 r. *o podatku kościelnym*, są dozory i reprezentacje parafialne⁴¹.

Stanowisko określone w orzecznictwie było kwestionowane przez doktrynę⁴², która wyrażała pogląd, że jest dopuszczalne postępowanie polubowne między radą parafialną, reprezentującą władzę kościelną, a patronem, oraz prawo rady parafialnej w zakresie wykonywania swoich obowiązków do przyczynienia się do budowy budynków kościelnych i parafialnych. Dalej udowadniając, że orzecznictwo NTA stworzyło dualizm w zakresie pojmowania reprezentacji władzy kościelnej w obronie jej interesów, tj. w miejsce dozorów kościelnych, które zgodnie z dawnym prawem wyłącznie posiadały taką kompetencję. Dodatkowo umożliwiono ją radom parafialnym wraz z gminami kościelnymi oraz dozorum i radom parafialnym. Sytuacja bezpośrednio dotyczyła patrona, gdy powstał jakikolwiek spór z władzą kościelną.

³⁹ Zob. wyrok NTA z dnia 27 września 1932 r., L. Rej. 4165/29.

⁴⁰ „[...] orzekł bowiem, że dlatego powołane są dotychczas dozory w gminach kościelnych i reprezentacja parafialna, ponieważ czynniki te mają w szczególności się wypowiadać, czy koszta budowy pokryte być mają z majątku kościelnego, przez patrona, czy też przez ogół członków gminy w myśl szczególnych w tym względzie przepisów. Jeżeli patron z uchwałą taką się nie zgadza, wówczas po myśli powołanych przepisów ma miejsce polubowne traktowanie sprawy przez wyższą władzę duchowną, a jeżeli to nie doprowadzi do wyniku, następuje tymczasowe załatwienie kwestji spornej przez władzę administracyjną, a ostateczne rozstrzygnięcie przechodzi do kompetencji sądowej. Wprawdzie więc wzmiankowane organy samorządu wyznaniowego nie mają prawa wydawania wobec patronów wiążących ich decyzji, w każdym jednak razie powołane są do wypowiedzania się o ich obowiązku i powodowania przez to w wypadkach sprzeciwiania się temu ze strony patrona wspomnianego poprzednio postępowania. W tym stanie rzeczy uznać należy, że patron ma niewątpliwie prawo żądania, by powzięcie stosownych uchwał i zwracanie się do niego ze strony czynników kościelnych pochodziło od organów powołanych do tego przez ustawę” [Cichowicz 1933, 37].

⁴¹ Zob. wyrok NTA z dnia 20 października 1928 r., L. Rej. 4625/27.

⁴² Zob. Cichowicz 1933, 37-38.

4. Debata parlamentarna w sprawie uregulowania prawa patronatu w prawie krajowym

Prawo patronatu w II Rzeczypospolitej było przedmiotem ożywionej dyskusji w Sejmie⁴³. Pojawiały się propozycje, aby patronat kościelny w Polsce przenieść na gminy parafialne. Podjęta w tej sprawie została nawet stosowna uchwała Sejmu. Zakładała ona zniesienie dotychczasowych patronatów i utworzenie nowych przy gminach parafialnych. Można przyjąć, że z jednej strony uchwała Sejmu podjęta została w duchu prawa kościelnego, które „znosiło” prawo patronatu, a przynajmniej dążyło do jego wygaśnięcia. Z drugiej, uchwała stała w konflikcie z Kościołem katolickim, bowiem przepis uchwały określał utworzenie nowych patronatów przy gminach parafialnych. Spowodowało to wyraźny opór i niezadowolone Kościoła w Polsce. Biskupi wydali w tej sprawie stosowną odezwę o patronacie kościelnym: „Do Pana Prezesa Ministrów w Warszawie! Z powodu uchwały, powziętem na 126 posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego z d. 4 marca 1920 r. w sprawie Patronatu Kościelnego, Komitet Biskupów w imieniu Episkopatu Polskiego uważa za swój obowiązek zakomunikować: 1. Ponieważ Kościół oparty na wiekowym doświadczeniu, widząc złe skutki prawa patronatu uznał za konieczne dążyć do zniesienia istniejącego prawa patronatu i zakazał na przyszłość tworzyć nowe patronaty (can. 1450 § 1), 2. ponieważ uchwała Sejmu Ustawodawczego w sprawie patronatu wkracza w wewnętrzne życie Kościoła i jest zamachem na jego wolność, przeto Episkopat oświadcza, że w sprawie patronatu kościelnego stoi i stać będzie na stanowisku kodeksu prawa kanonicznego. Dnia 15 kwietnia 1920 r. Warszawa (podp.) Kardynał E. Dalbor, Prymas”⁴⁴.

Z uwagi na doniosłość wspomnianej debaty o przyszłość prawa patronatu w Polsce, należy przyrzeć się jej bliżej. Odbyła się ona po wniesieniu wniosku poselskiego w sprawie przeniesienia prawa patronatu z właścicieli dóbr tabularnych na przedstawicieli mieszkańców parafii⁴⁵. Komisja sejmowa

⁴³ Zob. *Dookoła Patronatu*, „Przewodnik Katolicki” 26 (1920), nr 12, s. 101; zob. Magiera 2021, 167-91.

⁴⁴ Zob. *Biskupi o patronacie kościelnym*, „Postęp” 30 (1920), nr 110, s. 1.

⁴⁵ Zob. *Sprawozdanie stenograficzne ze 126 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 4 marca 1920 r.*, Polska. Sejm Ustawodawczy (1919-1922), Druk L. Bogusławskiego, Warszawa 1920; *Z Sejmu*, „Postęp” 31 (1920), nr 55, s. 1-2.

wa uznała, że przeniesienie patronatu na ogół parafian jest niedopuszczalne, zgodnie z prawem kanonicznym. Referujący tę sprawę ks. K. Sobolewski stwierdził, że prawo patronatu nie jest zasadą prawną tylko przywilejem. Patronat jako przywilej, mógł być zniesiony, dziedziczony lub przeniesiony w drodze umów lub przywłaszczenia, udowodniając dalej, że prawo obsadzania urzędu proboszczowskiego posiada tylko biskup. Komisja administracyjna aprobując konieczność zniesienia prawa patronatu wniosła odpowiedniej treści rezolucję. Nie zabrakło przy tym także głosów przeciwnych. Poseł J. Putek zaapelował o zatrzymanie prawa patronatu dla osób świeckich i uregulowaniu prawa patronatu w ustawie, która gwarantowałaby prawo prezenty na urząd kościelny gminom parafialnym. Innym rozwiązaniem był wniosek zgłoszony przez ks. E. Okonia, który postulował przygotowanie projektu ustawy o powstaniu parafialnych komitetów kościelnych wybieranych przez parafian, które za zgodą kościelną miałyby wpływ na obsadzanie urzędu proboszczowskiego⁴⁶. Ostatecznie Sejm przegłosował, jedynie trzema głosami, rezolucję o odebraniu prawa patronatu właścicielom ziemskim i przeniesieniu na gminy wiejskie⁴⁷. Przegrała w głosowaniu opcja o odebraniu patronatu właścicielom ziemskim i jego zniesieniu.

Wnioski

Po przeprowadzeniu analizy przepisów prawa świeckiego dotyczącego prawa patronatu w II Rzeczypospolitej można wyprowadzić następujące wnioski:

- 1) rodzące się państwo polskie, zderzając się z problemem unifikacji prawa, wzięło pod uwagę także sprawy ściśle łączące się z Kościołem, w tym prawo patronatu,
- 2) uregulowania państw zaborczych dotyczące prawa patronatu obowiązywały na ziemiach polskich do momentu wydania w tym przedmiocie nowego prawa,
- 3) w okresie II Rzeczypospolitej występował dualizm w zakresie regulacji prawa patronatu. Z jednej strony Konstytucja z 1921 r. gwarantowała Kościołowi w Polsce posługiwanie się własnym prawem, tj. prawem

---

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Zob. *W sprawie patronatu kościelnego*, „Postęp” 31 (1920), nr 61, s. 1.

- kanonicznym, w którym uregulowano prawo patronatu, z drugiej strony, w poszczególnych częściach kraju obowiązywały w tym przedmiocie dotychczasowe przepisy byłych państw zaborczych,
- 4) zawarcie układu między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską określającego główne założenia kształtowania się wspólnych relacji było możliwe dzięki uchwaleniu Konstytucji Marcowej z 1921 r. (art. 114). Jednocześnie Konstytucja gwarantowała, że Kościół katolicki rządzi się własnym prawem, tj. także w zakresie prawa patronatu,
  - 5) Konkordat nie określił w pełni zakresu prawa patronatu w Rzeczypospolitej. W art. 21 uregulowano prawo patronatu, zawężając je jedynie do przywileju prezenty. Jednocześnie zapisano zapowiedź zajęcia się prawem patronatu w przyszłości. Oznacza to, że problem unifikacji regulacji prawa patronatu nie został rozwiązany,
  - 6) uregulowanie prawa patronatu w Konkordacie wskazuje, że była to instytucja ważna dla obu stron, a szczegółowe zajęcie się tą kwestią tylko odsunięto w czasie,
  - 7) przepisy o prawie patronatu występowały w ustawodawstwie świeckim. Prawo patronatu przysługujące państwu było szczególnie chronione zgodnie z ustawą z 1919 r. *o utworzeniu Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej*. Na szczególną uwagę zasługuje ustawa z 1932 r. *o składkach na rzecz Kościoła katolickiego*, w której uregulowano sytuację prawną patronów, tj. datku patronackiego. Ponadto, w województwie śląskim obowiązywały przepisy świeckie regulujące prawo patronatu,
  - 8) zgodnie z zawartym Konkordatem z 1925 r. i w związku z Konstytucją Marcową z 1921 r. Kościół katolicki rządził się własnym prawem. Spowodowało to przestrzeganie w praktyce prawa państwowego i kościelnego w zakresie prawa patronatu. Na tym tle dochodziło do sytuacji spornych i różnych interpretacji. Najważniejsze znaczenie odegrało orzecznictwo Sądu Najwyższego i Najwyższego Trybunału Administracyjnego,
  - 9) występowanie przepisów o prawie patronatu w prawie świeckim świadczy niewątpliwie o tym, że nie należy tego prawa wyłącznie łączyć z prawem kościelnym,

- 10) prawo patronatu było przedmiotem ożywionej dyskusji w parlamencie w 1920 r. Przykładem jest debata sejmowa o przyszłości prawa patronatu w Polsce podjęta w dniu 4 marca 1920 r. podczas 126 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego. Na tym posiedzeniu posłowie przegłosowali uchwałę o odebraniu prawa patronatu właścicielom ziemskim i przeniesieniu na gminy wiejskie,
- 11) można postawić tezę, że podjęte działania legislacyjne dotyczące prawa patronatu w prawie świeckim mogłyby doczekać się wydania stosownych przepisów, gdyby nie wybuch II wojny światowej. Nie doszło przecież do realizacji postanowień Konkordatu, tj. zawarcia nowego układu między państwem a Stolicą Apostolską, który miał uregulować prawo patronatu.

PIŚMIENNICTWO

- Abraham, Władysław. 1926. „Studja wstępne o konkordacie Stolicy apostolskiej z Rzeczpospolitą Polską.” *Nova Polonia Sacra* II:135-89.
- [brak inf. o autorze]. 1920. „Biskupi o patronacie kościelnym.” *Postęp* 30, nr 110:1.
- [brak inf. o autorze]. 1920. „Dookoła Patronatu.” *Przewodnik Katolicki* 26, nr 12:101.
- [brak inf. o autorze]. 1920. „W sprawie patronatu kościelnego.” *Postęp* 31, nr 61:1.
- [brak inf. o autorze]. 1920. „Z Sejmu.” *Postęp* 31, nr 55:1-2.
- Cichowicz, Ludwigo. 1933. „Rozważania na temat: 1. Wpływu Konkordatu na ustawodawstwo w b. dz. p. w dziedzinie kościelnej; 2. Ustawy z 17 marca 1932 r. o składkach na rzecz Kościoła Katolickiego - D U R P. nr. 35 poz. 358.” *Czasopismo Adwokatów Polskich: Dział Województw Zachodnich VII*, nr 3-4:33-56.
- Dąbrowski, Włodzimierz. 1937. *Poradnik prawniczy dla prac ustawodawczych Sejmu Śląskiego i jego komisyj*. Katowice: Sejm Śląski.
- Glinkowski, Benedykt. 2007. „Regulacje prawne polskich konkordatów z roku 1925 i 1993 w odniesieniu do mienia nieruchomego Kościoła katolickiego.” *Poznańskie Studia Teologiczne* 21:177-97.
- Jaworski, Władysław L. 1920. *Prawa Państwa Polskiego* (Zeszyt IV. Prawo agrarne). Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.
- Kumaniecki, Kazimierz W. 1920. *Ustrój państwowych władz administracyjnych na ziemiach polskich*. Kraków: Leon Frommer.
- Kumaniecki, Kazimierz W. 1930. „Administracja wyznaniowa.” W *Polskie prawo administracyjne w zarysie*. Cz. I, red. Kazimierz W. Kumaniecki, Bohdan Wasiutyński, i Jerzy Panejko, 205-44. Kraków: Księgarnia Powszechna.

- Laniewski, Ludwik, i Euzebiusz Kopystiański. 1933. *Kościół katolicki w ustawodawstwie polskim*. Tarnopol: Nakładem i drukiem Drukarni Podolskiej w Tarnopolu.
- Lisowski, Zygmunt. 1933. *Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*. Wyd. II. Poznań: Wojewódzki Instytut Wydawniczy.
- Magiera, Paweł. 2021. „Kwestia zniesienia prawa patronatu w debacie parlamentarnej Sejmu Ustawodawczego w 1920 r.” *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym* 59, nr 3:167-91.
- Müller, Antoni. 1934. „Prawo patronatu po wejściu w życie Konkordatu.” *Miesięcznik Kościelny* 49, nr 4:100-104.
- Sławski, Jan, i Stanisław Sławski. 1933. „Sprawy administracyjne. I. Kwestja budowy budynków kościelnych i plebańskich i kwestja ponoszenia, płacących z tem, kosztów przez osoby do tego zobowiązane, wychodzi poza zakres zarządu majątkiem kościelnym. II. Legitymacja do występowania wobec patrona z żądaniami dotyczącymi budowy budynków kościelnych i plebańskich służy dozorem kościelnym wzgl. reprezentacjom gmin wyznaniowych.” *Czasopismo Adwokatów Polskich: Dział Województw Zachodnich VII*, nr 3-4:55-56.
- Sławski, Stanisław. 1928. „Orzecznictwo. Sprawy administracyjne.” *Czasopismo Adwokatów Polskich: Dział Województw Zachodnich II*, nr 12:145-47.
- Windakiewicz, Józef. 1926. *Ustawa o postępowaniu sądowem w cywilnych sprawach spornych: (procedura cywilna) obowiązująca na ziemiach b. zaboru austriackiego tudzież na Spiszu i Orawie i Ustawa zaprowadzająca procedurę cywilną: (ustawa wprowadzająca)*. Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka.

PROJEKTY KOLONIZACJI MARSJA I INNYCH CIAŁ NIEBIESKICH

MARS AND OTHER CELESTIAL BODIES COLONIZATION PROJECTS

Dr hab. Małgorzata Polkowska, prof. AŁ

Akademia Łomżyńska, Polska

e-mail: mpolkowska2@al.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-6633-2222>

Abstrakt

Rozwój prywatnych firm zajmujących się działalnością w Kosmosie i ich poparcie przez rządy niektórych państw sprawiło, że istniejące dotychczas międzynarodowe prawo kosmiczne coraz bardziej odstaje od rzeczywistości. Coraz większe zainteresowanie społeczności międzynarodowej budzą plany agencji kosmicznych i dużych korporacji prywatnych dotyczące zagospodarowania Kosmosu. Jednym z wielu tematów są plany zasiedlenia Marsa i innych ciał niebieskich. Można się spodziewać że jeszcze w XXI w. rozpoczną się wyprawy kosmiczne z obsadą ludzi, a przy tym także międzynarodowe prawo kosmiczne zostanie uaktualnione i zmodernizowane. Czy zasiedlenie Marsa zostanie dokonane? – o tym trudno teraz powiedzieć.

Słowa kluczowe: Mars, ciała niebieskie, prawo kosmiczne, kolonizacja, program księżycowy

Abstract

The growth of private companies engaged in space activities and their support by the governments of some countries has made the so far existing international space law increasingly out of step with reality. Of increasing interest to the international community are the plans of space agencies and large private corporations to develop the Cosmos. One of the many topics is plans to populate Mars and other celestial bodies. It can be expected that later in the 21st century manned space expeditions will begin, and in the process international space law will also be

updated and modernized. Will the settlement of Mars be accomplished? – about that, it is difficult to say now.

Keywords: Mars, celestial bodies, space law, colonization, Moon program

Wprowadzenie

XXI w. dla procesu zagospodarowania Kosmosu przyniósł wiele znaczących osiągnięć. Powstały nowe technologie, nastąpiła komercjalizacja przemysłu kosmicznego, wzrosła liczba państw aktywnie działających w przestrzeni kosmicznej, pojawiły się projekty wykorzystania zasobów kosmicznych oraz projekty kolonizacji ciał niebieskich. Jak obliczono, same inwestycje rządowe w eksplorację Kosmosu wyniosły łącznie prawie 20 miliardów dolarów w 2019 r. Globalne wydatki wzrosły dzięki programom kosmicznym w państwach zaawansowanych w działalność kosmiczną oraz w państwach „nowych” w Kosmosie, inwestujących w jego eksplorację. Szacuje się, iż ponad trzydzieści wiodących programów kosmicznych na świecie przyczynia się do globalnych inwestycji (z czego ponad 70% z nich przypada na Stany Zjednoczone).

Zauważyć można, iż obecnie społeczność międzynarodowa wkracza w jeden z najbardziej dynamicznych okresów dla eksploracji przestrzeni kosmicznej z udziałem zróżnicowanej liczby podmiotów i nowych sposobów prowadzenia badań. Zapowiadane inicjatywy rządowe i komercyjne, (których głównym celem będzie Księżyc, a następnie Mars) wzmocnią współpracę publiczno-prywatną i międzynarodową, która niewątpliwie przyczyni się do osiągnięcia zrównoważonego modelu eksploracji Kosmosu, otwierając nowe wyzwania służące do współpracy, jak i konkurencji w dziedzinie eksploracji przestrzeni kosmicznej. Jednak stały proces komercjalizacji Kosmosu wymaga dostosowania istniejącego prawodawstwa kosmicznego do aktualnych potrzeb i wyzwań. Ponadto konkurencja polityczna i gospodarcza spowodowały wzrost konfliktów między państwami. W tej sytuacji wzrasta znaczenie bezpieczeństwa przestrzeni kosmicznej, które obejmuje dwa istotne zagadnienia: bezpieczny i trwały dostęp do przestrzeni kosmicznej i ograniczenie zagrożeń stamtąd płynących [Chanock 2013, 78].

Wobec braku przepisów międzynarodowych, niektóre państwa regulują kwestie związane z działalnością podmiotów prywatnych poprzez wewnętrzną legislację [Skaar 2004, 51]. Dzięki temu powstała idea globalnego

współdziałania państw i podmiotów prywatnych [Filho 2000, 22]. Dobrym przykładem są przepisy regulujące działalność Międzynarodowej Stacji Kosmicznej (ISS) [Farand, 2003, 83]. Nadal jednak brakuje wystarczających rozwiązań prawnych regulujących np. operacje satelitów. Ułatwienia w wynoszeniu satelitów powinny być normami międzynarodowymi, niezależnymi od uwarunkowań politycznych i równe dla wszystkich, także dla podmiotów prywatnych.

Komercjalizacja działalności kosmicznych jest naturalnym rezultatem ciągłego rozwoju technologii kosmicznej. Powoduje ona jednak powstanie licznych problemów prawnych m.in. w związku z odpowiedzialnością cywilną [Qizhi 1990, 333]. Niektórzy uważają, że kwestię tej odpowiedzialności należy pozostawić samemu rynkowi. Usługi transportu kosmicznego oraz telekomunikacja mogą wymagać oddzielnych i specyficznych przepisów międzynarodowych. Inni autorzy uważają, iż lot kosmiczny może korzystać z czwartej i trzeciej wolności lotniczej (łącznie), ustalonych przez Konwencję Chicagowską jeszcze w 1944 r.¹ i stosowanych do dziś w lotnictwie cywilnym.

Obecnie w niektórych państwach prywatne przedsiębiorstwa traktowane są liberalnie; muszą tylko uzyskać od państwa rejestracji zezwolenie na prowadzenie swojej działalności w Kosmosie. Z prawnego punktu widzenia techniczny i operacyjny dostęp do Kosmosu jest także wolny. Nie wszyscy prawnicy są jednak zwolennikami nadmiernej liberalizacji działań w Kosmosie; wedle nich „międzynarodowy regulator” powinien wziąć pod uwagę różnice opinii i wymagań państw, stąd prawa transportowe i rozszerzenie działalności kosmicznej nie mogą być dla wszystkich państw takie same.

Jak już wspomniano, jeszcze w latach osiemdziesiątych XX w. Stany Zjednoczone ogłosiły program komercjalizacji technologii kosmicznych, w którym znalazły się m.in. postulaty zapewnienia dogodnych warunków dla rozwoju prywatnych firm, popierania ich poszukiwań i odkryć. Wielu badaczy amerykańskich sądzi nawet, iż prywatnym przedsiębiorstwom w USA, prowadzącym działalność kosmiczną, należy zezwolić na obchodzenie niektórych przepisów prawnych do czasu, aż one same stworzą

---

¹ *Konwencja o międzynarodowym lotnictwie cywilnym*, Chicago, 7 grudnia 1944 r., Dz. U. z 1959 r., Nr 35, poz. 212 z późn. zm.

odpowiednie przepisy dotyczące operacji kosmicznych [Dempsey 2008, 325].

Na razie jednak kwestie związane z jurysdykcją pozostają poważnym problemem dla podmiotów prywatnych. Koncepcja odpowiedzialności (ang. *responsibility*) za działalność niezgodną z zasadami prawa międzynarodowego, w tym działalność podmiotów prywatnych, i odpowiedzialność państwa za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne, w tym przez prywatnych operatorów, pozostaje fundamentalnym problemem międzynarodowego prawa kosmicznego. Państwa są więc zmuszone do podjęcia wewnętrznych działań, do monitorowania i kontroli działalności prywatnych przedsiębiorców.

Jak już wspomniano szereg państw wprowadziło własne przepisy sprzyjające komercjalizacji, głównie były to Stany Zjednoczone (pierwsza ustawa amerykańska z 1984 r. została zmieniona cztery lata później). Przepisy tego rodzaju winny zapewniać bezpieczeństwo, ustalać prawidłowe operacyjne procedury, a także ułatwiać zdobywanie rynków zbytu. Ważne jest, aby odpowiednie organy państwowe zostały upoważnione do wystawiania komercyjnych licencji. Od początku XXI w. dzięki przychylnemu stanowisku niektórych państw (głównie USA) nastąpił szybki rozwój wielu prywatnych firm.

Nie każda działalność kosmiczna jest już regulowana przez prawo krajowe. Nawet w Stanach Zjednoczonych nie wszyscy przedsiębiorcy wiedzą, który organ jest odpowiedzialny za wydawanie odpowiednich zezwoleń na działanie „firm kosmicznych”, a który za nadzór nad nimi. Na tym tle na początku XXI w. rozwinęły się badania nad możliwością zasiedlenia Marsa i innych ciał niebieskich. Jest jeszcze za wcześnie by ocenić, na ile te programy są możliwe do wprowadzenia i w jakim zakresie.

1. Prawo międzynarodowe wobec zasady niezawłaszczania ciał niebieskich

*Art. II Układu o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi (Outer Space Treaty)*² dotyczy zasady niezawłaszczalności

---

² Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies [dalej: OST], <https://www.unoosa.org>.

Kosmosu. Przestrzeń kosmiczna, łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, nie podlega zawłaszczeniu przez państwa ani poprzez ogłoszenie suwerenności, ani w drodze użytkowania lub okupacji, ani w jakikolwiek inny sposób. Warto również dodać, że zasadę niezawłaszczalności Kosmosu zalicza się do norm zwyczajowych prawa międzynarodowego (zwyczaj międzynarodowy) o charakterze powszechnym. Zwyczaj międzynarodowy jest swoistym źródłem prawa międzynarodowego. To, że zwyczaj międzynarodowy ma charakter powszechny (nie miejscowy), oznacza, że wiąże on wszystkich członków społeczności międzynarodowej. W ocenie zwolenników przedstawionego stanowiska także zakaz nabycia własności zasobu kosmicznego w celu nienaukowym (głównie w celu komercyjnym) wiąże nie tylko państwa, których systemy prawa wewnętrznego współtworzą normy OST, lecz również członków społeczności międzynarodowej, którzy nie związali się albo wycofali się z traktatu.

Krytycy zarysowanego powyżej poglądu wskazują, że jest on sprzeczny między innymi z zasadą wolności Kosmosu, wyrażoną w art. I ust. 2-3 OST. Na zasadę tę składają się następujące podstawowe swobody umożliwiające m.in. wolny dostęp do całej przestrzeni kosmicznej, prowadzenie jej badania i jej wykorzystywania. Zasada wolności przestrzeni kosmicznej jest naczelną „dyrektywą interpretacyjną” przepisów m.in. OST. Jeżeli zatem żadna norma w tych umowach międzynarodowych nie ustanawia wprost zakazu nabycia własności zasobu kosmicznego w celu nienaukowym, to ze względu na zasadę wolności Kosmosu należy, po pierwsze, odrzucić wykładnię norm tych umów, która prowadzi do wniosku, że taki zakaz obowiązuje.

Należy przyjąć, że w omawianym zakresie istnieje luka prawna, którą można usunąć w prawie wewnętrznym danego państwa. W kontekście art. I OST językowa analiza angielskiej wersji ust. 1 pozwala zauważyć, że „dobrokiem” całej ludzkości (ang. *Province of All Mankind*), o którym mowa w tym ustępie, jest nie tyle sama przestrzeń kosmiczna jako taka, ani też znajdujące się w niej ciała niebieskie, ile raczej wspomniana w tym artykule działalność, badania i użytkowanie przestrzeni kosmicznej.

Należy więc rozważyć treść art. II OST w kontekście jego art. I oraz preambuły. Mianowicie, zakazowi zawłaszczania podlega sama przestrzeń kosmiczna, w tym znajdujące się w niej Księżyc i inne ciała niebieskie. Mowa tutaj więc o określonym medium, ośrodku, który sam – jako taki – nie podlega zawłaszczeniu, w tym nie może być objęty suwerennością państwa.

Umieszczenie w przepisie art. II OST słów „łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi” wydaje się stanowić zabezpieczenie przed odmiennym traktowaniem ciał niebieskich względem przestrzeni pozaplaneitarnej. Jednakże przepis ten nie rozciąga się w szczególności na substancje oddzielone od przestrzeni kosmicznej i przeniesione na Ziemię, co potwierdza między innymi utrwalona w prawie międzynarodowym zasada, że meteoryty, skoro upadły na powierzchnię ziemską, mogą być przedmiotem zawłaszczenia, jak i obrotu, co dotyczy także docierających na Ziemię fragmentów powierzchni Księżyca i Marsa wybitych przez silne uderzenia meteorytów [Jakhu i Pelton 2017, 379].

Kosmos jest obiektem różnych zainteresowań; część z nich dotyczy po prostu możliwości wzbogacenia się lub uzyskania sławy. W tym kierunku działają niektórzy przedsiębiorcy. W Internecie jest wiele serwisów, które oferują możliwość nadania własnej nazwy gwiazdzie, a nawet całej konstelacji. Ceny takiej usługi zaczynają się od kilkudziesięciu dolarów. Jednak jedyną organizacją, która nadaje oficjalne nazwy nowo odkrytym planetom, księżycom, kometom, planetoidom czy innym obiektom astronomicznym, jest Międzynarodowa Unia Astronomiczna (ang. International Astronomical Union – IAU). IAU ustaliła też ostatecznie granice gwiazdozbiorów oraz podejmuje istotne rozstrzygnięcia – jak np. zmiana statusu Plutona – z „pełnowartościowej” planety na planetę karłowatą [Ziemnicki 2016].

Już w latach osiemdziesiątych XX w. działki na Księżycu, Jowiszu i Marsie sprzedawał bezrobotny Amerykanin Dennis Hope. Przystudiował on traktat o przestrzeni kosmicznej, twierdząc, że posiada on rzekomą lukę prawną, mianowicie, że z OST nie wynika, iż osoby prywatne nie mogą być właścicielami Księżyca. Udało mu się nawet znaleźć ponad 4 miliony naiwnych klientów a siebie mianował prezydentem galaktycznego rządu³.

³ „Zarobił miliardy na handlu Księżycem.” <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/91713,zarobil-miliardy-na-handlu-ksiezycem.html> [dostęp: 23.02.2024].

Wszystkie działania Hope'a nie miały żadnych podstaw prawnych; prawnicy są zgodni, że takiej luki, o której on mówił, w OST nie ma. Aby taki handel działkami na Księżycu był możliwy, powierzchnia Księżyca musiałaby podlegać jurysdykcji konkretnego państwa. To państwo i jego reżim prawny byłyby dla obywatela gwarantem, że prawo własności księżycowego gruntu nabył legalnie oraz że może nim swobodnie dysponować. Tymczasem zgodnie z OST ani Księżyc ani inne ciała niebieskie nie mogą podlegać żadnemu państwu.

Inny charakter mają działania i przemyślenia Elona Muska, multimilionera, właściciela kilku koncernów w tym firmy Space X, który przez ostatnią dekadę zanotował na swym koncie wiele osiągnięć. Niektóre sprawy, że coś, co było wizją czysto fantastyczną, stało się projektem niezwykle trudnym i ambitnym, ale jednocześnie znajdującym się już w zasięgu możliwości ludzkości. Wymienić tu można zbudowanie rakiety Falcon 9, zdolnej do wielokrotnych startów i lądowań, prywatne loty kosmiczne na pokład Międzynarodowej Stacji Kosmicznej oraz pierwsze obiecujące loty zupełnie nowej rakiety Starship. Jednocześnie Musk od czasu do czasu, podczas wywiadów czy konferencji chętnie mówi o swojej wizji przyszłości, a w szczególności przyszłości ludzi na Marsie.

Pomijając problemy techniczne, związane ze zbudowaniem odpowiedniej rakiety, czy statku wiozącego ludzi na Marsa, to jednak załogowa misja na Czerwoną Planetę bardzo różni się od lotu np. na Księżyc. Potencjalna wyprawa na Marsa to miesiące lotu w jedną stronę bez możliwości natychmiastowego powrotu. Z uwagi na różne okresy orbitalne Ziemi i Marsa, każda załoga startująca z Ziemi będzie musiała spędzić długie miesiące na powierzchni Marsa, zanim obie planety znajdą się ponownie w konfiguracji umożliwiającej powrót na Ziemię. Dlatego też na razie Musk oddaje się spekulacjom na temat stworzenia samowystarczalnej kolonii, dla której Mars stanie się nowym domem.

W 2020 r. pierwsi użytkownicy Internetu dostarczanego przez wystrzelonego przez Muska satelitę Starlink dostrzegli w swoich umowach o świadczenie usług przepis dotyczący Marsa. W jednym z nich zapisano, że choć na orbicie okołozemskiej i okołoksiężycowej wszelkie spory rozstrzygane będą zgodnie z prawem stanu Kalifornia, to już na Marsie lub w drodze na planetę (za pomocą Starship lub innego statku kosmicznego)

żaden rząd na Ziemi nie będzie miał władzy nad działaniami podejmowanymi na Marsie. Wszelkie spory zatem będą rozstrzygane według zasad niezależnie ustanowionych już na Marsie [Fino 2021, 75].

Prawnicy wskazują, że taki zapis jest tylko ciekawostką i nie stanowi żadnego istotnego prawa. Zresztą tak naprawdę nawet nie wiadomo, kiedy mogłoby dojść do lotu pierwszych kilku osób na Marsa. Tym bardziej zatem nie wiadomo kiedy na Czerwonej Planecie miałyby powstać kolonia, która faktycznie potrzebowałaby jakiejś formy rządu. Jak jednak zauważa prawnik Randy Segal z firmy Hogan Lovells w rozmowie z dziennikiem „The Independent”, Musk może w ten sposób rozpoczynać dyskusję na temat prawa obowiązującego w koloniach pozaziemskich. W ten sposób może on kłaść jakieś podwaliny pod konstytucję czy deklarację niepodległości na Marsie. Faktycznie jednak takie zapisy w umowie nie są wiążące, ale jeżeli będzie często o tym wspominał, to z czasem społeczność międzynarodową może się do tego pomysłu przekonać⁴.

Wysuwany przez niektórych autorów problem osadnictwa na Marsie już teraz budzi wątpliwości prawne. Hipotetyczne osiedlenie się dużej grupy z rządową hierarchią pod auspicjami USA jest interpretowane jako roszczenie do suwerenności. Tego obecne prawo międzynarodowe nie przewiduje. Z uwagi na ambicję państw w osiedlaniu swych obywateli na Marsie trudno będzie uniknąć rozmów o zmianie treści traktatu o przestrzeni kosmicznej z 1967 r. (OST). Aby powstało państwo marsjańskie, potrzebne byłyby: populacja, terytorium, rząd i suwerenność. Na razie takie rozważania można zakwalifikować do dziedziny *science-fiction* [Kosarzycki 2020].

Art. VI OST stanowi o organizacjach pozarządowych i stwierdza, że za ich działalność ponoszą odpowiedzialność państwa (również w kwestii zasady niezawłaszczania). Zakaz narodowego zawłaszczania dotyczy jego wszelkich form: rządowych, publicznych, prywatnych czy innych; istotne jest też zapobieganie działaniom indywidualnym podmiotów, handlujących terenami na ciałach niebieskich (jak widać jednak niekiedy mało skutecznie).

---

⁴ <https://www.independent.co.uk/space/elon-musk-mars-spacex-nasa-b1777746.html> [dostęp: 20.01.2024].

Także niektóre państwa rozwijające się postanowiły w 1976 r. zawłaszczyć część Kosmosu. Osiem państw równikowych (Brazylia, Ekwador, Indonezja, Kenia, Kolumbia, Kongo, Uganda i Zair) przyjęło deklarację przyznającą im prawa do orbity geostacjonarnej GEO ponad ich terytoriami⁵ (Bogota Declaration 1976) [Rowbo 1982, 123]. Tu także nastąpiło działanie przeczące postanowieniom OST.

Traktat o Księżycu z 1979 r.⁶ roku uściśla traktat o przestrzeni kosmicznej (OST) i stanowi m.in., że ani powierzchnia, ani zasoby Księżyca nie mogą stać się własnością państw, organizacji międzyrządowych, pozarządowych i krajowych oraz osób fizycznych, umieszczenie zaś na powierzchni Księżyca lub pod jego powierzchnią personelu, pojazdów, sprzętu i innych urządzeń nie skutkuje powstaniem prawa własności w odniesieniu do powierzchni lub podziemia Księżyca ani do żadnej jego części. Niechęć bogatych państw, prowadzących działalność kosmiczną w szerokim zakresie, do dzielenia się zyskami płynącymi z tej działalności z innymi była jedną z podstawowych przyczyn odrzucenia traktatu o Księżycu przez państwa rozwinięte. Traktat nie zyskał wymaganych ratyfikacji i stracił na znaczeniu, co nie oznacza, że jest nieważny.

Stany Zjednoczone, które nie podpisały międzynarodowego traktatu o Księżycu, wprowadziły pod koniec 2015 r. nowe prawo krajowe regulujące to zagadnienie. Przyjęta w USA ustawa zapewnia amerykańskim obywatelom i firmom prawo do posiadania, użytkowania i sprzedawania surowców pozyskiwanych przede wszystkim z planetoid. W myśl regulacji the Space Act of 2015, amerykańscy obywatele lub przedsiębiorcy mogą pozyskiwać na własność tylko nieożywione zasoby z ciał niebieskich Układu

---

⁵ Orbita ta, znajdująca się na wysokości ok. 36 000 km nad powierzchnią Ziemi, umożliwia utrzymanie przez obiekt na niej umieszczony stałej pozycji nad określonym punktem równika Ziemi. Dzięki temu np. satelita znajdujący się na orbicie geostacjonarnej wydaje się nieruchomy dla obserwatora patrzącego na niego z Ziemi. Dodatkowo, przy pomocy zaledwie trzech satelitów znajdujących się na orbicie geostacjonarnej można pokryć zakresem ich widzenia praktycznie całą Ziemię. Ze względu na wyżej opisaną właściwość orbity geostacjonarnej stanowi ona bardzo atrakcyjną lokalizację dla satelitów telekomunikacyjnych oraz meteorologicznych i na mocy art. 44 *Konstytucji Międzynarodowego Związku Telekomunikacyjnego* uznana została za ograniczony zasób naturalny Ziemi.

⁶ The Moon Treaty of 1979, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/intromoon-agreement.html> [dostęp: 21.03.2023].

Słonecznego lub przestrzeni kosmicznej. Odnalezione na planetoidzie bakterie nie mogłyby zatem stać się własnością firmy, która na nie natrafiła⁷.

Nowe amerykańskie prawo budzi kontrowersje. Aby nie wejść w konflikt z prawem międzynarodowym, Kongres USA umieścił w przyjętej ustawie „klauzulę o poza-terytorialnej suwerenności”, w której jasno stwierdzono, że nadane ustawą prawa własności do pozyskanych minerałów nie dają podstaw do przejścia na własność samego ciała niebieskiego. Jasne jest, że międzynarodowe prawo kosmiczne zakazuje wszystkim podmiotom przyznawania praw własności do ciał niebieskimi (terytoria i ziemia). Nie wiadomo jednak jak pogodzić przepisy OST z próbami zawłaszczenia surowców na tych terenach. Jedno jest pewne – firmom prywatnym zależy na pewności prawa i jego przewidywalności.

2. Badania możliwości zagospodarowania ciał niebieskich

Najbliżej Ziemi znajduje się jej bliźniacza planeta Wenus. Ma ona podobną powierzchnię co Ziemia. Wenus jednak ma gęstą, toksyczną atmosferę wypełnioną dwutlenkiem węgla w 96% i jest wiecznie spowita gęstymi, żółtawymi chmurami kwasu siarkowego, które zatrzymują ciepło, powodując efekt cieplarniany. Jest to najgorętsza planeta w naszym Układzie Słonecznym, mimo że to Merkury znajduje się bliżej Słońca. Temperatura na powierzchni Wenus wynosi ok. 475 stopni Celsjusza, znajduje się na niej tysiące wulkanów, częściowo czynnych. Ciśnienie powietrza na powierzchni Wenus jest ponad 90 razy większe niż na Ziemi – podobne do ciśnienia, jakie można spotkać półtora kilometra pod powierzchnią oceanu na naszej planecie. W tej sytuacji uznano, że Wenus nie nadaje się do tworzenia tam ziemskich kolonii [Dadura 2021].

Znacznie lepsze warunki panują na Marsie, chociaż naukowcy uważają że przyszłe budownictwo marsjańskie musi rozwijać się głęboko w ziemi. Obecnie Mars jest czerwoną, zmarzniętą pustynią. Jednak wielu naukowców uważa, że miliardy lat temu mógł tam panować całkowicie odmienny klimat – ciepły i wilgotny oraz zapewniony był dostęp do wody w stanie ciekłym [Grzelak i Zambrzycka-Kościelnicka 2023].

---

⁷ The Space Act of 2015, <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262> [dostęp: 15.03.2024].

Zimna atmosfera planety oznacza, że ciekła woda prawdopodobnie nie może istnieć na powierzchni Marsa przez dłuższy czas; niektórzy naukowcy twierdzą, że wodór wykryty w tym regionie może zamiast tego wskazywać na solanki. Oznacza to, że chociaż ta pustynna planeta ma tylko połowę średnicy Ziemi, ma taką samą ilość suchego łądu. Czerwona Planeta posiada zarówno najwyższe góry, jak i najgłębsze, najdłuższe doliny w Układzie Słonecznym.

Badania powierzchni Marsa prowadziły niektóre państwa, organizacje a także firmy prywatne. Początkowo służyły do tego misje załogowe. Z czasem państwa zaczęły wykorzystywać różne techniki obserwacji obiektów kosmicznych, takich jak: teleskopy, sondy i latające statki kosmiczne, orbiter, lądowniki i łaziki, a z czasem balony, czy od końca XX w. bezzałogowe powietrzne statki – drony (UAV) z dużo lepszą rozdzielczością. Zainteresowanie inżynierów, starających się zbudować UAV do zadań kosmicznych wzbudził Mars, który w porównaniu do Ziemi ma znacznie niższą gęstość powietrza. Od końca lat 80-tych XX w. zarówno NASA, uniwersytety, jak i przemysł kosmiczny przeprowadziły szereg badań, aby zaprojektować różne typy marsjańskich dronów do badania terenu Marsa, jak i Wenus, czy Tytana (przy użyciu Dragonfly w 2017 r.) [Hille 2015].

3. Plany kolonizacji na Marsie

W wyniku inicjatyw i sukcesów nowej ery kosmicznej, tzw. New Space, Mars cieszy się obecnie dużym zainteresowaniem społeczności astronautycznej. Inicjatywa Mars One jest połączona z projektami Elona Muska do tego stopnia, że pierwsze zamieszkałe misje na Marsie i jego kolonizacja znajdują się w centrum wszystkich zainteresowań, w kontekście wykorzystania zasobów kosmicznych. Oprócz opinii technicznej i prawnej, niezbędną jest etyczna i perspektywiczna ocena tych projektów: czy podbój Marsa jest naprawdę „otwarty” dla gatunku ludzkiego? W jakich warunkach moglibyśmy się tam rozwijać i gospodarować? Ponieważ Mars został uznany za wspólne dziedzictwo ludzkości, wszyscy jesteśmy odpowiedzialni za jego przyszłość [Arnould 2019, 133]. Niewątpliwie dużym problemem w kolonizacji Marsa jest pozyskanie na ten cel środków. Pochodzą one głównie z sektora prywatnego. Agencje kosmiczne jednak nadal próbują realizować projekty przyszłych długoterminowych misji

kosmicznych na Księżycu i Marsie angażując w nie wiele państw [Cesarz 2022, 163], a eksperci dyskutują co do formy rządów na Marsie (np. Elon Musk przychylił się do demokracji bezpośredniej). Niektórzy widzą zasadność utworzenia kolonii na Księżycu [Sidenfaden 2021]. Niektórzy piszą konstytucje marsjańskie. Szereg naukowców amerykańskich zastanawia się nawet nad typami osobowości, które najlepiej nadają się do długoletniego wspólnego pobytu na Czerwonej Planecie i zakładania tam baz. Tomasz Noga twierdzi, że budowa nowej kolonii na Marsie jest drogą inwestycją. Tak długo, jak na Marsie nie będzie rzeczywistych interesów politycznych i gospodarczych, tak długo nie będzie na nim baz wojskowych i osiedli. Jest mało prawdopodobne, by w dzisiejszych czasach jakiś kraj zdecydował się przeznaczać kilka czy kilkanaście procent PKB, by utrzymać kolonię na Marsie jedynie dla prestiżu [Noga 2023]. Także konserwatywni amerykańscy (z wyjątkiem Muska) nie są chętni do inwestowania w niepewny interes. Jeśli ludzie mieszkający na Marsie nie będą wytwarzać dochodu wystarczającego na ich utrzymanie i do ich przeżycia konieczne będzie dosyłanie nowych, fundujących się samemu ochotników – a to jest mało wiarygodne [Adamus 2023].

4. Program księżycowy Artemis jako etap w podróży na Marsa

Program Artemis, w przeciwieństwie do programu Apollo, w ramach którego Amerykanie polecili na Księżyc w 1969 r., to przedsięwzięcie, w którym biorą udział nie tylko obywatele USA, ale także Europejczycy (w tym ESA), Japończycy (Japońska Agencja Kosmiczna – JAXA) oraz Kanadyjczycy (Kanadyjska Agencja Kosmiczna – CSA). Oprócz tego przy programie pracować będą: Brazylia, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Korea Południowa.

Porozumienie Artemis, którego stroną od 2021 r. jest Polska⁸ zawiera zobowiązanie do niewojskowej z natury i pokojowej eksploracji Księżyca, Marsa, „a nawet dalej”, jak zapisano w dokumencie. Nie podpisały go jednak inne kosmiczne mocarstwa, takie jak Rosja i Chiny.

Program Artemis składa się z pięciu elementów, nie licząc niezbędnej dla niego infrastruktury na Ziemi, określanej jako szósty element. Jednym

---

⁸ <https://polsa.gov.pl> [dostęp: 23.02.2024].

z elementów programu są Wrota Księżycowe (Lunar Gateway), czyli stacja kosmiczna na orbicie wokółksiężycowej, mająca być dziełem wszystkich uczestników programu. Będzie ona służyć jako ewentualny punkt przesiadkowy dla lecących z Ziemi astronautów ze statku Orion na pokład lądownika księżycowego. W założeniu nie będzie to następczyni Międzynarodowej Stacji Kosmicznej (ISS), a przyczółek do wypadów na Księżyc i zwłaszcza na odległego Marsa. Lunar Gateway będzie zasilanym energią słoneczną centrum komunikacyjnym, laboratorium naukowym i modułem mieszkalnym dla astronautów w jednym. Służyć też będzie jako przechowalnia dla łazików księżycowych i pojazdów bezzałogowych – robotów. W jego utworzeniu będą brały udział wszystkie cztery, wymienione wcześniej agencje kosmiczne zaangażowane w projekt Artemis, a także partnerzy komercyjni.

Starship HLS (Human Landing System) – jako kolejny etap programu to System Lądowania Załogowego, będzie miał za zadanie przetransportować astronautów z pokładu statku Orion lub stacji kosmicznej Lunar Gateway na powierzchnię Księżyca i z powrotem.

Artemis Base Camp, czyli Baza Artemis na Księżycu, obejmować będzie stacjonarne i mobilne moduły mieszkalne oraz księżycowy pojazd. Jej lokalizacja będzie znajdować się w pobliżu księżycowego bieguna południowego. Zadaniem bazy Artemis będzie znalezienie i wydobycie zasobów z samego Księżyca. Chodzi tu m.in. o lód z którego powstanie wodór (paliwo rakietowe) i tlen (do oddychania, a także do zasilania rakiet). Produkowane mają być także materiały budowlane oraz stal. O rozmachu programu najlepiej świadczy to, że wizyta na Księżycu ma być tutaj jedynie początkowym przystankiem w drodze do prawdziwego celu, jakim jest Mars. Faktycznie program Artemis ma prawie 6-letnie opóźnienie⁹.

Amerykański program Artemis dotyczy górnictwa kosmicznego. Zasady Artemis milczą na temat Art. I OST, który stanowi, że eksploatacja i użytkowanie przestrzeni kosmicznej, w tym Księżyca i innych ciał niebieskich, będzie odbywać się z korzyścią i w interesie wszystkich państw. Liberalne podejście USA, jako największej potęgi kosmicznej, co do wydobycia surowców z Kosmosu, nie spotyka się z poparciem części

---

⁹ <https://www.nasa.gov> [dostęp: 22.02.2024].

społeczności międzynarodowej¹⁰. Wedle niektórych prawników umowy Artemis są sprzeczne z prawem międzynarodowym i dają USA możliwość wykorzystania dominującej pozycji do forsowania swojej interpretacji prawa międzynarodowego i komercyjnych celów rozwoju przestrzeni kosmicznej. Taka polityka eksploatacji Księżyca, dająca firmom prywatnym praktycznie wolną rękę w wielu dziedzinach działalności, może doprowadzić m.in. do zniszczenia bezcennych złóż surowców. Górnictwo kosmiczne może także doprowadzić do powstania niebezpiecznej ilości pyłu księżycowego, który mógłby spowodować poważne uszkodzenia pojazdów kosmicznych, zwiększyć ilość odpadów lub, w najgorszym przypadku, stworzyć meteoryty, które mogłyby zagrozić satelitom lub nawet uderzyć w Ziemię.

Technologia kosmiczna staje się coraz bardziej wszechobecna, zapewniając dostęp do przestrzeni nowym podmiotom. Np. gwałtowny wzrost usług startowych spowoduje spadek cen obiektów wystrzeliwanych, umożliwiając coraz większej liczbie podmiotów umieszczanie własnych satelitów w Kosmosie. Wypada więc zadbać o to, by nowi aktorzy zachowywali się odpowiedzialnie i w sposób zgodny z zasadami bezpieczeństwa i zrównoważonego rozwoju. Wielu przedstawicieli sektora komercyjnego wzywa do wprowadzenia tzw. „zasad ruchu drogowego”, aby zwiększyć pewność prawa i jego przewidywalność w przestrzeni kosmicznej [Blount 2020].

5. Możliwość zastosowania przepisów dotyczącej międzynarodowej stacji kosmicznej (ISS) w przestrzeni kosmicznej w programie Artemis

Największe osiągnięcie programu ISS jest w równym stopniu osiągnięciem ludzkim, co technologicznym. Globalne partnerstwo agencji kosmicznych jest przykładem łączenia różnic kulturowych i zawiłości politycznych w celu planowania, koordynowania, dostarczania i obsługi złożonych elementów ISS. Program łączy również międzynarodowe załogi lotnicze i globalnie rozproszone społeczności zajmujące się startami, operacjami, szkoleniami, inżynierią, sieciami komunikacyjnymi i badaniami naukowymi. Chociaż główne centra kontroli misji znajdują się w Stanach

---

¹⁰ <https://www.state.gov/artemis-accords/> [dostęp: 22.02.2024].

Zjednoczonych i Rosji [Bakuła 2022], kilka pomocniczych centrów kontroli w Kanadzie, Japonii i Europie również odgrywa rolę w zarządzaniu elementami i członkami załogi każdego państwa¹¹. Planowany okres eksploatacji ISS był kilkakrotnie przedłużany. Ponieważ kilka elementów znajduje się obecnie poza pierwotnie planowanym okresem eksploatacji, okresowo przeprowadzane są analizy mające na celu zapewnienie, że stacja jest bezpieczna dla dalszego zamieszkiwania i działania. Znaczna część stacji jest modułowa, więc w miarę zużywania się części i systemów uruchamiane są nowe części, które zastępują lub rozszerzają oryginalne. ISS pozostanie działającym laboratorium i placówką na orbicie co najmniej do 2030 r.¹²

Międzynarodowe Porozumienie Międzyrządowe w sprawie Stacji Kosmicznej to międzynarodowy traktat podpisany 29 stycznia 1998 r. przez piętnaście rządów zaangażowanych w projekt Stacji Kosmicznej. Ten kluczowy dokument na szczeblu rządowym ustanawia „długoterminowe międzynarodowe ramy współpracy na podstawie prawdziwego partnerstwa, w celu szczegółowego zaprojektowania, rozwoju, obsługi i wykorzystania stale zamieszkałej cywilnej Stacji Kosmicznej do celów pokojowych, zgodnie z prawem międzynarodowym” (art. 1)¹³. Na mocy art. VIII OST oraz art. II *Konwencji o rejestracji obiektów wyrzucanych w przestrzeń kosmiczną*¹⁴, każdy partner zachowa na stacji jurysdykcję oraz kontrolę nad obiektami, które zarejestruje oraz nad tą częścią załogi, która posiada jego obywatelstwo. Ze względu na szczególny i bezprecedensowy charakter tej międzynarodowej współpracy w Kosmosie, państwa-strony IGA mogą sprawować jurysdykcję karną nad załogą będącą ich obywatelami w lub na stacji (art. 22 ust. 1 IGA) [Farand 2001, 64].

---

¹¹ https://www.astronomia24.com/viewpage.php?page_id=4 [dostęp: 25.02.2024].

¹² International Governmental Agreement [dalej: IGA], <https://www.nasa.gov/international-space-station/> [dostęp: 24.02.2024].

¹³ Agreement among the Government of Canada, Governments of Member States of the European Space Agency, the Government of Japan, the Government of Russia Federation, and the Government of the United States of America concerning cooperation on the Civil International Space Station, https://aerospace.org/sites/default/files/policy_archives/Space%20Station%20Intergovernmental%20Agreement%20Jan98.pdf [dostęp: 24.02.2023].

¹⁴ Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space, <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introregistration-convention.html> [dostęp: 23.02.2024].

Uzupełnieniem przepisów IGA jest *Kodeks postępowania dla załogi ISS*¹⁵. Dowódca ISS jest zwierzchnikiem służbowym załogi i jest odpowiedzialny za morale, powodzenie programu misji, bezpieczeństwo załogi i sprzętu. Podczas działalności na orbicie jest uprawniony do stosowania wszelkich racjonalnych i niezbędnych środków by wypełniać swoje obowiązki. W przypadku ewentualnego popełnienia przestępstwa przez obywatela państwa trzeciego na ISS wszelkie spory jurysdykcyjne powinny być rozwiązane poprzez umowy bilateralne (*ad hoc*) pomiędzy państwem partnerem – a państwem trzecim, zgodnie z art. 22(2) IGA [Pietkiewicz 2017, 303]. Wedle niektórych jednak porozumienie z 1998 r. jest już przestarzałe; zachodzi więc konieczność jego modernizacji i rozwiązania szeregu spraw takich jak np. własność intelektualna i regulacja komercjalizacji przestrzeni kosmicznej, a także sytuacja prawna osiedli na Marsie [Farsaris 2021]. Podobną strukturę międzynarodową i sugerowane rozwiązania prawne na ISS mogą zostać wykorzystane na omówionej wcześniej stacji Gateway w ramach programu Artemis.

Zakończenie

Pomimo globalnego kryzysu, z którym boryka się świat, sektor kosmiczny nie przestał się rozwijać. Powstanie prywatnych podmiotów kosmicznych i rosnąca komercjalizacja przestrzeni kosmicznej dodatkowo zachęcają do rozwoju i wprowadzania nowych technologii, które usprawniają eksplorację Kosmosu. Przy obecnym tempie rozwoju naukowego i technicznego, założenie pierwszych ludzkich osiedli na Marsie jest na razie niemożliwe; może to się stać dopiero w niedającej się przewidzieć przyszłości. Kwestie prawne wynikające z ustanowienia takich osiedli i działalności człowieka na Marsie będą pilną kwestią do ustanowienia, ponieważ istniejący system przewidziany w międzynarodowym prawie kosmicznym nie oferuje im wystarczających regulacji.

Wśród prawników nadal toczy się dyskusja na temat prawnych aspektów eksploracji Marsa przez człowieka i jego ewentualnego zasiedlenia, swobody eksploracji i użytkowania oraz wykorzystania porozumienia

---

¹⁵ Code of Conduct for the International Space Station Crew, <https://www.govinfo.gov/app/details/CFR-2013-title14-vol5/CFR-2013-title14-vol5-sec1214-403> [dostęp: 23.02.2023].

w sprawie ISS jako precedensu dla Marsa. Dyskusje dotyczą także szczegółowych tematów, takich jak prawa własności intelektualnej w przestrzeni kosmicznej, wykorzystania nowoczesnych technologii czy prawnych implikacji z ewentualną pozaziemską inteligencją. Ponadto rozważane są zasady tworzenia i zarządzania nowym społeczeństwem na Marsie, i co się z tym wiąże, ochrona praw człowieka w osadach finansowanych ze środków prywatnych, prawne aspekty marsjańskiej sieci energetycznej oraz wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych. W chwili obecnej jednak, pomimo że wiele krajowych agencji kosmicznych i przedsiębiorstw komercyjnych interesuje się Marsem, jest więcej niż prawdopodobne, że ludzka obecność zostanie ustanowiona tam na przełomie XXI-XXII w. Wcześniej może być zaludniony Księżyc i zmienione prawo kosmiczne.

PIŚMIENNICTWO

- Adamus, Agnieszka. 2024. „Zaledwie garstka ludzi wystarczy, by skolonizować Marsa.” <https://futurebeat.pl/newsroom/zaledwie-garstka-ludzi-wystarczy-by-skolonizowac-marsa/z926548> [dostęp: 24.02.2024].
- Arnould, Jacques. 2019. „Colonising Mars. A Time Frame for Ethical Questioning Jacques Arnould.” W Konrad Szocik. *The Human Factor in a Mission to Mars. An Interdisciplinary Approach*. Switzerland, Springer.
- Bakuła, Kacper. 2024. „Roskosmos potwierdza: Rosja opuści ISS po 2024 roku.” <https://space24.pl/polityka-kosmiczna/europa/roskosmos-potwierdza-rosja-opusci-iss-po-2024-roku-komentarz> [dostęp: 24.02.2024].
- Blount, Percy J. 2020. „Another Pyrrhic Victory: The White House’s Latest Executive Order On Space Mining.” <https://spacewatch.global/2020/04/another-pyrrhic-victory-the-white-houses-latest-executive-order-on-space-mining/> [dostęp: 23.02.2024].
- Cesarz, Maciej. 2022. „Kolonizacja Marsa i innych ciał niebieskich: wyzwania natury prawnej i politycznej dla Unii Europejskiej.” W *Polityka kosmiczna Unii Europejskiej. Zagadnienia prawne, polityczne i ekonomiczne*, red. Bartosz Smolik, i Paweł Turczyński, 163-83. Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Chanock, Alexander. 2013. „The problems and potential solutions related to the emergence of Space Weapons in the 21st Century.” *Journal of Air Law and Commerce* 78, nr 4:691-710.
- Dadura, Rafał. 2021. „Wenus była kiedyś bardziej podobna do Ziemi niż dziś, ale teraz jest iście piekielną planetą.” <https://www.national-geographic.pl/artukul/>

- wenus-była-kiedys-bardziej-podobna-do-ziemi-niz-dzis-ale-zmiany-klimatyczne-uczynily-ja-iscie-piekielna-planeta [dostęp: 23.01.2024].
- Dempsey, Paul S. 2008. „The evolution of U.S. Space Policy.” *Annals of Air and Space Law* 33:325-43.
- Farand, André. 2001. „The Code of Conduct for International Station Crews.” *ESA Bulletin* 105:120-22.
- Farand, André. 2003. „Commercialization of International Space Station Utilization: The European partner’s Viewpoint A.” *Air and Space Law* 28, nr 2:83-88.
- Farsaris, Alexandro. 2021. „The International Space Station (ISS) Intergovernmental Agreement as a Precedent for Regulating the First Settlements on Mars Human.” W *Assessing a Mars Agreement Including Human Settlements*, red. Annette Froehlich, 63-74. Switzerland: Springer Nature.
- Filho Monserrat, José. 2000. „Why and how to define „global public interest?”” W *Proceeding of the forty third colloquium on the law of outer space, International Institute of Space Law of the International Astronautically Federation, 2–6 October 2000*, 22-24. Rio de Janeiro: American Institute of Aeronautics and Astronautics.
- Fino, Ivan. 2021. „Building a New Legal Model for Settlements on Mars.” W *Assessing a Mars Agreement Including Human Settlements*, red. Annette Froehlich, 75-83. Cham: Springer.
- Grzelak, Katarzyna, i Ewelina Zambrzycka-Kościelnicka. 2024. „Życie na Marsie. Kiedy mogło powstać i czy mamy szanse na odnalezienie organizmów na Czerwonej Planecie?” <https://www.national-geographic.pl/artukul/zycie-na-marsie-meteoryt-czarna-piekosc-w-koncu-daje-odpowiedzi-na-wiele-pytan> [dostęp 20.02.2024].
- Hille, Karl B. 2024. „The Fact and Fiction of Martian Dust Storms.” <https://www.nasa.gov/solar-system/the-fact-and-fiction-of-martian-dust-storms/> [dostęp: 13.03.2024].
- Jakhu, Ram, i Joseph Pelton (red.). 2017. *Global Space Governance. An International Study*. Cham: Springer.
- Kosarzycki, Radek. 2021. „Elon Musk mówi, że Mars będzie niezależny od rządów na Ziemi. Prawnicy mówią coś innego.” <https://spidersweb.pl/2020/12/elon-musk-niezalezne-rzady-na-marsie.html> [dostęp: 12.07.2021].
- Noga, Tomasz. 2023. „Futurospekcje Mars 2050: 4 tezy o możliwym ustroju kolonii na Marsie.” *Ad Astra* 8:13-23.
- Pietkiewicz, Michał. 2017. „Jurysdykcja karna na Międzynarodowej Stacji Kosmicznej.” <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-1730-0274-year-2017-volume-14-issue-14-article-1279> [dostęp: 26.02.2024].

- Qizhi, He. 1990. „Certain legal aspects of commercialization of space activities.” *Annals of Air and Space Law* 15:333-42.
- Rowbo, Barbara. 1982. „Airspace-Outerspace? The Geostationary Orbit and the Need for a Precise Definition of Outer Space.” *Journal of International and Comparative Law* 4, nr 1:115-30.
- Sidenfaden, Tomás. 2021. „Do kogo należy Mars? Elon Musk i rządy w kosmosie.” <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/tomas-sidenfaden-do-kogo-nalezy-mars-elon-musk-i-rzady-w-kosmosie/> [dostęp: 23.02.2024].
- Skaar, Rolf. 2004. *Commercialization of space and its evolution, will new ways to share risks and benefits open up a much larger space market*. Vienna: European Space Policy Institute. Springer.
- Ziemnicki, Paweł. 2016. „Jakie prawo obowiązuje w Kosmosie?” <https://www.focus.pl/artukul/jakie-prawo-obowiazuje-w-kosmosie> [dostęp: 22.02.2024].

ZNACZENIE PRAWA LITURGICZNEGO W FORMACJI SEMINARYJNEJ

THE SIGNIFICANCE OF LITURGICAL LAW IN SEMINARY FORMATION

Ks. mgr lic. Karol Rawicz-Kostro

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska
e-mail: carolus.rk88@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0001-8165-4879>

Abstrakt

Prawo liturgiczne i jego znajomość stanowi kluczową rolę w formacji duchownych, szczególnie na etapie przygotowania do przyjęcia sakramentu święceń. Kandydaci do kapłaństwa powinni posiadać odpowiednią wiedzę teologiczną, prawną oraz praktyczną w dziedzinie liturgii, aby pełniej i głębiej rozumieć i celebrować obrzędy Kościoła. Przystwojenie zasad prawa liturgicznego stanowi wyraz wiary duchownego i jego wolę bycia posłusznym Kościołowi poprzez celebrowanie liturgii w sposób zgodny z jej zamysłem. Prawidłowe rozumienie prawa liturgicznego oraz prawa zwyczajowego w liturgii, pomoże duchownym w odpowiedni sposób ocenić i zastosować lokalne zwyczaje, aby nie stały one w sprzeczności z normami ogólnymi *ars celebrandi*. Gwarancją właściwego rozumienia tych norm jest formacja seminaryjna, dla której liturgia stanowi centrum życia, a wspólne celebracje sakramentów czy Liturgii Godzin pod kierunkiem odpowiednio przygotowanych przełożonych, pozwala przyszłym szafarzom świętych obrzędów swobodnie poruszać się w przestrzeni kultu.

Słowa kluczowe: liturgia, formacja, seminarium, prawo liturgiczne, prawo zwyczajowe

Abstract

Liturgical law and its understanding are paramount in the formation of clergy, especially during the stage of preparation for receiving the sacrament of Holy Orders. Candidates for the priesthood are to possess adequate theological, legal, and practical knowledge in the field of liturgy in order to more fully and consciously understand and celebrate the Church's liturgy. Familiarity with the principles of liturgical law reflects the faith of the clergyman and his desire to be obedient

to the Church by celebrating the liturgy in accordance with its laws. A proper understanding of liturgical law, as well as customary law in liturgy, will help clergy appropriately assess and apply local customs so that they do not contradict the general norms of the *ars celebrandi*. The guarantee of a correct understanding of these norms is seminary formation, where liturgy constitutes the center of life, and the communal celebration of the sacraments or the Liturgy of the Hours, under the guidance of well-prepared superiors, allows future ministers of sacred rites to move confidently within the realm of worship.

Keywords: liturgy, formation, seminary, liturgical law, customary law

Wprowadzenie

Pierwszą konstytucją Soboru Watykańskiego II, którą była *Konstytucja o Liturgii Świętej*, zarysowany został kierunek podejmowanej odnowy Kościoła w czasach współczesnych. Źródłem wiary i uświęcenia człowieka miała stać się liturgia, w której „przez znaki widzialne wyraża się, i w sposób właściwy poszczególnym znakom i urzeczywistnienia uświęcenie człowieka, a mistyczne Ciało Jezusa Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami, wykonuje całkowity kult publiczny”¹. Odpowiedzialnymi za kształt liturgicznej odnowy mieli być natomiast „święci szafarze, czyli duchowni”², którym powierzone zostało wdrażanie soborowych postanowień we wspólnotach, do których są posłani, zgodnie z metodami, o których stanowiły wytyczne konferencji biskupów. Aby proces ten mógł przebiegać poprawnie należało zadbać o odpowiednią formację duchownych, począwszy od seminariów diecezjalnych bądź zakonnych, aż po formację stałą szafarzy już wyświęconych. Istotnym jej wymiarem miał być aspekt liturgiczny, oparty o analizę aktualnych dokumentów na temat liturgii i jej odnowy, tak w wymiarze teologicznym, jak i ceremonialnym, z zachowaniem obowiązujących norm prawa liturgicznego.

---

¹ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Constitutio de sacra liturgia Sacrosanctum Concilium* (04.12.1963), AAS 56 (1964), s. 97-134; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallotinum, Poznań 2002, s. 48-78 [dalej: SC], nr 7.

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (5.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallotinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83], księga II, cz. I, tytuł III.

Zagadnienie prawa liturgicznego w formacji duchownych było jak dotąd częściej opracowywane przez autorów w wymiarze *stricte* teologicznym, rzadziej natomiast w aspekcie prawnym. Nieczęsto odnoszono się w dostępnej literaturze do norm zawartych w KPK/83, w kanonach odnoszących do formacji duchowieństwa (kan. 232-264), jak i do księgi IV o uświęcającym zadaniu Kościoła, w aspekcie norm liturgicznych, do których przestrzegania zobowiązany jest szafarz sakramentów. Więcej uwagi poświęcono jednak teologii znaków i symboli używanych w liturgii, a także teologicznej funkcji szafarza, spełniającego czynności liturgiczne, aniżeli samej naturze prawa liturgicznego.

1. Pojęcie prawa liturgicznego

Prawo kanoniczne i prawo liturgiczne, jak zauważa Edward Szafranski, nie jest proste w rozróżnieniu [Szafranski 1985, 138], o którym mowa w kan. 2 KPK/83: „Kodeks zazwyczaj nie określa obrzędów, jakie należy zachować w sprawowaniu czynności liturgicznych, dlatego obowiązujące dotychczas przepisy liturgiczne zachowują swoją moc, chyba że któreś z nich są przeciwne kanonom Kodeksu”. Każda księga liturgiczna zawiera „ogólne wprowadzenie” (*Praenotanda*), jak i promulgujący ją dekret (*Decreta*) stosownej dykasterii Kurii Rzymskiej, w których zawarte są wspomniane przez KPK/83 przepisy liturgiczne, które, jeśli nie są przeciwne jego kanonom, należy zachować podczas celebrowania liturgii. Podobnie, wydane przez Stolicę Apostolską bądź biskupa diecezjalnego dekrety i instrukcje, a także *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów*³, stanowią źródła prawa liturgicznego, o czym pisze Jacek Nowak [Nowak 2004, 66]. Udziela przy tym wskazania, rozstrzygając wątpliwość: co jest czynnością liturgiczną obwarowaną prawem liturgicznym, a co nią nie jest? W odpowiedzi przywołuje fragment encykliki Piusa XII *Mediator Dei*: „Liturgia święta dokonuje się w pierwszym rzędzie przez kapłanów w imieniu Kościoła, przeto jej układ, kierownictwo i forma muszą zależeć od władzy Kościoła”⁴. Zatem, aby czynność móc nazwać „liturgiczną”, musi ona pochodzić

³ *Caeremoniale episcoporum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatum*, editio typica emendata, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2008.

⁴ Pius PP. XII, Encyclica de sacra liturgia *Mediator Dei et hominum* (20.11.1947), AAS 39 (1947), s. 521-600; tekst polski: Pius XII, *Encyklika Mediator Dei et hominum o świętej liturgii*, Te Deum, Warszawa 2010, cz. I, r. III.

z ustanowienia Kościoła, który ma nad nią władzę, ale „nie jako fakt nałożony przez prawo autorytetu hierarchii Kościoła, albo przez tradycję, ale jako fakt *genetyczny*” [Nowak 2003, 434]. Takie czynności liturgiczne posiadają swoje prawo, które określane jest prawem liturgicznym. Jako prawo pozakodeksowe jest ono jednak ściśle związane z KPK/83 [Dzierżon 2009, 355, 359].

Znaczenie prawa liturgicznego w formacji duchownych musi być zatem poprawnie rozumiane, gdyż jest to pojęcie złożone. Prawem liturgicznym będą zarówno kanony KPK/83 traktujące o normach liturgicznych, czyli kodeksowych ustaleniach w odniesieniu do sposobu sprawowania sakramentów, jak również inne źródła prawa liturgicznego, jakimi są księgi liturgiczne oraz dokumenty liturgiczne wydane przez kompetentną władzę zgodnie z kan. 838 KPK/83. Za Remigiuszem Sobańskim można stwierdzić, że „Kodeks zawiera prawo liturgiczne” [Sobański 2003, 47], a za Ginterem Dzierżonem dodać: „zbiór ten nie jest traktatem liturgicznym” [Dzierżon 2009, 359]. Trudności w stosowaniu prawa liturgicznego mogą również przynieść praktyczne problemy związane z niemożliwością ustalenia, co jest przepisem dyscyplinarnym kodeksowym a co obrzędowym. Trudność ta będzie szczególnie zauważalna w przypadku, gdy wystąpi sprzeczność pomiędzy przepisami liturgicznymi oraz prawem kodeksowym. G. Dzierżon uważa, że „w takiej sytuacji przewagę posiadałyby dyspozycje zawarte w Kodeksie, a taka zasada interpretacyjna wypływa z systemowego pryncypium, zgodnie z którym Kodeks jest podstawowym dokumentem ustawodawczym Kościoła” [tamże, 361-62]. Jest to również konsekwencja zastosowania reguły kolizyjnej, która stwierdza, że „ustawa późniejsza uchyla wcześniejszą lub ją zmienia, jeśli wyraźnie to postanawia albo jest jej wprost przeciwna, albo porządkuje w całości przedmiot dawnej ustawy” [Martín García 1999, 24]. Trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt, że przytoczona reguła nie zawsze będzie mogła mieć swoje zastosowanie, jak np. w sytuacji wydania norm prawa liturgicznego zawartych w *Praenotanda* czy *Decreta* po promulgacji prawa kodeksowego [Jakubiak 2016, 61-70].

Pomocna w formacji liturgiczno-prawnej duchownych będzie zatem komplementarna formacja kanonistyczna, która na gruncie seminariów duchownych jest równie istotna, jak ta pierwsza. Pomaga ona lepiej zrozumieć przyszłym duchownym, a później wyświęconym szafarzom kwestie związane z liturgią, którą sprawują a prawem, które reguluje sposób jej celebracji. Tadeusz Pawluk zwraca uwagę na konieczność związku tych dwóch

wymiarów formacji: liturgicznej i kanonistycznej, które powinny współistnieć. „Proces formacji kanonistycznej w seminarium duchownym obejmuje nie tylko przekazanie podstawowej wiedzy z zakresu obowiązującego prawa kościelnego, lecz także złożone wysiłki wykładowcy, aby uczniowie poznali istotę, autorytet i potrzebę tego prawa oraz nauczyli się praktycznie je stosować zgodnie z wolą Kościoła” [Pawluk 1984, 3]. Związek formacji liturgicznej z kanonistyczną wyrażony jest przede wszystkim praktycznym zastosowaniem przepisów prawa liturgicznego, zawartych w KPK/83, jak i źródłach pozakodeksowych, w odniesieniu do ich zastosowania, zgodnie z wolą Magisterium. Zasada ta niestety nie jest zawsze przestrzegana, o czym przekonuje Łukasz Korporowicz: „Fakt podwójnego pochodzenia norm dotyczących liturgii budzi obawę, że mogą być one przeciwstawiane sobie. Nie ulega wątpliwości, że byłoby to bezpodstawne, jednak trzeba równocześnie zauważyć, że relacja, która łączy normy kodeksowe i te zawarte w księgach liturgicznych jest trudna do jednoznacznej oceny” [Korporowicz 2014, 25].

2. Właściwe rozumienie prawa zwyczajowego w liturgii

W stosowaniu prawa liturgicznego: kodeksowego i pozakodeksowego, pomocna jest również umiejętność zdobyta przez duchownego w kwestii prawa zwyczajowego. Zastosowanie mają tutaj kan. 23-28 KPK/83, które w odniesieniu do zwyczajów liturgicznych powinny być stosowane zarówno przez kompetentną władzę, jak i wyświęconego szafarza. Pojęcie „prawo zwyczajowe” rozumieć można jako „prawo niepisane, wprowadzone przez praktykę, czyli przez stałe postępowanie wiernych, za zezwoleniem władzy kościelnej” [Bączkowicz, Baron i Stawinoga 1957, 218]. Definicja zaproponowana już przez tych autorów znajduje swoje odniesienie w kan. 23 KPK/83, który stanowi: „Tylko ten zwyczaj wprowadzony przez wspólnotę wiernych posiada moc ustawy, który został zatwierdzony przez ustawodawcę, zgodnie z kanonami niżej zamieszczonymi”. W podobny sposób zwyczaj definiowany jest przez kanonistę R. Sobańskiego oraz liturgistę Bogusława Nadolskiego. Kanonista stwierdza, że „zwyczaj staje się prawem dzięki uznaniu go przez społeczność za wiążący, natomiast prawo zwyczajowe zyskuje swój charakter prawny z uznania go przez Kościół” [Sobański 2003, 79], liturgista natomiast doda, że „zwyczaj staje się prawem, a powstaje ze stałego sposobu postępowania w pewnej wspólnotie. Sposób takiego postępowania

aprobowany jest przez prawowitą władzę. Jest więc prawem niepisanym, ale obowiązującym nie tylko w lokalnych wspólnotach, ale także w całym Kościele” [Nadolski 1989, 82]. Zarówno jeden, jak i drugi ujmuje problem zwyczaju w kontekście prawnym, odwołując się do definicji kodeksowej.

W formacji liturgicznej duchownych świadomość owej problematyki jest konieczna do roztropnej oceny niektórych zwyczajów, które funkcjonują w życiu liturgicznym wspólnot, z którymi duchowni spotykają się na co dzień. Rozumiejąc pojęcie prawa zwyczajowego oraz znając historię kształtowania się tego pojęcia, duchowny będzie w stanie określić rodzaj istniejących zwyczajów i zasadność ich funkcjonowania bądź też obowiązek ich zniesienia. Ustawodawca wskazuje w kan. 27 KPK/83, że „zwyczaj jest najlepszym interpretatorem ustaw” i jeśli jest zgodny z obowiązującym prawem (*iuxta legem*) oraz „jest zachowany z zamiarem wprowadzenia prawa przez wspólnotę zdolną przynajmniej do jego przyjęcia” (kan. 25 KPK/83), może istnieć. Jeśli jednak zwyczaj *iuxta legem* zmierzałby do wyeliminowania bądź przekształcenia zgodnych z prawem zachowań w jedynie obowiązującą normę, odrzucając jednocześnie inne, zgodne z prawem możliwości, powinien być traktowany jako zwyczaj obok prawa (*praeter legem*) i aby mógł być zachowany, powinien w myśl kan. 26 KPK/83 trwać przez trzydzieści lat. Zwyczaj przeciwny prawu (*contra legem*) może uzyskać moc obowiązującą jedynie wtedy, „gdy jest stuletni albo niepamiętny” (kan. 26 KPK/83), chyba, że jest przeciwny prawu Bożemu, o czym informuje kan. 24 § 1 KPK/83 bądź też jest nierozumny (kan. 24 § 2 KPK/83).

Kan. 28 KPK/83 odwołuje się natomiast do kan. 5 KPK/83 stwierdzając, że „istniejące dotychczas zwyczaje przeciwne przepisom niniejszych kanonów – tak powszechne, jak i partykularne – zostają całkowicie zniesione i w przyszłości nie dopuszcza się do ich wznowienia, jeśli zostały odrzucone przez kanony obecnego Kodeksu. Również pozostałe należy uważać za zniesione, chyba że Kodeks wyraźnie co innego zastrzega, albo są one stuletnie lub niepamiętne – mogą być tolerowane, jeśli zdaniem ordynariusza nie da się ich usunąć ze względu na okoliczności miejsca i osób”. Zgodnie z tą zasadą, w myśl kan. 28 KPK/83, „zwyczaj zostaje odwołany przez przeciwną ustawę, gdy: nowa ustawa powszechna znosi wszystkie zwyczaje powszechne trzydziestoletnie; zwyczaje stuletnie i niepamiętne znosi tylko wtedy, gdy wyraźnie zaznacza ich odwołanie; ustawa partykularna uchyla przeciwne zwyczaje powszechne i partykularne na terytorium, dla którego została wydana”.

Powyższe wskazania dotyczące prawa zwyczajowego ukazują, jak istotną rolę w liturgicznej formacji duchownych ma również sam wykład prawa kanonicznego. Stefan Cichy rozważając na temat zastosowania kodeksowego prawa zwyczajowego w dyskusjach prawno-liturgicznych, wskazuje na znaczącą rolę przepisów prawnych w liturgii, do których trzeba się odnosić. Przytacza przy tym niektóre z papieskich napomnień, dotyczących stosowania przepisów prawnych w liturgii. Pierwszym z nich jest zawarte w liście apostołskim Jana Pawła II *Vicesimus quintus annus* napomnienie dotyczące kryteriów, jakie powinny towarzyszyć odnowie życia liturgicznego: „Wymaganie wierności obrzędom i autentycznym tekstom liturgicznym jest wymaganiami *lex orandi*, które zawsze musi odpowiadać *lex credendi*. Brak wierności w tym zakresie może także dotknąć samej ważności sakramentów”⁵. W encyklice *Ecclesia de Eucharistia* ten sam papież wyraził swoje pragnienie, aby „normy liturgiczne były zachowywane z wielką wiernością”⁶, gdyż jest to wyraz miłości względem wspólnoty Kościoła. Również papież Benedykt XVI w posynodalnej adhortacji *Sacramentum caritatis* odniósł się do norm prawnych, regulujących sposób właściwego celebrowania liturgii: „Podkreślając znaczenie *ars celebrandi*, zwraca się uwagę na ważność norm liturgicznych. [...] Celebracja liturgiczna przynosi pożytek tam, gdzie kapłani oraz odpowiedzialni za duszpasterstwo liturgiczne starają się, by obowiązujące księgi liturgiczne i stosowne normy były znane, wskazując na wielkie bogactwa „Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego” oraz „Wprowadzenia do lekcjonarza”. Zakłada się, że we wspólnotach kościelnych są one znane i szanowane, choć bywa, że tak nie jest. W rzeczywistości są to teksty, w których są zawarte bogactwa chroniące i wyrażające wiarę oraz drogę Ludu Bożego w ciągu dwóch tysięcy lat jego historii. Tak samo, dla właściwego *ars celebrandi*, ważne jest zwrócenie uwagi na wszystkie formy wyrazu przewidziane w liturgii: słowa i śpiew, gesty

⁵ Joannes Paulus PP. II, Litterae Apostolicae quinto iam lustro expleto conciliari ab promulgata de Sacra Liturgia Constitutione ‘Sacrosanctum Concilium’ *Vicesimus quintus annus* (04.12.1988), AAS 81 (1989), s. 897-918; tekst polski w: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane. Listy*, Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 421-43, nr 10.

⁶ Joannes Paulus PP. II, Litterae Encyclicae de Eucharistia eiusque necessitudine cum Ecclesia *Ecclesia de Eucharistia* (17.04.2003), AAS 95 (2003), s. 433-75; tekst polski: Jan Paweł II, *Encyklika Ecclesia de Eucharistia o Eucharystii w życiu Kościoła*, Pallotinum, Poznań 2003 [dalej: EE], nr 52.

i milczenie, ruch ciała, kolory liturgiczne oraz paramenty. Liturgia ze swej natury zawiera różnorodność środków komunikowania, które prowadzą do zaangażowania się całej ludzkiej istoty. Prostota gestów i umiarkowanie znaków przewidzianych w określonym porządku i czasie, więcej mówią i bardziej angażują wiernych niż sztuczne, niestosowne dodatki. Czujność i posłuszeństwo wobec właściwej struktury obrzędu wyrażają zrozumienie charakteru Eucharystii jako niewysłowionego daru i objawiają wolę celebransa przyjęcia tegoż daru w posłusznej wdzięczności⁷.

Na związek, jaki zachodzi pomiędzy przepisami prawnymi i liturgicznymi w kontekście spełnianych posług, zwrócił uwagę również Henryk Stawniak twierdząc, że spełniają one służebną rolę w liturgii [Stawniak 2003, 77]. Poprzez analizę niektórych przepisów prawno-liturgicznych można zauważyć również ich charakter formacyjny, który wspomaga duchownego w prawidłowym odnoszeniu się do całego depozytu wiary Kościoła, przekazywanego również poprzez liturgię sprawowaną zgodnie z obowiązującym prawem [tamże, 93]. Twierdzi również, że „samo słowo przepis oznacza zadanie zawarte w tekstach prawnych czy liturgicznych. Osoby, do których są skierowane, zawsze wiążą one w sumieniu, chociaż prawodawca tylko czasem odwołuje się wyraźnie do sumienia” [tamże]. Odpowiednia formacja liturgiczna stanowić będzie zatem o przekonaniu duchownego, że przepisy prawa liturgicznego nie są jedynie „zaleceniem”, do którego należy się zastosować, ale wiążą „w sumieniu” do ich przestrzegania, aby w ten sposób mogła się wyrażać miłość do Kościoła, którego jedność zachowuje się poprzez przestrzeganie tych samych ustaw, z zastosowaniem możliwości adaptacji, w granicach prawa⁸.

⁷ Benedictus PP. XVI, *Adhortatio Apostolica Postsynodalis ad Episcopos Sacerdotes Consecratos Consecratasque necnon Christifideles laicos de Eucharistia vitae missionisque Ecclesiae fonte et culmine Sacramentum caritatis* (22.02.2007), AAS 99 (2007), s. 105-80; tekst polski: Benedykt XVI, *Posynodalna Adhortacja Apostolska Sacramentum Caritatis*, Pallotinum, Poznań 2007, nr 40.

⁸ Jest to nawiązanie do słów zawartych w encyklice Jana Pawła II *Ecclesia de Eucharistia*, w której papież utożsamia zachowywanie norm liturgicznych podczas celebrowania liturgii z obrazem miłości celebransa lub wspólnoty do Chrystusa i Jego Kościoła: „Czuję się zatem w obowiązku skierować gorący apel, ażeby podczas sprawowania Ofiary eucharystycznej normy liturgiczne były zachowywane z wielką wiernością. Są one konkretnym wyrazem autentycznej eklezjalności Eucharystii; takie jest ich najgłębsze znaczenie. Liturgia nie jest nigdy prywatną własnością kogokolwiek, ani celebransa, ani wspólnoty, w której

Niebezpieczne wydają się być obawy Marka Augustyna, który sądzi, że zawarte w KPK/83 normy liturgiczne są „niebezpieczne, ponieważ oferuje on [Kodeks] tylko część interpretacji teologicznej. Istnieje obawa, że niektórzy duszpasterze oraz świeccy, ograniczając się tylko do lektury i znajomości Kodeksu, nie będą mieli właściwego i całościowego obrazu liturgii” [Augustyn 2007, 124-25]. Jeśli jednak odrzuci się obowiązujący charakter Kodeksu względem norm liturgicznych, pomijając to, o czym traktuje kan. 2 KPK/83, który „jednoznacznie stanowi o nadzwyczajności takich norm i podkreśla zasadnicze znaczenie właściwych ustaw liturgicznych dla oceny prawidłowości sprawowania czynności liturgicznych” [Korporowicz 2014, 38-9], wówczas, przy rozłączeniu tych dwóch źródeł prawa, może dojść do niesłusznej dychotomii w samym sposobie formacji liturgicznej.

3. Liturgia centrum życia seminaryjnego

Obecne normy kształcenia duchownych, zawarte w dokumencie Kongregacji Duchowieństwa *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*⁹, podają, że „niezbędnym elementem duchowej formacji jest przede wszystkim życie liturgiczne i sakramentalne, w którym młodzi ludzie winni uczestniczyć z coraz większą świadomością” (nr 21). Zasada ta współbrzmi z zapisem kan. 246 § 1 KPK/83 na temat formacji duchownych: „Sprawowanie Eucharystii winno być centrum całego życia seminaryjnego, tak żeby alumni, uczestnicząc codziennie w samej miłości Chrystusa, czerpali głównie z tego najbogatszego źródła siłę ducha do pracy apostołskiej oraz dla swego duchowego życia”. Jest to także kontynuacja nauczania Soboru Watykańskiego II, przypominającego, że „liturgia jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc” (SC 10).

Liturgia powinna zatem stanowić centrum życia seminaryjnego, w którym kandydaci do kapłaństwa będą mogli odnaleźć także fundament

---

jest sprawowana tajemnica. [...] Kapłan, który wiernie sprawuje Mszę św. według norm liturgicznych, oraz wspólnota, która się do nich dostosowuje, ukazują w sposób dyskretny, lecz wymowny swą miłość do Kościoła” (EE 52).

⁹ Congregazione per il Clero, *Il dono della vocazione sacerdotale. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (08.12.2016), Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016; tekst polski: Kongregacja Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, Pallotinum, Poznań 2017 [dalej: RFIS].

swojego posługiwania w Kościele, poprzez skoncentrowanie wokół „tajemnic celebrowanych w roku liturgicznym, karmiąc się osobistą modlitwą i medytacją Słowa Bożego” (RFIS 42). Jest to, zgodnie z postanowieniami Soboru, postawienie liturgii w centrum życia chrześcijańskiego, akt podstawowy w podejmowaniu kolejnych etapów formacji seminarystycznej.

Powstała zaraz po zakończeniu obrad Soboru Watykańskiego II Instrukcja Świętej Kongregacji dla Seminarium i Uniwersytetów *Doctrina et exemplo*¹⁰, była pierwszą odpowiedzią na zawarty w *Konstytucji o Liturgii Świętej* postulat mówiący o tym, by uczynić ją wyraźnym szczytem i źródłem życia wiary. Konieczność wydania dokumentu *Doctrina et exemplo* umotywowana została w artykułach wstępnych, gdzie zauważa się, że wychowanie liturgiczne alumnów seminariów duchownych jest skorelowane z przyszłym owocowaniem ich pracy duszpasterskiej, a w związku z tym również ze wzrostem duchowym wiernych, powierzonych ich trosce: „jeżeli wpiery sami duszpasterze nie zostaną przepojeni duchem i mocą liturgii oraz nie staną się jej nauczycielami” (SC 14). Liturgiczne przygotowanie staje się zatem istotne, gdy dotyczy osób przygotowujących się do szczególnej posługi, jaką jest przewodniczenie liturgii dla wspólnoty wiernych, czyli alumnów seminariów duchownych. Ich edukacja musi przebiegać w odmienny sposób niż formacja innych członków Kościoła, szczególnie wiernych świeckich [Mieczkowski 2023, 166]. W pierwszej *Instrukcji o należytych wykonywaniu Konstytucji o Liturgii Świętej – Inter Oecumeni*¹¹ zawarto między innymi wyjaśnienia dotyczące wychowania liturgicznego alumnów, jakie znajdują się w soborowej Konstytucji: „Eucharystię, jako ośrodek całego życia duchowego, należy celebrować codziennie, używając najwłaściwszych sposobów, możliwie najlepiej odprawiających warunkom uczestników. W niedzielę zaś oraz inne większe święta Msza św. powinna być śpiewana przy udziale wszystkich domowników, z homilią i, o ile to możliwe, z komunią sakramentalną wszystkich nie kapłanów” (SC 15).

¹⁰ Sacra Congregatio de Seminariis et Studiorum Universitatibus, *Instructio de sacrorum alumnorum liturgica institutione* (25.12.1965), Excerptum e Commentario „Seminarium” 1 (1966); tekst polski w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne, dokumenty prawno-liturgiczne*, red. E. Szafrowski, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1968, t. I, z. 3, s. 170-209 [dalej: DE].

¹¹ Sacra Congregatio Rituum, *Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia recte ordinandam Inter oecumenici* (26.09.1964), AAS 56 (1964), s. 877-900; tekst polski w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne, dokumenty prawno-liturgiczne*, t. I, z. 2, s. 169-222.

Instrukcja *Doctrina et exemplo* natomiast, oprócz uznania liturgii Mszy św. za centralne wydarzenie dnia w życiu seminaryjnym, przypomniała również o zasadzie koncentracji formacji alumnów wokół liturgii w aspekcie wspólnego odmawiania Liturgii Godzin. „Jest zgoła konieczną rzeczą, by w Seminarium otaczano jak największą i szczególną opieką sprawowanie Ofiary Mszy Świętej i odmawianie Oficjum brewiarzowego, czego domaga się znaczenie, jakie Kościół przypisuje liturgii, by w ten sposób życie liturgiczne alumnów w pełni odpowiadało życzeniom Soboru, ukazanym w *Konstytucji Liturgicznej*” (DE 14). Instrukcja *Inter Oecumeni* dodała także zachętę „by przynajmniej w większe święta alumni, stosownie do okoliczności, śpiewali nieszpory w kościele katedralnym” (nr 16).

Wskazanie dotyczące centralnego miejsca liturgii w życiu seminaryjnym skierowane do przyszłych kapłanów, którzy ucząc się żyć liturgią na co dzień, poprzez odpowiednią formację liturgiczną, powinni rozumieć również jej mistagogię [Kopec 1996]. Ujmowana jest ona jako całość zamierzeń związanych z liturgicznym wychowaniem alumnów, w aspekcie ich życia liturgią każdego dnia. Instrukcja *In ecclesiam futurorum*¹² o liturgicznej formacji w seminariach z 1979 r., która jest, jak dotąd, ostatnim całościowym ujęciem problematyki kształtowania liturgicznego kandydatów do kapłaństwa, zwraca uwagę na postawienie liturgii w centrum formacji alumnów. Jak napisał Jerzy Stefański, miała ona szybko zastąpić ogłoszoną w 1965 r. instrukcję *Doctrina et exemplo*, która „została oceniona przez Radę [do wykonania *Konstytucji o świętej liturgii*] jako «prawie nieużyteczna» (*quasi inservibile*)” [Stefański 1982, 82]. Ostateczna redakcja nowej instrukcji, wydanej w tej samej sprawie, miała miejsce w 1979 r. Dokument podzielony jest na dwie części. Pierwsza poświęcona jest życiu liturgicznemu w seminarium. Zawarte są w niej ogólne zasady rozwoju życia liturgicznego w seminarium (nry 8-21) oraz zasady dotyczące spełniania poszczególnych czynności liturgicznych (nry 22-42). W drugiej części instrukcji znajdują się natomiast zasady dotyczące wykładu akademickiego liturgiki w seminariach, przedstawiające właściwy przedmiot i cel tej dyscypliny (nr 44), ustalając jej zakres i metodę wykładu (nry 45-50), a także określając przymioty profesora liturgiki

---

¹² Sacra Congregatio pro Institutione catholica, *Instructio de institutione liturgica in seminariis, In ecclesiasticam futurorum sacerdotum formationem* (03.06.1979), „Notitiae” 15 (1979), nr 159, s. 526-65 [dalej: IE].

oraz jej interdyscyplinarny charakter (nry 51-54). Końcowa część dokumentu poświęcona została praktyce duszpasterskiej, trosce biskupa o przygotowaniu kompetentnych kapłanów do pracy w diecezji, dbających o kwestie liturgii oraz liturgicznej formacji stałej wyświęconych szafarzy (nry 59-61). Do Instrukcji, w formie dodatku, załączony został wykaz zagadnień, które powinny być przedmiotem nauczania w seminarium (dodatek).

Celem Instrukcji o liturgicznej formacji w seminarium jest przede wszystkim wyjaśnienie nowego, mistagogicznego i doktrynalnego ujęcia charakteru tejże formacji: „Każda właściwa formacja liturgiczna obejmuje nie tylko naukę, lecz także praktykę. Jest ona bowiem formacją «mistagogiczną», którą osiąga się przede wszystkim przez samo liturgiczne życie alumnów. Alumni zostają w to życie wprowadzeni przez codzienne uczestnictwo we wspólnie sprawowanych czynnościach liturgicznych. To wtajemniczenie praktyczne staje się podstawą dalszego studium i zakłada się je w roztrząsaniu zagadnień liturgicznych” (IE 2). Instrukcja wymienia również dwa cele tak rozumianego wychowania liturgicznego: praktyczny, czyli mistagogiczny oraz teoretyczny, czyli doktrynalny, w aspekcie wykładu liturgii, który należeć powinien do głównych przedmiotów seminaryjnych (IE 7).

Przywołany dokument Kongregacji Wychowania Katolickiego zachęca do dalszej refleksji nad centralnym miejscem liturgii w życiu seminaryjnym. J. Stefański zaznaczył, że „powodzenie każdej reformy liturgicznej zależy nie tyle od nowych ksiąg liturgicznych, ile raczej od jakości pracy pastoralnej kleru w parafii” [tamże, 83]. Liturgista wyraził w tym zdaniu jeden z postulatów, zawartych w *Konstytucji o Liturgii Świętej* i dokumentach ją wprowadzających, aby ci, którzy są odpowiedzialni za życie liturgiczne wiernych, sami najpierw zostali przeniknięci duchem liturgii. Instrukcja o liturgicznej formacji w seminarium wyraziła to w następujących słowach: „Niech alumni poprzez pełniejszy udział w życiu liturgicznym dochodzą do pogłębienia swego życia wewnętrznego, niech stopniowo zdobywają ducha medytacji i wewnętrznego nawrócenia. Niech wychowanie liturgiczne pozwoli alumnom odkrywać ścisły związek między liturgią oraz codziennym życiem kapłanów i wiernych, składającym się do apostołstwa i domagającym się prawdziwego świadectwa żywej wiary, która działa przez miłość” (IE 10).

Aby liturgia faktycznie mogła stawać się centrum formacji seminaryjnej alumnów, trzeba dołożyć starań również w kwestii samego sposobu jej

celebrowania i to właśnie we wspólnocie formacyjnej, jaką jest seminarium duchowne. Instrukcja z 1979 r. zachęca do przestrzegania w tym względzie przepisów prawa liturgicznego, gdyż „czynności liturgiczne nie są czynnościami prywatnymi, lecz celebracjami Kościoła, które należą do całego Kościoła, ukazują je i tworzą; są przeto normowane prawami Kościoła” (IE 16). Zasada ta została później powtórzona w KPK/83, gdzie mowa o odpowiedzialności Kościoła za powierzony mu kult Boży: „Czynności liturgiczne nie są czynnościami prywatnymi, lecz czynnościami samego Kościoła, który jest sakramentem jedności, mianowicie ludem świętym zebrany i zorganizowany pod przewodnictwem biskupów. Z tej racji należą one do całego Ciała Kościoła, które też ukazują i tworzą; poszczególnych zaś jego członków w różny sposób dotyczą, zależnie od przyjętych święceń, wykonywanych funkcji i aktualnego uczestnictwa” (kan. 837 § 1). Stąd też do zadań formatorów należy, aby każda celebrowana liturgia sprawowana w seminarium miała charakter wzorcowy. Władysław Bomba analizując treść dokumentu, streścił jego założenia odnośnie do prawidłowego charakteru każdej celebrowanej liturgii: „Chodzi tu o należyte przygotowanie celebransów i tych wszystkich, którzy spełniają określone funkcje. To przygotowanie musi uwzględnić stałą troskę o poprawność i czytelność spełnianych czynności: gestów, recytacji, śpiewów. Stąd wymaganie, aby liturgia w seminarium była sprawowana zgodnie z nauczaniem Stolicy Apostolskiej, Konferencji Episkopatu i miejscowego Ordynariusza” [Bomba 1982, 99]. Wcześniejsza instrukcja z 1965 r. sugerowała nawet, aby dla zachowania wzorowego sprawowania liturgii w seminariach, „ustanowić prefekta ceremonii, który by uczył każdego co do niego należy i troszczył się o to, by wszystko było wykonywane godnie i zrećnie. Z tej racji kleryków powinien pouczyć o właściwych każdymu funkcjach, używając do tego tekstu przepisów, aby potem umieli sami się nim posługiwać, gdy zajdzie potrzeba spełnienia czynności kapłańskiej” (DE 17).

Obowiązujące w Kościele w Polsce od 1 października 2021 r. nowe zasady formacji alumnów zawarte w dokumencie zatytułowanym: *Droga formacji presbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*¹³ podjęły również temat liturgicznej formacji alumnów, uwzględniający roz-

---

¹³ *Droga formacji presbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* (16.06.2021), „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 33 (2021), s. 1-193 [dalej: RISP].

wój dyscyplin teologicznych. Przede wszystkim zwrócono uwagę na ogólną sytuację powołaniową w Polsce, zauważając, że zaangażowanie młodzieży w służbę liturgiczną sprzyja budzeniu nowych powołań do kapłaństwa (RISP 17; 143-144). Fakt ten został również zauważony w liście Konferencji Episkopatu Polski skierowanym do kapłanów na Wielki Czwartek 2021 r. Pasterze zwrócili uwagę na fakt, że wielu młodych ludzi obecnie pociąga troska o piękno celebrowania Eucharystii. Szukają oni Chrystusa i pragną Go odnaleźć w Kościele. „Doświadczenia ostatnich lat pokazują, że młodzi potrzebują głębi życia duchowego i formacji zakorzenionej w liturgii. Ta wrażliwość musi być przez nas zauważona i rozwijana. Trzeba dziś na nowo odkryć wagę duszpasterstwa służby liturgicznej, które jest miejscem odkrywania piękna życia z Chrystusem, jak również miejscem dojrzewania do odkrywania i realizacji powołania”¹⁴. Biskupi zauważyli, że wielu młodych ludzi odczytuje Boże wezwanie do życia w Kościele właśnie poprzez liturgię. Stąd też, aby formacja w zespołach liturgicznych stawała się coraz dojrzalsza, a przez to budziła powołania do kapłaństwa, nie powinna ograniczać się jedynie do nauki zasad liturgii, ale powinna ukazywać jej całościowy wpływ na postawę młodego człowieka.

Niejako odpowiedzią na wcześniejszy postulat zawarty w Instrukcji *Doc-trina et exemplo*, by wyznaczyć spośród formatorów seminaryjnych kapłana odpowiedzialnego za formację liturgiczną alumnów, nowe *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* wskazało, aby funkcję tę powierzyć wybranemu ojcu duchownemu (RISP 192). Troska o liturgię ma być odąd powierzona duchowemu przewodnikowi wspólnoty, który organizuje doroczne rekolekcje, miesięczne dni skupienia, wspólne modlitwy, a przede wszystkim jest odpowiedzialny za forum życia wewnętrznego alumnów. Wytyczne formacji przyszłych kapłanów umieszczają także wykład z liturgiki w grupie „najważniejszych elementów edukacji z zakresu wiary chrześcijańskiej” (RISP 276), zaraz po wykładzie Pisma Świętego. Załączony do polskiego *ratio* program

---

¹⁴ *List biskupów polskich do kapłanów na Wielki Czwartek 2021 r. Zgromadzeni na Świętej Wieczery* (11.03.2021), „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 33 (2021), s. 219-22. W tekście oficjalnym, opublikowanym w „Aktach Konferencji Episkopatu Polski” w 2022 r. został pominięty cytowany w artykule fragment, znajdujący się w pierwotnej wersji listu, opublikowany przed Wielkim Czwartkiem 2021 r. Zob. <https://www.ekai.pl/dokumenty/zgromadzeni-na-swietej-wieczery-list-biskupow-polskich-do-kaplanow-na-wielki-czwartek-2021-roku/> [dostęp: 18.02.2024].

studiów filozoficzno-teologicznych alumnów przewiduje łącznie 120 godzin wykładów i ćwiczeń z liturgiki, rozłożone na wszystkie lata studiów. To tyle samo, co ilość godzin wykładu prawa kanonicznego czy historii Kościoła, ale mniej niż wykład poświęcony katechetyce i dydaktyce czy też językowi łacińskiemu w ramach lektoratu (RISP 424).

Podsumowanie

Wszystkie dokumenty Kościoła w odniesieniu do formacji liturgicznej alumnów skłaniają się ku temu, by codzienne, wzorcowe sprawowanie Eucharystii we wspólnocie seminaryjnej, owocowało nie tylko wzrostem pobożności eucharystycznej wśród kleryków, ale także przyczyniło się do duchowego dobra wiernych, do których zostaną posłani, sprawując wraz z nimi święte czynności, w sposób zgodny z przepisami Kościoła. Jednak na niebezpieczeństwo spowszednienia codziennie sprawowanej liturgii seminaryjnej zwrócił uwagę Kazimierz Romaniuk na posiedzeniu Komisji Episkopatu ds. Seminariów w 1980 r. Sporządzone przez niego uwagi są bardzo praktycznym i wciąż aktualnym podsumowaniem rozważań na temat liturgicznej formacji kandydatów do kapłaństwa i jednocześnie wskazaniem dla formatorów odpowiedzialnych za życie liturgiczne w seminarium. K. Romaniuk swoje wnioski nazywa po prostu „rzeczami prostymi i bardzo oczywistymi” [Romaniuk 1980, 110]:

- 1) Kryzys przeżywany przez wiele seminariów w Europie czy w obu Amerykach rozpoczął się w momencie odejścia od praktyki codzienne sprawowanej Eucharystii. Istnieje potrzeba jak największego różnicowania zewnętrznych form sprawowanej liturgii sakramentów, aby wydobyć całe jej bogactwo zawarte w księgach liturgicznych. Autor wymienia różne możliwości: „Każdego dnia może przewodniczyć Eucharystii ktoś inny z grona profesorów, a niekiedy można zaprosić do tej zaszczytnej posługi księży proboszczów. [...] Zmieniać należy oprawę liturgiczną Mszy św. Np. poniedziałek - Msza recytowana; wtorek - ze śpiewem polskich pieśni; w środę - w zupełnej ciszy; w czwartek - Msza łacińska z chorałem gregoriańskim itp. [...] Może przynajmniej raz w tygodniu zamiast ramo, odprawić Mszę św. wieczorem [...]” [tamże, 108].

- 2) Środkiem przeciwko popadaniu w rutynę jest staranne sprawowanie liturgii, zgodnie z obowiązującymi normami, z zastosowaniem możliwych dostosowań. W zakres starannie przygotowanej i celebrowanej liturgii wchodzi również „zachowanie się nie tylko celebransa(ów) i najbliższej asysty, lecz także wszystkich uczestniczących w świętej Ofierze. Ci ostatni nie powinni zjawiać się w kościele lub w kaplicy dopiero w ostatniej chwili, uprawiając swoiste wyścigi z celebransem [...]. To również sposób czytania tekstów zarówno przez celebransa(ów), jak zwłaszcza przez asystujących alumnów. [...] W związku z tym doradza się przeprowadzanie przed dopuszczeniem do posługi lektora dość surowych egzaminów z umiejętności publicznego czytania. [...] To samo tyczy się śpiewów” [tamże].
- 3) Poważną sprawą jest również przygotowanie zewnętrzne, jak i wewnętrzne do sprawowanej liturgii. „Wyrazem przygotowania zewnętrznego jest każdorazowe zadbanie o kulturę naszego wyglądu [...]. Przygotowanie wewnętrzne polega na stworzeniu odpowiedniego nastroju ducha” [tamże, 109].
- 4) Oddzielną praktyką kształtującą postawę życia liturgią na co dzień jest kult Eucharystii poza Mszą św. W jego skład wchodzi przede wszystkim zwyczaj nawiedzenia Najświętszego Sakramentu w ciągu dnia, ale także Jego całodzienna adoracja.

PIŚMIENNICTWO

- Augustyn, Marek. 2007. *Geneza i rozwój soborowej idei liturgii*. Kraków: Wydawnictwo Franciszkanów „Bratni Zew”.
- Bączkowicz, Franciszek, Józef Baron, i Władysław Stawinoga. 1957. *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. T. 1. Opole: Wydawnictwo Diecezjalne Św. Krzyża.
- Bomba, Władysław. 1982. „Liturgia w życiu seminaryjnym.” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 35, nr 2:97-103.
- Cichy, Stefan. 2003. „Rola przepisów prawnych w liturgii.” W *Mysterium Christi*. T. 8: *Formacja liturgiczna*, red. Waław Świerzawski, 453-68. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Dzierżon, Ginter. 2009. „Relacja prawa liturgicznego do Kodeksu.” W *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Wojciechowi Góralskiemu*

- z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin. T. 1, red. Jan Wroceński, 355-62. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Jakubiak, Tomasz. 2016. „Czy diakon może w Polsce zgodnie z przepisami Kościoła łacińskiego asystować jako świadek urzędowy przy zawarciu małżeństwa w zwykłych okolicznościach?” *Ius Matrimoniale* 27 (2016), nr 2:55-77.
- Kopeć, Józef. 1996. „Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię.” *Liturgia Sacra* 3-4:23-38.
- Korporowicz, Łukasz. 2014. „Prawo liturgiczne Kościoła łacińskiego a Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Wybrane zagadnienia.” *Studia Prawno-Ekonomiczne* 91, nr 1:23-45.
- Martín García, Julio. 1999. *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*. Roma: EDIURCLA.
- Mieczkowski, Janusz. 2023. „Formacja liturgiczna alumnów po Soborze Watykańskim II.” *Polonia Sacra* 27, nr 2:163-90. <https://doi.org/10.15633/ps.27208>
- Nadolski, Bogusław. 1989. *Liturgika. Liturgika fundamentalna*. T. 1. Poznań: Pallotinum.
- Nowak, Jacek. 2003. „Prawo liturgiczne.” W *Mysterium Christi*. T. 8: *Formacja liturgiczna*, red. Wacław Świerzawski, 433-52. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne.
- Nowak, Jacek. 2004. *Prawo w służbie wydarzeń zbawczych. Zarys prawodawstwa liturgicznego*. Poznań: Pallotinum.
- Pawluk, Tadeusz. 1984. „Formacja kanonistyczna w seminariach duchownych.” *Prawo Kanoniczne* 27, nr 3-4:3-15. <https://doi.org/10.21697/pk.1984.27.3-4.01>
- Romaniuk, Kazimierz. 1980. „Eucharystia w życiu alumna seminarium duchownego.” *Homo Dei* 49, nr 1:105-10.
- Sobański, Remigiusz. 2003. „Kanony wstępne.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. 1: *Księga I. Normy ogólne*, red. Józef Krukowski, 45-54. Poznań: Pallotinum.
- Stawniak, Henryk. 2003. „Służebna rola przepisów prawno-liturgicznych.” *Seminare* 19:77-94.
- Stefański, Jerzy. 1982. „Instrukcja o liturgicznym wychowaniu w seminariach w kontekście aktualnej sytuacji odnowy liturgicznej.” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 35, nr 2:81-97. <https://doi.org/10.21906/rbl.1842>
- Sztafrowski, Edward. 1985. *Podręcznik prawa kanonicznego*. T. 1. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.

PROCES ELIMINOWANIA NAUCZANIA RELIGII W SZKOŁACH PUBLICZNYCH POLSKI LUDOWEJ W LATACH 1945-1961

THE PROCESS OF ELIMINATING RELIGIOUS INSTRUCTION IN PUBLIC SCHOOLS OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF POLAND IN 1945-1961

Ks. dr hab. Mieczysław Różański, prof. UWM

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska
e-mail: mieczyslaw.rozanski@uwm.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-3345-1740>

Abstrakt

Polska po II wojnie światowej stała się państwem rządzonym przez komunistów, którzy byli przeciwni m.in. obecności nauczania religii w szkołach publicznych. W okresie II Rzeczypospolitej zgodnie z art. 120 Konstytucji z 1921 r. religia była przedmiotem obowiązkowym. Celem artykułu jest pokazanie jakimi aktami prawnymi władze państwowe usuwały naukę religii ze szkoły. Pierwszy akty prawny z 1945 r. - Okólnik wydany przez Ministra Oświaty ograniczał nauczania religii, a kolejne z lat 50-tych coraz bardziej deprecjonowały ten przedmiot szkolny, znosząc jego obowiązkowość, tworząc szkoły bez nauki religii podległe pod świeckie Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, aż do jego całkowitego usunięcia w ustawie o systemie oświaty z 1961 r.

Słowa kluczowe: Kościół w Polsce, prawo wyznaniowe, Szkolnictwo, nauczanie religii

Abstract

After World War II, Poland became a country ruled by communists, who were opposed to, among other things, the presence of religious instruction in public schools. During the Second Republic, according to Article 120 of the 1921 Constitution, religion was a compulsory subject. The purpose of this article is to show in what legal acts the state authorities removed religious instruction from school. The

first legal act of 1945 - circular issued by the Minister of Education restricted the teaching of religion, and subsequent ones from the 1950s increasingly depreciated this school subject, abolishing its compulsory nature, creating schools without religious instruction under the secular Society of Friends of Children, until its complete removal in the 1961 Law on the Education System.

Keywords: Church in Poland, religious law, Schooling, religious instruction

Wprowadzenie

Tocząca się w obecnym czasie żywołowa dyskusja na temat nauczania religii w szkołach powszechnych w Polsce stała się inspiracją do podjęcia rozważań dotyczących procesu wyrzucania religii ze szkół publicznych po II wojnie światowej. Jest to zagadnienie dotychczas nie do końca opracowane w literaturze przedmiotu. Dotychczas większość badaczy skupiało się na realnym procesie eliminowania religii ze szkoły. Czyniło to w oparciu o wydawane decyzje i dokumenty o charakterze jednostkowym, analizując przy tym sytuację społeczno-polityczną w kraju¹. Brakuje analizy podstaw prawnych podejmowanych decyzji. Niniejszy artykuł ma w zamyśle autora wyeliminować tę lukę i pokazać, jakimi aktami prawnymi władze państwowe usuwały naukę religii ze szkół powszechnych w okresie do 1961 r. Tezą badawczą jest stwierdzenie, że przyjmowane regulacje prawne w latach 1945-1961 stanowiły normatywny proces wyprowadzania religii ze szkół powszechnych. Dlatego do niezbędnego minimum ograniczone zostaną elementy opisujące stan społeczno-polityczny państwa, a osnową artykułu będzie analiza wydawanych wówczas przepisów prawnych, która przeprowadzona została w oparciu o metodę formalno-dogmatyczną i historyczno-prawną.

Zmieniona sytuacja polityczna Polski po zakończeniu II wojny światowej przyniosła zmiany ustrojowe, które zapoczątkowały istnienie socjalistycznego państwa polskiego zależnego od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Nowa władza wydała dokument, który miał być podstawą jego działalności. Był nim Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego

---

¹ Wśród publikacji dotyczących sytuacji społeczno-polityczną tego okresu należy wskazać m.in. Żaryn 1997; Dudek i Gryz 2003; Zieliński 2003; Żaryn 2003; Eisler 2004; Dominiczak 2000; Wójcik 1995; Stanuch 2014; Konopka 2000, 89-106.

z 22 lipca 1944 r.² Od tego aktu prawnego należy rozpocząć rozważania jaki był stan prawny na wyzwolonych ziemiach³. Przyjął on, że kształtujące się nowe struktury państwa będą opierać się na założeniach i postanowieniach prawnoustrojowych Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r.⁴ Zawarte w niej przepisy gwarantowały w art. 120 nauczanie religii we wszystkich szkołach, które chociaż częściowo były finansowane przez państwo lub samorząd, kształcących dzieci i młodzież do 18 roku życia. Jednocześnie od 1945 r. rozpoczęło proces systematycznego i konsekwentnego ograniczania nauczania religii w szkołach publicznych. Nowa Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca z 1952 r. nie posiadała przepisów dotyczących kwestii nauczania religii w szkołach publicznych⁵, zamieszczone one zostały dopiero w nowej ustawie o systemie oświaty z 1961 r., które spowodowały całkowite usunięcie nauki religii ze szkół⁶.

1. Uregulowania prawne dotyczące nauczania religii przed II wojną światową

Podstawą do ustalenia stanu prawnego dotyczącego nauczania religii w szkołach publicznych przez kościoły i inne związki wyznaniowe są

---

² Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, załącznik do Dz. U. z 1944 r. Nr 1; Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, „Rocznik Lubelski” 1959, nr 2, s. 7-14 [dalej: Manifest PKWN].

³ Manifest PKWN, s. 1: „Krajowa Rada Narodowa i Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego działają na podstawie konstytucji z 17 marca 1921 r., jedynie obowiązującej legalnej konstytucji, uchwalonej prawnie. Podstawowe założenia konstytucji z 17 marca 1921 r. obowiązywać będą aż do zwołania wybranego w głosowaniu powszechnym, bezpośrednim, równym, tajnym i stosunkowym Sejmu Ustawodawczego, który uchwali, jako wyraziciel woli narodu, nową konstytucję”.

⁴ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1921 r., Nr 44, poz. 267 [dalej: konstytucja marcowa]. Należy pamiętać, że w warunkach powojennych głównym i decydującym czynnikiem mającym wpływ na wykładnię postanowień Manifestu PKWN były ośrodki ówczesnej władzy ludowej [Jastrzębski 2014, 151]. Szerzej na temat wówczas panującej skomplikowanej sytuacji prawnej zob. Działocha i Trzciniński 1977; Surowiec 1982, 46-53; Rybicki 1983, 5; Czarny 2007, 58-62.

⁵ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1952 r., Nr 33, poz. 232 [dalej: konstytucja PRL].

⁶ Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, Dz. U. z 1961 r., Nr 32, poz. 160.

przepisy prawne przyjęte przez władzę ustawodawczą w konstytucji marcowej. Norma konstytucyjna dotycząca omawianego zagadnienia znajdowała się w art. 120. Stanowił on, że „W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży poniżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez Państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religii dla wszystkich uczniów obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religii w szkołach należy do właściwego związku religijnego, z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych”. Z jej wykładni literalnej wynika, że obowiązkowe jest nauczanie religii wszystkich dzieci i młodzieży w szkołach finansowanych lub współfinansowanych przez państwo lub samorząd. Kierownictwo nad procesem nauczania, określeniem programu nauczania i wyłaniania nauczycieli (tzw. misja kanoniczna) posiadają właściwe kościoły lub związki wyznaniowe, które prowadzą naukę religii konfesyjnej, a naczelne prawo nadzoru nad tym procesem (nadzór dydaktyczny) posiadają właściwie organy państwowych władz szkolnych. Ta norma konstytucyjna bez jakichkolwiek zmian obowiązywała do czasu wejścia w życie nowej konstytucji PRL.

Podobny zapis zawarty został w art. 13 ust. 1 Konkordatu pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską, który stwierdzał, że „we wszystkich szkołach powszechnych z wyjątkiem szkół wyższych nauka religia jest obowiązkowa”⁷. Ten przepis konkordatu przestał obowiązywać w dniu 12 września 1945 r., kiedy to wydana została uchwała⁸ Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, w której uznał on, że konkordat przestał obowiązywać wskutek jednostronnego zerwania go przez Stolicę Apostolską⁹. Wskazać należy, że pod względem formalnym uchwała Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej nie miała żadnej mocy prawnej, gdyż prawo międzynarodowe, którego reżimowi podlegają umowy międzynarodowe, w tym także konkordat, nie znają takiej formy wygaśnięcia umowy międzynarodowej. Takiej procedury nie znało także ówczesne prawo polskie, gdyż w nim uchwały Rządu nie były zaliczane do aktów prawnych. Dlatego należy

⁷ Konkordat zawarty pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, Dz.U. z 1925 r., Nr 501, poz. 71 [dalej: konkordat].

⁸ Szerzej na temat uchwał Rady Ministrów w II RP zob. Hausner 1932, 32-33; Goclon 2012, 369-88.

⁹ Uchwała Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z dnia 12 września 1945 r. w sprawie konkordatu, w: Fąka 1978, 26.

stwierdzić, nie wchodząc w szczegóły oceny prawnej, czy konkordat został faktycznie zerwany i przez kogo, że po tej dacie ta umowa międzynarodowa nie była faktycznie stosowana ani przez stronę państwową, jak również z konieczności przez stronę kościelną.

Podobne przepisy posiadały inne kościoły i związki wyznaniowe, które miały swoje regulacje prawne wydane przed lub w okresie II Rzeczypospolitej¹⁰. W wydanych wówczas aktach prawnych znajdowały się przepisy dotyczące nauczania religii tego wyznania w szkołach publicznych¹¹.

Podstawową normą prawną dotyczącą nauczania religii w szkołach powszechnych była ustawa z dnia 11 marca 1932 r. *o ustroju szkolnictwa*¹². Ustawa ta, co prawda nie odnosiła się wprost w sposób bezpośredni do problematyki nauczania religii w szkole, ale opierając się na normach konstytucyjnych w jej preambule wskazywała na główne cele i zadania, jakie zostały postawione przed ustrojem szkolnictwa w Polsce. W preambule określała, że celem ustroju szkolnictwa jest „zapewnić najwyższe wyrobienie religijne, moralne, umysłowe i fizyczne oraz najlepsze przygotowanie do życia”. Tak użyte sformułowania wskazywały w sposób ogólny na realizację i wprowadzenie w życie szkolne norm wynikających z nauczania religijnego.

2. Pierwsze akty ograniczające naukę religii

Wskazane wyżej prawne podstawy do nauczania religii, mające swoje zakorzenienie w przyjętej przez nowe władze konstytucji marcowej całkowicie nie zgadzały się z wyznawaną i realizowaną przez tę władzę ideologią. Dlatego pomimo obowiązującego prawa władze państwowe czyniły

---

¹⁰ Kościoły i związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej działały na podstawie przepisów wydanych przez byłe państwa zaborcze np. dla Kościoła Ewangelicko-Reformowanego ukaz carski z 8/20 lutego 1849 r. *o zarządzie spraw Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Królestwie Polskim*, Zb. Praw i Rozporządzeń b. Ces. Ros. nr 129, t. 42, s. 5-9.

¹¹ Np. Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. *o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. z 1936 r., Nr 30, poz. 240, art. 32; Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. *o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. z 1936 r., Nr 30, poz. 241, art. 26; Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 listopada 1938 r. *o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, Dz. U. z 1938 r., Nr 88, poz. 597, art. 5.

¹² Dz. U. z 1932 r., Nr 38, poz. 389.

wszystko, aby nauczanie religii w szkołach powszechnych zdyskredytować, ograniczyć i wyeliminować z murów szkolnych. Pierwsze pogłoski na ten temat pojawiały się już w 1945 r. tuż po zakończeniu II wojny światowej. W tej sprawie skierował do Ministerstwa Oświaty pismo abp. A. Sapięha¹³. W odpowiedzi na to pismo minister S. Skrzyszewski odpowiedział, że „stosunek do nauczania religii nie ulegnie zmianie [...] zapewniamy całkowitą swobodę nauczania religii w szkole oraz praktyk religijnych [...] nie uszczuplimy swobody sumienia”¹⁴.

Wydawałoby się, że przedstawione wyżej akty prawne pomimo ideologicznego negowania potrzeby nauki religii przez władze państwowe będą stwarzały pozory legalności prowadzenia tego przedmiotu w systemie szkolnym. Nic bardziej mylnego. Pierwszym aktem ograniczającym nauczanie religii w szkołach publicznych był Okólnik Ministra Oświaty z 13 września 1945 r.¹⁵, czyli dzień po uchwale Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej znoszącej obowiązywanie konkordatu z 1925 r. [Pawluk 1986, 134-35; Mezglewski, 1988, 325-40; Misztal 1997, 174; Mezglewski, 2000, 22]¹⁶. Okólnik ten wydany został bez delegacji ustawowej i dokonywał interpretacji normy konstytucyjnej. Zawierał dwa elementy ograniczające nauczanie religii w szkołach. Pierwszym z nich było to, że w lekcjach religii mogą uczestniczyć tylko ci uczniowie, których rodzice wyrażą taką wolę, a drugim był nakaz usunięcia oceny z religii ze świadectw szkolnych¹⁷.

¹³ Pismo abp Adama Sapięhy do Ministerstwa Oświaty z 5 czerwca 1945, w: Konopka 1998, 22.

¹⁴ Pismo Ministra Oświaty Stanisława Skrzyszewskiego do abp A. Sapięhy z 27 czerwca 1945 r., w: Konopka 1998, 23.

¹⁵ Okólnik nr 50 z 13 września 1945 r. w sprawie nauki szkolnej religii, Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty [dalej: Dz.U.M.O.] z 1945 r., Nr 4, poz. 189.

¹⁶ Informacja o uchwale Rady Ministrów Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z 12 września 1945 r. została opublikowana przez gazetę „Głos Ludu” z 14 września 1945 r. „K Konkordat zawarty między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską przestał obowiązywać”.

¹⁷ Raina 1994, 33-41; Memoriał Episkopatu do Prezydenta Krajowej Rady Narodowej B. Bieruta w sprawie normalizacji stosunków Kościoła i państwa z 15 września 1946 r. Biskupi w memoriale wskazywali wątpliwość dotyczącą prawomocności świadectw wydawanych bez oceny z nauki religii. Pisali m.in., że poglądy o dobrowolności nauki religii w szkołach, które dziś są wprowadzane w życie sięgają głęboko w podstawy wychowania i tradycje polskiej szkoły. Poglądy takie dyskwalifikują wartość nauki religii w oczach uczniów i w oczach społeczeństwa, kłócą się wreszcie z całą tradycją polskiej szkoły, która zawsze i stale wyraża wychowanie religijne za pierwszy i najważniejszy obowiązek szkoły. Biskupi w memoriale wskazują także

Warto zatrzymać się nad tym dokumentem, gdyż on jest pierwszym, który ograniczał naukę religii szkołach publicznych. W treści okólnika wskazano, że wydany on zostaje z tego powodu, „że praktyka niektórych szkół posunęła się za daleko, naruszając postanowienia art. 111 konstytucji poręczającego wszystkim obywatelom wolność sumienia i wyznania”. Wątpliwości wyjaśnił Minister Sprawiedliwości w piśmie nr U.D. 1089/45 skierowanym do Ministra Oświaty. Minister Sprawiedliwości wskazał, że zakres tego artykułu i jego znaczenie wyjaśnione zostało przez art. 112 zd. 3 konstytucji marcowej, według którego nikt nie może być zmuszony do udziału w czynnościach, obrzędach religijnych, o ile nie podlega władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej. Natomiast na tej podstawie Minister Sprawiedliwości wskazał, że zawarty w art. 120 konstytucji marcowej nakaz obowiązkowego nauczania religii dzieci i młodzieży poniżej lat 18 nie może być obligatoryjny. Nie mogą być zobowiązani do nauki religii uczniowie, których rodzice lub opiekunowie nie należą do żadnego wyznania, czyli są bezwyznaniowci lub których przekonaniom religijnym nie odpowiada udzielana w szkole nauka religii. Następnie Minister Sprawiedliwości określił, że zgodnie z art. 120 konstytucji marcowej nauka religii może być udzielona tylko uczniom należącym do prawnie uznanych związków religijnych. Inni powinni być zwolnieni z obowiązkowej nauki religii w tych szkołach, dlatego w praktyce władze szkolne powinny poprzestać na przyjęciu od rodziców, względnie opiekunów odpowiednich deklaracji, że nie życzą sobie, aby ich dziecko pobierało naukę religii w szkole.

Na podstawie tego wyjaśnienia Minister Oświaty zarządził to co wskazane zostało w wyjaśnieniu Ministra Sprawiedliwości, czyli że nauka religii jest obowiązkowa dla uczniów przynależnych do wyznań uznanych przez państwo. Uczniowie, których rodzice zadeklarują, że nie życzą sobie, aby ich dzieci pobierały naukę religii, bo nie odpowiada to ich przekonaniom religijnym, są z tego przedmiotu zwolnione i tym dzieciom nie stawia się oceny z nauki religii na świadectwie i do księgi ocen.

---

na inne elementy usuwania religii ze szkoły. Została ona usunięta ze szkół specjalnego typu, m.in. szkół średnich dla dorosłych, a także bez uzgodnienia z przedstawicielami Kościoła władze zmieniają programy religii z dwóch do jednej godziny tygodniowo w klasie oraz opisywali trudności jakie mają szkoły zakonne.

W pierwszych latach powojennych władze komunistyczne nie atakowały bezpośrednio lekcji religii w szkole. Jak wskazuje badaczka tego zagadnienia H. Konopka, w tym okresie władze starały się walczyć z nauczaniem religii w sposób łagodny, m.in. utrudniano przeprowadzanie nominacji dla katechetów, przenoszono nauczycieli religii lub zwalniano ich z różnych – zazwyczaj niesłusznych – powodów [Konopka 1997, 46]. Zmiana nastąpiła po kongresie zjednoczeniowym PPR i PPS i powstaniu w grudniu 1948 r. PZPR, a także połączenia Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci i Chłopskiego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (TPD). Wśród zadań tej nowej organizacji było przejmowanie kontroli nad szkołami powszechnymi, czyli TPD stawało się organem prowadzącym i utrzymującym szkołę. Ta zmiana dawała podstawy prawne do usuwania lekcji religii i nauczających katechetów ze szkół, gdyż nie był spełniany warunek zawarty w art. 120 konstytucji marcowej [tamże, 66]¹⁸.

3. Wykluczanie nauki religii z systemu szkolnictwa

Problematykę nauczania religii w szkołach omawiano w czasie obrad Komisji Mieszanej Rządu i Episkopatu Polski, która rozpoczęła działalność w lipcu 1949 r. Rozmowy toczone były do zawarcia porozumienia, które nastąpiło w dniu 14 kwietnia 1950 r. W zakresie nauczania religii w porozumieniu określono: „rząd nie zamierza ograniczać obecnego stanu nauczania w szkołach; [...] nauczyciele religii świeccy i duchowni *będą traktowani na równi z nauczycielami innych przedmiotów*” [Raina 1994, 233]. Także w kolejnym porozumieniu zawartym w grudniu 1956 r. w pkt. 2 Komunikatu Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Episkopatu dla nauczania religii zapewniona została pełna swoboda i gwarancje dobrovolności pobierania nauki religii w szkołach podstawowych i średnich dla tych dzieci, których rodzice wyrażają takie życzenie. Dla nich władze szkolne ułożą odpowiedni rozkład zajęć oraz „dołożą starań, aby umożliwić dzieciom i młodzieży swobodny udział w praktykach religijnych poza szkołą.” [tamże, 575].

---

¹⁸ TPD tylko pośrednio utrzymywało szkołę. Pieniądze na jej działalność otrzymywało ze Skarbu Państwa.

Po zawarciu porozumienia, w 1956 r. Ministerstwo Oświaty wydało cały szereg aktów prawnych ograniczających nauczanie religii w szkole, które w przyszłości miały doprowadzić do całkowitej eliminacji nauczania tego przedmiotu¹⁹. Zauważyć należy, że wydawane przez Ministra Oświaty zarządzenia i okólniki opublikowane zostały podobnie jak wcześniejsze akty prawne bez odpowiedniej delegacji ustawowej. Obowiązująca do 1961 r. ustawa o szkolnictwie z 1932 r. nie dawała ministrowi delegacji do wydawania takich aktów normatywnych. W literaturze przedmiotu wydawanej w okresie PRL-u spotkać się można z poglądem, że były to akty wykonawcze do konstytucji PRL. Konstytucja ta w art. 70 ust. 2 stanowiła, że kościół jest oddzielony od państwa. Taką argumentację przyjmuje H. Świątkowski, który wskazuje, że w tym obszarze działania była to realizacja rozdziału szkoły od kościoła, czyli jej świeckość [Świątkowski 1962, 142-43]. Z uwagi na to, że art. 70 konstytucji PRL nic nie stanowił o modelu rozdziału pomiędzy państwem a kościołem, nie przesądzał jaki model może być zastosowany, a te modele mogą być różne, czyli gdzie państwo i kościół może być instytucjami równorzędnymi, niezależnymi, autonomicznymi, a także uzupełniającymi się wzajemnie lub gdzie istnieje wroga separacja między państwem i kościołem. Trudno jest na podstawie samej konstytucyjnej normy określić, czy ta oddzielność jest nacechowana na współpracę, czy na wrogość pomiędzy tymi podmiotami. Natomiast w kwestii nauczania religii konstytucja PRL nie stanowiła nic, czyli milczała. Zatem stwierdzenie, że akty niższego rzędu, a tak określane były w okresie PRL-u, wydane przez Ministra Oświaty należały do aktów wykonawczych art. 70 konstytucji PRL należy uznać za całkowicie nieuprawnione.

Chronologicznie pierwszym z nich było zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 7 grudnia 1956 r. w sprawie udziału nauczycieli przedmiotów nadobowiązkowych w posiedzeniach rad pedagogicznych²⁰. Zarządzenie to określało w § 1, że nauczyciele tych przedmiotów nie wchodzi w skład rad pedagogicznych, ale mogą zgodnie z § 2 być w razie potrzeby zaproszeni przez kierownika szkoły do udziału w tej radzie z głosem doradczym.

---

¹⁹ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 7 grudnia 1956 r. w sprawie udziału nauczycieli przedmiotów nadobowiązkowych w posiedzeniach rad pedagogicznych, Dz.U.M.O. z 1956 r., Nr 16, poz. 155.

²⁰ Dz.U.M.O. z 1956 r., Nr 16, poz. 155.

W dniu następnym, czyli 8 grudnia 1956 r. Minister Oświaty wydał zarządzenie w *sprawie nauczania religii w szkołach*²¹. Zarządzenie to w pkt. 1 zmieniało status przedmiotu nauczania religii z przedmiotu obowiązkowego na przedmiot nadobowiązkowy i określało, że organizowany jest dla uczniów, których rodzice lub opiekunowie prawni wyrażali indywidualne życzenie na piśmie. Dalsze punkty zarządzenia dotyczyły zasad, według których organizowana jest nauka religii: 1) nauczanie religii odbywa się na podstawie programów i podręczników zatwierdzonych przez władze kościelne i szkolne; 2) nauka religii organizowana jest dla klasy liczącej minimum 20 uczniów, a jeśli takiej liczby nie ma, należy łączyć w grupy uczniów oddziałów tej samej klasy lub z różnych klas; 3) wymiar godzin nauczania religii w pierwszej klasie – 1 godzina tygodniowo, w klasach od 2 do 7 – 2 godziny tygodniowo, w szkołach średnich 1 godzina tygodniowo; 4) nauczanie religii, tak jak inne lekcje nadobowiązkowe powinny odbywać się co do zasady po godzinach zajęć obowiązkowych, mogą także odbywać się przed rozpoczęciem zajęć obowiązkowych. Możliwe jest także nauczanie tego przedmiotu w godzinach przeznaczonych na zajęcia obowiązkowe; 5) nauczyciele religii prowadzą oddzielne dzienniki lekcyjne; 6) nauczanie religii może odbywać się w lokalach pozaszkolnych.

Pkt. 3 zarządzenia dotyczył nauczycieli religii. Funkcję nauczyciela religii mogą pełnić osoby duchowne lub świeckie mające upoważnienie do nauczania religii wydane przez władze kościelne. Są oni powoływani przez władze szkolne w porozumieniu z władzami kościelnymi, a ich kwalifikacje określone zostaną odrębnymi przepisami. Nauczyciel religii nie może być nauczycielem innych przedmiotów świeckich. Są oni wynagradzani z budżetu Ministerstwa Oświaty na zasadach ustalonych, tak jak inni nauczyciele. Wymiar pracy nauczyciela religii wynosi w szkole podstawowej 30 godzin, a w szkołach średnich 23 godziny lekcyjne. Lekcje religii mogą być hospitowane i wizytowane przez przedstawicieli władz kościelnych i przez władze oświatowe oraz kierowników szkół.

Zarządzenie jednocześnie stwierdzało, że obowiązkiem władz szkolnych, nauczycieli przedmiotów świeckich i nauczycieli religii jest przeciwdziałać wszelkim przejawom naruszenia wolności sumienia i zapewniać całkowitą tolerancję dla uczniów wierzących i niewierzących. Odnosiło się także

---

²¹ Dz.U.M.O. z 1956 r., Nr 16, poz. 156.

do rekolekcji wielkanocnych, nakazując władzom szkolnym zwolnienie uczniów do ich uczestnictwa trzy dni w ciągu roku. Zarządzenie weszło w życie 15 grudnia 1956 r.

Jeszcze przed wejściem w życie tego zarządzenia Minister Oświaty wydał okólnik nr 32 z dnia 11 grudnia 1956 r. w *sprawie wykonania Zarządzenia Ministra Oświaty z 8 grudnia 1956 r.*²² W okólniku tym, w celu zapewnienia warunków pełnej wolności sumienia dla uczącej się młodzieży zezwolił na prowadzenie szkół bez nauki religii, a w szkołach, w których odbywa się nauka religii zezwalał na organizowanie klas bez nauki religii na żądanie rodziców uczniów. Od tego czasu zaczęły powstawać szkoły państwowe bez nauczania religii. Wcześniej szkoły bez nauki religii były pod zarządem Towarzystwa Przyjaciół Dzieci.

Kolejnym ograniczeniem nauczania religii było zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 4 sierpnia 1958 r. w *sprawie nauczycieli religii*²³, w którym w §1 określił, że nauczycielem religii w szkole podstawowej nie może być osoba będąca członkiem zgromadzenia zakonnego. To zarządzenie wchodziło w życie z dniem 1 września 1958 r. Tego samego dnia minister wydał okólnik nr 26 w *sprawie przestrzegania zasad świeckości szkoły*²⁴. Wprowadzał on obligatoryjną zasadę świeckości szkół publicznych. Podstawą do wydania tego okólnika była troska o pełną „tolerancję” na terenie szkoły. Minister stwierdził, że były liczne wypadki niewłaściwego interpretowania zasady świeckiego charakteru szkoły. Wskazał jednocześnie jakie fakty miały dotychczas miejsce w szkołach: dekorowanie pomieszczeń szkolnych emblematami religijnymi, odmawianie modlitw przed lub po lekcjach przedmiotów obowiązkowych, uczestnictwo niektórych nauczycieli i wychowawców w organizowaniu udziału młodzieży szkolnej w nabożeństwach i pielgrzymkach. Dlatego Minister Oświaty określił, że nauczyciele, w tym także nauczyciele religii mają przestrzegać następujących zasad: 1) niedopuszczalny jest udział nauczycieli i wychowawców szkół, a także innych państwowych placówek oświatowo-wychowawczych w organizowaniu wśród powierzonych im młodzieży praktyk religijnych, lub też oddziaływanie

---

²² Dz.U.M.O. z 1956 r., Nr 16, poz. 157.

²³ Dz.U.M.O. z 1958 r., Nr 9, poz. 121.

²⁴ Okólnik nr 26 Ministra Oświaty z dnia 4 sierpnia 1958 r. w *sprawie przestrzegania świeckości szkoły*, Dz.U.M.O. z 1958 r., Nr 9, poz. 123.

na młodzież „w tym kierunku”; 2) niedopuszczalne jest dekorowanie pomieszczeń szkolnych jakimikolwiek emblematami religijnymi; 3) sprzeczne ze świeckim charakterem szkoły jest odmawianie modlitwy w szkole przed rozpoczęciem i po zakończeniu nauki przedmiotów obowiązkowych.

Minister w okólniku powołał się także na Komunikat Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski z grudnia 1956 r., który zapewniał o nauczaniu religii jako przedmiotu nadobowiązkowego, wskazując, że nie przewiduje on wprowadzenia do szkół praktyk religijnych i emblematów religijnych²⁵.

W związku z zarządzeniem z dnia 4 sierpnia 1958 r. Minister Oświaty wydał okólnik dotyczący zmian w stosunkach służbowych nauczycieli religii²⁶. Zakres tego okólnika dotyczył nauczycieli religii, którzy należeli do zgromadzeń zakonnych zarówno habitowych, jak i bezhabitowych męskich i żeńskich. Wprowadzał dyskryminację osób zakonnych. Wskazywał, że jeśli z tymi nauczycielami religii zawarto umowę o pracę na rok szkolny 1958/1959 lub na czas nieokreślony, to należy wypowiedzieć tę umowę z zachowaniem trzymiesięcznego okresu wypowiedzenia, a nauczyciele ci zgodnie z zarządzeniem nie mogą udzielać lekcji religii w szkołach państwowych. W drodze wyjątku mogą zostać zatrudnieni zakonnicy jako nauczyciele religii za uprzednią zgodą Ministerstwa Oświaty wydaną na wniosek kuratorium okręgu szkolnego.

Kolejny okólnik z dnia 13 kwietnia 1959 r.²⁷ wprowadzał zasadę, że nauczyciele religii jako nauczyciele przedmiotu nadobowiązkowego mogą być zatrudnieni tylko na podstawie umowy zawartej na czas określony. Ten przepis nie dotyczył tych nauczycieli, którzy otrzymali nominację w okresie, gdy nauczanie religii było przedmiotem obowiązkowym. Wydany następnego dnia okólnik *w sprawie szkół i klas bez nauczania religii*²⁸ zmieniał okólnik z 11 grudnia 1956 r. i powtarzał przepisy dotyczące zasad organizacji

²⁵ Tekst komunikatu Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu i Episkopatu z dnia 9 grudnia 1956 r. zob. Raina 1994, 575.

²⁶ Okólnik nr 28 z dnia 6 sierpnia 1958 r. *w sprawie zmian w stosunkach służbowych nauczycieli religii*, Dz.U.M.O. z 1958 r., Nr 9, poz. 124.

²⁷ Okólnik Ministra Oświaty z dnia 13 kwietnia 1959 r. *w sprawie zatrudniania nauczycieli przedmiotów obowiązkowych*, Dz.U.M.O. z 1959 r., Nr 3, poz. 38.

²⁸ Okólnik Ministerstwa Oświaty nr 11 z dnia 14 kwietnia 1959 r. *w sprawie szkół i klas bez nauczania religii*, Dz.U.M.O. z 1959 r., Nr 3, poz. 39.

szkoły bez nauczania religii i klasy bez nauczania religii wskazując możliwość przeniesienia dziecka do szkoły, w której prowadzona jest nauka religii, a w szkołach tych są klasy bez nauczania religii. Orzeczenie o nieprowadzeniu nauki religii w szkole bądź o utworzeniu klasy lub oddziału bez nauczania religii wydaje władza szkolna bezpośrednio nadzorująca daną szkołę, czyli Inspektorat Oświaty lub Kuratorium Okręgu Szkolnego. Całkowite zniesienie nauczania religii nastąpiło na skutek wprowadzenia w życie ustawy z dnia 15 lipca 1961 r. *o rozwoju systemu oświaty i wychowania*²⁹, która nie przewidywała możliwości jej nauczania w szkołach publicznych.

Zakończenie

W oparciu o analizę aktów normatywnych wydawanych przez Ministra Oświaty wskazać można na dwa etapy procesu eliminowania nauczania religii ze szkół publicznych. Pierwszy zapoczątkowany został zaraz po przejęciu władzy przez komunistów i zatrzymał się na czas odwilży październikowej w 1956 r. W tym okresie dyskredytowano i ograniczano naukę religii w wydawanych okólnikach ograniczając obowiązkowość jej nauczania. Ponadto utrudniano przeprowadzanie nominacji dla katechetów, przenoszono nauczycieli religii lub zwalniano ich z różnych powodów. Od 1949 r. szkoły były przejmowane przez komunistyczne Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, które kierowało szkołami prywatnymi z uprawnieniami państwowymi, w których nie była prowadzona nauka religii. Wydaje się, że jedynym powodem do przekształceń szkół publicznych w szkoły prywatne TPD, było usunięcie z nich nauczania religii.

Po bardzo krótkim czasie liberalizacji, w czasie odwilży październikowej już pod koniec 1956 r. rozpoczął się drugi etap procesu eliminowania nauki religii połączony ze zmasowaną ofensywą ideologiczną w oświacie, która zakończyła się całkowitym wyrugowaniem nauczania religii w szkole w nowej ustawie oświatowej z 1961 r. Polegała na ciągłym dyskredytowaniu tego przedmiotu. Najpierw zaliczono go do grupy przedmiotów nadobowiązkowych. Następnie ograniczano czas jego prowadzenia na godziny lekcyjne zaczynające się przed lub po przedmiotach obowiązkowych oraz wprowadzono na szeroką skalę dyskryminację nauczycieli religii, którym

---

²⁹ Dz. U. z 1961 r., Nr 32, poz. 160.

zabroniono nauczania innych przedmiotów „świeckich”. Jeszcze większe organicznie zastosowano wobec członków zgromadzeń zakonnych, którym całkowicie zabroniono nauczania religii w szkołach. Te wszystkie działania oparte na czynnikach ideologicznych miały zbudować wrażenie, że nauczanie religii w szkole jest niepotrzebne w socjalistycznym państwie i jednocześnie zagraża porządkowi państwowemu.

PIŚMIENNICTWO

- Czarny, Piotr. 2007. „Mała konstytucja a polska tradycja konstytucyjna.” *Przegląd Sejmowy* 15, nr 5(82):57-73.
- Dominiczak, Henryk. 2000. *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990. W świetle dokumentów MSW*. Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona.
- Dudek, Antoni, i Ryszard Gryz. 2006. *Komuniści a Kościół w Polsce (1945-1989)*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
- Działocha, Kazimierz, i Janusz Trzciniński. 1977. *Zagadnienie obowiązywania konstytucji marcowej w Polsce Ludowej 1944-1952*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Eisler, Jerzy. 2004. „Stosunki Kościół-państwo w powojennej Polsce w najnowszych publikacjach.” *Pamięć i Sprawiedliwość* 3/1(5):385-402.
- Fąka, Marian. 1978. *Państwowe prawo wyznaniowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Wybór tekstów źródłowych*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Goclon, Jacek. 2012. „Prezydium Rady Ministrów w latach 1918-1939. Struktura, zakres kompetencji i działalność projektodawcza (Zarys problemu).” *Czasopismo Prawno-Historyczne* LVIV, z. 1:369-88.
- Hausner, Roman. 1932. *O trybie przygotowania obowiązujących przepisów*. Warszawa: drukarnia Policyjna.
- Jastrzębski, Robert. 2014. *Trybunał Kompetencyjny. Kolegium Kompetencyjne. Geneza. Działalność. Współczesność*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Konopka, Hanna. 1998. *Religia w szkołach Polski Ludowej. Sprawa nauczania religii w polityce państwa 1944-1961*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Konopka, Hanna. 2000. „Nauczanie religii w szkołach Polski Ludowej (1944-1950).” *Studia Podlaskie* 10:89-106.
- Mezglewski, Artur. 1988. „Spór o wygaśnięcie konkordatu polskiego z 1925 roku.” *Roczniki Nauk Prawnych* 8:325-41.
- Mezglewski, Artur. 2000. „Nauczanie religii w Polsce Ludowej.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 1:21-36.
- Misztal, Henryk. 1977. *Polskie prawo wyznaniowe. I. Zagadnienia wstępne. Rys historyczny*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

- Pawluk, Tadeusz. 1986. „Problem wygaśnięcia konkordatu polskiego z 1925 r.” *Prawo Kanoniczne* 29, nr 1-2:134-48.
- Raina, Peter. 1994. *Kościół w PRL. Dokumenty 1945-1959*. T. 1. Poznań: Wydawnictwo W drodze.
- Rybicki, Marian. 1983. „Zmiany konstytucyjne w Polsce Ludowej.” *Studia Prawnicze* 4:3-35.
- Stanuch, Zbigniew. 2014. *Walka o religię. Katechizacja szkolna i pozaszkolna na Pomorzu Zachodnim w latach 1945–1961*. Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej.
- Surowiec, Jarzy. 1982. *Spór o koncepcję ustroju państwowego Polski w okresie Krajowej Rady Narodowej (1944–1946)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Świątkowski, Henryk. 1962. *Wyznaniowe prawo polskie. Problematyka prawna wolności sumienia w PRL*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wójcik, Stefan. 1995. *Katechizacja w warunkach systemu totalitarnego na przykładzie Administracji Apostolskiej Dolnego Śląska w latach 1945–1961*. Wrocław: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Zieliński, Zygmunt. 2003. *Kościół katolicki w Polsce 1944-2002*. Radom: Polwen Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Żaryn, Jan. 1997. *Kościół a władza w Polsce (1945-1950)*. Warszawa: Tow. im. Stanisława ze Skarbimierza.
- Żaryn, Jan. 2003. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*. Warszawa: Neriton.

**REALIZACJA WYROKU TRYBUNAŁU
KONSTYTUCYJNEGO Z DNIA 12 MAJA 2015 R.,
SYGN. P 46/13 – ROZWAŻANIA NA TEMAT
SŁUSZNOŚCI I SKUTKÓW ZMIAN W STWIERDZENIU
NIEWAŻNOŚCI DECYZJI ADMINISTRACYJNYCH**

**IMPLEMENTATION OF THE JUDGMENT OF THE
CONSTITUTIONAL COURT OF 12 MAY 2015,
REF. P 46/13 – CONSIDERATIONS ON THE VALIDITY
AND EFFECTS OF CHANGES IN THE ANNULMENT
OF ADMINISTRATIVE DECISIONS**

Mgr Maria Stępień

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego, Polska
e-mail: mariakosciowska@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-1595-8006>

Abstrakt

Nowelizacja *Kodeksu postępowania administracyjnego*, która weszła w życie we wrześniu 2021 r. wprowadziła duże zmiany w instytucji stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnych. Nie wszystkie z nich zyskały uznanie przedstawicieli teorii i praktyki prawa, którzy zwrócili uwagę na odejście ustawodawcy od rzeczywistych intencji Trybunału Konstytucyjnego, którego orzeczenie było podstawą wprowadzenia nowych regulacji. Największe kontrowersje dotyczą wprowadzenia ograniczenia czasowego do wszczęcia postępowania w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej, zgodnie z nowymi przepisami, jeżeli od dnia doręczenia lub ogłoszenia decyzji upłynęło trzydzieści lat, nie wszczyna się postępowania w sprawie stwierdzenia jej nieważności. Ograniczenie to wyklucza możliwość uzyskania prejudykatu wskazanego w przepisach *Kodeksu cywilnego* pozwalającego na dochodzenie odszkodowania za szkody wywołane przez wadliwe decyzje administracyjne. Ponadto ustawa nowelizująca w art. 2 ust. 2, przewiduje umorzenie z mocy prawa postępowań administracyjnych w sprawie stwierdzenia nieważności rozstrzygnięć administracyjnych wszczętych po upływie trzydziestu

lat od dnia doręczenia lub ogłoszenia tych rozstrzygnięć i niezakończonych przed dniem wejścia w życie ustawy nowelizującej ostateczną decyzją lub postanowieniem. Niniejszy artykuł ma na celu analizę nowelizacji oraz omówienie najbardziej problematycznych przepisów, które wskazane zostały powyżej.

Słowa kluczowe: stwierdzenie nieważności, decyzja administracyjna, odszkodowanie, przedawnienie

Abstract

The amendment to the Code of Administrative Procedure, which came into force in September 2021, introduced major changes to the institution of annulment of administrative decisions. Not all of them have gained the recognition of representatives of legal theory and practice, who have drawn attention to the departure of the legislator from the real intentions of the Constitutional Court, whose ruling was the basis for the introduction of the new regulations. The biggest controversy concerns the introduction of a time limitation on the initiation of proceedings to declare an administrative decision invalid; according to the new regulations, if thirty years have elapsed from the date of service or announcement of the decision, proceedings to declare it invalid shall not be initiated. This restriction excludes the possibility of obtaining a prejudicate indicated in the provisions of the Civil Code allowing the claiming of compensation for damages caused by defective administrative decisions. In addition, the amending law, in Article 2, para. 2, provides for the discontinuance, by operation of law, of administrative proceedings for the annulment of administrative decisions initiated after the expiration of thirty years from the date of service or announcement of such decisions, and not concluded before the date of entry into force of the amending law, by a final decision or order. This article aims to analyze the amendment and discuss the most problematic provisions identified above.

Keywords: annulment, administrative decision, compensation, statute of limitations

Wstęp

Niniejszy artykuł ma na celu analizę zmian, jakie weszły w życie nowelizacją *Kodeksu postępowania administracyjnego*¹ we wrześniu 2021 r. Wówczas niewielka nowelizacja spowodowała duże poruszenie wśród teoretyków i praktyków prawa, ale również wśród międzynarodowej opinii

---

¹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego*, Dz. U. z 2022 r. poz. 2000 z późn. zm. [dalej: k.p.a.].

publicznej. Powodem wprowadzenia zmian było wydanie przez Trybunał Konstytucyjny wyroku z dnia 12 maja 2015 r.², w którym Trybunał zwrócił uwagę na problem braku ograniczenia czasowego do stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej wydanej z rażącym naruszeniem prawa, gdy była ona podstawą nabycia prawa lub jego ekspektatywy. W artykule tym zaprezentowana zostanie geneza zmian w przedawnieniu stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnych, do których doszło w skutek wydania orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego oraz omówione zostaną problemy, jakie zmiany te za sobą pociągnęły. W głównej mierze artykuł skupi się wokół pytań o wpływ zmian na możliwości uzyskiwania odszkodowania za poniesioną szkodę na podstawie art. 417¹ *Kodeksu cywilnego*³ oraz o zasadność art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 11 sierpnia 2021 r. *o zmianie ustawy - Kodeks postępowania administracyjnego*⁴, który stał się powodem skargi Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego.

Postępowanie w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej jest jednym z trzech trybów nadzwyczajnych wzruszenia ostatecznych decyzji administracyjnych, obok wznowienia postępowania oraz zmiany lub uchylenia decyzji administracyjnej. Wybór postępowania zależy od tego jaką wadę posiada dany akt administracyjny. Przyjęta w polskiej doktrynie teoria gradacji wad aktów administracyjnych przedstawia trzy rodzaje wad. Wady najcięższe, które określane są jako kwalifikowane, a ich konsekwencją jest bezwzględna nieważność aktu z mocą wsteczną (*ex tunc*). T. Hilarowicz zaznaczył, że: „O absolutnej, czyli bezwzględnej nieważności aktu administracyjnego mówimy wówczas, gdy wadliwości aktu są tak wielkie, że w ogóle nie możemy mówić o istnieniu aktu administracyjnego; w tym wypadku akt może być uważany za nie istniejący, chociaż jeszcze właściwa władza nie orzekła o jego nieważności” [Hilarowicz 1924, 15]. Drugą kategorią są wady ciężkie „tj. takie, które mogą wpłynąć ujemnie na sytuację adresata aktu [...] albo też na interes państwa” [Zimmermann 1956, 336], po zaistnieniu powodują konieczność uchylenia aktu nimi dotkniętego, ze skutkiem *ex nunc*. Trzeci rodzaj wad stanowią wady

---

² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 maja 2015 r., sygn. P 46/13, OTK ZU-A 2015, nr 5, poz. 62 [dalej: wyrok TK].

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny*, Dz. U. z 2022 r. poz. 2339 [dalej: k.c.].

⁴ Dz. U. poz. 1491.

nieistotne [Kledzik 2017, 1049]. Możliwe jest ich uchylenie, ale nie ma takiego obowiązku, ponieważ wadliwości takie mogą być sprostowane bez konieczności niszczenia aktu.

Postępowanie w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji jest stosowane w przypadku wystąpienia najcięższych wad materialnoprawnych. Gdy decyzja jest nimi dotknięta niewystarczające jest jej uchylenie, konieczne jest stwierdzenie jej nieważności, co oznacza jej nieważność od samego początku tzn. od jej doręczenia lub ogłoszenia. Należy jednak wspomnieć, że zgodnie z art. 16 k.p.a. decyzje ostateczne korzystają z tzw. domniemania legalności, zgodnie z którym decyzja jest ważna i powinna być wykonywana dopóty, dopóki nie zostanie zmieniona, uchylona lub nie zostanie stwierdzona jej nieważność przez właściwy organ i z zachowaniem przepisane go trybu postępowania. Oznacza to, że decyzja ta do czasu jej eliminacji pozostaje w obrocie prawnym, wywołując skutki prawne i jest wiążąca *erga omnes* [Chróścielewski 2021, 11]. Unieważnienie decyzji zawierającej ciężkie wady ma więc miejsce dopiero, jeśli organ wskazany w art. 157 k.p.a. stwierdzi wystąpienie którejś z przesłanek stwierdzenia nieważności zawartych w art. 156 § 1 k.p.a. i jednocześnie nie stwierdzi wystąpienia negatywnych przesłanek stwierdzenia nieważności. Wtedy w drodze decyzji deklaratoryjnej oświadczy, że przedmiotowa decyzja zawiera wadę materialnoprawną, która powoduje jej nieważność od początku jej istnienia tj. od chwili jej wydania oraz, jeśli jest to możliwe, zniesienie jej skutków prawnych. Natomiast w przypadku wystąpienia negatywnych przesłanek stwierdzenia nieważności, do których zaliczamy upływ terminu, w którym stwierdzenie nieważności jest możliwe oraz wywołanie nieodwracalnych skutków prawnych, jedynym możliwym rozstrzygnięciem jest stwierdzenie wydania decyzji z naruszeniem prawa.

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji będącej podstawą nabycia prawa lub ekspektatywy

Tematyki stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej dotyczył wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 maja 2015 r. Precyzując, Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie skierował do Trybunału Konstytucyjnego pytanie prawne dotyczące negatywnej przesłanki stwierdzenia

nieważności decyzji administracyjnej, tj. przedawnienia stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej. Na podstawie obowiązujących w tym czasie przepisów przedawnienie stwierdzenia nieważności dotyczyło przesłanek: 1) wydania decyzji z naruszeniem przepisów o właściwości; 2) poprzedniego rozstrzygnięcia sprawy inną decyzją ostateczną albo którą załatwiono milcząco; 3) skierowania decyzji do osoby niebędącej stroną w sprawie; 4) zawarcia w decyzji wady, która powoduje jej nieważność z mocy prawa.

W sytuacji, gdy podstawą stwierdzenia nieważności była któraś z wymienionych wyżej przyczyn nie stwierdzało się nieważności decyzji, jeżeli od dnia jej doręczenia lub ogłoszenia upłynęło 10 lat [Matan 2019, 642]. Oznacza to, że mimo, że decyzja dotknięta była wadą nieważności to po upływie tego terminu organ nie może orzec o jej nieważności. W sytuacji takiej kompetentny organ zobowiązany był do przeprowadzenia postępowania, w drodze którego stwierdzał wydanie decyzji z naruszeniem prawa oraz wskazania powodów, przez które niemożliwym jest stwierdzenie jej nieważności. Wówczas co prawda decyzja nadal pozostaje w obrocie prawnym, jednak w sytuacji takiej strona, która poniosła szkodę w skutek wydania wadliwej decyzji mogła dochodzić odszkodowania za poniesioną z tego tytułu szkodę na podstawie art. 417¹ k.c. Pozostałe, cięższe wady powodujące nieważności decyzji, czyli art. 156 § 1 pkt 2 wydanie decyzji bez podstawy prawnej lub z rażącym naruszeniem prawa, pkt 5 niewykonalność decyzji w dniu jej wydania o charakterze trwałym oraz pkt 6 gdy wykonanie decyzji wywołałoby czyn zagrożony karą, nie były objęte żadnymi ramami czasowymi, których przekroczenie powodowało brak możliwości stwierdzenia nieważności decyzji.

Rozpatrywana przez Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie sprawa w związku, z którą skierował on pytanie prawne do Trybunału Konstytucyjnego, dotyczyła stwierdzenia nieważności decyzji wydanej w 1948 r., w sprawie dotyczącej przywrócenia terminu do złożenia wniosku w trybie art. 7 dekretu z dnia 26 października 1945 r. *o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze m.st. Warszawy*⁵. Dekret, o którym mowa, spowodował, że nieruchomości położone w granicach Warszawy ulegały od 21 listopada 1945 r. komunalizacji. Art 7 ust. 1 dekretu warszawskiego

---

⁵ Dz. U. Nr 50, poz. 279 [dalej: dekret warszawski].

przewidywał możliwość złożenia przez wywłaszczonego właściciela, w terminie 6 miesięcy od objęcia gruntu przez gminę, wniosku o przyznanie mu prawa wieczystej dzierżawy z czynszem symbolicznym lub prawa zabudowy za opłatą symboliczną. W przedmiotowej sprawie poprzednik prawny części stron postępowania sądowoadministracyjnego, nie złożył w terminie wspomnianego wniosku. Natomiast w późniejszym terminie zwrócił się do prezydenta m.st. Warszawy o przywrócenie terminu do złożenia takiego wniosku, dopełniając czynność, dla której termin był ustanowiony. Mocą decyzji prezydenta m.st. Warszawy z 25 października 1948 r. termin do złożenia wniosku został mu przywrócony. Następnie decyzją z 4 maja 2011 r. Samorządowe Kolegium Odwoławcze w Warszawie stwierdziło nieważność decyzji prezydenta m.st. Warszawy z 1948 r., uznając, że decyzja została wydana z rażącym naruszeniem prawa, czyli na podstawie przesłanki z art. 156 § 1 pkt. 2. W wyniku ponownego rozpoznania sprawy decyzją z dnia 17 listopada 2011 r. Samorządowe Kolegium Odwoławcze utrzymało decyzję w mocy, wskazując, że przywrócony termin miał charakter terminu prawa materialnego o skutkach prekluzyjnych, a jego przywrócenie nie było dopuszczalne. Decyzja ta została zaskarżona do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie, który w toku jej rozpoznania napotkał na istotne wątpliwości konstytucyjne, które zawarł w pytaniu prawnym: „czy art. 156 § 2 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2013 r. poz. 267, ze zm) w zakresie, w jakim z uwagi na znaczny upływ czasu od dnia doręczenia lub ogłoszenia decyzji, na podstawie której strona nabyła prawo lub ekspektatywę prawa, nie wyłącza dopuszczalności stwierdzenia jej nieważności z przyczyny określonej w art. 156 § 1 pkt 2 k.p.a., jest zgodny z art. 2 Konstytucji oraz art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonego w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175, ze zm.)” (wyrok TK).

Trybunał Konstytucyjny po zbadaniu sprawy orzekł niezgodność art. 156 § 2 k.p.a. z art. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁶, w zakresie, w jakim nie wyłącza dopuszczalności stwierdzenia nieważności decyzji wydanej z rażącym naruszeniem prawa, gdy od wydania decyzji nastąpił

---

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 [dalej: Konstytucja RP].

znaczny upływ czasu, a decyzja była podstawą nabycia prawa lub ekspektatywy. W uzasadnieniu wskazał, że niezbędne jest ustanowienie granic dopuszczalności stwierdzenia nieważności decyzji, ponieważ brak takiego uregulowania wpływa negatywnie na zasadę trwałości decyzji organów władzy publicznej, a ponadto nie wspiera zasady zaufania obywatela do państwa i zasady pewności prawa. W sprzeczności do tych zasad, zdaniem Trybunału Konstytucyjnego, stoi z jednej strony deklaracja trwałości decyzji ostatecznych, a z drugiej strony dopuszczanie, nieograniczonej terminem możliwości wzruszania decyzji, na podstawie której strona nabyła prawo lub ekspektatywę. Trybunał przyznał więc, że brak jakichkolwiek ograniczeń czasowych stwierdzenie nieważności decyzji na mocy, której strona nabyła prawo lub ekspektatywa jego nabycia, narusza zasady bezpieczeństwa prawnego oraz ochrony zaufania jednostki do państwa i stanowionego przez nie prawa. Ponadto zauważył, że stabilizacja stosunków administracyjnoprawnych po upływie określonego czasu leży w interesie porządku publicznego (wyrok TK).

Bardzo ważnym z punktu widzenia późniejszych zmian ustawodawczych jest fragment uzasadnienia, w którym Trybunał Konstytucyjny wskazuje, że: „Wyrok stwierdzający niekonstytucyjność art. 156 § 2 k.p.a. w zakresie opisanym w sentencji ma charakter zakresowy o pominięciu prawodawczym. Wyrok taki nie powoduje zmiany normatywnej, w szczególności nie oznacza derogacji tego przepisu. Stwierdzenie niekonstytucyjności w zakresie pominięcia prawodawczego nakłada na ustawodawcę obowiązek rozszerzenia unormowania art. 156 § 2 k.p.a., przewidującego ograniczenia możliwości stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej wydanej z rażącym naruszeniem prawa, gdy od wydania decyzji nastąpił znaczny upływ czasu, a decyzja była podstawą nabycia prawa lub ekspektatywy. Trybunał wskazuje na konieczność dokonania wykładni art. 156 § 2 w związku z art. 156 § 1 pkt 2 in fine k.p.a. nie tylko z uwzględnieniem zasady praworządności, przewidzianej w art. 7 Konstytucji, ale również z uwzględnieniem, wynikających z art. 2 Konstytucji, zasady pewności prawa oraz zasady zaufania obywatela do państwa” (wyrok TK). Trybunał zwraca uwagę na konieczność ochrony praw nabytych oraz na wzmocnienie zaufania obywateli do państwa poprzez niwelowanie regulacji prawnych, w których obywatel czuje niepewność co do swojej sytuacji prawnej.

Zdaniem Trybunału obawy takie budzą nieograniczone, również czasowo, kompetencje w zakresie wzruszania prawomocnych decyzji (wyrok TK).

2. Zmiany ustawodawcze z zakresie możliwości stwierdzenia nieważności decyzji

Przez kilka lat ustawodawca, z niezrozumiałych względów, mimo licznych nowelizacji k.p.a., nie zdecydował się na wprowadzenie zmian w zakresie art. 156, mających na celu realizację wyroku TK. Dopiero w marcu 2021 r. do Marszałka Sejmu wpłynął projekt ustawy o zmianie ustawy - *Kodeks postępowania administracyjnego*, który jak czytamy w uzasadnieniu: „ma na celu dostosowanie systemu prawa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 maja 2015 r. (sygn. akt P 46/13), stwierdzającego niezgodność art. 156 § 2 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego z Konstytucją.”⁷ Projekt ten zakładał trzy zmiany. Po pierwsze, dodanie do art. 156 § 3, który realizował wprost wyrok TK, mianowicie przewidywał on, że nie stwierdza się nieważności decyzji, która wydana została z rażącym naruszeniem prawa, jeżeli od dnia jej doręczenia lub ogłoszenia upłynęło trzydzieści lat, a decyzja ta była podstawą nabycia prawa lub stwarzała uzasadnione oczekiwanie nabycia prawa. Regulacja dotyczyła więc jedynie tej materii, o której orzekł Trybunał Konstytucyjny, czyli przesłanki rażącego naruszenia prawa, bez poszerzenia zakresu o pozostałe przesłanki nieobjęte granicami dopuszczalności stwierdzenia nieważności, czyli decyzji wydanych bez podstawy prawnej, decyzji niewykonalnych w dniu wydania lub trwale niewykonalnych oraz decyzji, których wykonanie wywołałoby czyn zagrożony karą. Pominięcie tych przesłanek wydaje się być nieracjonalne, ponieważ oczywistym jest, że również w ich przypadku stwierdzenie nieważności po upływie długiego czasu narusza zasadę praworządności, zaufania obywatela do państwa i pewności prawa, które umocowane są w Konstytucji RP. Trybunał wskazał, że wszystkie przesłanki z art. 156 § 1 k.p.a. są porównywalne gatunkowo, ale mimo to tylko do niektórych z nich stosowane są ograniczenia związane z możliwością stwierdzenia nieważności decyzji nimi dotkniętych. Brak wspomnienia

⁷ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy - *Kodeks postępowania administracyjnego*, druk sejmowy nr 1090, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/BCF5DD9FF9CEF7DFC12586B7003640D8/%24File/1090.pdf> [dostęp: 07.03.2022].

przez Trybunał Konstytucyjny o pozostałych przesłankach w sentencji wyroku wynika jedynie z ograniczenia skierowanym do niego pytaniem prawnym, które wyraźnie dotyczyło jedynie decyzji wydanych z rażącym naruszeniem prawa.

Wprowadzenie takiej regulacji podzieliłoby przesłanki nieważności decyzji na trzy grupy: 1) przesłanki, które w dowolnym czasie po doręczeniu lub ogłoszeniu decyzji, mogą być podstawą stwierdzenia nieważności, 2) przesłanki, które objęte są 10 letnim terminem przedawnienia stwierdzenia nieważności oraz 3) przesłankę objętą 30 letnim terminem przedawnienia stwierdzenia nieważności.

Zaproponowany 30-letni termin przedawnienia stwierdzenia nieważności decyzji dotkniętych wadami kwalifikowanymi jako rażące naruszenie prawa, został ustalony na podstawie skojarzenia go z terminem zasiedzenia nieruchomości w złej wierze występującym w art. 172 § 2 k.c. Termin ten został zaproponowany niezależnie od orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego, ponieważ Trybunał nie wskazywał, jaki termin prekluzyjny będzie odpowiedni. Zaznaczył jedynie, że koniecznym jest ustalenie terminu, który stanowił będzie „kompromis między zasadą trwałości decyzji (rozumianą jako ograniczenie środków, które mogą wyeliminować decyzję z obrotu) a zasadą praworządności (rozumianą w tej sytuacji jako nakaz uchylecia decyzji wydanych z rażącym naruszeniem prawa)” (wyrok TK).

Po drugie, projekt ustawy nowelizującej przewidywał, że w przypadku wystąpienia negatywnej przesłanki stwierdzenia nieważności decyzji (tj. upływu 10-letniego lub 30-letniego terminu) organ administracji publicznej ograniczy się do stwierdzenia wydania zaskarżonej decyzji z naruszeniem prawa oraz wskazania okoliczności, z powodu których nie stwierdził nieważności decyzji. W tym zakresie nie wprowadzono nowych rozwiązań, bowiem stwierdzenie wydania decyzji z naruszeniem prawa w sytuacji wystąpienia przedawnienia możliwości stwierdzenia nieważności było stosowane przed nowelizacją.

Natomiast art. 2 ustawy nowelizacyjnej zakładał stosowanie nowych przepisów do postępowań wszczętych lecz nie zakończonych przed dniem wejścia w życie prezentowanej ustawy. Wprowadzenie takiego unormowania sprzeczne jest z zasadami ogólnymi postępowania administracyjnego, mianowicie z zasadą zaufania do organów władzy publicznej i zasadą

pewności prawa. Jak słusznie wskazała w swojej opinii Unia Metropolii Polskich, przyjęcie takiego rozwiązania spowoduje, że ogromna liczba spraw nie będzie mogła być rozstrzygnięta na podstawie obowiązującego przez lata stanu prawnego, zgodnie z którym wadliwe decyzje były usuwane z obrotu prawnego⁸.

Podczas prac legislacyjnych zaprezentowany projekt ustawy wielokrotnie poddawany był poprawką. Finalnie uległ znaczącej modyfikacji nadając instytucji stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnych całkowicie nowy kształt. Uchwalona ustawa wprowadziła dziesięcioletni termin przedawnienia stwierdzenia nieważności decyzji dla wszystkich przesłanek z art. 156 § 1 k.p.a. Podkomisja Sejmowa początkowo zaproponowała, aby jedyną zmianą w obrębie art. 156 § 2 było dodanie przesłanki wydania bez podstawy prawnej lub z rażącym naruszeniem prawa, natomiast za rozszerzeniem przyczyn, których wystąpienie wyłącza możliwość stwierdzenia nieważności decyzji na wszystkie przesłanki z § 1 opowiedział się Senat w uchwale z dnia 23 lipca 2021 r. Początkowo poprawka ta została przez Sejm odrzucona, jednak podczas rozpatrzenia na forum Sejmu stanowiska Senatu, przyjęto tę zmianę w ustawie. Przyjęcie tej zmiany należy jednoznacznie uznać za jak najbardziej słuszne i racjonalne, w sposób kompleksowy realizujące nałożony przez Trybunał Konstytucyjny obowiązek rozszerzenia unormowania art. 156 § 2 k.p.a. przewidującego ograniczenia możliwości stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnej. Należy jednak wspomnieć o występującym wśród przedstawicieli doktryny stanowisku, zgodnie z którym wprowadzone zmiany nie realizują swojego celu (czyli wykonania wyroku Trybunału Konstytucyjnego), a nawet przeciwnie znaczenie. Jako argument za tym przemawiający przywoływane jest całkowite pominięcie przez ustawodawcę części orzeczenia, w której Trybunał określa, jakich kategorii decyzji powinno dotyczyć ograniczenie czasowe możliwości stwierdzenia nieważności. Trybunał wskazuje w nim, że przedawnieniu stwierdzenia nieważności podlegać powinny decyzje, które były podstawą nabycia prawa lub jego ekspektatywy. Ustawodawcy zarzucane jest zbyt szerokie interpretowanie orzeczenia Trybunału co skutkuje nadmiernymi zmianami w prawie [Wiktor i Wiśniewski 2021].

---

⁸ Opinia Unii Metropolii Polskich do druku nr 1090, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/C16BCA0CDC7B744EC12586BE0047BC26/%24File/1090-001.pdf>, [dostęp: 07.03.2022].

Kolejna istotna zmiana zaproponowana przez Podkomisję stałą do spraw nowelizacji Kodeksu pracy oraz Kodeksu postępowania administracyjnego i uchwalona w nowelizacji dodała do art. 158 § 3, zgodnie z którym nie wszczyną się postępowania w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji, jeżeli od dnia doręczenia lub ogłoszenia decyzji, o której mowa w art. 156 § 2, upłynęło trzydzieści lat. Regulacja ta jest zupełnie nowym rozwiązaniem, nie występującym wcześniej w postępowaniu administracyjnym. Przed uchwaleniem ostatniej zmiany k.p.a. postępowanie w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji można było wszcząć w każdym czasie, nie było ograniczone terminami. Największa krytyka związana z tym przepisem wynika z faktu, że brak możliwości wszczęcia postępowania nadzorczego wpływa bezpośrednio na postępowanie związane z ubieganiem się o odszkodowanie za szkodę spowodowaną skutecznością wadliwej decyzji. Mianowicie na podstawie art. 417¹ § 2 k.c. odpowiedzialności odszkodowawczej za szkodę wyrządzoną prawomocnym orzeczeniem lub decyzją można dochodzić po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu ich niezgodności z prawem. Znowelizowane przepisy poprzez wprowadzenie 30 letniego terminu do wszczęcia postępowania w sprawie stwierdzenia nieważności wykluczają więc możliwość uzyskania po tym czasie prejudykatu wskazanego w przepisach k.c. pozwalającego na dochodzenie odszkodowania za szkody wywołane przez wadliwe decyzje administracyjne. Powyższa regulacja uniemożliwia dochodzenie roszczeń w postępowaniu cywilnym, bowiem postępowanie mogące być początkiem drogi do odszkodowania w ogóle nie może być podjęte.

Swoje pierwotne znaczenie zachował art. 2 ust. 1 ustawy nowelizującej, zgodnie z którym do postępowań administracyjnych w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji lub postanowienia, wszczętych i niezakończonych przed dniem wejścia w życie nowelizacji ostateczną decyzją lub postanowieniem, stosuje się przepisy wprowadzone ustawą zmieniającą. Regulacja ta z pewnością wpłynie na rozstrzygnięcia wielu spraw, ponieważ powoduje konieczność stosowania wprowadzonych od 16 września 2021 r. nowych terminów, które mogą spowodować, że zamiast decyzji o stwierdzeniu nieważności organ będzie mógł jedynie stwierdzić wydanie decyzji z naruszeniem praw.

Ostatnią zmianą jest dodanie do art. 2 ust. 2, zgodnie z jego treścią postępowania administracyjne w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji

lub postanowienia, wszczęte po upływie trzydziestu lat od dnia doręczenia lub ogłoszenia decyzji lub postanowienia i niezakończone przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy ostateczną decyzją lub postanowieniem, umarza się z mocy prawa. Przyjęcie tej regulacji w połączeniu z 30 dniowym terminem wejścia w życie ustawy naruszyło zasadę ochrony interesów w toku, która wyprowadzona została z art. 2 Konstytucji RP, czyli zasady ochrony zaufania obywateli do państwa. Zasada ta ma na celu ochronę sytuacji prawnej podmiotów, których dotyczy nowa regulacja. Zakłada ona wprowadzenie przepisów przejściowych, które pozwolą na dokończenie przedsięwzięć rozpoczętych na gruncie wcześniejszej regulacji. W przypadku omawianej nowelizacji prawa przepisy takie powinny być zostać uchwalone. Zasadność przyjęcia przepisów przejściowych w zakresie przedawnienia stwierdzenia nieważności decyzji uzasadnić można brakiem podjęcia zmian, w czasie gdy po wydaniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego prowadzone były obszerne zmiany w k.p.a. Należy uznać, że skoro w takim momencie ustawodawca nie zdecydował się na dostosowanie panującego prawa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego to zasadnym było uważanie, że regulacje te są i pozostaną stabilne. Tymczasem uchwalona ustawa sprawia, że podmioty tych postępowań zostają pozbawione narzędzi do ubiegania się o chociażby odszkodowanie w postępowaniu cywilnym. Długą listę zarzutów związanych właśnie z tym przepisem wysuwa Rzecznik Praw Obywatelskich, który 28 grudnia 2021 r. wystąpił do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o stwierdzenie niekonstytucyjności art. 2 ust. 2 w zakresie, w jakim uniemożliwia stwierdzenie wydania decyzji administracyjnej z naruszeniem prawa⁹. Rzecznik zarzuca niezgodność

---

⁹ Niestety wniosek ten do dnia dzisiejszego, tj. 15.02.2024 r., nie został rozpatrzony. Dnia 22.02.2023 r. swoje stanowisko w sprawie przedstawił Prokurator Generalny, który stwierdził, że: „art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 11 sierpnia 2021 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2021 r., poz. 1491) - w zakresie, w jakim uniemożliwia stwierdzenie wydania decyzji administracyjnej z naruszeniem prawa jest zgodny z art. 2, art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 oraz art. 64 ust. 1 i ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej”, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2023-03/Stanowisko_PG_wniosek_TK_Kpa_22.02.2023.pdf [dostęp: 10.02.2024], s. 1-2. Wskazując, że „[...] nieograniczona w czasie wzruszalność ostatecznych decyzji administracyjnych nie jest zasadą konstytucyjną, a ograniczenie terminów zaskarżenia prawomocnych decyzji administracyjnych jest uzasadnione względami bezpieczeństwa prawnego i takie ograniczenia czasowe są konieczne z uwagi na wartość, którą jest stabilność stosunków

art. 2 ust. 2 ustawy nowelizacyjnej z art. 2, art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 oraz art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, przez pozbawienie prawnej ochrony prawa do wynagrodzenia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym¹⁰. We wspomnianym wniosku Rzecznik wskazuje, że przyjęte regulacje naruszają zasadę zaufania obywatela do państwa i stanowionego przez nie prawa. Działanie związane z nagłym wprowadzeniem nowych przepisów do trwających postępowań porównał do proceduralnej pułapki, bowiem osoby, które rozpoczęły żmudne dochodzenie swoich praw w postępowaniach (często skomplikowanych prawnie i faktycznie, czasochłonnych i kosztownych), zostały zaskoczone nowym rozwiązaniem, wprowadzonym praktycznie z dnia na dzień i powodującym umorzenie tych postępowań. W ten sposób zniweczone zostały często lata pracy, poniesione koszty oraz czas poświęcone dla dochodzenia swoich praw. Bardzo dużą uwagę we wniosku Rzecznika skupiono na fakcie, że braku możliwości merytorycznego zakończenia postępowania nadzorczego uniemożliwia uzyskanie decyzji administracyjnej o charakterze prejudycjalnym, niezbędnej dla wszczęcia postępowania odszkodowawczego przed sądem cywilnym. Stwierdzono, że regulacja ta przekreśla „prawo do sądu zarówno w ujęciu formalnym (czyli dostępności sądowej), jak i materialnym (czyli możliwości skutecznej ochrony praw na drodze sądowej)”¹¹. Należy również zauważyć, że mimo stosunkowo długiego, bo aż 30-letniego terminu do wszczęcia postępowania o stwierdzenie nieważności, termin ten w wielu sprawach nie jest wystarczający do zakończenia postępowań. Dotyczy to w dużej mierze postępowań w sprawie decyzji wydawanych w okresie PRL-u. W sprawach tych widoczna jest długoletnia, rażąca przewlekłość systemowa, która nie jest spowodowana przez stronę. Odpowiedzialnym za ten stan przewlekłości

---

prawnych, oraz ze względu na rosnące z czasem trudności dowodowe w prowadzeniu ewentualnego nadzwyczajnego postępowania weryfikacyjnego (zob. wyrok z 10 czerwca 2020 r., sygn. SK 11/18, OTK ZU z 2020 r., seria A, poz. 21), uznać należy, że przyjęcie zaskarżonego uregulowania mieści się w zakresie swobody regulacyjnej ustawodawcy”. Tamże, s. 16-17.

¹⁰ Wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich do Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 grudnia 2021 r. o stwierdzenie niezgodności art. 2 ust. 2 ustawy z 11 sierpnia 2021 r. o zmianie Kodeksu postępowania administracyjnego z art. 2, art. 45 ust. 1 oraz z art. 64 ust. 1 i ust. 2 Konstytucji, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2021-12/Wniosek_TK_Kpa_28.12.2021.pdf [dostęp: 10.02.2024].

¹¹ Tamże, s. 55.

jest system prawa ustanowiony przez władzę publiczną. Stronie postępowania powinno zagwarantować się rozpatrzenie sprawy w rozsądnym terminie, a zamiast tego ustawodawca wprowadza przepis uniemożliwiający zakończenie tych przewlekłych postępowań w sposób merytoryczny.

3. Głosy w dyskusji na temat słuszności wprowadzonych zmian

Zaprezentowana nowelizacja od początku prac nad nią wywoływała duże zainteresowanie przedstawicieli doktryny, którzy na każdym etapie prac bacznie śledzili zmiany, jakie w niej zachodziły. Wprowadzone przepisy spotkały się z ogromną krytyką zarówno teoretyków, jak i praktyków prawa. Nie sposób się nie zgodzić z wysuwanymi zarzutami, zgodnie z którymi nowelizacja narusza szereg zasad zarówno konstytucyjnych, jak i kodeksowych. Jednym z najodpowiedniejszych komentarzy jest ten wyrażony przez sędziego sprawozdawcę w omawianej sprawie P 46/13. P. Tuleja wskazał, że autorzy ustawy wykroczyli „poza standard konstytucyjny wskazany w tym wyroku”. Wprowadzone regulacje nie służą naprawieniu krzywd wyrządzonych osobom, które zostały wyłączone w czasie komunizmu, wręcz przeciwnie powodują ich pogłębienie w skutek łamania podstawowych zasad państwa prawnego [Tuleja 2021]. Znaczną liczbą spraw, których dotyka zmiana są sprawy reprivatyzacyjne. To właśnie przez przestępczy proceder związany z tego rodzaju sprawami, odczuwalna była konieczność wprowadzenia regulacji mających na celu uniemożliwienie dalszych oszustw reprivatyzacyjnych. Jak wskazywali przedstawiciele władzy przyjęta nowelizacja zabezpiecza nabyte w dobrej wierze nieruchomości, uniemożliwiając odebranie ich zwykłą decyzją administracyjną po odnalezieniu właścicieli sprzed kilku dekad. Wielu z nich okazywało się fikcją tworzoną przez grupy przestępcze na potrzeby postępowań, które zapewniały prawo własności nieruchomości, co z kolei umożliwiało swobodne dysponowanie nieruchomością. Na skutek tych działań wielu ludzi traciło dach nad głową i swój cały dobytek. Oczywiście jest, że praktyki takie należy stanowczo potępić oraz kształtować prawo, które będzie zapobiegało takim działaniom przestępczym. Należy jednak pamiętać, że nie wszystkie sprawy reprivatyzacyjne są działaniem przestępczym. Nowelizacja pozbawia też możliwości dochodzenia swoich praw wielu prawowitym właścicielom. Ponadto należy zauważyć, że wprowadzone regulacje nie dotyczą

jedynie decyzji nacjonalizacyjnych, zmiany obejmują wszystkie decyzje już wydane oraz te które będą wydane w przyszłości, a które obarczone będą istotnymi wadami materialnoprawnymi [Jaśkowska 2021]. Mimo stanowiska Prezydenta RP, że: „nowa ustawa nie zamyka drogi do odszkodowań dla dawnych właścicieli, którzy nadal mogą korzystać z postępowań cywilnych”¹², należy wskazać, że jeżeli od doręczenia lub ogłoszenia decyzji upłynęło 30 lat lub jeśli do wejścia w życie ustawy nowelizującej postępowanie w sprawie takiej decyzji nie zostało zakończone ostateczną decyzją administracyjną lub postanowieniem to nie jest możliwym uzyskanie prejudykatu do wszczęcia postępowania odszkodowawczego. Przepisy ustawy nie wpłynęły bezpośrednio na zmianę przepisów dotyczących odszkodowawczych pozwów cywilnych, ale spowodowały brak możliwości uzyskania decyzji stwierdzającej wydanie decyzji z naruszeniem prawa, czyli przesłanki z art. 417¹ § 2 k.c. Krytyka wprowadzonych zmian w k.p.a. ze strony środowiska zagranicznego również odnosiła się w głównej mierze do postępowań reprzywatyzacyjnych. Zmianę przepisów międzynarodowa opinia publiczna, w szczególności Izrael i Stany Zjednoczone, uznały za negowanie Holokaustu. Mimo że ustawodawca nie miał w ogóle takich zamiarów, to jak wskazuje E. Łętowska przyczynił się do takiej narracji przez niedbałe wykonanie założeń oraz brak wyjaśnień przyczyn i celu zmian na poziomie dyplomacji [Łętowska 2021].

Podsumowanie

W związku z powyższym zmiany w zakresie przedawnienia możliwości stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnych są jak najbardziej uzasadnione i potrzebne. Wprowadzając nowe rozwiązania należy jednak pamiętać o potrzebie ich spójności z podstawowymi zasadami funkcjonującymi w polskim systemie prawnym oraz o uwzględnieniu ich wpływu na istniejące instytucje prawne. Powyższe rozważania pozwalają na wysunięcie następujących wniosków: należy usunąć wymóg stosowania nowych przepisów do postępowań będących w toku oraz koniecznym jest wprowadzenie możliwości stwierdzenia wydania decyzji z naruszeniem prawa,

---

¹² *Decyzja Prezydenta RP Andrzeja Dudy ws. nowelizacji Kodeksu Postępowania Administracyjnego*, <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/prezydent-postanowil-podpisac-nowelizacje-kodeksu-postepowania-administracyjnego,34240> [dostęp: 07.03.2022].

nawet jeśli od jej doręczenia lub ogłoszenia minęło 30 lat. Postępowania wszczęte na podstawie wcześniej obowiązujących przepisów powinno korzystać z ochrony interesów w toku i zostać zakończone na podstawie poprzedniego stanu prawnego. Natomiast możliwość stwierdzenia wydania decyzji z naruszeniem prawa jest niezbędna do wszczęcia postępowań cywilnych w sprawie odszkodowań na podstawie art. 417¹ § 2 k.c. Za przyjęciem takich zmian przemawiają zasada ochrony zaufania obywateli do państwa, zasada pewności prawa oraz zasada prawa do sądu. Ponadto przyjęcie takich rozwiązań zapewniłoby międzynarodową opinię publiczną, o tym że Polska jest państwem prawa, które dba o zabezpieczenie interesów stron postępowania administracyjnego.

PIŚMIENNICTWO

- Chróścielewski, Wojciech. 2021. „Wątpliwości dotyczące rozwiązań przyjętych w nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego z 2021 r. odnoszących się do przedawnienia stwierdzenia nieważności decyzji.” *Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego* nr 5:9-26.
- Hilarowicz, Tadeusz. 1924. *Ogólne zasady teorii administracji, zasady ustroju rządowych władz administracyjnych i postępowania administracyjnego*. Warszawa: Zarząd Główny Stowarzyszenia Urzędników.
- Jaśkowska, Małgorzata. 2022. „Uchylenie, zmiana oraz stwierdzenie nieważności decyzji. Art. 158.” W *Komentarz aktualizowany do Kodeksu postępowania administracyjnego*, red. Martyn Wilbrandt-Gotowicz, Andrzej Wróbel, i Małgorzata Jaśkowska, 936-45. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Kledzik, Przemysław. 2017. „Aksjologiczne aspekty stosowania instytucji stwierdzenia nieważności w ogólnym postpowaniu administracyjnym.” W *Aksjologia prawa administracyjnego*, t. I, red. Jan Zimmermann, 1043-1058. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Łętowska, Ewa. 2021. „O nowelizacji k.p.a. – dla gazety Israel Hayom.” <https://monitorkonstytucyjny.eu/archiwa/19260> [dostęp: 20.02.2024].
- Matan, Andrzej. 2019. „Weryfikacja decyzji i postanowień w trybie stwierdzenie nieważności.” W *System Prawa Administracyjnego Procesowego. Tom II. Część V. Weryfikacja rozstrzygnięć w postępowaniu administracyjnym ogólnym*, red. Grzegorz Łaszczyca, i Andrzej Matan, 578-689. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Tuleja, Piotr. 2021. „Pominięte standardy.” <https://www.rp.pl/rzecz-o-prawie/art18913781-piotr-tuleja-pominiete-standardy-przy-nowelizacji-kpa> [dostęp: 20.02.2024].

- Wiktor, Krzysztof, i Radosław Wiśniewski. 2021. „Nowelizacja k.p.a. z 11 sierpnia 2021 r. – co faktycznie oznacza i w jakim zakresie jej skutki nie odpowiadają deklaracjom przedstawicieli władzy?” <https://codozasady.pl/p/nowelizacja-k-p-a-z-11-sierpnia-2021-r-co-faktycznie-oznacza-i-w-jakim-zakresie-jej-skutki-nie-odpowiadaja-deklaracjom-przedstawicieli-wladzy-> [dostęp: 20.02.2024].
- Zimmermann, Mariann. 1956. *Polskie prawo administracyjne. Część ogólna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

DEGRADACJA W ŚWIETLE NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO Z 7 LIPCA 2022 ROKU

DEGRADATION IN THE LIGHT OF THE AMENDMENT TO THE PENAL CODE OF 7 JULY 2022

Dr Damian Szeleszczuk

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Polska
e-mail: damian.szeleszczuk@kul.pl; <https://orcid.org/0000-0002-7062-3145>

Abstrakt

Przedmiotem artykułu są zmiany w zakresie degradacji wynikające z nowelizacji *Kodeksu karnego* z 7 lipca 2022 r. Degradacja jest istotnym elementem systemu kar w polskim prawie karnym wojskowym. Autor analizuje konsekwencje tych zmian.

Słowa kluczowe: wojskowe prawo karne, nowelizacja kodeksu karnego, degradacja

Abstract

The subject of this article is the changes to degradation resulting from the amendment of the Penal Code of 7 July 2022. Degradation is an important element of the punishment system in Polish military criminal law. The Author analyses the consequences of these changes.

Keywords: military criminal law, amendment to the Penal Code, degradation

Wstęp

Przedmiotem opracowania są, wynikające z nowelizacji *Kodeksu karnego oraz niektórych innych ustaw* z dnia 7 lipca 2022 r.¹, zmiany w ustawowym kształcie środka karnego w postaci degradacji. Głównym celem artykułu jest ocena nowych regulacji dokonana z perspektywy spójności

---

¹ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy – *Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, Dz. U. poz. 2600 z późn. zm. [dalej: nowelizacja k.k. z 2022 r.].

systemu prawa oraz możliwości realizacji przez degradację zakładanych funkcji penalnych.

Degradacja jest ściśle związana z hierarchią stopni wojskowych oraz ich rolą i znaczeniem w wojsku, a także poza nim [Majewski 2006, 1017]. Stanowi ona tradycyjną formę akcesoryjnej dolegliwości stosowanej wobec żołnierzy, której ostrze wymierzone było przede wszystkim w honor i cześć skazanego [Czyżak 2010, 164]. Przez samych żołnierzy była i nadal jest odbierana jako bardziej dotkliwa niż kary zasadnicze [Organiściak 1999, 64]. Od najdawniejszych czasów była karą stosowaną wobec oficerów i podoficerów i oznaczała powrót do stopnia szeregowego, jak również obniżenie żołdu do poziomu przysługującego szeregowemu [Flemming 2000, 81; Rybicki 1934, 4]. W polskim wojskowym prawie karnym pojawiła się w XVII w. i była obecna aż do końca I Rzeczypospolitej [Muszyński 1961, 533-49; Szeleszczuk 2017, 114-25]. Również w okresie międzywojennym stanowiła ona istotny element wojskowego systemu środków penalnych [Tenże 2018, 60-73].

1. Degradacja w latach 1997-2021

Kodeks karny z 1997 r.² dokonał istotnych zmian w ustawowym kształcie degradacji. Dotyczyły one zarówno podmiotowego zakresu stosowania tego wojskowego środka karnego, jak i podstaw jego orzekania. Przede wszystkim w art. 328 k.k. rozstrzygnięto kwestię, że degradacja może być orzeczona tylko wobec osoby, która była żołnierzem w chwili popełnienia czynu zabronionego, chociażby przestała nim być w chwili orzekania. Na gruncie *Kodeksu karnego* z 1969 r.³, wobec braku analogicznego rozwiązania, w orzecznictwie ukształtowało się stanowisko, że kary dodatkowe degradacji i obniżenia stopnia wojskowego mogły być stosowane tylko względem osoby, która była żołnierzem w chwili orzekania⁴. Zmianę

---

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny*, Dz. U. z 2024 r. poz. 17 z późn. zm. [dalej: k.k.].

³ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – *Kodeks karny*, Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm. [dalej: k.k. z 1969 r.].

⁴ Uchwała Sądu Najwyższego (7) z 2 października 1974 r., U 5/74, OSNKW 1974, Nr 12, poz. 220; uchwała Sądu Najwyższego (PSIW) z 27 sierpnia 1977 r., U 1/77, OSNKW 1977, Nr 10-11, poz. 110.

w stosunku do stanu prawnego obowiązującego pod rządami k.k. z 1969 r. uzasadniano względami polityczno-kryminalnymi⁵. Zatem o możliwości wymierzenia kary degradacji decydował status sprawcy w chwili popełnienia czynu zabronionego, a nie w chwili orzekania. W świetle art. 328 k.k. bezsporny był fakt, że nie można orzec degradacji wobec osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie była żołnierzem, choćby stała się nim do czasu orzekania. Zatem na gruncie poprzedniego stanu prawnego nie było możliwe orzeczenie degradacji, stanowiącej wojskowy środek karny, wobec sprawcy, który w czasie czynu był żołnierzem rezerwy lub żołnierzem w stanie spoczynku [Przyjemski 1999, 95].

Przepis § 2 art. 327 k.k. znacząco zawęził możliwość orzekania tego środka karnego. O ile bowiem pod rządami k.k. z 1969 r. orzeczenie degradacji było możliwe z uwagi na takie kryteria, jak charakter i sposób popełnienia czynu, o tyle w stanie prawnym obowiązującym do czasu wejścia nowelizacji k.k. z 7 lipca 2022 r. do orzeczenia tego środka karnego niezbędne było ustalenie przez sąd, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, jeżeli świadczą o tym rodzaj, sposób i okoliczności jego popełnienia. Ustawodawca uznał, że egzemplifikacją utraty właściwości wymaganych do posiadania stopnia wojskowego było działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej [Marcinkowski 2011, 125-27]. W uzasadnieniu projektu k.k., zmianę tę motywowano koniecznością uściślenia podstaw orzekania degradacji, poprzez wzbogacenie treści tej kary o nowe elementy, wyrażające naganność czynu z punktu widzenia ocen moralnych i społecznych, a także z punktu widzenia przymiotów wymaganych do posiadania stopnia wojskowego. Ta ostatnia przesłanka miała służyć procesowi kształtowania się etosu służby wojskowej, a w pierwszej kolejności służby zawodowej⁶. Zdaniem ustawodawcy, działanie w celu osiągnięcia korzyści majątkowej stanowi okoliczność przemawiającą za tym, że utracił on właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego. Nie zyskało to aprobaty przedstawicieli nauki prawa karnego, którzy podkreślali, że degradację można orzec w sytuacji popełnienia przestępstwa

---

⁵ *Uzasadnienie rządowego projektu nowego kodeksu karnego*, w: *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, red. I. Fredrich-Michalska, B. Stachurska-Marcińczak, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1997, s. 217-18.

⁶ Tamże.

umyślnego, które charakteryzuje się znacznym stopniem społecznej szkodliwości, zaś sposób jego popełnienia, towarzyszące mu okoliczności, a także motywy działania sprawcy zasługują na szczególne potępienie. Z tych względów rozwiązanie przyjęte przez ustawodawcę uznawano za chybione [tamże, 125; Marek 2010, 683; Hoc 2010, 1337; Ziółkowska 2023; Kutzman 2019, 327].

Degradacja traktowana jest jako najsurowszy spośród wojskowych środków karnych [Marek 2010, 592]. W piśmiennictwie ograniczano możliwość pełnienia funkcji penalnych w zasadzie do represji, bez możliwości wychowawczego oddziaływania na sprawcę [Janiszowski-Downarowicz 2016, 491]. Niezależnie od tego, że dolegliwość degradacji wyrażała się przede wszystkim w tym, że godziła w prestiż i honor skazanego, dotykała ona również jego sfery majątkowej, w postaci chociażby zwolnienia ze służby⁷, czy możliwości uzyskania dodatkowego uposażenia rocznego czy odprawy, a także prawa do zaopatrzenia emerytalnego. Stosownie bowiem do art. 10 ustawy z dnia 10 grudnia 1993 r. *o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin*⁸, żołnierzowi, który został skazany prawomocnym wyrokiem sądu za przestępstwo określone w art. 130 k.k. lub wobec którego orzeczono środek karny pozbawienia praw publicznych lub degradacji za przestępstwo popełnione przed zwolnieniem ze służby nie przysługuje prawo do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie tej ustawy.

Od czasu wejścia w życie k.k. przepisy dotyczące degradacji nie podlegały żadnym zmianom. Również liczne projekty nowelizacji k.k. nie obejmowały problematyki degradacji. W doktrynie prawa karnego w zasadzie nie formułowano *de lege ferenda* żadnych postulatów zmierzających do modyfikacji ustawowego kształtu degradacji. Dopiero w ostatnim czasie pojawiły się propozycje zmierzające do poszerzenia zakresu stosowania degradacji i objęcia nim również żołnierzy rezerwy oraz w stanie spoczynku [Winik i Nowak 2019, 56].

---

⁷ Por. art. 226 pkt 11 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. *o obronie Ojczyzny*, Dz. U. poz. 2305 z późn. zm. [dalej: ObrOU].

⁸ Dz. U. z 2022 r., poz. 2528 z późn. zm. [dalej: u.z.e.ż.z.].

2. Przebieg prac legislacyjnych

Idea zmiany normatywnego kształtu degradacji pojawiła się w projekcie nowelizacji k.k. pochodzącym z 16 września 2021 r.⁹ Zgodnie z zawartym tam rozwiązaniem, art. 328 k.k. przewidywał możliwość orzeczenia degradacji nie tylko wobec osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego była żołnierzem, ale także była żołnierzem rezerwy lub żołnierzem w stanie spoczynku. Projekt ten zakładał również konieczność znowelizowania u.z.e.ż.z.¹⁰ Drugą istotną zmianą w obrębie degradacji (art. 327 § 2 k.k.) była rezygnacja przez projektodawcę z możliwości orzekania degradacji „zwłaszcza w wypadku działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej”. W to miejsce zaproponowano, aby okolicznością taką stało się „popełnienie przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa”. Zmiana ta miała być odpowiedzią na postulaty formułowane w doktrynie prawa karnego, gdzie podkreślano, że degradację można orzec jedynie za przestępstwo umyślne o znacznej społecznej szkodliwości, którego sposób popełnienia, okoliczności oraz motyw kierujący sprawcą zasługują na szczególne potępienie. Dlatego projekt z września 2021 r. proponował zastąpienie tej okoliczności inną, a mianowicie: popełnieniem przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa. W motywach ustawodawczych brak jest jakiegokolwiek uzasadnienia dla tej zmiany. Być może jej źródłem były pewne tendencje pojawiające się w orzecznictwie, gdzie podkreślano celowość orzeczenia degradacji w stosunku do sprawców, dopuszczających się przestępstw związanych z gospodarowaniem środkami publicznymi¹¹. Występowały one również w piśmiennictwie [tamże].

---

⁹ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 16 września 2021 r., <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs//2/12351306/12815606/12815607/dokument521206.pdf> [dostęp: 17.01.2024].

¹⁰ Projektowany art. 10 tejże ustawy przyjmował rozwiązanie, w świetle którego, żołnierzowi, żołnierzowi rezerwy lub żołnierzowi w stanie spoczynku, wobec którego prawomocnym wyrokiem sądu orzeczono środek karny pozbawienia praw publicznych lub degradacji nie przysługuje prawo do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie wojskowych przepisów emerytalnych.

¹¹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 17 października 2006 r., WA 28/06, OSNwSK 2006, Nr 1, poz. 1964.

Finalnie podstawą uchwalenia analizowanej nowelizacji stał się projekt z dnia 22 lutego 2022 r.¹² Powielał on rozwiązania zawarte w projekcie z dnia 16 września 2021 r. odnoszące się do u.z.e.ż.z. Z kolei proponowane w nim unormowania dotyczące kodeksowej regulacji degradacji nie uległy w trakcie dalszych prac legislacyjnych istotnym zmianom, stając się podstawą uchwalonych zmian.

3. Istota zmian

Analizowana nowela dokonała ingerencji w systematykę środków karnych, uzupełniając ich katalog o degradację (art. 39 pkt 9). Zmianę tę motywowano tym, że przepisy części wojskowej k.k. nie mogą być stosowane przez sądy powszechne, orzekające w sprawach żołnierzy rezerwy i żołnierzy w stanie spoczynku, którzy popełnili przestępstwo w czasie, kiedy nie byli już żołnierzami w służbie czynnej. Realizacja tego standardu spowodowała konieczność określenia podstaw stosowania tego środka karnego w części ogólnej k.k.¹³ Przeniesienie degradacji do katalogu środków karnych o charakterze powszechnym spowodowało konieczność uchylecia art. 324 § 1 pkt 3 k.k. Jednocześnie dotychczasowe treści normatywne wyrażone art. 327 k.k. (określającym treść oraz przesłanki stosowania tego środka karnego) i art. 328 k.k. (określającym tryb oraz zakres podmiotowy), wraz z pewnymi modyfikacjami, zostały przeniesione do rozdziału V k.k., do art. 43ba i 43bb k.k. Istota zmian dotyczących degradacji sprowadza się do tego, że poszerzony został zakres podmiotowy jej stosowania, a ponadto zrezygnowano z przesłanki w postaci działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, stanowiącej egzemplifikację utraty przez sprawcę właściwości wymaganych do posiadania stopnia wojskowego. Nowelizacja nie zmodyfikowała treści degradacji. W dalszym ciągu polega ona na utracie przez żołnierza stopnia wojskowego i powrocie do stopnia szeregowego. Sąd może

---

¹² *Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 lutego 2022 r.*, Sejm IX kadencji, druk nr 2024, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf> [dostęp: 17.01.2024].

¹³ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 22 lutego 2022 r.*, Sejm IX kadencji, druk nr 2024, s. 12-13, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/2851BC6F8739C593C12587F10042EF6E/%24File/2024.pdf> [dostęp: 17.01.2024].

orzec degradację tylko wobec osoby, która w czasie orzekania posiadała stopień wojskowy wyższy od szeregowego. Bezprzedmiotowe jest orzekanie degradacji wobec szeregowego, nie jest bowiem możliwe dalsze obniżenie tego stopnia wojskowego [Stefański 2022, 233]. Dopuszczalne jest orzeczenie degradacji wobec żołnierza, który w czasie popełnienia przestępstwa był szeregowcem, a w okresie między popełnieniem przestępstwa a orzekaniem awansował na wyższy stopień wojskowy [Marcinkowski 2011, 122]. Dla wyjaśnienia istoty degradacji należy się odwołać do przepisów ObrOU – art. 135 ust. 2 i 3, w której wskazano katalog stopni wojskowych.

4. *Ratio legis*

W motywach ustawodawczych przyjęte rozwiązania racjonalizowano w ten sposób: „W obecnym stanie prawnym nie jest więc możliwe orzekanie tego środka karnego wobec żołnierzy rezerwy oraz żołnierzy w stanie spoczynku, jeżeli w czasie czynu nie byli żołnierzami (w służbie czynnej). Jest to rozwiązanie błędne, gdyż pozostawienie posiadanego stopnia wojskowego osobie, która po zakończeniu służby wojskowej sprzeniewierzyła się obowiązującej ją nadal przysiędze wojskowej i wspomnianą lojalność złamała, jest w sposób oczywisty sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Oznacza bowiem bierną akceptację przez państwo rażącego i jawnego przekraczania norm prawnych przez osobę, która powinna charakteryzować się szczególnie prawością i uczciwością. O ile po przeniesieniu do rezerwy lub w stan spoczynku kwestia umiejętności fachowych traci rację bytu z uwagi na zaprzestanie wykonywania zawodu, o tyle kwalifikacje etyczno-moralne nie przestają mieć znaczenia. W związku z powyższym projekt przewiduje rozszerzenie możliwości orzeczenia tego środka karnego i tym samym będzie możliwe orzeczenie degradacji wobec osoby, która w czasie popełnienia czynu zabronionego była nie tylko żołnierzem w służbie czynnej, ale również wobec osoby, która była żołnierzem rezerwy lub żołnierzem w stanie spoczynku. W ten sposób zostanie zapewniona spójność aksjologiczna prawa karnego. W obecnym stanie prawnym występuje bowiem w tym zakresie brak równego traktowania i nieuzasadnione uprzywilejowanie żołnierzy rezerwy i żołnierzy w stanie spoczynku”¹⁴.

---

¹⁴ Tamże.

5. Zakres podmiotowy degradacji

W pierwszym rządzie nowelizacja k.k. z 2022 r. przewiduje rozszerzenie możliwości orzeczenia degradacji wobec osoby, która w czasie popełnienia czynu zabronionego była nie tylko żołnierzem w służbie czynnej, ale również wobec osoby, która była żołnierzem rezerwy lub żołnierzem w stanie spoczynku. Słuszna jest uwaga R.A. Stefańskiego [Stefański 2002, 233], że degradacja obejmuje osoby niezależnie od przynależności do rodzaju składu Sił Zbrojnych (art. 15 ust. 1 ObrOU), a mianowicie Wojsk Lądowych, Sił Powietrznych, Marynarki Wojennej, Wojsk Specjalnych, Wojsk Obrony Terytorialnej [Jastrzębski i Wnorowski 2023, 15-33]. Żołnierzem jest osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie (art. 115 § 17 k.k.). Czynna służba wojskowa polega na pełnieniu: 1) zasadniczej służby wojskowej; 2) terytorialnej służby wojskowej; 3) służby w aktywnej rezerwie w dniach tej służby oraz odbywaniu ćwiczeń wojskowych w ramach pasywnej rezerwy; 4) zawodowej służby wojskowej; 5) służby w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (art. 130 ust. 1 ObrOU). Zasadnicza służba wojskowa polega na pełnieniu: 1) dobrowolnej zasadniczej służby wojskowej; 2) obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej (art. 130 ust. 2 ObrOU). Dobrowolna zasadnicza służba wojskowa jest pełniona przez okres do 12 miesięcy (art. 143 ust. 1 ObrOU). Obowiązkowa zasadnicza służba wojskowa jest pełniona z uwzględnieniem potrzeb Sił Zbrojnych. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek Rady Ministrów, wprowadza, w drodze rozporządzenia, obowiązek pełnienia zasadniczej służby wojskowej, określając termin jej rozpoczęcia i zakończenia, z uwzględnieniem potrzeb Sił Zbrojnych (art. 152 ObrOU). Czas jej trwania wynosi 9 miesięcy i odbywa się w jednym nieprzerwanym okresie (art. 153 ust. 1 i 3 ObrOU). Terytorialna służba wojskowa obejmuje pełnienie, na ich wniosek, przez osoby posiadające uregulowany stosunek do służby wojskowej, a także przez inne osoby niepodlegające obowiązkowi odbycia zasadniczej służby wojskowej. Czas trwania terytorialnej służby wojskowej wynosi od roku do 6 lat (art. 170 ust. 1 i 2 ObrOU). Może być pełniona dyspozycyjnie albo rotacyjnie. Terytorialną służbę wojskową żołnierz obrony terytorialnej (tj. kandydat na oficera obrony terytorialnej oraz żołnierz obrony terytorialnej) pełni rotacyjnie w jednostce wojskowej albo innym miejscu określonym przez

dowódcę jednostki wojskowej w określonych przez dowódcę jednostki wojskowej dniach służby, co najmniej raz w miesiącu przez okres 2 dni w czasie wolnym od pracy. W pozostałe dni żołnierz obrony terytorialnej pełni służbę dyspozycyjnie. Może ją pełnić rotacyjnie również w inne dni, stosownie do potrzeb Sił Zbrojnych, po uzgodnieniu z tym żołnierzem lub na jego wniosek. Terytorialną służbę wojskową żołnierz obrony terytorialnej pełni dyspozycyjnie poza jednostką wojskową, pozostając w gotowości do stawienia się do służby pełnionej rotacyjnie w terminie i miejscu wskazanych przez dowódcę jednostki wojskowej (art. 171 ObrOU). Żołnierz obrony terytorialnej pełniący służbę dyspozycyjnie nie jest żołnierzem w rozumieniu art. 115 § 17 k.k., gdyż został *expressis verbis* wyłączony z zakresu tej definicji [Stefański 2022, 233]. Aktywną rezerwę tworzą osoby, które zgłosiły chęć pełnienia służby w aktywnej rezerwie, złożyły przysięgę wojskową i nie pełnią innego rodzaju służby wojskowej oraz nie ukończyły 60 roku życia, a w przypadku osób posiadających stopień podoficerski lub oficerski – 63 roku życia (art. 131 ust. 2 ObrOU). Osoby podlegające powołaniu, w tym również w trybie ochotniczym, do odbycia obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej, po upływie okresu trwania obowiązku jej odbywania, szef wojskowego centrum rekrutacji przenosi do pasywnej rezerwy (art. 156 ust. 1 ObrOU). Służba w aktywnej rezerwie jest pełniona na podstawie powołania na czas nieokreślony i jest pełniona w jednostkach wojskowych i związkach organizacyjnych na etatach przewidzianych dla tej służby (art. 240 i 241 ObrOU). Pełnienie służby przez żołnierzy pasywnej rezerwy polega na odbywaniu ćwiczeń wojskowych (art. 248 ust. 1 ObrOU). Powołanie do zawodowej służby wojskowej następuje na czas nieokreślony. Stosunek służbowy żołnierza zawodowego powstaje w drodze powołania na podstawie dobrowolnego zgłoszenia się do tej służby. Termin rozpoczęcia pełnienia zawodowej służby wojskowej oraz stanowisko służbowe, na jakim będzie pełniona ta służba, określa rozkaz personalny (art. 185 ust. 3-5 ObrOU). Żołnierzem w stanie spoczynku jest żołnierz zwolniony z zawodowej służby wojskowej, który ze względu na wiek albo stan zdrowia nie podlega obowiązkowi służby wojskowej (art. 238 ust. 2 ObrOU). O dopuszczalności orzeczenia degradacji decyduje posiadanie statusu żołnierza w czasie popełnienia czynu (art. 43bb k.k.). Niedopuszczalne jest orzeczenie degradacji wobec osoby, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie była żołnierzem, żołnierzem rezerwy lub

żołnierzem w stanie spoczynku. Uzyskanie wyższego stopnia wojskowego w okresie między popełnieniem czynu zabronionego a orzekaniem nie stanowi przeszkody do orzeczenia tego środka karnego.

6. Zmiany w zakresie przesłanek orzekania degradacji

Przypomnieć trzeba, że w pierwotnym brzmieniu k.k. przewidywał, że sąd może orzec degradację w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, a zwłaszcza w wypadku działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej (art. 327 § 2 k.k.). Projekt z września 2021 r. zakładał, że sąd będzie mógł orzec degradację w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, a zwłaszcza w wypadku popełnienia przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa. W znowelizowanym art. 43bb przewiduje się, że sąd może orzec degradację w razie skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli rodzaj czynu, sposób i okoliczności jego popełnienia pozwalają przyjąć, że sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego. Można zauważyć, że projektodawca zrezygnował ze zwrotu „zwłaszcza”. Stanowi on typową partykułę kontekstową, której funkcją jest uszczegółowienie treści poprzedzających. Jednocześnie zawiera ona w sobie pewne treści preferencyjne, stanowiące egzemplifikację desygnatów tworzących zbiór sytuacji świadczących o utracie właściwości wymaganych do posiadania stopnia wojskowego. Proces legislacyjny pokazuje, że znalezienie uniwersalnej formuły pozwalającej skonkretyzować najbardziej ewidentne przypadki utraty właściwości wymaganych do posiadania stopnia wojskowego jest bardzo trudne. Ostatecznie projektodawca zrezygnował z niej pozostawiając sądowi swobodę oceny konkretnych przypadków, przez pryzmat jedynie sposobu i okoliczności popełnienia przestępstwa. Jest to rozwiązanie jak najbardziej słuszne. Trzeba podkreślić, że dokonana zmiana absolutnie nie wyklucza możliwości orzeczenia degradacji w sytuacji popełnienia przez sprawcę przestępstwa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, tak samo zresztą jako na podstawie art. 327 § 2 k.k. działanie w takim celu nie było równoznaczne z automatycznym przyjęciem, że żołnierz utracił

właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, ani tym bardziej nie łączyło się z obowiązkiem orzeczenia degradacji. Przed dniem 1 października 2023 r. popełnienie przestępstwa w tym celu miało stanowić asumpt dla sądu, aby dokonał szczególnie wnikliwej oceny celowości orzeczenia degradacji, a decyzja o niezastosowaniu tego środka karnego powinna być uzasadniona szczególnie okolicznościami danej sprawy [Szeleszczuk 2024].

7. Próba oceny dokonanych zmian

Odwołując się do znanej od starożytności reguły słusznościowej *ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis, dispositio* (z podobieństwa stanów rzeczy wyprowadza się wniosek o podobieństwie ich prawnych konsekwencji), należy stwierdzić, że wiele czynników przemawia za zrównaniem w konsekwencjach (także prawnokarnych, w tym za możliwością orzekania degradacji), żołnierzy w służbie czynnej i żołnierzy przeniesionych do rezerwy lub w stan spoczynku. Pierwszym z nich jest przede wszystkim żołnierski etos [Tenże 2021, 525-34], który obejmuje nie tylko żołnierzy służby czynnej, ale także żołnierzy rezerwy i żołnierzy w stanie spoczynku [Winik i Nowak 2019, 45]. Na pojęcie etosu wojskowego składają się bowiem takie wartości moralne i obyczajowe, które mają charakter uniwersalny i które nie mogą być temporalnie ograniczone do żołnierzy w służbie czynnej. Znajdowało to normatywne potwierdzenie w przepisach nieobowiązującej już ustawy z 21 listopada 1967 r. *o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*¹⁵. Stosownie do art. 75 ust. 1 tejże ustawy stopień wojskowy przyznawany był dożywotnio, a więc przysługiwał także po zwolnieniu ze służby wojskowej. Również ObrOU zachowuje to rozwiązanie¹⁶. Żołnierze zwolnieni z zawodowej służby wojskowej i przeniesieni do rezerwy lub w stan spoczynku, mogą nadal posługiwać się posiadanym stopniem wojskowym, z określeniem odpowiednio „w rezerwie” i „w stanie spoczynku” (art. 238 ust. 1 i 2 ObrOU).

Rolę i znaczenie żołnierskiego etosu, zarówno w czasie służby, jak i po jej ustaniu podkreślają przepisy *Kodeksu honorowego Żołnierza*

¹⁵ Dz. U. z 2021 r., poz. 372 z późn. zm.

¹⁶ Por. art. 135 ust. 6 ObrOU.

*Zawodowego Wojska Polskiego*¹⁷. Z jego postanowień wynika, że fundamentalnymi cnotami żołnierza zawodowego są: patriotyzm, męstwo, uczciwość, odpowiedzialność, sprawiedliwość, prawdomówność i solidarność zawodowa. Respektuje on normy prawne i społeczne. Szanuje instytucje państwa i społeczeństwa. Cechuje go szczerłość i szacunek dla innych. Stawia zawsze dobro służby ponad ambicje osobiste. Nie dopuszcza się czynów, narażających na uszczerbek jego honor i dobre imię wojska. W świetle *Kodeksu honorowego* czynami niegodnymi żołnierza są w szczególności: zdrada Ojczyzny, tchórzostwo na polu walki, obłuda, prywata, niewywiązywanie się z przyjętych zobowiązań [Grabińska i Rowicki 2012, 281-94].

Również inne względy przemawiają za celowością objęcia degradacją żołnierzy rezerwy i w stanie spoczynku. Przesłanką mianowania na wyższy stopień wojskowy jest posiadanie właściwości niezbędnych do posiadania takiego stopnia, przez które rozumie się te wszystkie przymioty, zwłaszcza etyczno-moralne, ale także umiejętności fachowe, które warunkują mianowanie na stopień wojskowy [Majewski 2006, 1017]. W systemie prawa wojskowego brak jest jakichkolwiek przepisów, które dezaktualizowałyby warunek posiadania analogicznych właściwości w stosunku do żołnierzy rezerwy lub w stanie spoczynku. Jak podkreśla się w motywach ustawodawczych, „o ile po przeniesieniu do rezerwy lub w stan spoczynku kwestia umiejętności fachowych traci rację bytu z uwagi na zaprzestanie wykonywania zawodu, o tyle kwalifikacje etyczno-moralne nie przestają mieć znaczenia”¹⁸. Jak słusznie zauważają S. Winik oraz M. Nowak, wyrazem tych kwalifikacji i uzewnętrznieniem woli służby ojczyźnie jest złożenie przysięgi wojskowej, która wiąże żołnierza również po przeniesieniu go do rezerwy lub w stan spoczynku. Polski system prawny nie zna instytucji zwolnienia z przysięgi wojskowej [Winik i Nowak 2019, 56]. Stanowi ona swego rodzaju akt lojalności, nie tylko wobec Sił Zbrojnych, ale również wobec ojczyzny i społeczeństwa, które wojsko ma chronić. Akt ten ma charakter dożywotni i nieodwoływany. Nie ma więc racji A. Ziółkowska, gdy stwierdza, że przysięga wojskowa wiąże żołnierza jedynie na czas odbywania przez niego czynnej służby wojskowej [Ziółkowska 2023]. Wyraża on moralne i prawne zobowiązanie każdego żołnierza polskiego do wiernej

¹⁷ Dz. Urz. MON 2008, Nr 5, poz. 55 [dalej: *Kodeks honorowy*].

¹⁸ Por. *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy*, s. 12.

służby ojczyźnie i stania na straży honoru żołnierskiego, który ma swoje źródło w etosie wyływającym z polskiej tradycji wojskowej, na który składa się także zespół cech charakteru właściwych dobremu obywatelowi [Przyjemski 1991, 3-13].

Rota przysięgi wojskowej¹⁹ bardzo wyraźnie podkreśla istotę funkcjonowania żołnierza w strukturach Sił Zbrojnych. Jest nim „służba” rozumiana jako „praca na rzecz jakiejś wspólnoty, wykonywana z poświęceniem”. Doprecyzowanie istoty tej służby oraz wynikających z niej oczekiwań wobec żołnierza, jak i zobowiązań państwa w stosunku do obrońców ojczyzny wyraża normatywnie preambuła ObrOU, w której podkreślono, że służba ta pełniona jest dla dobra Rzeczypospolitej Polskiej i wymaga zdyscyplinowania, lojalności oraz poświęcenia. Jednocześnie, w myśl preambuły państwo polskie pragnie zagwarantować wszystkim, którzy realizują ten obowiązek, jak najlepsze warunki. Miałyby one rekompensować trud, ograniczenia i wyrzeczenia związane z pełnieniem służby wojskowej. Formą rekompensaty ze strony państwa za poświęcenie ze strony żołnierzy jest m.in. odrębny system emerytalny i rentowy, na podstawie którego żołnierzom zwolnionym z zawodowej służby wojskowej przysługuje z budżetu państwa zaopatrzenie emerytalne lub rentowe, a także członkom ich rodzin – w razie śmierci żywiciela (art. 1 u.z.e.ż.z.). Zaopatrzenie to nie jest finansowane w ramach systemu składkowego ze środków wypracowanych przez uprawnionego, lecz wypłacane bezpośrednio z budżetu i stanowi wprost kontynuację opisanego wyżej zobowiązania państwa wobec żołnierza. W jednym ze swoich orzeczeń Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że „odrębne, a zarazem korzystniejsze zasady nabywania uprawnień emerytalnorentowych oraz ustalania ich rozmiaru w odniesieniu do służb mundurowych są najczęściej uzasadniane szczególnymi warunkami pełnienia służby. Istotnymi składnikami tej służby jest pełna dyspozycyjność i zależność od władzy służbowej, wykonywanie zadań w Nielimitowanym czasie pracy i trudnych warunkach, związanych nierzadko z bezpośrednim narażeniem życia i zdrowia w czasie udziału w obronie kraju lub bezpieczeństwa obywateli,

---

¹⁹ Art. 12 ust. 1 ObrOU: „Ja, żołnierz Wojska Polskiego, przysięgam służyć wiernie Rzeczypospolitej Polskiej, bronić jej niepodległości i granic. Stać na straży Konstytucji, strzec honoru żołnierza polskiego, sztandaru wojskowego bronić. Za sprawę mojej Ojczyzny w potrzebie krwi własnej ani życia nie szczędzić. Tak mi dopomóż Bóg”.

wysoka sprawność fizyczna i psychiczna wymagana w całym okresie jej pełnienia, niewielkie możliwości wykonywania dodatkowej pracy i posiadania innych źródeł utrzymania, ograniczone prawo udziału w życiu politycznym i zrzeszania się. Uprzywilejowane zasady przyznawania i wysokość świadczeń dla omawianej kategorii uprawnionych są także wyrazem szczególnego znaczenia przypisywanego przez państwo pełnionej przez nich służbie²⁰. Zgodzić należy się więc ze stanowiskiem, że skoro po jednej ze stron (państwo) występuje dalsze zobowiązanie, także po zakończeniu służby wojskowej, to od drugiej strony (żołnierz) winno być egzekwowane takie zachowanie, które wyraża lojalność wobec ojczyzny, także w podstawowym aspekcie wynikającym z poszanowania porządku prawnego [Winiak i Nowak 2019, 56]. Dysonans ten dostrzegł ustawodawca, podkreślając w uzasadnieniu, że „pozostawienie posiadanego stopnia wojskowego osobie, która po zakończeniu służby wojskowej sprzeniewierzyła się obowiązującej ją nadal przysiędze wojskowej i wspomnianą lojalność złamała, jest w sposób oczywisty sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Oznacza bowiem bierną akceptację przez państwo rażącego i jawnego przekraczania norm prawnych przez osobę, która winna charakteryzować się szczególnie prawością i uczciwością²¹”.

Trzeba również zauważyć, że przyjęte unormowania są i tak mniej restrykcyjne niż wynikało to z projektów nowelizacji z września 2021 i lutego 2022 r. Przewidywano w nich rozwiązania, zgodnie z którym prawo do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie u.z.e.ż.z. nie będzie przysługiwać żołnierzowi, żołnierzowi rezerwy lub w stanie spoczynku, wobec którego orzeczono prawomocnym wyrokiem sądu środek karny pozbawienia praw publicznych lub środek karny degradacji²². Negatywnym konsekwencjom degradacji, w tym także skutkującym utratą uprawnień wynikających

---

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 23 września 1997 r., K. 25/96, OTK 1997, Nr 3-4, poz. 36.

²¹ *Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy*, s. 12-13.

²² Stosownie do art. 9 projektu z 2022 r. zmianie miała ulec treść art. 10 u.z.e.ż.z. W projektowanym brzmieniu przepis ten miał mieć treść następującą: „Prawo do zaopatrzenia emerytalnego na podstawie ustawy nie przysługuje żołnierzowi, żołnierzowi rezerwy lub żołnierzowi w stanie spoczynku, wobec którego prawomocnym wyrokiem sądu orzeczono środek karny pozbawienia praw publicznych lub degradacji”.

z odrębnego systemu emerytalnego, miały zapobiec obowiązujące rozwiązania, w świetle których zdegradowany żołnierz nie utraci prawa do zabezpieczenia emerytalno-rentowego na zasadach ogólnych, gdyż za okres w którym pełnił służbę odprowadzone zostałyby w oparciu o art. 6a u.z.e.ż.z. składki do Funduszu Ubezpieczeń Społecznych²³. W przypadku gdyby sprawca osiągnął wiek emerytalny przewidziany w przepisach powszechnych, wówczas nabyłby prawo do świadczenia emerytalnego albo rentowego z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, a świadczenie to obliczane byłoby według przepisów o FUS²⁴. Warto zasygnalizować, że niemal analogiczne rozwiązania funkcjonują w odniesieniu do funkcjonariuszy służb mundurowych [Winik i Nowak 2019, 59], sędziów w stanie spoczynku (art. 104 § 4 ustawy z 27 lipca 2001 r. – *prawo o ustroju sądów powszechnych*²⁵) oraz prokuratorów w stanie spoczynku (art. 127 § 1 ustawy z 28 stycznia 2016 r. – *prawo o prokuraturze*²⁶).

Podsumowanie

Projektowane zmiany zasługują na aprobatę. Pozytywnie należy ocenić podmiotowe rozszerzenie degradacji na żołnierzy rezerwy i w stanie spoczynku. Fakultatywny charakter degradacji i pozostawienie sądowi swobody w zakresie oceny, czy sprawca utracił właściwości wymagane do posiadania stopnia wojskowego, nadadzą degradacji charakter elastycznego środka karnego i pozwolą dostosować poziom dolegliwości do stopnia winy i społecznej szkodliwości. Takie ukształtowanie sankcji umożliwi w większym stopniu realizację funkcji indywidualno i generalnoprewencyjnej.

PIŚMIENNICTWO

- Czyżak, Mariusz. 2010. *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego wobec prawa karnego powszechnego*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Flemming, Marian. 2000. *Kodeks karny – część wojskowa*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.

---

²³ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy, s. 107.

²⁴ Por. tamże, s. 104.

²⁵ Dz. U. z 2023 r., poz. 217 z późn. zm.

²⁶ Dz. U. z 2023 r., poz. 1360 z późn. zm.

- Grabińska, Teresa, i Maciej Rowicki. 2012. „Aksjologia postępowania żołnierza zawodowego w Kodeksie Honorowym Żołnierza Zawodowego Wojska Polskiego.” W *Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych Sił Zbrojnych*, red. Henryk Spustek, Marek Bodziany, Mirosław Smolarek, i in., 281-94. Wrocław: Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych.
- Hoc, Stanisław. 2010. „Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy.” W *Kodeks karny*, red. Marian Filar, 1333-335. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Janiszowski-Downarowicz, Rafał. 2016. „Wojskowe środki karne.” W *Środki karne po nowelizacji w 2015 roku*, red. Ryszard A. Stefański, 485-94. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Jastrzębski, Wińczysław, i Konrad Wnorowski. 2023. „Status żołnierzy terytorialnej służby wojskowej w świetle polskiego prawa karnego materialnego i procesowego.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 1:15-33.
- Kutzman, Witold. 2019. „Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy.” W *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard A. Stefański. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.
- Majewski, Jarosław. 2006. „Przepisy ogólne dotyczące żołnierzy.” W *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. III: *Komentarz do art. 278-363*, red. Andrzej Zoll, 1017-1025. Warszawa: Zakamycze.
- Marcinkowski, Wojciech. 2011. *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Marek, Andrzej. 2010. *Kodeks karny*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Muszyński, Jerzy. 1961. „Niektóre zagadnienia prawne dyscypliny wojskowej w polskim przedzobiorowym ustawodawstwie wojskowym.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 4:533-49.
- Organiściak, Wojciech. 1999. „Z badań nad karami na czci w prawie wojskowym Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVI – XVIII wieku.” *Z dziejów prawa* nr 2:62-84.
- Przyjemski, Stanisław. 1991. „Przysięga wojskowa – rys historyczny, implikacje moralne i prawne.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 2:3-13.
- Przyjemski, Stanisław. 1999. *Prawo karne wojskowe*. Gdańsk: Arche.
- Rybicki, Tomasz. 1934. „Prawo karne wojskowe rzymskie.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 1:4-11.
- Stefański, Ryszard. 2022. „Nowa regulacja degradacji.” *Studia Iuridica* nr XCIII:227-42. <https://doi.org/10.31338/2544-3135.si.2022-93.14>
- Szeleszczuk, Damian. 2017. „Degradacja w polskim wojskowym prawie karnym od XVII do XIX wieku.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 4:114-25.

- Szeleszczuk, Damian. 2018. „Degradacja w wojskowym prawie karnym II Rzeczypospolitej.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 4:60-73.
- Szeleszczuk, Damian. 2021. „Gloss to the Judgment of the Supreme Court of Poland of 16 April 2019, ref. no. VI Ka 5/19.” *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, nr 2:525-34. <https://doi.org/10.32084/tekapr.2021.14.2-38>
- Szeleszczuk, Damian. 2024. „Środki karne.” W *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, i Krzysztof Wiak. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck. Legalis el.
- Winik, Sebastian, i Maciej Nowak. 2019. „Degradacja w praktyce – problematyka możliwości podmiotowego rozszerzenia stosowania środka karnego.” *Wojskowy Przegląd Prawniczy* nr 4:44-61.
- Ziółkowska, Anna. 2023. „Środki karne.” W *Kodeks karny. Komentarz*, red. Violetta Konarska-Wrzosek. Warszawa: Wolters Kluwer. Lex el.

REFLEXIONES SOBRE LAS CAUSAS DE LA CRISIS DEL ESTADO MODERNO. UNA MIRADA DESDE EL DERECHO ROMANO

EXPLORING THE ROOTS OF THE CRISIS OF THE MODERN STATE. A VIEW FROM ROMAN LAW

O PRZYCZYNNIE KRYZYSU WSPÓŁCZESNEGO PAŃSTWA Z PERSPEKTYWY PRAWA RZYMSKIEGO

Dr. María Alejandra Vanney, University Professor

Nicolaus Copernicus Superior School, Poland

e-mail: maria.vanney@sgmk.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0001-6472-7688>

Resumen

A pesar de lo que pueda parecer a primera vista, el Derecho Romano clásico proporciona al pensamiento jurídico y político actual herramientas relevantes para adentrarse en la actual crisis del Estado. Así lo entendió Álvaro d'Ors, eminente pensador español del Derecho Romano en su dilatada trayectoria académica. A partir de la distinción entre *auctoritas* y *potestas* tal y como prevalecía en la Roma clásica, explicó los efectos que su posterior confusión provoca en la vida sociopolítica.

Sostiene d'Ors que la *auctoritas* y la *potestas* nunca deben ser encarnadas por una misma persona o unirse en una misma función. Mientras el derecho debe guiarse por la primera (el saber de los jueces, socialmente reconocido), sin presiones ni intereses políticos, el gobierno político actúa en base a una *potestas*, también reconocida socialmente.

La distinción entre una y otra se perdió con el tiempo, con graves consecuencias para la tradición jurídica. Olvidado el original sentido de la autoridad, se pasó a considerar que el derecho solo consiste en *lex* (sin lugar para *ius*, derecho de pura *auctoritas*) formulada de acuerdo con principios de justicia decididos por la potestad del legislador, dejando a los jueces la mera tarea de “encajar” el conflicto jurídico con la norma legal correspondiente.

Ante esta situación, d'Ors abogó por la necesidad de restablecer un “derecho de casos” en el que la *prudentia auctoritatis* de los jueces resolviera cada uno de ellos sin reducir el *ius* a *lex*.

Palabras clave: *auctoritas* y *potestas*, *ius* y *lex*, Álvaro d'Ors, crisis del derecho, gobierno tecnócrata

Abstract

Contrary to what may appear at first glance, classical Roman law provides today's legal and political thought with relevant tools to address the current crisis of the state. This was the understanding of Álvaro d'Ors, an eminent Spanish scholar of Roman Law during his long academic career. Starting from the distinction between *auctoritas* and *potestas* as it prevailed in classical Rome, he explained the effects that their later entanglement provoked in socio-political life.

Indeed, *auctoritas* and *potestas* should never be embodied by the same person or united in a single role. Thus, while right (*ius*) must be guided by the former (the judges' knowledge, socially recognized), without pressure or political interests, the political government acts on the basis of *potestas*, i.e. a socially recognized power.

The distinction between power and authority was lost over time, with serious consequences for the legal tradition. In the absence of the original sense of authority, right came to be considered as consisting only of *lex* (with no place for *ius*, i.e., for a right based on *auctoritas*, on knowledge). Moreover, it is a *lex* established according to principles of justice decided by the *potestas* of the legislator, leaving the judges with the mere task of “fitting” the legal conflict to the appropriate legal norm.

Faced with this situation, d'Ors advocated the need to reestablish a “case-based” right in which the *prudentia auctoritatis* of judges would resolve conflicts without reducing *ius* to *lex*.

Keywords: *auctoritas* and *potestas*, *ius* and *lex*, Álvaro d'Ors, crisis of the law, technocratic State

Abstrakt

Wbrew pozorom klasyczne prawo rzymskie dostarcza aktualnej myśli prawnej i politycznej odpowiednich narzędzi do przeciwdziałania kryzysowi państwa. Udowodniał to Álvaro d'Ors, wybitny hiszpański uczonego prawa rzymskiego podczas swojej długiej kariery akademickiej. Wychodząc od odróżnienia od siebie pojęć *auctoritas* i *potestas*, jakie stosowano w klasycznym prawie rzymskim, wyjaśnił skutki, jakie wywołało w życiu społeczno-politycznym ich późniejsze pomieszanie.

W istocie *auctoritas* i *potestas* nigdy nie powinny być łączone w tej samej osobie lub w jednej roli. Tak więc, podczas gdy prawo (*ius*) musi kierować się tą pierwszą (wiedzą sędziów, uznaną społecznie), bez nacisków i interesów politycznych, rząd polityczny powinien działać na podstawie *potestas*, tj. społecznie uznanej władzy.

Rozróżnienie między *potestas* a *auctoritas* zostało z czasem utracone, co miało poważne konsekwencje dla tradycji prawnej. Wobec utraty pierwotnego znaczenia autorytetu, prawo zaczęło być postrzegane jako składające się wyłącznie z *lex* (bez miejsca na *ius*, tj. na prawo oparte na *auctoritas*). Ponadto jest to *lex* ustanowione zgodnie z zasadami sprawiedliwości ustalonymi przez *potestas* prawodawcy, pozostawiając sędziom jedynie zadanie “dopasowania” konfliktu prawnego do odpowiedniej normy prawnej.

W obliczu tej sytuacji d’Ors opowiedział się za potrzebą przywrócenia “prawa kazusów”, w którym sędziowska *prudentia auctoritatis* rozwiązywałaby konflikty bez redukcji *ius* do *lex*.

Słowa kluczowe: *auctoritas* i *potestas*, *ius* i *lex*, Álvaro d’Ors, kryzys prawa, rząd technokratyczny

Introducción

Álvaro d’Ors (1915-2004) fue un eximio romanista español del siglo XX. Su extensa y rigurosa obra se caracteriza porque, a la luz del derecho romano y gracias a su incursión en muy diversas áreas del conocimiento,¹ exploró de modo innovador cuestiones de teoría política y jurídica. Precisamente, su estudio y reflexión romanística será el hilo conductor de su amplio desarrollo intelectual.

En 1973, en su obra *Escritos varios sobre el derecho en crisis* analiza la crisis en que se encuentra el Estado utilizando los binomios *auctoritas* y *potestas*, judicialismo y ordenancismo, *ius* y *lex*, y legalidad y legitimidad.

1. Etapas configuradoras de la crisis moderna

Después de largos años de estudio y enseñanza, a modo de retrospectiva, d’Ors expuso el itinerario intelectual de su pensamiento jurídico-político valiéndose de cuatro etapas que manifestaban “las raíces de la crisis

---

¹ Para una visión acerca de su obra en papirología, epigrafía, teoría del derecho, teoría política y derecho canónico, véase Domingo 2010, 535-47.

moral de nuestro tiempo” [d’Ors 1993, 92]; etapas referidas a las principales categorías configuradoras de la sociedad [Alvira 1995] (ética, política, derecho y economía), que caracterizaba así:

- a. *La secularización europeizante* que se manifiesta en el “profundo sentido del contraste entre la tradición patria y la secularización europea”, que se opone al reconocimiento de las raíces cristianas de la cultura europea. Más aún, desde su concepción geopolítica, Europa “no es un «continente», sino el pequeño extremo occidental del continente Euroasiático [...]. No es un «pueblo» con su pertinente «suelo»” [d’Ors 1993, 92] sino lo que ha sustituido a la Cristiandad. Actualmente, añade, su sociedad, basada en un dogmatismo impuesto, rehúye de los valores insertos en la tradición de los mayores.
- b. *La crisis del Estado moderno*: En línea con Carl Schmitt, sostiene d’Ors, que el Estado, tal como lo conocemos hoy, surge en el siglo XVI “como forma coactiva de superar las guerras de religión” [Herrero 2004].² Con el tiempo, la dinámica propia del monopolio de la fuerza fue llevando al Estado a constituir una “forma de organización artificial de los grupos nacionales” [d’Ors 1999, 147] que imponen la paz por medio del poder “mediante la superación de los grupos naturales” [Idem 1963, 162]. Para paliar sus consecuencias, propone d’Ors un nuevo regionalismo que se rija por el principio de subsidiariedad y que contribuya a la defensa de cierta descentralización geográfica [Idem 1973, 75-86]. Su resultado sería el advenimiento de un nuevo *ordo orbis* con múltiples instancias infra y supraestatales [Schmitt 1951; d’Ors 1954, 91-117], con “grandes espacios” de verdadera “comunidad” en los que el factor religioso brindaría una base suficiente a la ética que respaldaría la tarea de gobierno.
- c. *El concepto de derecho subjetivo*: la consideración del derecho como conjunto de poderes personales resulta, para d’Ors, inconsecuente con la idea del “directum” que alude a un camino recto que conduce al

---

² En una carta de Carl Schmitt a d’Ors del 28 de octubre de 1949, el jurista alemán sugiere no aplicar la palabra “Estado” ni a la *polis* griega, ni al Imperio Romano, porque el Estado habría surgido en el siglo XVI, sugerencia que D’Ors acepta en su respuesta del 20 de noviembre de 1949.

fin personal.³ Desde su romanismo clásico, propone un cambio total de perspectiva: considerar los derechos como deberes de no perturbar determinadas preferencias respecto a las cosas, conforme a un orden socialmente convenido que incluye la idea de *servicio*.

- d. *La economía capitalista*: Denuncia d'Ors el error que supone considerar que un bien consumible como el dinero pueda producir frutos civiles [Idem 1979b, 843]. Critica así la usura y la consideración del prestamista como socio. Frente a esto sugiere plantear la economía tal como “su mismo nombre –del griego *oikos*, casa– nos dice [es decir] [...] como la ciencia de la austeridad familiar” [ibid., 845]. En esta línea, cuando el concepto trasciende del *oikos* a la *polis*, la economía política debería ser reconducida a su verdadero fin: ordenar un régimen de virtuosa austeridad para la convivencia humana. En definitiva, afirma que varias confusiones legales han contribuido al fomento del egoísmo, como elemento fundamental para el progreso, y del bienestar como único fin.

En cada una de las esferas señaladas por las cuatro etapas, considera d'Ors que la relación entre *auctoritas* y *potestas* ya no guarda la relación que tenía en la Roma clásica; más aún, precisamente, la crisis que presentan es consecuencia del hecho de que la *auctoritas* –elemento intelectual y, por tanto, objetivo– ha sido absorbida por la *potestas*, elemento voluntario y, por tanto, subjetivo. En efecto, históricamente, una vez rota la unidad religiosa europea, se edificó un nuevo modo de unidad concretado en el surgimiento de los Estados absolutos que fundieron en una misma persona la misión de gobierno político (*potestas*) y la misión de enseñanza y juicio (*auctoritas*), dando comienzo a la confusión práctica de estas funciones. Así, cuando el poder dejó de ser limitado por la autoridad, el Estado comenzó a expandirse desmedidamente. Por otro lado, la secularización llevó a la pérdida de atención a la *autoridad* de la Iglesia; y, en un mundo laicista y crecientemente individualista, la noción de derecho subjetivo se desarrolló con fuerza. Finalmente, las raíces individualistas unidas a la idea calvinista de que la predestinación divina se manifiesta en la riqueza, fue cauce ancho para el desarrollo de un capitalismo desenfrenado.

---

³ Véase también, Bogarín Díaz 2001, 304.

2. La caracterización orsiana de la crisis del derecho

Como ya se ha esbozado, Álvaro d'Ors utiliza el binomio *auctoritas-potestas* para explicar que la actual crisis de cada esfera sociopolítica se puede explicar en gran medida por la confusión acerca del papel que corresponde a cada una de ellas en la vida social y política. Corresponde ahora examinar con detalle cómo las define nuestro autor.

En una publicación dirigida a aclarar el uso que hace de diversos conceptos afirma que la “autoridad es el saber socialmente reconocido” y la potestad “el poder socialmente reconocido” [Idem 1996, 509, 521]. En una nota que sigue a estos conceptos se aclara que la primera es el “prestigio del saber” que se manifiesta a través del “consejo”, que es la única instancia capaz de actuar como “límite de la potestad”. La autoridad, precisamente por ser “saber”, es personalísima y, por tanto, indelegable. La potestad, por su parte, es indivisible, delegable y tiene su origen último en Dios: *non est potestas nisi a Deo* (Rom, 13,1) [Idem 1979a, 124]; y, justamente, por ser recibida o –lo que es lo mismo– por ser un don, lleva consigo un deber de servicio que consiste principalmente en el mantenimiento del “orden público”.⁴ Unos años más tarde, retoma d'Ors la definición de autoridad enfatizando la dificultad que existe hoy no solo para que el Estado la distinga de la potestad, sino para aceptar cualquier intento de autoridad fuera del control estatal. Sugiere también que influyeron en este enredo conceptual antiguas cuestiones etimológicas. En efecto, a raíz de la falta del concepto de *auctoritas* en Grecia, se la tradujo como *authentia* (poder originario); así la *auctoritas* romana, por mediación de la *authentia* griega, vino a derivar en “autenticidad”, y en “auténtico poder”, llegando a considerársela como “potestad superior”, lo cual aumenta la confusión [Idem 1997, 144-51].

Otro binomio necesario para explicar la crisis del Estado moderno en el pensamiento orsiano es el de judicialismo y ordenancismo, basado en la articulación entre los conceptos de derecho, libertad y responsabilidad. En este sentido, enfatiza el romanista español que el contenido propio del

---

⁴ El orden público es “el particular orden que un grupo social establece para procurar la paz en su convivencia social, y defenderla [...]. Se basa en una ética verdadera, que es bien común universal, pero puede contener otros elementos que pertenecen a lo que es constitucional de cada pueblo, y son por ello distintos” [D'Ors 2002, 78-79].

derecho surge de su ordenación al bien común social y al desarrollo personal de los ciudadanos –contenido que solo la prudencia jurídica sabrá discernir– y no de simples criterios de facticidad sociológica o de los procedimientos legales previstos para su formulación. Por ello, aboga por dar primacía real a los hechos –como hacía el derecho romano clásico– considerando cada situación de modo particular; es decir, por un “derecho de casos”, menos codificado y más jurisprudencial, que otorgue mayor libertad al juez a la hora de dictar sentencia. En efecto, el jurista judicialista se vale de la virtud de la prudencia del derecho para acertar acerca de lo justo, es el *iuris prudens*. Por eso, a diferencia del ordenancista, aplica a los casos concretos la racionalidad práctica en lugar de técnicas o estrategias.

Para el ordenancismo, por el contrario, el derecho es simplemente un orden coercitivamente impuesto dentro del ámbito estatal, y, por tanto, producto de la potestad. A su vez, la misión del poder público es la realización coactiva del bien común por medio del establecimiento de leyes, que agotan el derecho. En ese sentido el ejercicio del derecho consistiría en una tarea de “ajuste” conducta-norma, en detrimento de la libertad personal y social. D’Ors, por el contrario, considera que para el verdadero jurista (el judicialista) el derecho es resultado de la autoridad y, por tanto, su tarea en aras de la “buena resolución de conflictos que se presentan entre los hombres, [...] consiste principalmente en opiniones útiles para juzgar casos concretos” [Idem 1973, 38].

La distinción entre judicialismo y ordenancismo, coincide con la definición orsiana de derecho como el arte de juzgar bien, como “aquello que aprueban los jueces” [Idem 1995, 25]. Unos años más tarde completó esta idea, diciendo que derecho es “lo que aprueban los jueces respecto a los servicios personales socialmente exigibles” [Idem 1996, 513], en clara alusión a la relación entre la justicia y la responsabilidad de servir que es propia de toda persona.

La idea de derecho moderno, sin embargo, ha fusionado la autoridad con la potestad, dando lugar a una serie de problemas, entre los cuales d’Ors señala:

a. La gradual absorción del derecho por la ley

La confusión entre *ius* y *lex* comienza en la Roma Imperial cuando los jurisprudentes pasan a decidir *ex auctoritate Principis*, haciendo que la

auctoritas que había caracterizado al *ius*, vaya perdiendo fuerza a favor de la *lex* que procede de la *potestas*. Queda entonces desvirtuada la constitución mixta republicana “basada en una genial interrelación entre la autoridad del Senado (*auctoritas patrum*) y la *maiestas populi*, que se concretaba en la *potestas* de los magistrados” [Domingo 2005, 71-72].

Señala también la influencia idiomática de Cicerón en esta cuestión. En efecto, señala d’Ors, es a partir de su identificación entre *lex* y νόμος cuando cristaliza la denominación de las fuentes del derecho como un conjunto de normas jurídicas bajo el nombre de *leges* [d’Ors 1954, 29], realizando una interpretación sumamente elástica del verbo *legere* (elegir), y olvidando que la palabra *lex* tenía, entonces, un contenido muy concreto: el estatuto comicial (*lex publica*) o el pacto negocial (*lex privata*). Según el pensamiento orsiano, Cicerón “se esfuerza por desalojar de la mente de sus lectores este sentido [...], declarando que la *lex* a la que él se refiere, la *lex* de verdad, es aquella *summa lex* ínsita en la conciencia humana y que mana de la *mens divina*” [Idem 1953, 31]. Frente a esto, sostiene, sin embargo, que en el diálogo en el que Cicerón propone estas leyes, queda claro que se refiere a normas positivas, por más arraigadas que puedan estar en la ley natural; este equívoco en la explicación de la relación entre la acepción de la “*lex* de verdad” y la ley positiva, habría dado lugar a “una grave y permanente aporía de la filosofía legal de Occidente” [ibid.].⁵

Esta falta de nitidez conceptual la encuentra también en la Escolástica, cuando se une la ley natural con la positiva al afirmar, por un lado, que no puede ser injusta (ley natural) y, por otro, que debe ser promulgada por quien tiene la potestad legislativa (ley positiva) [ibid., 32]. Corresponde, sin embargo, señalar que aquí d’Ors pretende aplicar directamente al ámbito jurídico una explicación propia de la teología moral que no parece correcta metodológicamente y que no contribuye a la claridad de su exposición, ni a la de los términos que busca aclarar. Sostiene que cuando en la modernidad se pierde toda fundamentación teológica, este ropaje escolástico acaba instrumentalizando una concepción voluntarista y positivista a favor de la potestad civil que, dejando de lado la ley natural, considera que no hay más criterio de lo justo que la ley. En otras palabras, la fuerza dogmática del derecho queda así absorbida por la legislación estatal y, en

---

⁵ Véase también, Bogarín Díaz 2001, 325.

definitiva, solo resulta dogmático el derecho creado por el Estado. Se ha caído, en definitiva, “en un sistema jurídico, en el que el derecho consiste en leyes, en el que no hay lugar ya para un derecho de pura autoridad [...], sino que todo el derecho, como la misma ley que lo formaliza, es un puro acto de potestad, del poder legislativo” [Idem 1997, 123]. En otras palabras, para la visión legalista, “el derecho empieza y termina en la ley, lo que puede haber detrás de ella no interesa y la realidad que la contradiga no debe ser tomada en cuenta ¡Peor para la realidad!” [Nieto 2007, 36].

b. La politización de lo jurídico

A nivel político, el legalismo trae consigo que los contenidos de justicia son determinados de acuerdo con los principios de justicia que fija de antemano un gobierno burocrático de pura potestad. Así, según la teoría política, en la mayor parte de los casos, el contenido de los principios de justicia se determina a través de interrogatorios que se realizan a la gente acerca de su acuerdo (o no) a esos principios, bajo unas condiciones apropiadas para la expresión del consentimiento;⁶ es decir, por medio de fases legales claramente fijadas que pretenden ser portavoz de la “voluntad general”.

La dificultad comienza cuando se intenta responder a la pregunta acerca de qué es lo que realmente fundamenta la identidad entre los resultados concretos de la votación y la voluntad general. Siguiendo la doctrina rousseauiana de la voluntad general, como voluntad colectiva de los miembros de una comunidad política concreta que se expresa a través del voto bajo determinadas circunstancias [Rousseau 1987, 205], se puede concluir que no existe ningún estándar externo para el bien común, fuera de aquello que la gente desea, más allá de que sus genuinos deseos puedan ser eventualmente distorsionados por intentos procedimentales imperfectos. Se trata de una explicación acorde con el entonces incipiente pensamiento político de la modernidad europea, que equipara repetidamente autoridad y voluntad soberana (potestad que, en este marco residiría, de modo ficticio, en el pueblo). En otras ocasiones, el gobierno burocrático parte de la

---

⁶ Esta definición, permite incluir una amplia gama de concepciones consensualistas: *contractualistas* (John Rawls), teorías *de la imparcialidad* (T. M. Scanlon, Brian Barry y Thomas Nagel); y las *deliberativas-democráticas* (Jüger Habermas, Joshua Cohen y otros, cuando no son interpretadas restrictivamente como teorías legitimatorias), etc.

introducción de una regla de decisión procedimental que resuelve las opiniones discordantes, convirtiéndolas en un conjunto de principios de justicia, ordenados y sistemáticos, que obligan a todos. Más allá de los resultados a los que conduzcan los procedimientos, la cuestión principal reside en determinar qué criterio de decisión se debe elegir y por qué. Si se responde que será el que la mayoría acuerde, la regresión en el razonamiento es clara: así como resulta difícil alcanzar acuerdos en temas sustantivos, también lo es la elección de una regla de decisión. Esto, sin embargo, no parece preocupar a un gobierno separado de la *auctoritas* y confiado plenamente en el poderío de su potestad. En el marco de una justicia procesal pura, en el que no hay lugar para ninguna *razonabilidad* en el resultado, encuentra d'Ors que, en el Estado moderno, “la tiranía [...] no es personal, sino de un aparato burocrático”, aunque disfrazada de democracia [d'Ors 1979a, 197].

Más aún, la legitimidad despersonalizada del gobierno burocrático se reduce inexorablemente a una pura legalidad. En palabras de d'Ors, en “las democracias modernas [...] su «legitimidad» está en el apoyo de la fuerza expresada por un consentimiento de los individuos que forman la comunidad política. La sociedad democrática no consiste en familias, y su gobierno, en consecuencia, no se funda en la legitimidad” [Idem 1973, 135]. Efectivamente, su legitimidad procede de normas legales que, en realidad, no pueden crear legitimidad porque carecen de fuerza legitimante. En esta línea, basta con que algo esté legislado para que nada se pueda objetar acerca de su legitimidad, ya que la ley no puede ser otra cosa que la expresión de la voluntad del pueblo. En esta situación, es evidente que resulta inútil buscar una nueva ley universal superior a la concreta legalidad democrática de cada Estado. Así, para d'Ors una democracia consecuente no puede menos de prescindir de la legitimidad; le basta la legalidad, la de la ley que determine en cada momento la voluntad popular, del “pueblo soberano”, manifestándose la incompatibilidad de la soberanía popular con el Derecho Natural [Idem 1979a, 145-46].

c. La juridificación de lo político

Esta situación tiene lugar cuando la *potestas* asume la *auctoritas*, sea de modo directo o indirecto, con el fin de conseguir que la administración de justicia actúe bajo los dictados de quien ostenta el poder político; es decir,

de que “el que sabe” se ponga al servicio de “el que manda” dando lugar a una tecnocracia. “Cuando esta confusión se ha producido –señala d’Ors– no vale ya una división al modo de Montesquieu, pues el poder ejecutivo acaba inevitablemente por dominar al legislativo y al judicial” [Idem 1973, 83], dando lugar a lo que se suele llamar el “mito de la división de poderes”. El gobierno que juridifica la política pretende, además, atribuir a los jueces la facultad de juzgar actos propios de la decisión del gobierno, en cuyo caso “es inevitable que [...] se contaminen de la polémica política en torno al gobierno del que depende la ejecución de las sentencias” [Idem 1999, 39].

En líneas generales, la juridificación de la política supone la intromisión desmedida del derecho en ámbitos que deberían ser regidos por principios de otra índole,⁷ sin considerar que corresponde al poder público –que, entre otros instrumentos, se sirve de las leyes– fijar los objetivos y la acción concreta de gobierno; y que, en definitiva, se trata de cuestiones de política legislativa, y de sus manifestaciones concretas, y no de derecho [Nieto 2007, 12].⁸ Advierte d’Ors que, en la práctica, como consecuencia del legalismo y del principio de seguridad jurídica –que es importante, pero no es el principio supremo– cada vez con más frecuencia el poder político somete a los tribunales cuestiones que no son de su competencia, muchas veces para dar visos de legalidad –y de aparente legitimidad– a decisiones de gobierno socialmente cuestionadas. En definitiva, se pretende con este expediente utilizar la ley para amparar a la política en sus decisiones, utilizando la ley como instrumento de poder.

Entre los conflictos políticos que son propios de la dialéctica del poder y, por tanto, no corresponde al juez juzgar acerca de su conveniencia

---

⁷ En el ámbito privado, se manifiesta en una gran “industria del juicio” que obliga a los particulares a acudir a abogados para cualquier problema, ya sea por la complejidad propia de un derecho “tecnificado”, como porque una sociedad atomizada es incapaz de resolver los conflictos desde un punto de vista espontáneo-social en las relaciones privadas y, en consecuencia, apela a la justicia legal.

⁸ Es claro que, en la práctica, resulta muy difícil establecer la línea divisoria entre las cuestiones susceptibles de revisión judicial y las que no lo son y, en países presidencialistas con grandes fluctuaciones políticas y dudosa calidad institucional consolidada, reducir el ámbito de control judicial puede ser peligroso a la hora de garantizar la eficacia de los derechos y la vigencia de la Constitución.

u oportunidad, señala d'Ors en una carta inédita al notario Javier Nagore Yárnoz, que “someterlo todo a los jueces [...] es un garrafal error. Excede la competencia de los jueces: 1) El terrorismo, que es guerra y no delincuencia, e incumbe al Ejército; 2) la corrupción política, que es política, e incumbe al Parlamento (si interviene la Justicia, esto se politiza irremediablemente); 3) el orden público, que incumbe a la Policía, encargada de él y de evitar que los pequeños delincuentes se conviertan en grandes; una paliza oportuna es una gran precaución: sobra el juez. Piensa y verás cómo la intervención de los jueces en estas áreas resulta inútil, pero también perturbadora” [Nagore Yárnoz, 154-55].

Por otro lado, indirectamente, cuando el Parlamento pretende controlar al gobierno creando un “gobierno de las leyes”, crece el papel del juez, porque “las leyes nada pueden si no las aplican los jueces; y, a su vez, estos nada pueden si el gobierno que pretenden controlar no les proporciona la necesaria fuerza ejecutiva” [d'Ors 1999, 39]. En este sentido, el romanista español invita al juez a no empeñarse en judicializar a ultranza todas las relaciones humanas [Idem 1973, 33], para no avasallar la libertad o perjudicar el ordinario funcionamiento social.

Finalmente, si se tiene en cuenta que los fondos para el funcionamiento de la administración de justicia son dispuestos en la ley de presupuesto y distribuidos por el Poder Ejecutivo, el pretendido control judicial puede resultar una falacia. Ahí reside un arma muy poderosa por medio de la cual los órganos de potestad pueden “obtener” que los jueces dicten sentencias en casos en los que se encuentran implicados con el fin de mantener o acrecentar su poder.

d. La inflación legislativa

La tendencia a legislar todos los aspectos de la vida social con minuciosidad extrema, con ánimo de no dejar nada fuera del Estado de Derecho, da lugar a normativas complicadas, tanto en su interpretación como en su aplicación, que sofocan la libertad ciudadana y, en consecuencia, logran el efecto contrario: la desobediencia generalizada a las normas. En efecto, “en la acelerada marcha de la legislación –señala d'Ors– en ese caos moderno de la legislación motorizada [...], o de elefantiasis legislativa [...], el jurista ha perdido totalmente su dignidad; se ha reducido, no diremos ya al papel de un mero exégeta, sino al de un agente miserable e infortunado agorero

de un legislador desbocado [...]. Oprimido por la tiranía legislativa, el jurista se refugia [...], en el alivio de la inobservancia” [ibid., 2].

Esta complejidad normativa, además de haber dado lugar a que para cualquier actuación social se necesiten expertos (consultores, abogados especializados, asesores, etc.), torna aún más ficticia la presunción de conocimiento del derecho por parte de todos los ciudadanos, más allá de que hayan sido publicadas. Más aún, el hecho de que, para obligar, una ley debe ser conocida por el pueblo manifiesta claramente que no ha sido hecha por éste, lo que desenmascara el mito político de la representación popular. En palabras de d’Ors, “este remiendo de popularidad es, en realidad, ficticio, pues sería ilusorio pensar que mediante la publicación todo el pueblo llega a conocer las leyes. [...] La realidad es, por tanto, que las leyes modernas han dejado de ser populares” [Idem 1963, 126].

Ahora bien, la presunción del conocimiento de la ley “no quiere decir [...], que haya un deber moral de conocer y entender todos los preceptos jurídicos, ni siquiera los legales, [...] el derecho se aplica, aunque las personas afectadas, como será lo más frecuente, lo ignoren” [Idem 1999, 69-70]. La multiplicación normativa y su creciente complejidad lleva a preguntarse cuál es el punto de equilibrio entre la necesidad de la vigencia de las normas en pro del orden público y la libertad de los ciudadanos, que pueden verse obligados a responder por delitos cuya existencia ignoraban, especialmente cuando se trata de tecnicismos a los que no se accede por vía de sentido común. Corresponde en este contexto distinguir entre la obligatoriedad jurídica y la moral de las leyes: en aquellos casos en que la ley no traduce una ley natural, su ignorancia por parte del ciudadano, en el fuero de la conciencia, excusa de culpa; a diferencia de lo que sucede en el plano jurídico, en el cual el conocimiento del derecho se presume [Idem 1963, 126; Idem 1999, 69-70].

Otra consecuencia de la inflación legislativa es la exagerada densidad normativa que, en su afán por cubrir todos los supuestos fácticos conflictivos posibles, acaba por sentar el principio de que todo debe estar legislado, dando lugar –paradójicamente– al surgimiento de numerosas lagunas legales desconocidas hasta entonces. Como bien señala d’Ors, a mayor cantidad de leyes corresponde mayor número de pleitos porque el “absolutismo legal” conduce no solo a una multiplicación de leyes, sino también

a numerosas contradicciones normativas⁹. Estas últimas terminan dando lugar al efecto contrario del que el legislador legalista buscaba: se suponía que legislarlo todo resultaría en un menor grado de arbitrio judicial, pero, ante la maraña legislativa, el juez –en la práctica– se ve precisado de una mayor cota de poder a la hora de ordenar y priorizar elementos incoherentes aplicables al caso; de este modo, rápidamente se convierte en un tecnócrata.

Conclusión

Álvaro d’Ors no se propuso desarrollar un estudio filosófico del derecho. Su interés profundo por esta ciencia y –por extensión– por todo lo relacionado con las relaciones de justicia, y su deseo de servicio, fue la razón de su continuo estudio y reflexión que manifestó a través de una teoría jurídica propia –muchas veces polémica–, con el fin de alertar acerca de los actuales peligros que acechan a la libertad personal, especialmente el legalismo y el estatalismo. Advierte acerca de esta situación sirviéndose de elementos procedentes del Derecho Romano, cuya misión considera que es, en la actualidad, “servir de conciencia crítica frente a algunos excesos de la producción jurídica actual” [Giménez Candela 2005, 650].

Nos recuerda que “lo jurídico es ante todo un ser, solo secundariamente un deber ser” [d’Ors 1963, 103], porque tiene su fundamento en el modo de ser de las cosas que, teleológicamente, encarnan un “deber ser” en cuanto se dirigen a su fin propio, en cuanto siguen su *directum*. Se trata del modo de obrar justo que resulta del ejercicio de la razón práctica que dirige la conducta hacia el bien que, en las relaciones de alteridad, se manifiesta en la justicia. El derecho, por tanto, “no es un conjunto de normas excogitadas por el hombre para regir la conducta [...] mediante una discriminación de interferencias” [ibid.]. Pero, como todo orden hace referencia

---

⁹ A modo de ejemplo, el Código Penal de la República Argentina define el delito de lesión y establece su pena en el artículo 89, en el artículo 92 trata sobre circunstancias agravantes (por ejemplo, la existencia de parentesco entre las partes) estableciendo una pena mayor, y en el artículo 93 sobre circunstancias atenuantes (por ejemplo, estado de emoción violenta). Sin embargo, es claro que pueden darse ambas circunstancias a la vez: vínculo de parentesco y emoción violenta. Frente a esta contradicción, el juez decidirá la pena, pero lo hará legislando.

a un criterio de ordenación que necesita ser aplicado para que su vigencia sea real, en el caso del orden de justicia, cuando se presenta un conflicto, la aplicación resultará de una decisión judicial. Así, afirma d'Ors que "toda la dialéctica de la vida jurídica estriba en el discernimiento de la posición justa [...] que quiere decir, desde el punto de vista objetivo, una posición que se coordina con otras posiciones según un «orden justo»" [Idem 1980, 366-67].

Si bien d'Ors en su definición de derecho no hace referencia al juicio de la razón natural, se podría señalar que –como el derecho requiere no solo de la persona del juez sino, principalmente, del juicio que mide el orden justo en la situación en conflicto, es decir del juicio de la razón práctica que objetiva el bien y lo traduce en normas, enunciados o preceptos– el derecho es "lo que dice el juez", en primer lugar, a través del juicio de su razón que, en su natural proceder, conoce la justicia o injusticia de una situación.

En este sentido, es claro que el derecho no se agota en el juez. Es más, una lectura detenida de los escritos de d'Ors muestra que, a la hora de optar por un criterio definidor del derecho en el actual contexto legalista, tomó postura a favor del juez viendo en él un modo de resaltar la opción que da mayor libertad, pero no de modo exclusivista. Por otro lado, en la referencia que hace –en su definición de derecho– a los "servicios debidos socialmente exigibles" como criterio determinador de lo justo, se puede ver un modo innovador de señalar una doctrina clásica, en cuanto pone el acento en la obligación de cada persona, en virtud de la justicia, de contribuir al bien común prestando un servicio desde la posición que ocupa en la sociedad.

Para Álvaro d'Ors la crisis del derecho se debe principalmente a que, cuando el Estado asumió el monopolio del derecho, ahogó a la persona individual y burocratizó el derecho. Esto, al punto de que hoy el derecho, para ser tal, debe ser estatal; y el Estado ha de ser jurídico, porque ha de actuar siempre con arreglo a derecho. Esto significa que ambos se legitiman mutuamente en el círculo cerrado denominado "Estado de Derecho". En él, el derecho acaba siendo "rehén" del Estado que le brinda respetabilidad y le protege de eventuales agresiones ideológicas porque, en el sistema, no se puede poner en duda la legitimidad de un poder basado en la ley.

Pero la inseguridad que una situación tal plantea a la sociedad y a la persona concreta reside en que –como suele suceder–, esta alianza no es duradera porque tanto el *secuestrador* como el *rehén* abusarán de su posición a la primera oportunidad.

BIBLIOGRAFÍA

- Alvira, Rafael. 1995. “Intento de clasificar la pluralidad de subsistemas sociales, con especial atención al Derecho.” *Persona y Derecho* 33:41-52.
- Bogarín Díaz, Jesús. 2001. “De nuevo sobre el concepto etimológico de derecho.” *Derecho y conocimiento. Anuario jurídico sobre la sociedad de la información y del conocimiento* 1:299-330.
- D’Ors, Álvaro. 1953. *Introducción, traducción, apéndice y notas a Las Leyes por Marco Tulio Cicerón*. Madrid: Instituto de estudios políticos.
- D’Ors, Álvaro. 1954. *De la Guerra y de la Paz*. Madrid: Rialp.
- D’Ors, Álvaro. 1963. *Una introducción al estudio del derecho*. Madrid: Rialp.
- D’Ors, Álvaro. 1973. *Escritos varios sobre el derecho en crisis*. Madrid: Cuadernos del Instituto jurídico español.
- D’Ors, Álvaro. 1979a. *Ensayos de teoría política*. Pamplona: Eunsa.
- D’Ors, Álvaro. 1979b. “Reflexiones civilísticas sobre la reforma de la empresa.” *La Ley* 74:841-45.
- D’Ors, Álvaro. 1980. *Nuevos papeles del oficio universitario*. Madrid: Rialp.
- D’Ors, Álvaro. 1993. “Retrospectiva de mis últimos XXV años.” *Revista Atlántida* 13:90-99.
- D’Ors, Álvaro. 1995. *Derecho y sentido común*. Madrid: Civitas.
- D’Ors, Álvaro. 1996. “Claves Conceptuales.” *Verbo* 345-46; 505-26.
- D’Ors, Álvaro. 1997. *Parerga histórica*. Pamplona: Eunsa.
- D’Ors, Álvaro. 1999. *Nueva introducción al estudio del derecho*. Madrid: Cuadernos Civitas.
- D’Ors, Álvaro. 2002. *Bien común y enemigo público*. Madrid: Marcial Pons.
- Domingo, Rafael. 2005. *Ex Roma ius*. Pamplona: Aranzadi.
- Domingo, Rafael. 2010. “Álvaro d’Ors: Humanismo y Derecho Romano.” En *Repensar La Escuela del CSIC en Roma. Cien años de memoria*. Coordinado por Ricardo Olmos Romera, Trinidad Tortosa Rocamora y Juan Pedro Bellón, 535-47. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- Giménez Candela, Teresa. 2005. “Álvaro d’Ors (1915 - 2004).” *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos* 27:641-53.

- Herrero, Montserrat. 2004. *Traducción y notas a Carl Schmitt und Álvaro d'Ors Briefwechsel*. Berlín: Duncker & Humblot.
- Nagore Yáñez, Javier. *Analectas de un epistolario con Álvaro d'Ors*. Pro manuscrito.
- Nieto, Alejandro. 2007. *Crítica de la Razón Jurídica*. Madrid: Trotta.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1987. *El contrato social*. Madrid: Alba.
- Schmitt, Carl. 1951. *La Unidad del Mundo*. Madrid: Ateneo.

PERSONALISTYCZNE PODSTAWY POKOJU. ZAGADNIENIA WSTĘPNE

PERSONALISTIC FOUNDATIONS OF PEACE. INTRODUCTORY ISSUES

Ks. dr hab. Wojciech Wojtyła, prof. URad.

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego, Polska
e-mail: w.wojtyla@urad.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-5482-705X>

Abstrakt

Autor wychodząc z założenia, że pokój nie jest samym tylko brakiem wojny czy konfliktu, ale jest procesem dynamicznym, sięga do antropologicznych i aksjologicznych fundamentów pokoju. Przyjmując perspektywę personalistyczną twierdzi, że gwarancją pokoju o zasięgu międzynarodowym jest bezwzględne poszanowanie godności każdej osoby ludzkiej, niezależnie od jej pochodzenia, rasy czy wyznawanej religii. Mając świadomość złożoności kwestii aksjologii pokoju, Autor w artykule skupia się na trzech wartościach: sprawiedliwości, solidarności i wolności. W jego przekonaniu, ich realizacja stwarza przestrzeń zarówno dla rozwoju osoby, jak i dla wprowadzania i zachowania pokoju.

Słowa kluczowe: osoba, godność, wartości

Abstract

Starting from the premise that peace is not the mere absence of war or conflict, but is a dynamic process, the Author reaches out to the anthropological and axiological foundations of peace. Taking the personalist perspective, he argues that the guarantee of international peace is the absolute respect for the dignity of every human person, regardless of their origin, race or religion. Aware of the complexity of the issue of the axiology of peace, the Author focuses in the article on three values: justice, solidarity and freedom. In his view, their realization creates space both for the development of the person and for the introduction and preservation of peace.

Keywords: person, dignity, values

Wstęp

Zagadnienie pokoju i wojny jest jednym z najważniejszych problemów politycznych. Od dnia zbrojnej agresji Rosji na Ukrainę, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 r., sprawy zapewnienia bezpieczeństwa i pokoju znów znalazły się w centrum uwagi wielu przywódców państw i organizacji międzynarodowych. Po raz kolejny znane z historii widmo konfliktu zbrojnego o zasięgu światowym stało się realne. Sytuacja ta skutkuje narastającym w społeczeństwach współczesnych poczuciem braku stabilizacji, a także wielorakimi napięciami. Wojna w Ukrainie przyczyniła się w istotny sposób do zmiany realiów nie tylko politycznych, ale także ekonomicznych i gospodarczych wielu krajów, w tym także Polski. Skutki tych zmian odczuwalne będą zapewne przez wiele kolejnych lat, a ich przewyciężenie stanowić będzie wyzwanie nie tylko dla polityków i ekonomistów, ale także samorządowców i pracowników administracji publicznej na każdym szczeblu.

Artykuł jest próbą sięgnięcia do personalistycznych podstaw pokoju. Tezą artykułu jest przekonanie, że wartością fundamentalną każdego państwa jest osoba ludzka zaś rolą państwa i działających w jego obszarze struktur jest zapewnienie obywatelom ładu społecznego a przez to szeroko pojętego bezpieczeństwa. Jest to jeden z istotnych celów demokracji jako najbardziej właściwemu z punktu widzenia personalizmu porządku władczego. Tylko bowiem w sytuacji pokoju możliwy jest wszechstronny rozwój osoby, a przez to rozwój istniejących w obrębie państwa społeczności i wspólnot. W artykule podjęte zostaną tylko wybrane aspekty omawianego problemu.

1. Prawo do pokoju

Prawo do pokoju jest jednym z podstawowych praw człowieka. Jak zauważa P. Grzebyk „prawo do pokoju zostało wyróżnione w doktrynie jako jedno z tzw. praw solidarnościowych (*solidarity rights*), obok prawa do rozwoju, prawa do środowiska, prawa do wspólnego dziedzictwa ludzkości” [Grzebyk 2013, 67]. Podłoże tego prawa związane jest z przyrodzoną i niezbywalną godnością człowieka oraz równymi i niezbywalnymi prawami wszystkich członków wspólnoty ludzkiej. Jest także związane z prawem

do wolności i sprawiedliwości. Prawa te podlegają szczególnej ochronie. Przez ochronę praw człowieka rozumie się ogół środków oraz działalność mającą na celu zapewnienie i realizację praw człowieka [Jaskiernia 2008, 16-30]. M. Freeman stwierdza, że prawa człowieka oparto na „założeniach filozoficznych pozytywizmu prawnego, według którego prawa człowieka są jedynie tym, co mówią przepisy prawa w zakresie praw człowieka” [Freeman 2007, 17]. P. Ruczkowski, wskazuje, iż „nie ulega wątpliwości, że zagwarantowanie wolności i praw człowieka i obywatela należy do podstawowych komponentów idei demokratycznego państwa prawnego, natomiast określenie dopuszczalnej sfery ingerencji w wolność jednostki należy do kluczowych problemów, z którymi doktryna państwa prawnego się zmagają” [Ruczkowski 2016, 92]. Mając na uwadze powyższe stwierdzenia, należy pokrótce rozważyć, jak unormowane zostało prawo człowieka do pokoju oraz jak został ukształtowany system aksjologiczny w tym zakresie.

Prawa człowieka w najszerszym zakresie uregulowane zostały w *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.¹ W preambule Konwencji Rządy Państw Sygnatariuszy, zważywszy na Powszechną Deklarację Praw Człowieka², wskazały, że podstawowe wolności, które są fundamentem sprawiedliwości i pokoju na świecie oparte są na jednolitym pojmowaniu i wspólnym poszanowaniu praw człowieka. Respektowanie tych praw jest zatem również podstawą do pokoju opartego na właściwym systemie aksjologicznym i określonych prawem zasadach. Ich ochrona może mieć charakter wewnętrzny (wewnątrzpaństwowy, krajowy) i zewnętrzny (międzynarodowy, ponadnarodowy) [Łopatka 1998, 9]. Dzięki aktywności Organizacji Narodów Zjednoczonych ochrona praw człowieka stała się rozwiniętą dziedziną prawa międzynarodowego, w ramach której nie tylko wypracowano powszechnie obowiązujące normy i zasady, ale też wiele instrumentów realizacyjnych [Jaskiernia, 2008, 18]. Implementacja praw człowieka przyczynia się do zachowania pokoju, gdyż łamanie praw człowieka prowadzi

¹ *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z późn. zm. [dalej: Konwencja].

² *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, przyjęta w dniu 10 grudnia 1948 r. rezolucją 217 A (III) przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 16.07.2024].

do wojny, a z kolei pokój jest niezbędny, aby prawa człowieka były przestrzegane [Grzebyk 2013, 69].

Warto zauważyć, że wymienione w preambule do Konwencji podstawowe wolności są fundamentem sprawiedliwości i pokoju na świecie, których zachowanie opiera się głównie z jednej strony na rzeczywiście demokratycznym ustroju politycznym, z drugiej na jednolitym pojmowaniu i wspólnym poszanowaniu praw człowieka, do których się one odwołują. Konwencja odnosi się m.in. do prawa do życia, zakazu tortur, prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego oraz zakazu nadużyć praw. Znamienne jest to, że prawa zawarte w Konwencji przysługują każdemu, niezależnie od tego, czy jest obywatelem danego państwa; wystarczy, że nawet na krótko znajdzie się na jego terytorium [Nowicki 1991, 60].

Słusznie zauważa J. Zajadło, że „związki idei *praw człowieka* z aksjologią wydają się tak oczywiste, że aż trywialne. *Prawa człowieka* same w sobie są bowiem jedną wielką aksjologią, ponieważ za każdym prawem i za każdą wolnością jednostki kryje się jakaś wartość” [Zajadło 2019, 3-29]. W świetle założeń personalizmu gwarancją pokoju o zasięgu międzynarodowym jest przede wszystkim bezwzględne poszanowanie godności każdej osoby ludzkiej. Na tym fundamentalnym twierdzeniu opiera się Konwencja i inne akty prawne.

2. Szacunek wobec osoby ludzkiej i jej godności – punkt wyjścia personalizmu

Współczesny włoski filozof polityki, V. Possenti proponuje, by w kwestii pokoju i wojny wyjść od powszechnej etyki, która zasadzając się na osobach, zdolna będzie przekraczać polityczny i terytorialny partykularyzm państw narodowych. Jak twierdzi, owa etyka stosunków międzynarodowych powinna opierać się na prawach i obowiązkach, a więc należy budować ją na zasadzie deontologicznej, która będzie próbowała czynić ją politycznie operatywną i prawnie egzekwowalną. Pierwszą zaś zasadą porządku politycznego jest personalizm, czyli idea, wedle której podstawowymi jednostkami o znaczeniu ontycznym, moralnym i politycznym, nie są państwa czy inne formy zrzeszeń, ale osoby ludzkie posiadające jednakową godność i wartość [Possenti 2017, 229-30; Tenże 2007, 77-79].

Ukuty przez F. Schleiermachera i Ch. Renouviera termin „personalizm” współcześnie ma profil interdyscyplinarny. Trendy personalistyczne występują w filozofii, socjologii, pedagogice, w naukach humanistycznych. Istnieje także wiele nurtów, szkół i ruchów społecznych, które określają siebie jako personalistyczne [Kowalczyk 2012, 23-28]. Personalizm jest zarówno kierunkiem myślowym, jak i prądem kulturowo-społecznym. Tym, co łączy wszystkie odmiany personalizmu jest wrażliwość etyczna na problem osoby ludzkiej, która sprzeciwia się wszelkim formom uprzedmiotawiania człowieka. Przez personalizm rozumiemy więc pogląd, który „w centrum świata wartości [...] umieszcza dobro i rozwój osoby ludzkiej jako nadrzędną zasadę, której są przyporządkowane wszystkie partykularne dobra realizowane przez człowieka w wyniku jego wolniej działalności” [Podsiad i Więckowski 1983, 269].

Personalizm, jako filozofia i nurt społeczno-kulturowy, pojawił się pod koniec XIX w. w Stanach Zjednoczonych i w Europie jako swoisty protest przeciwko wielorakim formom alienacji człowieka. Wśród jego różnych typów wymienia się personalizm egzystencjalny, fenomenologiczny, tomistyczny, społeczny i wiele innych. Tym, co je łączy jest przekonanie, że człowieka, który jako taki zawsze jest osobą, nigdy nie należy traktować jako środka do celu, ale zawsze jako cel wszelkich działań. Ważnych inspiracji w tym względzie dostarczył sformułowany jeszcze przez I. Kanta w rozprawie *Grundlegung zur Metaphisik der Sitten*, wydanej w 1785 r., tzw. drugi imperatyw kategoryczny. Filozof z Królewca pisał: „Stwierdzam oto: człowiek i w ogóle każda istota rozumna istnieje jako cel sam w sobie, nie tylko jako środek do dowolnego użycia przez tę lub inną wolę, lecz musi być rozważany zawsze i we wszystkich swoich czynach, które odnoszą się zarówno do niego samego, jak i do innych istot rozumnych, równocześnie jako cel” [Kant 2005, 54]. Twierdzenie to stało się podstawą dla sformułowanej przez K. Wojtyłę tzw. normy personalistycznej: „Ilekcroć w twoim postępowaniu osoba jest przedmiotem działania, tylekcroć pamiętaj, że nie możesz jej traktować tylko jako środka do celu, jako narzędzia, ale liczyć się z tym, że ona sama ma lub bodaj powinna mieć swój cel” [Wojtyła 2001, 30]. Norma ta stanowi nie tylko podstawową normę moralności i rdzeń myśli etycznej Wojtyły, ale rdzeń personalizmu w ogóle. Wyraza ona bowiem z poznania i zrozumienia tego, kim w swojej najgłębszej istocie jest osoba ludzka [Wierzbicki 2021, 25-27].

Analiza tekstów autorów, których myśl określana jest mianem personalistycznej, przekonuje, że przyjmują oni dwie zasadnicze tezy. Po pierwsze uznają, że osoba jest najdoskonalszym typem bytu, oraz po drugie, że człowiek jako osoba transcenduje swoją biologiczną naturę [Szostek 1990, 274]. Ów wymiar transcendencji (przekraczania natury) właściwy człowiekowi jako osobie stanowi rację wyjątkowej rangi (godności) podmiotu ludzkiego [tamże]. Dlatego też wszelkie wartości partykularne realizowane tak w życiu indywidualnym, jak i społecznym winny być podporządkowane integralnemu i wszechstronnemu rozwojowi osoby [Dec 2012, 36]. K. Wojtyła napisze: „Człowiek jest przedmiotowo *kimś* – i to go wyodrębnia wśród reszty bytów widzialnego świata, które są zawsze tylko *czymś*” [Wojtyła 2001, 24]. I dalej wyjaśnia: „Wyraz osoba został ukuty w tym celu, aby zaznaczyć, iż człowiek nie pozwala się bez reszty sprowadzić do tego, co się mieści w pojęciu *jednostka gatunku*, ale ma w sobie coś więcej, jakąś szczególnie pełnię i doskonałość bytowania, dla uwydatnienia której trzeba koniecznie użyć słowa *osoba*” [tamże].

Wciąż wielu cennych inspiracji w odpowiedzi na pytanie: „Co to znaczy, że osoba jest *kimś*?” dostarcza propozycja Tomasza z Akwinu. Akwinata zauważa, że istnienie osobowe jest istnieniem najdoskonalszym a sama osoba oznacza to, co najdoskonalsze w naturze (*perona significat id quo est perfectissimum in tota natura, scilicet subsistens in rationali natura*)³. Myśl ta jest wyrazem odkrycia, że w żadnej innej jednostce nie występuje tak bogata gama doskonałości ontycznych, jak w osobie [Possenti 2017, 29-30]. To właśnie ta pozycja bytowa osoby – istoty rozumnej i wolnej, obdarzonej także sumieniem, stanowi o jej randze, czyli o godności.

Chociaż na temat godności osoby napisano wiele a samo przekonanie o posiadaniu przez osobę ludzką szczególnej godności sięga głęboko w starożytność, jak zauważa J. Mrozek, pojęcie to nie zostało jak dotąd zdefiniowane w żadnym akcie normatywnym, tak prawa międzynarodowego, jak i krajowego [Mrozek 2014, 42]. Warto jednak zauważyć, że w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego godność ujmowana jest jako wartość przedkonstytucyjna i jako jedyna ma charakter aksjomatyczny [Fundowicz 2017, 21]. W wyroku z dnia 4 kwietnia 2001 r. Trybunał Konstytucyjny stwierdził: „Pojęcie godności człowieka nie daje się sprowadzić do jednego

---

³ Thomas Aquinas, *Summa theologiae*, I, q.29, a.3.

aspektu znaczeniowego. Może ono występować w rozmaitych kontekstach i przenikać różne koncepcje polityczne, filozoficzne, religijne [...]. Godność zatem nie może być rozumiana jako cecha czy zespół praw nadanych przez państwo. Jest ona bowiem w stosunku do państwa pierwotna, w konsekwencji czego zarówno ustawodawca, jak i organy stosujące prawo muszą respektować treści zawarte w pojęciu godności przysługującej każdemu człowiekowi”⁴.

Pośród różnych typów godności szczególne miejsce zajmuje godność osobowa [Ossowska 1972, 52]. Przysługuje ona człowiekowi wewnątrznie (ontycznie). Jest ona wrodzona, bezwzględna, nienaruszalna i nieutralna. Przysługuje wszystkim ludziom niezależnie od przynależności rasowej, wyznawanej religii, wykształcenia czy stanu posiadania [Bronk 2010, 85]. A. Szostek wyjaśnia: „Natura człowieka odróżnia go od innych bytów nie tylko w sensie czysto opisowym, ale i aksjologicznym; z racji tego, kim jest, człowiek jest cenniejszy niż inne byty na ziemi. Cennaść tę – wynikającą z faktu bycia osobą [...] określa się mianem godności osobowej. Godność ta nakłada nań – i na społeczność, w której żyje – obowiązek jej respektowania, tj. życia na miarę tego, kim człowiek jest” [Szostek 1983, 86]. W tym sensie personalizm jest stanowiskiem nakazującym afirmowanie godności człowieka dla niej samej a nie dla jakichkolwiek innych racji. Respekt zaś dla godności osoby stanowi uniwersalne kryterium oceny dobrego państwa i funkcjonowania organów jego administracji.

3. Aksjologia pokoju: sprawiedliwość – solidarność – wolność

„Pokój zdaje się być przede wszystkim wartością podstawową. Nie wyklucza to ani możliwości uznania go za wartość w pewnym aspekcie względną, ani za – w innym – bezwzględną. Względna na przykład – gdy traktować się go będzie z punktu widzenia osiągniętych dzięki niemu wartości innych, bezwzględna – gdy uzna się go równocześnie za coś cennego samego w sobie” [Stróżewski 1982, 307], pisał W. Stróżewski. Krakowski filozof zaliczył pokój do wartości podstawowych, czyli takich, które stanowią warunek konieczny realizowania wartości innych.

---

⁴ Sygn. K 11/00, OTK 2001/3, poz. 54.

Za klasyka rozważań na temat pokoju należy uznać Tomasza z Akwinu, który łączy wertykalny i horyzontalny wymiar pokoju. Ponieważ w swojej naturze człowiek zespala elementy rozumu i prawa moralnego, wobec tego każdy człowiek jest odpowiedzialny za budowę pokoju społecznego. Wymiar horyzontalny pokoju bierze swój początek w sumieniu każdego indywidualnego człowieka, by następnie stać się dobrem wspólnym społeczności, które ludzie tworzą. W tym sensie pokój nie jest aktem prawnym osiąganym na drodze przymusu administracyjnego, ale jest aktem wolnej i dojrzałej decyzji osób, które go zawierają [Kowalczyk 1995, 281]. „Gdyby bowiem człowiek zgodził się z drugim nie dobrowolnie, lecz pod przymusem jakiegoś zagrażającego mu zła, taka zgoda nie byłaby rzeczywistym pokojem”⁵ – pisał Akwinata.

Z filozoficznoprawnego punktu widzenia pokój jest pewnym ideałem – to stan pożądany, do osiągnięcia którego ludzkość winna dążyć. Jest to stan mogący zachodzić zarówno między jednostkami ludzkimi, jak i pomiędzy większymi grupami społecznymi, takimi jak państwa [Kuźmich 2009, 369]. Jego przeciwieństwem jest nie-pokój, konflikt, walka, wojna, agresja itd. W literaturze filozoficznej znamieną jest jednak dająca się zauważyć wyraźna dysproporcja między powstałymi, zwłaszcza w nowożytności, filozofiami wojny a filozofiami pokoju, z przewagą tych pierwszych. Jak zauważa V. Possenti, znamienne jest również to, że o ile filozofie pokoju są *explicite* lub *implicite* personalistyczne, o tyle filozofie wojny są *explicite* lub *implicite* antypersonalistyczne [Possenti 2017, 230-31]. Stanowiska antypersonalistyczne wyrastają w większości z pesymizmu antropologicznego, opartego na przekonaniu, według którego człowiek jest bytem ze swej natury złym i konfliktowym, dążącym do przemocy i walki o dominację, czego wyrazem jest idea Thomasa Hobbesa *homo homini lupus* [tamże]. Niewątpliwie rozumienie pokoju wypływa z rozumienia samego człowieka. Personalizm, opierając się na realistycznej wizji człowieka, widzi w nim istotę zdolną do samostanowienia i samoopanowania obecnych w nim przeciwstawnych tendencji i dążeń [tamże, 230]. Budowana w jego duchu kultura jest przede wszystkim kulturą pokoju, gdyż stanowi on konieczny warunek integralnego rozwoju człowieka, jako wartości najwyższej. Ontologia pokoju wymaga jednak odniesienia do uniwersalnych wartości, które są nie tylko

---

⁵ Thomas Aquinas, *Summa theologiae*, II-II, q.29 a.1 ad 1.

niezbędne dla rozwoju człowieka, ale także dla zachowania i umacniania pokoju zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. O jakie wartości chodzi? Aksjologia pokoju jest niezwykle bogata. Wydaje się jednak, że wartościami najbardziej istotnymi są przede wszystkim: sprawiedliwość, solidarność i wolność.

3.1. Sprawiedliwość

Na genetyczny związek przywołanych powyżej wartości z pokojem zwracali uwagę od czasu Soboru Watykańskiego II i encykliki papieża Jana XXIII *Pacem in terris* z 1963 r.⁶ kolejni papieże. W konstytucji duszpasterskiej *Gaudium et spes* czytamy: „Pokój nie jest prostym brakiem wojny, ani też nie sprowadza się jedynie do stanu równowagi sił sobie przeciwstawnych, lecz słusznie i właściwie zowie się dziełem sprawiedliwości”⁷. Autorzy tych słów, nawiązując w przywołanym fragmencie do myśli Tomasza z Akwinu, zwracają uwagę na wzajemnie powiązanie i uwarunkowanie sprawiedliwości i pokoju. Tym bowiem, co budzi szczególny sprzeciw a nawet gniew zarówno wśród jednostek, jak i całych grup społecznych jest niesprawiedliwość. Jak pisze Z. Ziemiński, „O sprawiedliwość toczą się wojny [...] w imię tak czy inaczej pojmowanej sprawiedliwości wybuchają rewolucje, skazuje się ludzi, pozbawia się jakichś dóbr jednych i przyznaje je innym, przyznaje się i odbiera przywileje” [Ziemiński 1992, 15].

Każda krzywda, będąc skutkiem niesprawiedliwości, jest zawsze naruszeniem jakiegoś porządku a tym samym pokoju. Zwrócił na to uwagę Jan Paweł II w Orędziu na XIX Światowy Dzień Pokoju (1986 r.). Papież Polak pisze: „Pokój zbudowany i utrzymywany na niesprawiedliwości społecznej i sporach ideologicznych nigdy nie stanie się prawdziwym pokojem

⁶ Ioannes PP. XXIII, Litterae encyclicae de pace omnium gentium in veritate, iustitia, caritate, libertate constituenda *Pacem in terris* (11.04.1963), AAS 55 (1963), p. 257-304; tekst polski w: *Dokumenty nauki społecznej Kościoła*, cz. I, red. M. Radwan, L. Dyczewski, A. Stanowski, Redakcja Wydawnictw KUL, Rzym-Lublin 1996, s. 361-401.

⁷ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis *Gaudium et spes* (07.12.1965), AAS 58 (1966), p. 1025-115; tekst polski w: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*; tekst polski, nowe tłumaczenie, Pallottinum, Poznań 2002, s. 526-606 [dalej: GS], nr 78.

dla świata”⁸. Jedynie respektowanie norm sprawiedliwości jest gwarancją ładu wewnątrz-moralnego, który z kolei umacnia ład społeczny. Oddając bowiem sprawiedliwość każdemu elementowi współkonstituującemu społeczność wprowadza się równowagę stanowiącą podbudowę dla pokoju [Stróżewski 1982, 303]. Dlatego wszelkie międzyludzkie relacje, zarówno pomiędzy jednostkami, jak i całymi wspólnotami, muszą opierać się na fundamencie sprawiedliwości. W zależności od tego, jaki rodzaj relacji będziemy mieli na uwadze, taką też będziemy mieli formę sprawiedliwości. I tak wedle klasycznego podziału będą to odpowiednio: sprawiedliwość wymienna, współdzielcza i rozdzielcza. Od czasów Arystotelesa podział ten jest znany w tradycji filozoficznej i został on szeroko omówiony w literaturze. To, na co w tym miejscu należy zwrócić uwagę, jest fakt, iż podmiotem wszystkich relacji sprawiedliwościowych jest człowiek. Wszystkie one zasadzają się bowiem na godności, która przysługuje każdemu człowiekowi, z racji bycia osobą [Szostek 2008, 121; Wrocławski 2008, 215-16].

3.2. Solidarność

Wartością, która związaną jest z zarówno z wartością pokoju, jak i sprawiedliwości jest solidarność. Na jej charakter uniwersalny a zarazem na jej wymiar aksjologiczno-moralny wielokrotnie zwracał uwagę w swoich tekstach Jan Paweł II. Podstawą solidarności międzyludzkiej jest uznanie podmiotowości każdego człowieka i respekt dla jego godności. Pokój na arenie światowej jest możliwy tylko na drodze uznania przez ludzi, którzy są za niego odpowiedzialni, wzajemnej współodpowiedzialności, jaka istnieje pomiędzy ludźmi i narodami. Owa współodpowiedzialność ma charakter moralny. Solidarność sama w sobie jest wartością etyczną i moralnym obowiązkiem, zgodnie z którym troszcząc się o własne dobro, powinniśmy troszczyć się także o dobro innych – podobnie każdy naród, troszcząc się o własne dobro, powinien troszczyć się o dobro pozostałych narodów⁹.

⁸ Giovanni Paolo II, *La pace é valore senza frontiere. Nord-Sud, Est-Ovest: una sola pace, Insegnamenti di Giovanni Paolo II* [Città del Vaticano] VIII (1986), 2, p. 1463-474; tekst polski w: *Dzieła zebrane. Konstytucje Apostolskie, Listy, Motu proprio i Bulle, Orędzia na światowe dni pokoju*, t. IV, red. P. Ptasznik, T. Dzidek, Z.J. Kijas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2007, s. 724.

⁹ Joannes Paulus PP. II, *Litterae encyclicae vicesimo expleto anno ab editis Litteris Encyclicis a verbis «Populorum progressio» incipientibus Sollicitudo rei socialis* (30.12.1987), AAS

„Aby zbudować świat sprawiedliwości i pokoju – twierdził Jan Paweł II – solidarność musi obalić podstawy nienawiści, egoizmu i niesprawiedliwości, zbyt często wynoszone do godności zasad ideologicznych czy też zasadniczych praw życia społecznego”¹⁰.

Podejmowana niekiedy walka o sprawiedliwość czy inne wartości nie powinna mieć charakteru walki człowieka przeciw człowiekowi czy jednej klasy społecznej przeciwko innej klasie społecznej, jak proponuje filozofia marksistowska. Powinna to być walka inspirowana chęcią wzajemnego dialogu i współpracy. Warto w tym miejscu przywołać słowa Jana Pawła II wypowiedziane w Gdańsku w 1987 r. podczas pielgrzymki, która odbyła się niedługo po dramatycznych latach stanu wojennego w Polsce. W swoim przemówieniu Papież zwrócił uwagę na aksjologiczno-moralny wymiar polskiego doświadczenia solidarności. Mówił wówczas: „Solidarność musi iść przed walką. Wówczas ludzkość może przetrwać. I może przetrwać i rozwijać się każdy naród w wielkiej ludzkiej rodzinie. [...] Solidarność również wyzwala walkę. Ale nie jest to nigdy walka przeciw drugiemu. Walka, która traktuje człowieka jako wroga i nieprzyjaciela, dąży do jego zniszczenia. Jest to walka o człowieka, o jego prawa, o jego prawdziwy postęp: walka o dojrzały kształt ludzkiego życia. Wtedy bowiem życie ludzkie na ziemi staje się *bardziej ludzkie*, kiedy rządzi się prawdą, wolnością, sprawiedliwością i miłością”¹¹. Taki sam rodzaj walki – bez stosowania przemocy (*non-violence*) – proponowali Mahatma Gandhi w odniesieniu do kwestii kolonialnej i Martin Luter King w odniesieniu do kwestii

---

80 (1988), p. 513-586; tekst polski w: Jan Paweł II, *Encykliki*, red. P. Ptasznik, T. Dzidek, Z.J. Kijas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2006, s. 283-324 [dalej: SRS], nr 40.

¹⁰ Giovanni Paolo II, *Solo una nuova solidarietà fondata sul vero significato del lavoro umano può costruire una società più giusta e aperta all'autentico progresso, Insegnamenti di Giovanni Paolo II* [Città del Vaticano] V (1982), 2, p. 2250-267; tekst polski w: *Dzieła zebrane. Homilie i przemówienia z pielgrzymek, Europa, cz. 3: Austria, Niemcy, Włochy i inne kraje europejskie*, t. XI, red. P. Ptasznik, M. Mokrzycki, T. Dzidek i in., Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 310-11.

¹¹ Giovanni Paolo II, *La parola „solidarietà” è stata pronunciata qui sul Baltico in un modo nuovo: il mondo non potrà dimenticarlo, Insegnamenti di Giovanni Paolo II* [Città del Vaticano] X (1987), 2, p. 2140-149; tekst polski w: *Dzieła zebrane. Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa, cz. 1: Polska*, red. P. Ptasznik, M. Mokrzycki, Z.J. Kijas i in., Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 368.

rasowej. Proponował je także Jan Paweł II w swoim nauczaniu społecznym [Wierzbicki 2011, 47].

Jan Paweł II w encyklice *Sollicitudo rei socialis* solidarność zdefiniował jako mocną i trwałą wolę „angażowania się na rzecz dobra wspólnego, czyli dobra wszystkich i każdego” (SRS 38). Papież podkreślał, że solidarność jest zaprzeczeniem programu walki człowieka przeciw człowiekowi czy narodu przeciw narodowi. I chociaż podziały a nawet konflikty są wpisane w relacje międzyludzkie, to solidarność, rozumiana jako aktywne i wspólne dążenie do przekraczania wielorakich barier stanowi właściwy i uniwersalny sposób pokonywania społecznych bolączek (SRS 39). Dla Jan Pawła II solidarność stała się najważniejszym kluczem do rozumienia procesów historycznych, dla których datą symboliczną stał się rok 1989. Jesienią tego roku w krajach Europy środkowej i wschodniej skończyła się hegemonia ideologii marksistowskiej upatrująca w walce klasowej jedyny sposób społecznego wyzwolenia. Skuteczną bronią w walce z totalitarnym systemem komunistycznym stały się prawda i sprawiedliwość¹². Podstawą zaś owej walki stało się przekonanie o przysługującej każdemu bez wyjątku człowiekowi godności osobowej [tamże, 46-47].

3.3. Wolność

Koniecznym warunkiem zaistnienia pokoju jest wolność. Jest ona także koniecznym warunkiem zaistnienia państwa i demokracji, jako najbardziej właściwej z punktu widzenia personalizmu formy ustrojowej. Samo pojęcie wolności jest jednym z najbardziej wieloznacznych pojęć. W bogatej literaturze przedmiotu zasadniczo wyróżnia się trzy aspekty wolności: wolność ontologiczną, psychologiczno-moralną i społeczno-polityczną. W pierwszym znaczeniu wolność rozumiana jest jako naturalne uposażenie ludzkiej natury. Człowiek z natury swojej jest istotą obdarzoną wolną wolą, dzięki której może on dokonywać wyborów pomiędzy różnymi dobrami. W sensie psychologiczno-moralnym wolność ujmowana jest jako wewnętrzna

¹² Por. Ioannes Paulus PP. II, *Littera encyclicae Venerabilibus in episcopate Fratribus Clericis que et Religiosis Familiis, Ecclesiae Catholicae Fidelibus universis nec non bonae voluntatis hominibus saeculo ipso Encyclicis ab editis litteris «Rerum novarum» transact Centesimo sannus* (01.05.1991), AAS 83 (1991), p. 793-867; tekst polski w: Jan Paweł II, *Encykliki*, s. 399-445, nr 46.

autonomia człowieka. Jest ona dla człowieka zadaniem do spełnienia. W sensie społeczno-politycznym wolność interpretowana jest jako jedno z fundamentalnych praw człowieka i praw życia społecznego [Kowalczyk 1995, 101-14]. Personalizm nie absolutyzuje żadnego z tych aspektów wolności, jak ma to miejsce w nurtach skrajnie liberalnych, ale prawo do wolności łączy z odpowiedzialnością. Wolność jest tu ujmowana jako zasada społeczna, w myśl której stosunki społeczne powinny być tak kształtowane, by każdej osobie ludzkiej zapewnić wolność od wielorakich form zewnętrznych zniewoleń i przymusu, zarazem umożliwiając jej rozwój własnej autonomii [Majka 1982, 183-85]. Wszelkie bowiem próby ograniczania rozwoju autonomii człowieka godzą zarazem w samo sedno jego człowieczeństwa [Stróżewski 2002, 238].

Wolność nie oznacza bezmyślnej samowoli. Jest ona powiązana z innymi wartościami, przez co staje się ona wolnością na miarę człowieka a bez których znosi ona samą siebie. Zwrócił na to uwagę J. Ratzinger. Niemiecki Kardynał pisał: „Wolność, której jedyną treścią pozostawałaby możliwość zaspokajania potrzeb, nie byłaby ludzką wolnością i lokowałaby się na poziomie istnienia zwierzęcego. Beztreściowa wolność indywidualna znosi samą siebie, ponieważ wolność jednostki może trwać jedynie w warunkach porządku, do którego wspólnie stosują się wolności indywidualne. Wolność potrzebuje wspólnotowej treści, którą moglibyśmy zdefiniować jako zabezpieczenie praw człowieka. Inaczej mówiąc, z samej swej istoty pojęcie wolności wymaga uzupełnienia przez dwa kolejne pojęcia: pojęcie prawa i pojęcie dobra. Moglibyśmy powiedzieć: do wolności należy zdolność postzegania przez sumienie fundamentalnych wartości człowieczeństwa, które dotyczą każdego człowieka” [Ratzinger 1999, 15].

Przywołana powyżej triada: sprawiedliwość – solidarność – wolność, nie wyczerpuje pełnej listy wartości, których urzeczywistnianie stanowi istotny warunek dla budowania nie tylko demokracji, ale także trwałego międzyludzkiego i światowego pokoju. W demokracji chodzi przede wszystkim o dobro człowieka – o afirmację jego godności i rozwój tkwiących w nim osobowych możliwości. Demokracja jest ważnym i skutecznym środkiem na drodze do osiągnięcia tak określonego celu. Niezbędnym zaś warunkiem na drodze jego realizacji jest pokój i związany z nim ład społeczny [Wojtyła 2020, 284].

Zakończenie

Większość współczesnych badaczy problematyki pokoju zgodzi się z twierdzeniem zawartym w konstytucji *Gaudium et spes*, według którego pokój to coś znacznie więcej niż sam tylko brak sytuacji konfliktu oraz że nie sprowadza się on również do samego tylko stanu równowagi sił sobie przeciwstawnych (GS 78). Jest on, jak twierdził I. Kant, absolutną powinnością moralną – zadaniem stojącym przed licznymi środowiskami społecznymi [Possenti 2017, 240-41]. Znamienne wydają się w tym miejscu słowa zawarte w preambule aktu konstytucyjnego UNESCO z 1945 r., w której czytamy „ponieważ wojny rodzą się w umyśle człowieka, również w umyśle człowieka dojrzeć powinna sprawa obrony pokoju”¹³.

Personalistyczna koncepcja pokoju uwarunkowana jest założeniami antropologicznymi i aksjologicznymi. U ich fundamentów leży przekonanie, że wartością podstawową i dobrem wspólnym ludzkości jest człowiek. Do tego, by mógł on w pełni rozwinąć siebie i tkwiące w nim możliwości osobowe, niezbędne są określone warunki, wśród których szczególnie ważne jest poczucie bezpieczeństwa, które osiąga się w sytuacji autentycznego pokoju. Jest on więc szczególnie zadaniem moralnym stojącym zwłaszcza przed ludźmi sprawującymi władzę społeczną. Personalistyczna koncepcja pokoju ma charakter przede wszystkim normatywny. Jest ideałem, w który należy się wpatrywać i ku któremu należy dążyć, by przy pomocy różnych środków zabezpieczać transcendentny charakter osoby ludzkiej.

PIŚMIENNICTWO

- Bronk, Andrzej. 2010. „Kategoria godności człowiek.” *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin – Polonia* XXXV:11-29.
- Dec, Ignacy. 2012. „Typologia personalizmów.” W *Spór o osobę w świetle klasycznej koncepcji człowieka. Studia i rozprawy*, red. Piotr Mazur, 35-54. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Freeman, Michael. 2007. *Prawa człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!

¹³ Preambuła Konwencji dotyczącej utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury, podpisana w Londynie dnia 16 listopada 1945 r. z późn. zm., Dz. U. z 1947 r., Nr 46, poz. 242.

- Fundowicz, Sławomir. 2017. „Personalistyczna koncepcja administracji publicznej a bezdomność.” *Ekonomia Społeczna* nr 2:16-25.
- Grzebyk, Patrycja. 2013. „Prawo do pokoju.” *Stosunki Międzynarodowe, International Relations* 48, nr 2:67-83.
- Jaskiernia, Jerzy. 2008. „Rada Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych.” *Państwo i Prawo* nr 1:16-30.
- Kant, Immanuel. 2005. *Ugruntowanie metafizyki moralności*, tłum. Paweł Zarychta. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.
- Kowalczyk, Stanisław. 1995. *Człowiek, społeczność, wartość*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Kowalczyk, Stanisław. 2012. *Personalizm – podstawy, idee, konsekwencje*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kuźmich, Karol. 2009. „Pokój z punktu widzenia filozoficznoprawnego.” W *Pokój i demokracja*, red. Maria Szyszkowska, 368-73. Warszawa: Dom Wydawniczy Tchu.
- Łopatka, Adam. 1998. *Międzynarodowe prawo praw człowieka*. Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa.
- Majka, Józef. 1982. *Filozofia społeczna*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Mrozek, Jacek. 2014. „Godność osoby ludzkiej jako źródło praw człowieka i obywatela.” *Civitas et Lex* nr 1:41-47.
- Nowicki, Marek A. 1991. „Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.” *Palestra* nr 10:60-64.
- Ossowska, Maria. 1972. *Normy moralne. Próba systematyzacji*. Warszawa: PWN.
- Podsiad, Antoni, i Zbigniew Więckowski (oprac.). 1983. *Mały słownik terminów i pojęć filozoficznych*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Possenti, Vittorio. 2007. „Pokój, suwerenność, globalizm.” *Społeczeństwo* nr 1:53-83.
- Possenti, Vittorio. 2017. *Osoba nową zasadą*, tłum. Jarosław Merecki. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Ratzinger, Joseph. 1999. *Prawda, wartości, władza. Kiedy społeczeństwo można uznać za pluralistyczne*, tłum. Grzegorz Sowiński. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Ruczkowski, Piotr. 2016. „Wolność w prawie administracyjnym.” *Przegląd Prawa Publicznego* nr 7-8:92-101.
- Stróżewski, Władysław. 1982. *Istnienie i wartość*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Stróżewski, Władysław. 2002. *O wielkości. Szkice z filozofii człowieka*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Szostek, Andrzej. 1983. „Rola pojęcia godności w etyce.” *Studia Filozoficzne* nr 8-9:77-91.

- Szostek, Andrzej. 1990. *Natura, rozum, wolność. Filozoficzna analiza koncepcji twórczego rozumu we współczesnej teologii moralnej*. Rzym: Fundacja Jana Pawła II.
- Szostek, Andrzej. 2008. *Pogadanki z etyki*. Częstochowa: Tygodnik Katolicki „Niedziela”.
- Wierzbicki, Alfred M. 2011. *Polska Jana Pawła II*. Lublin: Instytut Jana Pawła II KUL.
- Wierzbicki, Alfred M. 2021. *Osoba i moralność. Personalizm w etyce Karola Wojtyły i Tadeusza Stycznia*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wojtyła, Karol. 2001. *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Wojtyła, Wojciech. 2020. *Osoba, społeczność, demokracja. W poszukiwaniu personalistycznych podstaw władzy społecznej*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Wroczyński, Krzysztof. 2008. „Sprawiedliwość a prawo w cywilizacji łacińskiej.” *Człowiek w Kulturze* nr 20:211-21.
- Zajadło, Jerzy. 2019. „Jaka aksjologia praw człowieka?” *Państwo i Prawo* nr 11:3-29.
- Ziemiński, Zygmunt. 1992. *O pojmowaniu sprawiedliwości*. Lublin: Daimonion.

FINANSOWANIE SPORTU JAKO ZADANIE GMINY NA PRZYKŁADZIE GMINY JEDLNIA-LETNISKO

FINANCING SPORTS AS A MUNICIPAL TASK ON THE EXAMPLE OF THE JEDLNIA-LETNISKO MUNICIPALITY

Angelika Wydra

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego, Polska
e-mail: 108080@student.uthrad.pl; <https://orcid.org/0000-0002-4654-7154>

Abstrakt

W artykule zostały zawarte informacje dotyczące pojęcia sportu oraz kultury fizycznej, a także sposobów ich finansowania przez gminy. Sport to zjawisko, które w dzisiejszych czasach można zaobserwować na każdym kroku. Dla jednych jest to sposób na spędzenie wolnego czasu, relaks, zadbanie o zdrowie, a dla innych stanowi źródło dochodu.

Zapewnienie odpowiednich warunków do uprawiania sportu jest ważnym aspektem działań dla władz centralnych, a także jednostek samorządu terytorialnego. Dla zapewnienia odpowiedniej infrastruktury sportowej, należy zadbać o jej rozwój oraz zapewnić odpowiednie warunki prawne, a także finansowe już na najniższym poziomie struktury organów publicznych. Samorządy stoją przed problemem pozyskiwania środków finansowych na sport, a także ich odpowiedniego podziału. Celem artykułu jest analiza wydatków ponoszonych na sport w gminie Jedlnia-Letnisko, a także źródeł z których są one pokrywane.

W artykule wykorzystana została metoda dogmatyczna, a także metoda funkcjonalizmu prawniczego. Metoda dogmatyczna posłuży do wykładni i analizy stosowania przepisów prawnych oraz sformułowania określonych wniosków. Natomiast metoda funkcjonalizmu prawniczego posłuży do analizy konkretnego stanu prawnego w orzecznictwie.

Słowa kluczowe: sport, jednostki samorządu terytorialnego, gmina, finansowanie, dotacje

Abstract

The article contains information on the concept of sport and physical culture, as well as the ways of financing them by municipalities. Sport is a phenomenon that can be observed everywhere these days. For some it is a way to spend their free time, relax and take care of their health, and for others it is a source of income.

Providing appropriate conditions for practicing sports is an important aspect of activities for central authorities and local government units. To ensure appropriate sports infrastructure, it is necessary to ensure its development and ensure appropriate legal and financial conditions at the lowest level of the structure of public bodies. Local governments face the problem of obtaining financial resources for sports and their appropriate distribution. The aim of the article is to analyze the expenses incurred on sports in the commune and city of Jedlnia-Letnisko, as well as the sources from which they are covered.

The article uses the dogmatic method and the method of legal functionalism. The dogmatic method will be used to interpret and analyze the application of legal provisions and to formulate specific conclusions. However, the method of legal functionalism will be used to analyze a specific legal situation in case law.

Keywords: sport, local government units, commune, financing, subsidies

Wstęp

We współczesnych czasach sport oraz kultura fizyczna są ważnymi czynnikami, które wpływają na społeczność zarówno globalną, jak i lokalną. Jest to nieodłączna część ludzkiego życia, która kształtuje postawy oraz zachowania, w istotny sposób przyczynia się integracji ludzkości, a także wpływa na kształtowanie poczucia wspólnoty. Działalność sportowa powinna więc mieć zagwarantowaną szansę szybkiego oraz efektywnego rozwoju.

Gwarantem takiego stanu rzeczy jest kształtowanie korzystnej koniunktury na poziomie międzynarodowym, krajowym, ale też lokalnym. Znalezienie najlepszych strategii dla rozwoju sportu i kultury fizycznej wymaga dogłębnej naukowej analizy socjologicznej, ale też ekonomicznej. Zarządzanie, nadzorowanie i wspieranie tej dziedziny wpisane jest w listę zadań jednostek samorządu terytorialnego już na poziomie gminnym. Środki budżetu gminy tworzą podstawy dla tworzenia warunków niezbędnych dla poprawnego rozwoju sportu. W związku z tym kluczowym procesem jest kształtowanie odpowiedniej struktury wydatków, a także inteligentna

dystrybucja środków finansowych na różne rodzaje sportowej działalności [Kowalczyk 2019, 26]. Jednym z zadań własnych gminy są sprawy z zakresu kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych. Odpowiednie postrzeganie, a następnie zaspokajanie potrzeb z zakresu sportu i rekreacji, komplikuje co najmniej kilka czynników, tj. nieograniczona skala i zróżnicowanie ludzkich potrzeb, zmienność w czasie ludzkich potrzeb, ich zakresu i charakteru, zróżnicowanie i zmienność oczekiwań co do sposobów zaspokojenia potrzeb, ograniczona wielkość oraz zakres zasobów (głównie chodzi o zasoby infrastrukturalne), które umożliwiają zaspokajanie różnych potrzeb.

Celem artykułu jest analiza wydatków ponoszonych na sport w gminie Jedlnia-Letnisko, a także źródeł z których są one pokrywane. Artykuł przedstawia pojęcie sportu i kultury fizycznej w ujęciu ustawy o sporcie, finansowanie sportu ze środków publicznych. Skupia się on również na finansowaniu sportu w Gminie Jedlnia-Letnisko w latach 2018-2022.

1. Pojęcie sportu i kultury fizycznej w ujęciu ustawy o sporcie

Przez długi czas sport pozostawał poza zakresem powszechnie obowiązujących przepisów prawa, ponieważ wierzono, że sport może doskonale funkcjonować bez jego ingerencji. Uważano, że regulacje niezbędne w sporcie, a mianowicie zasady współzawodnictwa oraz zasady dyscyplinarne powinny być ustalane przez sportowców, czyli same strony zainteresowane, reprezentowane przez krajowe organizacje sportowe, takie jak stowarzyszenia zawodów oraz stowarzyszenia sportowe.

Tego rodzaju podejście do relacji sportu i prawa widoczne jest niekiedy także obecnie. Przykładowo, w projekcie ustawy o sporcie znalazło się zdanie mówiące o tym, że „znaczna część aktywności w zakresie kultury fizycznej, w tym sportu, odbywa się poza sferą regulacji prawnych”. Takie stwierdzenie jest oczywiście nieporozumieniem – prawo obowiązuje zarówno poza boiskiem, jak i na nim, a także na ringu i w innych miejscach, w których uprawia się sport; dotyczy to także dyscyplin kontaktowych. Sport w pełni podlega porządkowi prawnemu obowiązującemu w danym kraju. Sportu nie można traktować jako aktywności odbywającej się poza sferą regulacji prawnych. Sport jest też znaczącym elementem gospodarki każdego rozwiniętego kraju. Komercjalizacja i profesjonalizacja sportu,

które dokonały się w okresie ostatnich trzydziestu lat w krajach zachodnich, wystąpiły także w Polsce. W połączeniu z ciągłą obecnością sportu w mediach spowodowały, że zarówno relacje prawne, jak i konflikty, które te relacje rodzą, wymagają coraz częściej odwoływania się do regulacji prawnych [Krześniak 2020].

Ustawodawca podejmował wielokrotne próby zdefiniowania sportu, ale termin ten wymyka się wszelkim próbom jego precyzyjnego dookreślenia. Sport nie jest jedyną formą aktywności człowieka, której nie da się jasno i precyzyjnie zdefiniować. Podobny problem istnieje ze zdefiniowaniem czym jest gra w zakresie aktywności człowieka.

Mimo trudności, w ujęciu ustawy o *sporcie*, sportem są wszelkie formy aktywności fizycznej, które przez uczestnictwo doraźne lub zorganizowane wpływają na wypracowanie lub poprawienie kondycji fizycznej i psychicznej, rozwój stosunków społecznych lub osiągnięcie wyników sportowych na wszelkich poziomach. Za sport uważa się również współzawodnictwo oparte na aktywności intelektualnej, którego celem jest osiągnięcie wyniku sportowego. Sport wraz z wychowaniem fizycznym i rehabilitacją ruchową składają się na kulturę fizyczną¹.

Sportem będzie zarówno taka aktywność, która realizowana jest w ramach zorganizowanych rozgrywek sportowych, jak i aktywność, która realizowana jest poza tymi rozgrywkami, w tym aktywność organizowana doraźnie. Po nowelizacji rozszerzającej pojęcie sportu o e-sport nie ulega już wątpliwości, że sportem będzie zarówno aktywność fizyczna, jak i intelektualna – w przypadku tej ostatniej o tyle, o ile jej celem jest osiągnięcie wyniku sportowego [tamże].

W myśl wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 marca 2019 r., nie jest tak, że automatycznie wszystkie gry elektroniczne należy uznać za sport². Istotne jest tu brzmienie przepisu art. 2 ust. 1a ustawy o *sporcie* – za sport może być uważane współzawodnictwo oparte na aktywności intelektualnej, nie zaś współzawodnictwo we wszelkich typach gier elektronicznych.

---

¹ Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o *sporcie*, Dz. U. z 2023 r. poz. 2048 [dalej: ustawa o *sporcie*].

² Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 marca 2019 r., III SA/Wa 1079/18, Lex nr 2691347.

Ustawa *o sporcie* definiuje sport bardzo szeroko – w ten sposób, że wykracza on poza klasyczne jego ujęcie definicyjne, przez co obejmuje nawet rekreację. W art. 2 ust. 1 ustawy *o sporcie* nie wskazuje się bowiem ani na element współzawodnictwa, ani na jego instytucjonalizację, przyjmując ogólnie, że sport jest każdym przejawem fizycznej aktywności, która przyczynia się do poprawy kondycji, rozwoju stosunków społecznych lub osiągnięcia wyników sportowych. Na marginesie dostrzec należy błąd logiczny w definicji przejętej przez ustawodawcę – pojęcie sportu tłumaczone jest w definiendum m.in. przy pomocy pokrewnego i równie nieokreślonego co do treści pojęcia wyników sportowych. Z drugiej strony, ustawodawca wyłącza z definicji sportu aktywność umysłową, co pozostaje dosyć problematyczne z perspektywy uznanych dotychczas sportów, w których rywalizacja podejmowana jest wyłącznie na płaszczyźnie intelektualnej [Badura, Basiński, Kałużny, i in. 2011].

Mam wątpliwości, czy konieczne jest umieszczanie w treści prawa definicji sportu. Jej umieszczenie nie wnosi treści normatywnej, a wręcz powoduje zbędne zamieszanie terminologiczne. Istnieje nawet pewna słuszność teorii, że przy projektowaniu przepisów związanych ze sportem można obejść się bez definicji. Są kraje, które do tej pory nie wprowadziły do swojego ustawodawstwa podobnych definicji normatywnych, pozostawiając określenie terminu sport organom stosującym prawo oraz orzecznictwo. Należą do nich m.in. Francja oraz Wielka Brytania.

2. Finansowanie sportu ze środków publicznych

Przepisy prawa przewidują różne sposoby wspierania przez władze lokalne rozwoju sportu poprzez wspieranie klubów sportowych. W przypadku szczególnie popularnych klubów istnieje także możliwość zawarcia umów sponsorskich z samorządem lokalnym w celu promocji miasta lub regionu. Powszechną formą wsparcia klubów jest przyznawanie stypendiów zawodnikom. Władze lokalne są bardzo często właścicielami i głównymi inwestorami obiektów infrastruktury sportowej, takich jak stadiony, boiska, hale i baseny udostępniane klubom. Choć jest to zjawisko dość rzadkie, wciąż występuje w Polsce, gdzie czasami kluby posiadają udziały w spółce prowadzącej klub sportowy.

Popularną obecnie w Polsce formą wspierania sportu przez jednostki samorządu terytorialnego jest uczestnictwo kapitałowe gminy w klubie sportowym działającym w formie spółki kapitałowej, co zostało dopuszczone na mocy art. 61 ustawy o sporcie w obliczu deficytu zainteresowania prywatnych inwestorów sportem profesjonalnym w Polsce, przy braku rozwiązań prawnych umożliwiających korzystne partycypowanie kapitału zagranicznego w polskim sporcie, taka forma wsparcia ma w praktyce olbrzymie znaczenie i staje się kluczowym gwarantem prawidłowego funkcjonowania wielu polskich klubów sportowych w różnych dyscyplinach sportowych, w tym niejednokrotnie warunkuje realizację kosztownych przedsięwzięć inwestycyjnych [Niwiński 2020, 129].

Mimo, że pomoc publiczna stanowi *de facto* interwencję państwa w jego wolny rynek to bardzo często taka ingerencja przynosi dużą ilość pozytywów, a także przyczynia się do szybszego rozwoju gospodarki państwa, np. poprzez rozwój infrastruktury. W art. 107 ust. 1 Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej³ ustanowione zostało, że zakaz udzielania pomocy publicznej nie ma bezwzględnego charakteru. W wielu przypadkach takie wsparcie jest udzielane po wyrażeniu przez Komisję Europejską zgody na takie działanie, a często nie ma nawet takiej konieczności.

Drugą formą wspierania finansowego są stypendia, nagrody i wyróżnienia dla osób fizycznych osiągających wyniki sportowe. Beneficjentem wspierania nie są zatem kluby sportowe, lecz poszczególni zawodnicy. Redakcja przepisu wskazuje, że bez znaczenia pozostaje, czy dana osoba jest zawodnikiem profesjonalnym, czy nie. Stypendia i nagrody mogą być także przyznawane trenerom, których podopieczni uzyskują wysokie wyniki sportowe w krajowym i międzynarodowym współzawodnictwie. Zarówno w przypadku zawodników, jak i trenerów na organie stanowiącym jednostki samorządu terytorialnego, czyli w przypadku gminy – radzie gminy, ciąży obowiązek ustalenia trybu przyznawania czy odbierania stypendiów i nagród, a także wyznaczenia ich wysokości [Soroka 2014, 191].

Wspieranie działalności sportowej przez samorząd gminny może mieć charakter pośredni i wynikać z przepisów prawa podatkowego. W tym przypadku zawodnicy lub inne podmioty prowadzące działalność sportową

---

³ Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej z dnia 25 marca 1957 r., Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/2 z późn. zm.

mogą zostać zwolnione z płacenia podatku lub też zapłacić mniejszą jego kwotę. Wśród takich form wspierania sportu wyróżnia się: ulgi i zwolnienia podatkowe określone ustawowo lub w drodze uchwały jst, odroczenie terminu płatności zobowiązań podatkowych, ratalny system spłaty podatku, rezygnacja ze ściągnięcia podatku od danego podmiotu, wynikająca z odpowiedniego rozporządzenia ministra finansów [Leciak 2017, 39].

Zadania z zakresu sportu i kultury fizycznej mogą być realizowane przez organizacje pozarządowe, które otrzymują zlecenie na realizację danego zadania w ramach ogłoszonego przez organ publiczny konkursu ofert. Organ przeprowadzający konkurs musi przedstawić informacje o: rodzaju zadania, terminach składania i wyboru ofert, sposobie wyboru ofert i szczególnych kryteriach ich oceny, rodzaju zadania, kwocie publicznych środków wydatkowanych na zlecenie danego zadania, zrealizowanych w roku bieżącym i ubiegłym zadaniach tego samego typu i kosztach z tym związanych [Sawicka 2012, 260].

W latach 2015-2020 w ramach Programu na dofinansowanie przebudowy, remontów i inwestycji obiektów sportowych o szczególnym znaczeniu dla sportu Minister przeznaczył ze środków Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej⁴ 815,8 mln zł. Najwyższa Izba Kontroli pozytywnie ocenia osiągnięte efekty realizacji Programu w latach 2015-2020, tj. wybudowanie, przebudowanie i wyremontowanie 72 obiektów sportowych oraz dofinansowanie 40 zadań na zakup środków trwałych, w tym sprzętu treningowego i wyposażenia sportowego. Wykorzystanie dofinansowanych obiektów sportowych na potrzeby sportu wypoczynkowego, w tym na przygotowanie zawodników kadry narodowej, szkolenie zawodników oraz organizację zawodów sportowych nie było w Ministerstwie monitorowane. Ponadto Minister nie wprowadził w dokumentacji rozliczenia zadań zapisów potwierdzających spełnienie wymogów Programu w zakresie progów wydatków kwalifikowanych oraz progów dofinansowania wydatków kwalifikowanych. W latach 2015-2020 Minister na zadania inwestycyjne dofinansowane

---

⁴ Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej (FRKF) jest państwowym funduszem celowym utworzonym na podstawie art. 86 ustawy z dnia 19 listopada 2009 r. *o grach hazardowych*, Dz. U. z 2023 r., poz. 227. Środki funduszu przeznaczone są m.in. na przebudowę, remonty i dofinansowanie inwestycji obiektów sportowych. Jego dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury fizycznej.

w ramach Programu wydatkował 815,8 mln zł, co stanowiło 35,4% wydatków ogółem ze środków FRKF przeznaczonych na programy inwestycyjne Ministra (2 303,4 mln zł). W Ministerstwie zgodnie z przepisami prawa, regulacjami wewnętrznymi i Programem udzielano dofinansowania oraz terminowo rozliczano dofinansowane zadania. W latach 2016-2020 prawidłowo monitorowano realizację wskaźnika Programu Rozwoju Sportu do roku 2020⁵: „Odsetek polskich związków sportowych w sportach olimpijskich, dla których COS zapewnia bazę i sprzęt umożliwiający prowadzenie szkolenia sportowego”. W 2019 r. zrealizowano zaplanowany w Dokumentie Implementacyjnym PRS 2020⁶ miernik dotyczący opracowania strategii rozwoju Centralnych Ośrodków Sportu, a w latach 2016-2017 miernik dotyczący rozwoju infrastruktury sportowej na potrzeby sportu wyczynowego. Efektem realizacji Programu było wybudowanie, przebudowanie i wyremontowanie łącznie 72 obiektów sportowych, w tym: 20 hal sportowych, 14 stadionów lekkoatletycznych, dziewięciu boisk piłkarskich, siedmiu narciarskich tras biegowych, sześciu skoczni narciarskich, trzech hal widowiskowo-sportowych, dwóch krytych basenów, dwóch lodowisk oraz dziewięciu innych obiektów sportowych (m.in. torów wrotkowych). W ramach Programu dofinansowano również 40 zadań na zakup środków trwałych, w tym sprzętu treningowego i wyposażenia sportowego [Opioła 2024].

3. Finansowanie sportu na przykładzie gminy Jedlnia-Letnisko w latach 2018-2022

Sport jest jednym z ważniejszych elementów życia społecznego. Promuje właściwe zachowania, kształtuje charakter i tożsamość, poprawia ogólną kondycję organizmu, uczy szacunku do innych, przestrzegania określonych zasad, rozwija poczucie solidarności i umiejętność współpracy. Wartość edukacyjna sportu objawia się w sposób swobodny i naturalny, w formie

---

⁵ Program przyjęty uchwałą Nr 150 Rady Ministrów z dnia 31 sierpnia 2015 r. w sprawie przyjęcia „Programu Rozwoju Sportu do roku 2020”. Utracił on swoją moc 2 października 2019 r.

⁶ Dokument Implementacyjny do Programu Rozwoju Sportu do roku 2020 został przyjęty przez Ministra Sportu i Turystyki w maju 2016 r., zaktualizowany w grudniu 2017 r., a także w grudniu 2019 r.

zabawy. Regularne ćwiczenia to sposób na zapobieganie nieprawidłowościom społecznym, takim jak przemoc, przestępczość i uzależnienie od narkotyków. Uznaje się, że wpływ na życie człowieka wykracza daleko poza czystą aktywność sportową, gdyż sport ma znaczący wpływ na relacje międzyludzkie. Wszystkie obiekty sportowe pełnią funkcję miejsc spotkań, które jednoczą ludzi i wzmacniają więzi społeczne. Należy w dalszym ciągu rozwijać promocję wychowania fizycznego i sportu na wszystkich poziomach edukacji w sposób atrakcyjny dla wszystkich grup wiekowych społeczeństwa. Dlatego też sport powinien być należycie dofinansowany przez jednostki samorządu terytorialnego. Poniżej zostanie dokonana analiza finansowania sportu w Gminie Jedlnia-Letnisko w latach 2018-2022.

Gmina Jedlnia-Letnisko jest gminą miejsko-wiejską, położoną w południowej części województwa mazowieckiego, w obrębie mezoregionu Równiny Radomskiej, który z kolei jest częścią Niziny Mazowieckiej. Jej obszar wynosi 65,57 km², w tym 13,5% ogólnej powierzchni Gminy zajmują lasy. Gmina Jedlnia-Letnisko graniczy od zachodu z miastem Radom, od północy z gminami Jastrzębia i Pionki, od wschodu z gminą Pionki oraz od południa z gminą Gózd.

W 2018 r. dotację w zakresie sportu otrzymali: Klub Żeglarski IKAR Jedlnia-Letnisko Regaty Niepodległościowe – 5 000 zł, Klub Żeglarski IKAR Jedlnia-Letnisko Dziecięca szkołka żeglarska – 10 000 zł, Stowarzyszenie „Jedlnia Dzieciom” – Piłka, bramka, gol – grajmy zawsze razem – 15 000 zł, Gminny Klub Sportowy „Jodła” Jedlnia-Letnisko – Upowszechnianie kultury fizycznej i sportu poprzez organizowanie zajęć dla dzieci, młodzieży i osób dorosłych z Gminy Jedlnia-Letnisko – 120 000 zł⁷.

W 2019 r. dotacje w ramach małych grantów w zakresie sportu otrzymało Stowarzyszenie Biegiem Radom! – „II Bieg Traktatu Wersalskiego” – 3 000 zł, Klub Żeglarski Ikar Jedlnia-Letnisko – „Dziecięca szkołka żeglarska – część II 2019 oraz Regaty o Puchar Wójta Gminy Jedlnia-Letnisko” – 10 000 zł, Stowarzyszenie Jedlnia Dzieciom – „Piłka nożna – zabawa, sport i zdrowie” – 10 000 zł. Natomiast w zakresie sportu dotacje otrzymali: Gminny Klub Sportowy „Jodła” – „Organizacja zajęć sportowo-rekreacyjnych w zakresie upowszechniania piłki nożnej wśród dzieci, młodzieży

---

⁷ Raport o stanie Gminy Jedlnia-Letnisko za rok 2018, s. 91, https://www.jedlnia.pl/asp/pliki/AAAA_wojt_Lesnowolski_2/raport_o_stanie_gminy_2018.pdf, [dostęp: 29.03.2024].

i dorosłych z terenu Gminy Jedlnia-Letnisko – 110 000 zł, Stowarzyszenie Jedlnia Dzieciom – „Piłka nożna – zdrowie wygrać można” – 21 000 zł, Klub żeglarski IKAR Jedlnia-Letnisko – „Dziecięca szkołka żeglarska” – 3 000 zł⁸.

W 2020 r. w zakresie sportu dotacje otrzymały dwie organizacje pozarządowe, tj. Gminny Klub Sportowy „Jodła” – „Organizacja zajęć sportowo-rekreacyjnych w zakresie upowszechniania piłki nożnej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych z terenu Gminy Jedlnia-Letnisko” – 65 000 zł oraz Stowarzyszenie Jedlnia Dzieciom – „Piłka nożna – zabawa, sport i zdrowie” – 25 000,00 zł⁹.

W 2021 r. dotacje w ramach małych grantów otrzymali Klub Żeglarski Ikar Jedlnia-letnisko za „Upowszechnianie sportu wodnego i żeglarstwa. Przygotowanie do regat Setką przez Atlantyck podczas rejsu wzdłuż polskiego wybrzeża” – 10 000 zł oraz Stowarzyszenie Jedlnia Dzieciom – „Piłka nożna – zabawa, sport i zdrowie” – 10 000 zł. W 2021 r. w zakresie sportu dotacje otrzymali: Gminny Klub Sportowy „Jodła” Jedlnia-Letnisko – „Organizacja zajęć sportowo-rekreacyjnych w zakresie upowszechniania piłki nożnej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych z terenu Gminy Jedlnia-Letnisko” – 135 000 zł¹⁰.

W 2022 r. dotacje z zakresu sportu otrzymał Gminny Klub Sportowy „Jodła” – „Organizacja zajęć sportowo-rekreacyjnych w zakresie upowszechniania piłki nożnej wśród dzieci do lat 15, młodzieży i dorosłych z terenu Gminy Jedlnia-Letnisko w kwocie 170 000 zł”¹¹.

---

⁸ *Raport o stanie Gminy Jedlnia-Letnisko za rok 2019*, s. 71, https://www.jedlnia.pl/asp/pliki/AAAA_wojt_Lesnowolski_2/raport_o_stanie_gminy_2019_01-06-2020.pdf, [dostęp: 29.03.2024].

⁹ *Raport o stanie Gminy Jedlnia-Letnisko za rok 2020*, s. 74, https://www.jedlnia.pl/asp/pliki/AAAA_wojt_Lesnowolski_2/raport_o_stanie_gminy_jedlnia-letnisko_za_rok_2020_08-06-2021.pdf, [dostęp: 29.03.2024].

¹⁰ *Raport o stanie Gminy Jedlnia-Letnisko za rok 2021*, s. 70, https://www.jedlnia.pl/asp/pliki/AAAA_wojt_Lesnowolski_2/radport_gminy_-_jedlnia-letnisko_2021_29-06-2022_.pdf, [dostęp: 29.03.2024].

¹¹ *Raport o stanie Gminy Jedlnia-Letnisko za rok 2022*, s. 76, https://www.jedlnia.pl/asp/pliki/AAAA_wojt_Lesnowolski_2/raport_2022_02-06-2023.pdf, [dostęp: 29.03.2024].

Tabela nr 1: Środki przeznaczone na finansowanie sportu w Gminie Jedlnia-Letnisko w latach 2018-2022

Rok	Dotacje w zakresie sportu [zł]	Dotacje w ramach małych grantów [zł]	Razem [zł]
2018	150 000	-	150 000
2019	134 000	23 000	154 000
2020	90 000	-	90 000
2021	135 000	20 000	155 000
2022	170 000	-	170 000

Źródło: Opracowanie własne

Jak widać w powyższej tabeli w 2019 r. wzrosło finansowanie sportu w porównaniu do 2018 r. Następnie w 2020 r. finansowanie sportu spadło. Do przedmiotowego spadku mogła się przyczynić pandemia COVID-19. W latach 2021-2022 finansowanie sportu sukcesywnie wzrastało.

Podsumowanie

Sport i kultura fizyczna to ważny czynnik do poprawy jakości życia oraz satysfakcji społecznej. Są to zjawiska występujące na całym świecie. Ich istnienie jest niezbędne do przetrwania wielu ludzi. Dlatego właśnie istotna jest poprawa dostępności oraz jakości, a także zapewnienie różnorodności infrastruktury sportowej. Ważna rola w tym procesie przypada dla samorządów gminnych. Dzięki właściwej realizacji zadań samorządu terytorialnego, takich jak sport, czy wychowanie fizyczne, można znacznie zwiększyć aktywność fizyczną mieszkańców, które będzie miało przełożenie na poprawę stanu zdrowia. Sport jest także doskonałym narzędziem rozwoju społeczności. Skuteczna realizacja zadań z zakresu sportu i wychowania fizycznego jest uzależniona od systematycznego badania i racjonalnego podejścia do potrzeb społeczeństwa oraz wynikającej z niego rozsądnej struktury kosztów budowy, utrzymania i modernizacji obiektów sportowych, dotacji dla klubów sportowych, zapewniania nagród i stypendiów dla najlepszych zawodników, organizacji imprez, a także wspierania lokalnych inicjatyw.

Samorządy mogą pozyskiwać środki na finansowanie sportu i kultury fizycznej w formie dotacji. Dysponują one szerokim zasobem bezpośrednich oraz pośrednich sposobów wspomagania działalności sportowej

i związanych z nią instytucji. Wybór odpowiedniego kierunku i ścieżki inwestycyjnej jest ważny dla zapewnienia maksymalnego zadowolenia społeczeństwa. Nawet w przypadku zwiększenia wydatków ponoszonych na działalność sportową, to w przypadku masowego wykorzystania środków na jeden cel nie uzyskamy społecznego wsparcia.

W Gminie Jedlnia-Letnisko finansowanie sportu w latach 2018-2022 ograniczało się jedynie do dotacji w zakresie sportu oraz dotacji w ramach małych grantów. Uważam, że Gmina powinna rozszerzyć sposoby finansowania sportu. W miarę możliwości należałoby rozpowszechnić informacje o prowadzonych przez gminę działaniach w zakresie sportu. Wraz ze wzrostem popularności sportu istnieje duże prawdopodobieństwo, że gmina mogłaby pozyskać dofinansowanie od osób prywatnych na rozwój sportu.

PIŚMIENNICTWO

- Badura, Marcin, Hubert Basiński, Grzegorz Kałużny i in. 2011. *Ustawa o sporcie. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. Lex el.
- Kowalczyk, Kacper. 2019. „Finansowanie sportu przez jednostki samorządu terytorialnego w Polsce – Studium przypadku gminy miejskiej Skierniewice.” *Finanse i Prawo Finansowe* nr 3:25-48.
- Krześniak, Eligiusz. 2020. *Ustawa o sporcie. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. Lex el.
- Leciak, Michał. 2017. *Leksykon prawa sportowego. 100 podstawowych pojęć*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Niwiński, Radosław. 2020. „Finansowanie publiczne infrastruktury sportowej a pomoc publiczna.” *Białostockie Studia Prawnicze* 25, nr 1:129-40.
- Opiola, Marcin. 2024. *Wystąpienie pokontrolne P/20/025 Program inwestycji o szczególnym znaczeniu dla sportu*, https://bip.nik.gov.pl/kontrolne/wyniki-kontroli-lik/pobierz,kno~p_20_025_202010261342151603716135~id0~01,typ,kj.pdf [dostęp: 29.03.2024].
- Sawicka, Krystyna. 2012. „Finansowanie rozwoju sportu z budżetu jednostki samorządu terytorialnego.” W *Prawne aspekty prywatyzacji*, red. Jolanta Blicharz, 245-70. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Soroka, Piotr. 2014. „Współdziałanie gminy z podmiotami prywatnymi w zakresie działalności sportowej na gruncie ustawy o gospodarce komunalnej i ustawy o sporcie.” *Przegląd Prawa i Administracji* XCVIII:185-92.

